

P.V.
1

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

1-3

ANUL XVII

1964

C U P R I N S U L

† TEOCTIST, EPISCOP AL ARADULUI: „Cu mărire și cu cinste“	3
---	---

BISERICA ȘI PROBLEMELE VREMII

J. L. HROMADKA: Urgența acțiunii (trad. Arhid. Tr. Seviciu)	7
---	---

S T U D I I

Prot. dr. VASILE COMAN: Familia în lumina Sfintei Scripturi	15
Pr. prof. dr. MILAN ŠESAN: Teologia ortodoxă în sec. XIV	23
Prof. SORIN COSMA: Sensul „Jepădării de sine“ în creștinism	40
Prot. dr. GH. PASCHIA: Neprețuita comoară a epitafurilor	49
P. S. NASTUREL și N. VĂTAMANU: Ceremonialul culegerii buruienilor de leac în antichitate	70
Dr. PÉTRU RAMNEANȚU: Semnificația inscripției de la vechea biserică din Moravița	78
VIRGIL MOLIN: Preoții Tempea din Banat	85

Î N D R U M Ă R I O M I L E T I C E

Pr. IOAN BUNEA: Împărăția lui Dumnezeu	98
Prot. dr. SIMION RADU: Dreptul Simion	102
Arhidiacon TRAIAN SEVICIU: Talanții	106
Pr. IEREMIA B. GHITA: Bucuria vieții	109
Arhidiacon TRAIAN SEVICIU: Cinstirea celor adormiți	112

P R O B L E M E L I T U R G I C E

Prot. GH. GETIA: Despre stihurile și otpustul Paștilor	116
--	-----

D O C U M E N T A R

Prof. dr. TEODOR BODOGAE: Contribuții documentare la istoria bisericii arădene din veacul XVIII	122
---	-----

C R O N I C A B I S E R I C E A S C Ă

Sesiunea de la Belgrad a Comisiei teologice interortodoxe pentru pregătirea unui dialog teologic cu Anglicanii (Pr. prof. dr. Isidor Todoran).

P^u 1

MITROPOLIA BANATULUI

1-3

ANUL XVII 1967

8.11.12

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

Apare cu binecuvântarea și sub îndrumarea I. P. S. Sale D. D.
Dr. NICOLAE CORNEANU, Arhiepiscop și Mitropolit

Redacția și Administrația : Arhiepiscopia Ortodoxă Română,
Timișoara I, Bulv. Victoriei, Nr. 7.

„Cu mărire și cu cinste“

Unul din marile și sfintele idealuri care au stăpînit ființa omenească, l-a alcătuit grija de întocmire a vieții în modul cel mai folositor și mai frumos cu putință. La temelia acestei firești năzuințe stă, de bună seamă, adevărul că omul este hărăzit pentru fericire, lumină, propășire și viață în cel mai deplin înțeles al acestei noțiuni. Dar dumnezeiesc, pentru care a fost creat omul, viața trebuie neîncetat înălțată și împodobită pînă la desăvîrșire. De aceea, suprimarea ei sub orice chip, se socotește o faptă de condamnat dintre cele mai înfiorătoare, după cum și zăgăzuirea continuării vieții, constituie o gravă încălcare a Cuvîntului lui Dumnezeu, care a poruncit: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pămîntul și-l stăpîniți“ (Geneză 1, 28).

De aici izvorăște și valoarea vieții, dar și înțelepciunea așezată la temelia familiei, căci „nu este bine să fie omul singur“ (Geneză 2, 18), bineștiind că singurătatea învâluie în norii ei întunecoși strălucirea ființei umane și încremenește toate darurile cu care a fost ea înzestrată dintru început. Mijloc binecuvîntat de perpetuare și înmulțire a neamului omenesc, familia a fost instituită de Dumnezeu și ridicată apoi de Mintuitorul Iisus Hristos la rangul de mare Taină a Bisericii întemeiată de El, sfințind-o prin participarea și minunea săvîrșită de El la nunta din Cana Galileii. (Ioan 2, 1—11). Atît de însemnat rol i-a acordat Sfîntul Apostol Pavel, încît îndrumînd pe credincioși pe făgașul sănătos al vieții de familie, aseamănă unirea dintre soț și soție cu aceea dintre Hristos și Biserică (Efeseni 5, 32).

Înfiripată din cele mai înalte și firești simțăminte și înche-gată printr-o sinceră iubire, familia își durează edificiul ei pe te-

meliile de nezdruccinat ale prețuirii și înțelegerii reciproce, ale muncii și desăvârșitei încrederi. Ingrădită de astfel de valori, căsătoria devine, pe bună dreptate, sanctuarul vieții sociale, în care se împlinesc fără încetare marile și nemuritoare chemări ale neamului omenesc, modelându-se, cu fiecare nou născut chipul și asemănarea Creatorului. Cît de puternică trebuie să fie aceasta ne-o spune însuși Mintuitorul Iisus Hristos, veșnicind căsătoria și zicînd : „Pentru aceasta va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa, se va lipi de femeia sa și vor fi amîndoi un trup, încît să nu mai fie două trupuri, ci unul“ (Mat, 19, 5—6). De la sine se înțelege, așadar rangul și valoarea înaltă acordată căsătoriei, care nu poate fi temeluită pe înțelegeri și contracte lipsite de suport moral.

Desăvârșită unire ca într-un singur trup, familia întruchipează, totodată, armonizarea pînă la identitate a tot ceea ce viața poate avea mai înalt, mai nobil și mai dumnezeiesc ca bunuri spirituale care trebuie să lege năzuințele și soarta tinerilor nou căsătoriți. Acestea dau căminului conjugal adevărată și netrecătoare strălucire, trăinicie și frumusețe, pe care trecerea anilor le înnoiește și le împrosperă cu nebdănuite satisfacții. Acestea nimbează hotărîrea tinerei perechi chiar din clipa păsirii pragului vieții de familie, prin deosebitul cadru solemn, prin coroanele de pietre scumpe și prin cunoscutul imn închinat purității și tinereții lor : „Cu mărire și cu cinste încununează-i pe dinșii“.

Așezămînt dumnezeiesc și una din marile bogății ale fiecărui popor, căsătoria își trăinicește existența ei și se împlinește prin copii, încununînd-o cu nobilul titlu de familie. Numai astfel ea se înfățișează ca supremă intensitate de strălucire și vigoare, de sănătate și frumusețe. Ca „mică Biserică“, așa cum o definea Sfîntul Ioan Gură de Aur, familia participă la însăși puterea creatoare a lui Dumnezeu, continuînd și ocrotind viața, înmulțind binele și virtutea. Primăvara vieții, sensul și nădejdea fiecărei familii, copiii sînt nu numai binecuvîntarea lui Dumnezeu, dar constituie în același timp sinteza, realizarea și regăsirea părinților. Gingășia și miraculoasa lor putere de a se impune chiar din primele clipe ale vieții, determinînd grijă și afecțiune, aduc puternice raze de lumină și de nădejde și, ca dintr-un alt tărîm, din lumea lor de basm, fac să se înfiripeze mîngîietoarele și nemuritoare cuvinte de „mamă“ și „tată“. Ei asigură părinților

Ităria necesară de a învinge toate obstacolele inerente, de a descoperi în ei înșiși comorile cele mai scumpe ale credinței nebiruite în viitorul fericit al lor și al copiilor lor. Făcînd din familie un izvor viu și neîmpușinat de întărire și veșnicie a căsătoriei, copiii pecetluiesc legătura dintre soți pe care nici moartea n-o mai poate frînge.

Rîu de har și binecuvîntare, familia a fost totdeauna în deosebită grijă și atenție a Bisericii, care a statornicit principii de sprijinire, de întărire și înălțare a ei. Izvorîte din vistieria învățăturilor ei, povățuirile pe care le-a dat în decursul veacurilor, oglindesc dragostea de mamă a Bisericii pentru Sfînta Taină a nunții, precum și indignarea cu care îi sancționa pe cei ce o prihăneau.

Călăuzindu-ne de acestea și întîmpinînd cu vie satisfacție măsurile luate de Conducerea Țării noastre, ca familia să fie așezată pe pedestalul marilor și nemuritoarelor ei împliniri, se cuvine să îndrumăm pe fiii Bisericii noastre strămoșești, pe calea unei luminoase și pilduitoare vieți de familie.

Ce exemple demne de urmat aflăm în viața părinților și strămoșilor noștri, care și-au încununat traiul lor plin de strîmătorări cu aureola prediciilor, în fruntea căroră stătea belșugul copiilor, atîția cîți dădea Dumnezeu ! Din amintire nu se poate șterge chipul mamei jertfelnice, în grija căreia rămînea întreaga purtare de grijă a casei și a copiilor pe timp îndelungat ! Făcînd din familie vatră de înaltă și virtuoasă viață, de statornicie și nelimitat sprijin reciproc în gradul cel mai înalt, soții aflau în copii singurul sprijin de mîngîtiere și fericire, dăruindu-se unul pentru altul și împreună pentru copii, cu pasiune și abnegație demne de admirat. Flacăra credinței lor nezdruincate, care-i călăuzea drept și statornic pe căile atîtor strîmătorări, ardea deopotrivă atît pe altarul familiei, cît și pe cel al neamului și al Țării, căroră le închinau, din trupul și inimile lor veșnic arse de năzuințe și chemări după o viață mai bună, ofrande de luptători și jăclieri neînfricați, de eroi și de martiri, ale căror fapte istoria le-a înscris în cartea sa de aur.

Nimic nu poate fi, așadar, mai înălțător și nimic nu poate produce mai mari și mai trainice bucurii și nimic nu poate constitui o mai puternică pirghie de sprijin și ajutor în viață ca familia proprie. Tezaur neprețuit al poporului nostru, aceasta trebuie să prospere pe măsura strălucirii mărețului edificiu material și spi-

ritual îndălţat de braţele vînjoase şi de mintea ageră a harnicilor fii ai Patriei noastre. Pretutindenii viaţa zvicneşte creatoare şi măreaţă, îmbogăţindu-se an de an şi împodobind Patria cu înfăptuiri de prestigiu care atrag interesul şi admiraţia întregii lumi. În lumina viitorului ei se întrezăresc numeroase, noi şi mari realizări demne de tinereţea nemuritoare a fiilor ei, pe care numai matca sfîntă a familiei poate să o dăruiască.

† TEOCTIST
Episcop al Aradului

URGENȚA ACȚIUNII *

de: J. L. HROMADKA

Țin să remarc de la început spre a evita orice neînțelegere, că toate considerațiile mele privind situația mondială actuală și evenimentele publice nu sînt decît aproximative. Incerc de a înțelege evenimentele actuale prin optica credinței mele în Evanghelie, dar îmi dau seama că această credință a mea trebuie să treacă mereu printr-o introspecție serioasă și prin critica fraților mei. Noi trebuie să luptăm neîncetat pentru puritatea credinței noastre, pentru punctul de vedere just asupra evenimentelor și în consecință asupra omului în lume. Noi nu putem niciodată să ne oprim și să credem că am atins culmile chiar ale vieții noastre interioare, decît atunci cînd credința este pură și desăvîrșită, cînd este adevărată și ne îngăduie să pronunțăm opinii definitive de o valoare trainică. Sîntem în același timp conștienți că observarea de către noi a lumii înconjurătoare cere cunoștințe din ce în ce mai precise și un simț riguros al responsabilității. Citim ziare, vorbim cu oamenii, ascultăm radioul sau privim televiziunea, adunăm cunoștințe, ne străduim a înțelege cum se înlanțuie tot ceea ce se petrece în jurul nostru. Și nu este de loc ușor a înțelege sensul și orientarea evenimentelor. Pentru aceasta trebuie în mod constant să ne îmbogățim și înmulțim cunoștințele, să controlăm ceea ce am înțeles sau ceea ce credem a fi drept. Făcînd așa nu trebuie să uităm niciodată că sîntem încărcăți de prejudecăți, de atmosfera mediului și că nici unul din noi nu este așezat atît de sus pentru a fi liber în punctul său de vedere, pentru a fi liber în sine. În munca Conferinței creștine pentru pace reamintim mereu aceasta atrăgînd atenția nouă înșine și colaboratorilor noștri asupra faptului că nici unul din noi nu este în afară de parțialitate și că în mod precis sarcina noastră în această mișcare constă în a ști confrunta opiniile, spre a le îndrepta reciproc și a căuta prin aceasta baza comună a acțiunilor noastre comune. Venim din răsărit sau apus, de la nord sau sud, din regiuni cu condiții sociale, politice,

*) Articolul de față a apărut în revista „Conferința creștină pentru pace”, Praga, nr. 20—21, septembrie 1966. Traducerea făcută după versiunea franceză (pp. 6—9) aparține Arhidiaconului Traian Sevcicu.

culturale și istorice variate, și pentru aceasta este foarte important să știm vorbi deschis ca fiecare dintre noi să fie încredințat că numai prin adevăr poate convinge pe ceilalți și în același timp să fim gata totdeauna a ne corija pe noi înșine. Importanța muncii noastre nu scade nici astăzi din acest punct de vedere ci dimpotrivă ea primește un caracter de urgență. Evenimentele internaționale sînt astăzi grave și situația în diferite părți ale lumii este cu adevărat mai încordată decît în epoca în care am început munca noastră. Pentru aceea nu ne putem mîrgini a repeta simplu ceea ce am zis deja. Noi trebuie mereu să privim în jurul nostru pentru a înțelege urgența unor acțiuni hotărîte și pentru a împlini această muncă într-o unitate interioară sinceră.

Voi încerca să rezum în cîteva puncte ceea ce îmi pare astăzi în lume ca un lucru foarte important.

PE MARGINEA CATASTROFEI

Înainte de toate — și aceasta trebuie să o exprim cu o mare convingere — evenimentele din Vietnam ne reamintesc că ne găsim în mijlocul unei mari lupte de clasă la scară mondială. Aceasta nu o spun fără socoteală și mai cu seamă cuvintele „de clasă”, nu le exprim pentru rațiunea de propagandă sau sub influența unei ideologii oficiale oarecare. Vreau să spun simplu că în mod precis atunci cînd privesc evenimentele actuale din punctul de vedere al credinței mele și cînd analizez istoria, realitatea caracterului de clasă ni se impune în așa măsură încît nu-l pot trece sub tăcere. Ce vreau să zic cînd vorbesc de caracterul de clasă? Evenimentele din ultimii ani, războiul din Vietnam în special, cîteva lovituri politice de stat în Africa și America Latină și tensiunea generală în lume la ora actuală arată că ne găsim într-o mare luptă între diferite organisme, eforturi și planuri pentru o organizare internațională, socială, economică și politică a lumii. Vorbind astfel caracterul de clasă nu înseamnă pentru mine limitarea la clasa muncitoare cu care acest termen „de clasă” era în chip general legat, ci am în mintea mea întreaga gamă largă a oamenilor care muncesc, adică aceia care își cîștigă piinea prin muncă, fie că sînt muncitori, profesori, muncitori pe tărîm cultural, ingineri și toți aceia care iau parte activă la munca economică și culturală. Alături de ei există pătura celor care dețin în mîna lor toată puterea și greutatea economică și socială și care vreau să păstreze în mîinile lor nu numai bunurile materiale, ci bazîndu-se pe puterea lor economică vreau să dirijeze afacerile publice nu numai în țările lor, ci chiar în lumea întreagă.

Tragedia vietnameză, și este într-adevăr vorba de una din cele mai mari tragedii ale istoriei lumii și umanității, ne convinge de aceasta într-un mod cu totul deosebit ba chiar provo-

cator. Iată pentru ce și noi cei care ostenim în cadrele Conferinței creștine pentru pace, ne ocupăm atât de mult de problema vietnameză în care vedem la ora actuală punctul cel mai nevralgic. Vedem în aceasta o rană din care sîngerează nu numai poporul vietnamez ci într-un oarecare sens umanitatea întreagă. Se întîmplă uneori în istorie ca tensiunea în lume să se concentreze asupra unui punct determinat. Imediat înaintea celui de-al doilea război mondial Germania era un astfel de punct de tensiune, iar după război Coreea. În astfel de puncte se concentrează întreaga tensiune a unei oarecare epoci.

Nu este vorba înainte de orice de a judeca poporul american. Noi vedem că în rîndurile poporului american, printre intelectualii și reprezentanții clerului domnește o mare neliniște interioară. Și noi simțim în mod sigur o solidaritate extraordinară cu aceia care suferă moral de pe urma evenimentelor. Într-un oarecare sens noi, credincioșii creștini, în mod precis sîntem răspunzători de tot ceea ce se perece în lume și pentru aceasta trebuie să ne expunem părerile cu seriozitate și circumspecție. Și totuși eu am curajul de a spune că problema vietnameză a devenit elementul cel mai periculos al actualității mondiale, în legătură cu care nu ne putem mulțumi a vorbi și discuta, ci e necesar să chemăm la acțiune pentru ca poporul vietnamez să înceteze de-a suferi, și ca aroganța colonialistă a bogaților și puternicilor să fie oprită și învinsă de opinia publică mondială.

LUPTA PENTRU ADEVĂRATA LIBERTATE

Al doilea aspect al situației internaționale, care după părerea mea este de o foarte mare importanță este situația și evoluția țărilor așa-zise pe cale de dezvoltare. Este vorba aici înainte de toate de Africa și în mod egal de țările asiatice ca Tailanda, India, Indonezia, Malaezia, Cambogia, Laos sau altele care s-au eliberat recent la care se adaugă și nu pe ultimul loc, țările latino-americane. Cînd, și sînt de atunci cîțiva ani, a survenit eliberarea rapidă aproape subită a țărilor africane și asiatice care au aparținut dominației coloniale franceze sau britanice, am crezut că această eliberare va fi urmată de profunde schimbări sociale sau politice. Observatorii care puțin primitiv și chiar naiv urmăreau cursul evenimentelor, au fost la început tentați să categorisească imediat aceste țări ca intrînd în ceea ce se numește cîmpul socialist. Noi vedem astăzi că situația este mult mai complexă și că acest proces își va urma cursul mai lent decît l-am gândit. Și aceasta pentru mai multe rațiuni: în evoluția lor aceste țări nu au atins încă din punct de vedere cultural, gradul de conștiință care le-ar permite să ia pe de-a-ntregul asupra lor construcția socială, politică și economică.

Ele n-au ajuns încă la o deplină conștiință a identității lor naționale, nu-și dau bine seama de trecutul lor istoric și de ceea ce, din tradiția lor trecută poate fi transmis în viața nouă. Conducerea unor țări eliberate a devenit apanajul unei mici păтури de potentati sau reprezentanți ai triburilor regiunilor respective care nu reprezintă într-adevăr decît interesul unei mici părți a acestor popoare. Marea majoritate a poporului trăiește încă în condiții primitive de unde reiese clar că mica pătură care este la putere își apără interesele sale. Aceasta va dura multă vreme înainte pînă ce masele popoarelor vor evolua spre conștiința intereselor lor, spre lupta pentru egalitate socială și tragerea foloaselor dintr-aceasta.

Probabil că dominația colonială a întîrziat evoluția acestor țări sau a orientat-o într-un sens unilateral. Iar acela care știe înțelege viața de astăzi ținînd seama de pricinile intime care explică evoluția istorică va constata fără doar și poate că lucrurile nu puteau sta într-altfel. În toate ramurile vieții, evoluția nu merge decît pas cu pas. Nu depinde decît de direcția pe care această evoluție o va lua în viitor. Și în aceasta vedem marile probleme ale țărilor pe cale de dezvoltare. Păturile populației care se găsesc în fruntea țărilor lor nu sînt decît în mică măsură decise pentru a conduce popoarele lor spre o egalitate socială deplină și dreptate, spre eliberarea de orice formă de exploatare...

Ceea ce se petrece în destule țări africane nu este decît indiciul acestei mari lupte între două tendințe actuale în lume, întrecerea între dreptul de a construi viața socială și chiar națională pe temeiul libertății sociale și a dreptății absolute sau pe temeiul care în mare poate fi numit „burghez și capitalist”. Ne găsim aici înaintea unui lung proces istoric, înaintea unor lupte grave în chiar interiorul acestor țări ca bunăoară în Indonezia, și pentru aceasta, în mișcarea noastră pentru pace trebuie să ne gîndim mult la mijloacele de a ajuta popoarele eliberate de jugul colonial să meargă spre deplina și reala libertate națională și totodată spre eliberarea progresivă economico-socială.

Aceasta nu este o lucrare ușoară și trebuie multă înțelepciune pentru a o împlini. Aș vrea să înlătur o falsă interpretare: nu mă gîndesc că ar fi de datoria noastră să ne facem protagoniști unui anume tip de realități socialiste deja determinate azi. Pentru mine e vorba doar ca să vedem clar că libertatea popoarelor, ori că e vorba de Africa, de America Latină sau de Asia, are multe dimensiuni — cea națională, social-economică, morală și culturală. Colaboratorii noștri înșiși în aceste țări sînt chemați să înțeleagă situația în care se găsesc popoarele lor, să reflecteze asupra evoluției generale a lumii și să cerceteze căile care după părerea lor sînt utile și pot duce într-o bună direcție.

Ne găsim în mod egal în fața problemei revoluției. Acela care înțelege evoluția istorică știe că drumul spre libertatea socială și politică nu exclude efortul și răsturnările revoluționare. Se poate să fie necesar de a atinge adevărata libertate, întreaga liberă rânduială socială și egalitatea precum și plenitudinea vredniciei umane, printr-un efort revoluționar conștient. La aceasta va trebui ca să reflectăm cu multă intensitate căci nu este dată o rețetă de-a gata: ceea ce convine unei țări nu convine alteia. Aici nu trebuie ca noi cei din Europa sau America să voim a introduce concepțiile noastre cu privire la ceea ce urmează să devină aceste țări, ci trebuie să ne cîștigăm drept prieteni astfel de oameni sau grupe, care să studieze situația țărilor lor cu de-amănuntul și să fie capabili pe baza situației din țările lor, precum și a perspectivei istorice și cu o profundă convingere, să aducă popoarele lor la un nivel mai ridicat.

Evoluția mondială este forate complexă și ne găsim înaintea unor decenii de grave lupte în interiorul țărilor respective. Aceste țări nu vor evita diversitatea pașilor, salturilor și răsturnărilor. Dar în mod precis, pentru că este vorba aici de o chestiune atât de gravă, este sarcina noastră foarte serioasă de a studia situația în mod concret și concentrat și să ajutăm colaboratorii noștri de pe alte continente, cu experiența noastră, spre a profita și noi de experiența și cunoștințele lor.

RANA ÎNECICATRIZATA

Este mult timp de cînd vorbim de problema securității europene. Mai ales frații și prietenii noștri din cele două State germane ne-au ajutat prin experiența și cunoștințele lor. Astăzi, după mai bine de douăzeci de ani de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial n-am ajuns la încheierea tratatului de pace și în aceasta trebuie să căutăm cauza tensiunii neîncetate. Problemele securității europene depind de modul în care puterile ieșite victorioase din al doilea război mondial se vor pune de acord între ele.

Este clar pentru fiecare că înainte de toate este vorba de problema Germaniei, de diviziunea sa și de reunificarea potențială, de chestiunea modului în care Germania se va integra în structura generală a societății europene, dacă ea va fi un element de pace creator sau din contră o sursă de noi neliniști. Numeroși sînt prietenii noștri germani care nu exclud posibilitatea ca Germania să rămînă sursă de neliniște și se tem să nu se reînnoiască ceea ce Europa a trăit în primul și al doilea război mondial. Dar aceasta nu este numai problema Germaniei și a vecinilor săi, ci o problemă care privește umanitatea întreagă. Cu toți într-un oarecare fel sîntem răspunzători de catastrofele celor 50 de ani din urmă și trebuie să reflectăm foarte serios ce e de făcut

pentru ca problema Germaniei să fie rezolvată în interesul vecinilor imediați din toată Europa și din lumea întreagă. O catastrofă în centrul Europei va antrena în chip necesar în învălmășeală celelalte părți ale lumii cum s-a întâmplat în 1914 și 1939. Ceea ce se petrece în centrul Europei are o importanță directă în mod egal pentru alte continente.

În mine personal se înfruntă două sentimente care sînt bineînțeles rezultatul unor observații și realități sigure. Sîntem martori ai faptului că o mare parte a poporului german în cele două state germane își dă seama de responsabilitatea sa. Printre intelectuali, muncitori și la fel printre membrii partidelor politice, crește conștiința că trebuie procedat cu multă responsabilitate și asumată responsabilitatea catastrofei celui de-al doilea război mondial. Ei își dau seama despre aceea că o nouă catastrofă ar putea lovi încă mai adînc viața nu numai a Germaniei și Europei dar chiar și a lumii întregi. Pe de altă parte totuși sîntem neliniștiți în prezența unor fapte care mărturisesc că în unele locuri se naște din nou un sentiment de orgoliu cum și sentimentul că rezultatele celui de-al doilea război mondial sînt nejuste pentru Germania și că acestea vor trebui reparate. Nu-mi place să întrebunțez termenul de „revanșă” dar mă tem să nu se răpîndească o stare de spirit pretinzînd că acea catastrofă a Germaniei în 1945 nu a fost un eveniment pentru care Germania ar purta răspunderea sau cel puțin toată răspunderea și că însăși rezultatele acestei catastrofe pot fi încă reparate. A invoca oarecari drepturi juridice, dat fiind teribila catastrofă din aceste din urmă decenii, nu este altceva decît a voala această stare de spirit care se sfîrșește în apelul la repararea rezultatelor celui de-al doilea război mondial și la reinvierea situației de putere a Germaniei Occidentale.

Faptul că armata Republicii Federale a Germaniei se găsește astăzi în situația de-a fi una din cele mai mari armate din Europa Occidentală și efortul depus pentru ca ea să cîștige armament atomic ne cufundă direct în teroare. Nimeni dintre noi nu știe unde poate duce o astfel de reînarmare cu arme atomice. Pentru această rațiune sîntem convinși că cel mai bun mijloc pentru a rezolva problema securității europene ar fi crearea unei zone protejate de orice armament atomic. În aceasta n-ar fi decît un prim pas care din punct de vedere psihologic și moral poate însemna un mare pas înainte. Trebuie de asemeni să se depună strădanii a se ajunge cît de repede cu putință la soluționarea definitivă a problemei germane adică la soluția păcii, pentru ca să fie încheiate tratatele de pace și pentru ca să fie excluse oricare alte posibilități pe care contează unele cercuri. De asemenea să fie fixată definitiv chestiunea frontierelor, căci atît timp cît această chestiune nu este stabilită ferm prin tratate internaționale ea poate fi totdeauna o sursă de fantezie, de re-

vendicări deplasate și de false speranțe. O mare responsabilitate revine aici învingătorilor din 1945. Trebuie dezvoltate raporturile cele mai strânse pe plan cultural și economic și, cu toate că nu există încă tratate, relațiile diplomatice mutuale.

Faptul că atâtea state din Europa răsăriteană n-au reprezentanți diplomatici în Germania Occidentală și reciproc, este un fapt anormal. Personal nu pot înțelege cu ce drept se refuză Republicii Democrate Germane dreptul său de existență ca Stat și cu ce drept Republica Federală Germană poate să-și aroge dreptul de-a fi considerată reprezentanta unică a poporului german. Aceste revendicări nu au nici o rațiune de a fi nici din punct de vedere juridic, nici istoric, nici de fapt. Acestea nu sînt decît consecința unei decizii arbitrare a unor cercuri din Republica Federală Germană. Ceea ce e de mirare este faptul că există State și încă State de rol hotărîtor, care recunosc această decizie și care nu înțeleg că aici este vorba de o măsură arbitrară fără nici un titlu de legitimitate.

CONȘTIINȚA NOASTRA

Socotesc că întrucît există împărțirea lumii între flămînzi și sătui, bogați și săraci, între popoare trăind în belșug și cele trăind în mizerie psihică și socială, într-o mizerie culturală, vom fi cu toții de acord că problema păcii este la urma urmei problema modului în care aceste profunde contradicții urmează să se niveleze. Atîta timp cît vor fi pe pămînt două treimi din umanitate flămîndă și o treime din umanitate trăind în bogăție, nu se va putea vorbi de o pace adevărată. Savanții, sociologii, teoreticienii economiști, ne atrag atenția asupra faptului că în mod lent mijloacele noastre nu vor mai fi suficiente spre a hrăni umanitatea, iar o dată cu evoluția ulterioară, pentru rațiuni pur exterioare, tehnice, o parte din omenire va fi flămîndă. Aceasta este o constatare gravă și cred că pe acest teren avem ca Mișcare creștină pentru pace, una din cele mai mari misiuni. Apelul nostru la dezarmare este apelul la aceea ca miliardele de dolari care se risipesc astăzi în armament să fie oferite popoarelor care au nevoie de ele într-un mod urgent, pentru simplul fapt de a trăi. Nu este vorba de nimic altceva decît de existența umană. Problema păcii este fără înconjur, problema existenței umane, poate a două miliarde de oameni. Cum să rezolvi această problemă? Aceasta va trebui să facă obiectul unor discuții din cele mai serioase. Aici mijloacele carității nu sînt suficiente, ci trebuie să reflectăm nu numai cum să mărim producția, ci la fel asupra căilor și mijloacelor prin care să se repartizeze echitabil aceste surse vitale. Cum să transporti cele de trai acolo unde oamenii suferă de foame, cum să faci ca unele cercuri să nu tragă foloase din această foame, ca în țările înfometate bogății să nu devină mai bogați și săracii

încă mai săraci. Sînt două probleme care se pun : prima de a ști dacă mijloacele vitale sînt suficiente pentru a sătura miliarde de înfometați și a doua ce trebuie făcut, care sînt mijloacele politice, economice și tehnice pentru a le transporta acolo unde ele sînt de trebuință. Pentru a împlini aceasta este necesară o profundă gîndire socială, politică și economică. Problema socială este problema existenței umane. Aceasta nu este numai o problemă a partidelor politice și a regimurilor sau încă a unui despotism oarecare. Aceasta este problema vieții umane.

Cu privire la aceste patru puncte pe care le-am menționat, am putea discuta în continuare. Dar deja o simplă privire asupra problemelor lumii actuale ne convinge cită gîndire intelectuală profundă este necesară, cită înțelepciune politică trebuie pentru a cunoaște drumul spre soluționare, cită curaj trebuie pentru a trece la profunde schimbări social-politice. Eventual chiar la schimbări revoluționare ! Dar înainte de toate cită conștiință a umanității și responsabilității umane ! Repet : nu este vorba numai de politică, ci de viața a miliarde de oameni. Este aceasta o realitate alarmantă care apasă asupra credincioșilor creștini. Vom avea curajul să dăm pîine acelor cărora le este foame și aceasta chiar în detrimentul nostru ? Vom avea curajul să întindem paharul cu apă rece chiar acolo unde eventual noi înșine am avea de suferit sete ?

Trebuie să colaborăm, trebuie să ne unim inimile și orice ne-ar diferenția, să reflectăm la ceea ce trebuie să facem împreună pentru a nu rămîne doar la remedii momentane și trecătoare, ci să trecem la recunoașterea profundă a bolii și a unei terapii serioase și sistematice. Această enormă sarcină revine credincioșilor creștini. Credința în prezența lui Dumnezeu viu, milostiv și iubitor, în Iisus Nazarineanul cel Răstignit și Înviat, ne este un impuls constant pentru a nu da înapoi de la nimic, pentru a nu avea impresia că problema credinței este numai o problemă de organizare ecleziastică și de ceremonii de cult, ci problema existenței umane a vieții și a morții. Dumnezeu vrea ca noi să fim vii, El ne dă viața, viața din belșug, iar plenitudinii vieții îi aparține de asemenea viața fizică și bineînțeles, plenitudinea milei iubirii.

FAMILIA ÎN LUMINA SFINTEI SCRIPTURI

de : Prof. dr. VASILE COMAN

Familia este cea mai de seamă instituție așezată în slujba vieții. Toate celelalte așezăminte, care servesc fragmentul acestei vieți, îi sînt subordonate, atît în ceea ce privește originea lor, cît și în ceea ce privește menirea lor. Tot ce pot da ele vieții este mai puțin însemnat decît ce dă familia. Familia este un adevărat laborator de creare și formare a persoanei umane. Transformarea individului în persoană este, întîi de toate, opera familiei ¹⁾.

Familia este leagănul vieții, izvorul și cuibul în care se naște și se dezvoltă viața oamenilor. Din punct de vedere juridic, ea se întemeiază pe consimțămîntul liber al celor doi soți, de a trăi împreună. Din punct de vedere religios acest legămînt, izvorît din dragoste și întemeiat pe ea, capătă un caracter sfînt, prin aceea că e binecuvîntat de Dumnezeu prin rugăciunile Bisericii.

Legătura dintre cei doi soți primește binecuvîntarea lui Dumnezeu prin rugăciunile de la taina nunții. Prin ea se întărește și se înalță unirea lor naturală într-o unire morală, curată și desăvîrșită.

După cum florile sînt frumoase nu numai datorită hranei pe care o iau din pămînt, ci și datorită luminei ce o primesc de la soare și ploii binefăcătoare a cerului, tot astfel sentimentul iubirii, sădit în firea noastră, devine frumos și aducător de bucurie și fericire în viață, dacă se lasă binecuvîntat de razele binefăcătoare ale harului dumnezeiesc.

Prin acest har, iubirea se înalță, se transfigurează și, dintr-un sentiment fragil și schimbător, devine o putere spirituală, o virtute care îi face pe oameni capabili să se dăruiască unii pentru alții.

Cea dintîi binecuvîntare asupra familiei a dat-o Dumnezeu în rai cînd a spus : „Creșteți și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul” ²⁾.

Domnul nostru Iisus Hristos a săvîrșit cea dintîi minune la nunta din Cana Galilei, și nu fără o însemnătate, după cum vom vedea din rîndurile ce urmează.

¹⁾ Cf. N. Mărgineanu, *Psihologia persoanei*, Sibiu 1944, p. 262. cerea 1, 28).

²⁾ Facere, 1, 28.

Dumnezeu a rînduit familia, ca să-l scoată pe ins din stăpînirea egoismului și să-l facă capabil de dăruire pentru un semen al său, pe care să-l ajute și de care să fie ajutat. A rînduit și binecuvîntat Dumnezeu familia ca să dea o împlinire statornică sentimentului puternic al procreației, să nu-l lase pe acesta pradă manifestărilor lipsite de sens.

A rînduit Dumnezeu familia ca să apere firea noastră de atîtea rele, de distrugere și moarte, ca să-l asocieze pe om la opera de continuă creare a vieții.

Așa dar, familia este un așezămînt natural, fără de care se tulbură sau se pierde fluviul vieții, iar după învățătura Bisericii este un așezămînt sfînt, în care creștinii își duc viața și pot împlini mai ușor voia lui Dumnezeu.

Creștinismul vede în familie chipul desăvîrșit al societății. Prin familie creștinii învață să se dăruiască și să se jertfească pentru binele semenilor lor. Căci nu poate fi cineva mai deplin folositor semenilor și neamului decît dacă dă, prin familia lui, vîrstare vrednice acestei comunități.

Legile de căpetenie ale unui cămin creștin sînt: unitatea și indisolubilitatea legămîntului familiar, păstrarea curată și statornică a dragostei, credința în Dumnezeu și credincioșia față de altarul familiar și respectul reciproc al membrilor ei.

„Unirea a două vieți omenești prin taina căsătoriei, așa cum o cere firea omenească, așa cum a voit-o Dumnezeu și cum a binecuvîntat-o Domnul nostru Iisus Hristos, așa cum o propovăduiește Biserica, presupune un dar total³⁾. Acest dar nu se cuvine să fie împărțit și despărțit.

Unitatea căsătoriei rezultă din originea comună a celor doi soți de la creație, precum ne spune Sf. Scriptură: „Iată, acesta-i os din oasele mele și trup din trupul meu” (Facere 2, 23).

Este atît de puternică unirea ce se naște între soți prin taina nunții, încît nimeni nu are voie să se așeze între două inimi legate printr-o asemenea unire: „De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va lipi de femeia sa și vor fi amîndoi un trup. Ceea ce Dumnezeu a împreunat, omul să nu despartă” (Facere 2, 24).

Păstrarea acestei uniri o cere dealtfel iubirea însăși. Cînd iubirea unuia dintre soți se îndreaptă spre alt centru decît cel familiar, acesta rămîne în umbră, în durere și lipsă. Atunci se abat asupra familiei neînțelegerile, certurile și neajunsurile. Iubirea împrăștiată se întuneacă, slăbește și se profanează. Cît de mult se potrivesc în aceste cazuri cuvintele Scripturii: „Nimeni nu poate sluji la doi domni, căci sau pe unul va urî și pe altul va iubi, sau de unul se va ținea și pe altul nu va griji” (Luca 16, 13).

³⁾ Louis Rouzic, *Jesus Christ et le Mariage*, pp. 73—74.

Nouăzeci de procente din dramele familiare se datoresc tocmai călcării acestei legi naturale și sfinte. Ce altceva sînt adulterul, divorțul, concubinajele decît ruperea acestui legămînt, sfărîmarea unui altar și nesocotirea unei făgăduinți. Necredința conjugală, divorțul și desfrîul sînt acte prin care se ucide sufletul soților, al copiilor, sînt viermi care rod la temelia familiei și o destramă. Toate acestea sînt decăderi morale în care ne batem joc de noi înșine, ne lăsăm pradă pornirilor josnice. Din ele se nasc suferințe, lipsuri și mizerie, acolo unde se cuvine să fie bucurie, belșug și pace.

Virtutea credinței în Dumnezeu trezește în inimile soților creștini o virtute asemănătoare: credincioșia sau fidelitatea față de altarul familiar. Ea îi ajută să-și păstreze legămîntul conjugal și să ducă în familie o viață frumoasă, în bună înțelegere și respect reciproc.

Virtutea nădejzii în Dumnezeu ajută soților creștini să-și împlinească cu statornicie idealul propășirii lor familiare și să învingă obstacolele ce se ivesc în calea lor.

Virtutea iubirii lui Dumnezeu este un mare sprijin în menținerea iubirii curate și statornice dintre soți. Aceste două iubiri se completează, se întrepătrund și se ajută una pe alta.

În Sfintele Evanghelii întîlnim trei momente în care Domnul nostru Iisus Hristos a arătat sfințenia căsniciei și a binecuvîntat legămîntul pe care se întemeiază ea.

1. Primul este participarea la nunta din Cana Galileii. Aici Iisus săvîrșește cea dintîi minune și își arată puterea dumnezeiască și iubirea de oameni. Prin prezența Sa la nunta din Cana Galileii, Mintuitorul a ridicat căsătoria la vrednicia unui lucru sfînt, al unei taine, în care se revarsă peste hotărîrea și vrerea oamenilor binecuvîntarea lui Dumnezeu care face unirea lor traică și iubirea lor nemuritoare.

La nunta din Cana Galileii Iisus nu a fost singur. A fost împreună cu Sfînții Apostoli și cu Preacurata Sa Maică. Acesta e chipul prezenței Bisericii la nuntă cu darurile ei supranaturale. Tocmai de aceea nunta din Cana Galileii a devenit prototipul căsătoriei creștine prin care se adaugă la hotărîrea și voința mirilor de a merge în viață braț lîngă braț și inimă lîngă inimă, binecuvîntarea Bisericii.

Prin rugăciunile de la taina nunții, iubirea dintre cei doi soți se transfigurează, nu mai rămîne un sentiment trecător și fragil, ci devine o putere spirituală. Ea îi face capabili să se dăruiască unul pentru altul pînă la sacrificiul vieții.

2. Mai lămurit vorbește Domnul nostru Iisus Hristos despre caracterul indisolubil al căsătoriei creștine în Predica de pe munte. Arătînd lumii cele nouă căi care duc la fericire, Iisus se oprește asupra concepției despre căsătorie în Vechiul Testament și arată caracterul ei în Noul Testament. Iată care sînt însăși

cuvintele Mîntuitorului în legătură cu căsătoria : „S-a zis iarăși „celor de demult“ : Cine va lăsa pe femeia sa, să-i dea carte de despărțire. Eu însă vă spun vouă că oricine care lasă pe femeia sa, afară de cuvînt de desfrinare, o face să trăiască în păcat și cel ce va lua pe cea lăsată se află în păcat” (Matei 5, 31—32).

Din aceste cuvinte rezultă clar caracterul indisolubil al căsătoriei, caracterul ei de perenitate. Prin urmare nu există motiv mărunt cu drept de a sfărîma legămîntul familiar. Orice motiv s-ar ivi, orice neînțelegere, orice „nepotrivire de caracter“, cum se obișnuiește a se invoca cu atîta ușurință la divorț nu are drept să desfacă ceea ce a împreunat Dumnezeu. Sf. Apostol Pavel întărește cuvintele Mîntuitorului astfel : „Celor căsătorii le poruncesc, nu eu, ci Domnul : femeia de bărbat să nu se despartă” (I Corinteni 7, 10).

Dumnezeu a îngăduit numai morții, trupești și sufletești — să despartă legătura căsniciei și nici acestea nu i-a dat putere asupra celor virtuosi. „Căci femeia măritată este legată de bărbatul ei prin lege, atît timp cît el trăiește, iar dacă a murit bărbatul, dezlegată e de legea care o lega de bărbat și e slobodă să se mărite cu un alt bărbat, ca să nu trăiască în păcat” (Romani 7, 1—3).

3. Despre indisolubilitatea căsniciei ne vorbește Mîntuitorul și spre sfîrșitul activității Sale. Fariseii și cărturarii căutau în tot felul să-i găsească vreo pricină ca să-l omoare. Li se părea că învățătura Lui e împotriva învățăturii lui Moise și cu privire la căsătorie. Cu toate că Iisus a spus răspicat : „N-am venit să stric legea și prorocii, ci să le împlinesc“, fariseii nu încetau să-l acuze că este un călcător de lege. Așa precum L-au ispitit cu banul de dajdie, tot așa au venit să-L ispitească și cu privire la căsătorie. Să ascultăm acest măreț răspuns dat de Iisus fariseilor :

— Ci fariseii, ispitindu-L au venit la El și au zis : „Se cade oare omului să-și lase femeia sa pentru fie ce pricină ? Răspunzînd El, a zis : „N-ați citit că cel ce i-a făcut de la început, bărbat și femeie i-a făcut.“ Apoi adăugă : „Pentru aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va lipi de femeia sa și vor fi amîndoi un trup . . . Deci ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă“. Dar, fariseii n-au fost mulțumiți cu acest răspuns. Ei știau că Moise a dat voie bărbatului să se despartă de femeie în schimbul unei cărți de despărțire, sau cum am zice noi cei de azi, în schimbul unei sentințe de divorț. De aceea îl întrebă din nou : „Pentru ce dar, Moise a rînduit să-i dea carte de despărțire și s-o lase ?“ Iisus le-a răspuns : „Fiindcă Moise, după învîrtoșarea inimii voastre v-a dat voie să lăsați femeile voastre, dar din început n-a fost așa.“ (Matei 19, 3—8).

În acest chip, Iisus a fixat codul sfînt al familiei, după care familia se întemeiază pe un legămînt sfînt, nedespărțit, așa cum

a voit Dumnezeu de la început, așa precum a rînduit-o și a binecuvîntat-o Aducătorul Legii Noi, Hristos Domnul.

Cuvintele Mîntuitorului cu privire la căsătorie și la familie sînt clare și ele nu comportă nici o nelămurire sau echivoc.

Încă de la începuturile lui, creștinismul a socotit nunta ca o taină, adică o lucrare sfîntă, prin care se împărtășește darul cel sfînțitor. Acest adevăr reiese și din asemănarea pe care o face Sf. Apostol Pavel între legămîntul dintre bărbat și femeie cu acela dintre Hristos și Biserică. Precum Hristos iubește Biserica și s-a jertfit pentru ea, tot astfel bărbatul este dator să țină nestinsă flacăra iubirii pentru căminul său și să se dăruiască pentru binele și prosperitatea lui.

Și precum Biserica ascultă de poruncile Intemeietorului ei și se supune lor de bună voie, tot astfel este datoră femeia să primească cuvîntul soțului ei. Iubirea între soți este atît de strînsă încît, deși sînt două cugete, două simțiri, și două voinți, sînt chemate prin căsătorie să simtă, să gîndească și să lucreze în deplină armonie.

După cum în ordinea naturală a lucrurilor există principiul vaselor comunicante, după care conținutul de substanță dintr-un vas se comunică în egală măsură celui alt, tot așa în viața spirituală a familiei, conținutul ei, bucuriile, durerile, năzuințele, unuia se comunică și celui alt și astfel viața lor devine „un suflet și un trup”, mai plenară, mai vrednică și mai ușor de trăit.

Natura însăși a familiei, sentimentul dragostei care stă la temelie ei, cer ca unirea dintre soți să fie trainică și nedespărțită.

Nu există o neliniște mai chinuitoare în viața familiei decît atunci cînd lipsește dragostea, încrederea și respectul reciproc dintre soți. Viața familiei are atîtea fire de legătură, atîta comuniune, încît ruptura unuia dintre ele duce la destrămarea ei.

Cel ce are lipsă mai mult și în primul rînd de căldură, de armonie și de dragoste în cămin este copilul. El cere părinților să-și înfrîneze patimile, ambițiile și să trăiască în dragoste și unire pînă la moarte. Dar, copilul este însăși menirea familiei și rostul ei.

În Sfînta Scriptură se face adeseori amintire despre această menire sublimă a familiei. Creștinismul este religia care a pornit de la leagănul unui copil și de la sînul unei mame. Fiul lui Dumnezeu s-a intrupat și a luat chip de prunc, pentru mîntuirea noastră.

Cuvintele „creșteți și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul” (Facere I, 28), au răsunit de la începutul neamului omenesc și sînt indicative veșnice pentru rostul și menirea familiei.

Desigur, scopul cel dintîi al căsătoriei este fericirea oamenilor, trăirea în climatul unei iubiri naturale, morale și spirituale, ca să fie fericiți. Iubirea este izvorul fericirii în veac și

eternitate. Dumnezeu este iubire. El l-a creat pe om din iubire și i-a rînduit un leagăn al iubirii. Nu l-a lăsat să trăiască în imperiul egoismului aducător de moarte, ci l-a făcut să trăiască o viață deplină, să se împărtășească de iubirea unui semen și să fie el însuși dătător de iubire, izvor de fericire pentru alții.

Dar, în strînsă legătură cu acest scop al familiei este și acela de a fi dătătoare de viață, izvorul firesc și binecuvîntat de Dumnezeu de a fi continuatoare a vieții în lume. Căci dragostea este dătătoare de viață și nu este deplină decît prin această împlinire.

Dumnezeu l-a creat pe om nu ca pe ceva abstract, ci l-a făcut pe el „bărbat și femeie”, cu dorinți și simțăminte, cu legi și instincte, cu minte și voință liberă, ca toate aceste însușiri să le pună în slujba unui mare ideal, acela al creației.

Din nefericire însă, pentru el și pentru societate, omul s-a abătut adeseori de la această lege a firii. Familia a devenit uneori lăcaș de durere, de vrajbă, de ucidere de prunci și de alte păcate. Ceea ce este și mai dureros este faptul că se justifică prea ușor aceste abateri. Ca să nu se pară atît de grave consecințele lor se invocă tot felul de scuze sau teorii după care membrii familiei se sustrag de la menirea lor.

Falsa teorie a lui Malthus a avut consecințe nefaste asupra familiei. Pe motivul că lumea se înmulțește mai mult decît se înmulțesc posibilitățile de trai ale omenirii, familia a ajuns în multe țări deficitară, mai ales în țările capitaliste. Dar, adevărata cauză a acestei abateri este lipsa de responsabilitate față de îndatoririle pe care le au membrii familiei și înclinarea spre o viață superficială.

Este știut că nașterea, creșterea și educarea copiilor este împreună cu griji, cu privațiuni și sacrificii. Dar este constatat faptul că nu cei cu greutate și cu mijloace materiale mai puține se abat de la menirea creatoare de viață a familiei, ci cei mai înstăriți, cu posibilități de a crește trei și patru copii, sînt aceia care fug și se abat de la această îndatorire că să-și păstreze comoditatea, luxul, moda și petrecerile. În asemenea familii s-a stins conștiința responsabilitatea față de Dumnezeu, față de societate și față de neam. În asemenea cazuri ne aflăm în fața unui condamnat egoist conjugal.

În lumina Sfintei Scripturi, familiile fără copii sînt socotite nu numai deficitare ci de-a dreptul nevrednice în fața lui Dumnezeu și a societății. Cît de mult s-a rugat Elisabeta, mama Sf. Ioan Botezătorul, ca Dumnezeu să-i ridice ocară dintre oameni și să-i dăruiască un copil.

Sentimentul maternității este atît de puternic încît cu toate jertfele pe care le cere împlinirea lui, el face fericite pe toate mamele.

Este o abatere de la legile firii și de la legile lui Dumnezeu, înclinarea unor femei spre o viață mondenă și este supărător să auzi spunând că mai ușor aud clacsonul mașinii sau lătratul câinelui, decât să suporte plînsul sau gînguritul copilului.⁴⁾

Se supără foc stăpîna casei cînd cineva îi sparge o vază de cristal, în care voia să pună flori. Să nu se întristeze Dumnezeu cînd tu, părinte, strici făptura în care El așteaptă să sădească un suflet nemuritor? Să nu fie oare păcat cînd noi distrugem ceea ce ne-a dat Dumnezeu putere să construim?

Copiii sînt aceia care asigură trăinicia căminului. Familia fără copii are un gol pe care nu-l poate suplini nimeni. Locul copilului de la masă, din casă, dintre soți nu-l poate suplini nimeni.

O familie fără copii e ca o casă fără lumină, fără bucurii adevărate, fără ochi senini și curați prin care se poate zări cerul.

„Familia fără copii e ca o grădină fără flori.

Familia fără copii e ca un clopot fără glas.

Familia fără copii e ca o pasăre fără cîntec.

Familia fără copii e ca un pom fără de rod.

Familia fără copii e triumful păgînismului”.⁵⁾

Irod a murit de mult. El a murit în chinuri groaznice: trupul a fost mîncat de viermi încă fiind în viață. Dar păcatul lui continuă să trăiască și să îngrozească conștiințele oamenilor. Gravitatea acestui păcat constă nu numai în săvîrșirea lui ci și în consecințele pe care le are asupra indivizilor, neamului și societății. Ele ating viața indivizilor, viața familiilor și însăși existența și viitorul națiunilor.

Mor indivizi sau cresc sălbatec, se destramă familii și pier neamuri de pe urma acestui măcel neîntreput de vieți omenești.

Se cuvine să privim lucrurile în față. Cele mai multe familii se opresc la un copil. De la două vieți se ajunge la una, sub motivul să aibă ce-i trebuie și să se facă „om mare”. În realitate ce se alege de acest unic copil? El ajunge ca un pom sălbatec, bine făcut la înfățișare, bine îmbrăcat și hrănit. Dar, cercetat mai de aproape, un om care nu știe ce-i munca, nu știe ce-i sacrificiul. Un om plin de capricii, de egoism, pe care le-a cultivat dragostea bolnavă a părinților pentru unicul copil.⁶⁾

Dacă am lua să cercetăm viața bărbaților cu adevărat mari ai omenirii ne-am convinge ușor că cei mai mulți dintre ei au aparținut familiilor cu mulți copii. Societatea nu s-a putut lăuda cu „domnișorii” crescuți cu guvernante și cu mii de jucării.

⁴⁾ Th. Toth, *Zece porunci*, în românește de Emil Tătar, vol. II, p. 38.

⁵⁾ Th. Toth, *o.c.* p. 4.

⁶⁾ O parte din ideile acestui studiu se află în cartea noastră de predici: *Hristos în familie*, Brașov 1945, p. 60—68.

Lipsa copiilor are consecințe dureroase pentru familie. Divorțurile cele mai multe le dau familiile fără copii, pentru că în familia fără copii nu e nici un centru de atracție, nici un focar care să mențină unitatea și trăinicia căminului.

Fără copii privirile soților se îndreaptă mai mult spre periferia căminului decât spre centrul lui.

Constatăm cu bucurie că Statul nostru poartă o deosebită grijă pentru ocrotirea și întărirea vieții de familie, creind condiții din ce în ce mai multe și mai optime pentru ca ea să-și poată îndeplini misiunea ei înaltă în societate. S-au construit și se construiesc mereu zeci și sute de mii de locuințe pentru familiile oamenilor muncii, s-au înființat creșe pentru copii, școli pentru educația tineretului și alte așezăminte prin care se vine substanțial în ajutorul familiei.

Noul Cod al familiei, ca și legiurile noi prin care se tinde la îngrădirea divorțurilor, la sprijinul material al familiilor cu mai mulți copii, precum și la tot ce ajută ca familia să-și îndeplinească menirea ei dătătoare de viață, sînt tot atîtea mărturii despre grija statului pentru familie.

Biserica, la rîndul ei, prin slujitorii ei, are datoria morală să susțină și să ajute la formarea familiei ca o celulă sănătoasă, pe care se reazimă prezentul și viitorul neamului.

TEOLOGIA ORTODOXĂ ÎN SEC. XIV

de: Pr. Prof. dr. MILAN ȘESAN

Epoca patristică s-a încheiat cu Sfântul Ioan Damaschinul (—749) și cu stabilirea zilei de „Dumineca Ortodoxiei“, la 11 martie 843, prima Duminică din Postul Sf. Paști, ca simbol și dovadă istorică despre biruința Ortodoxiei asupra ereziei. Din acest timp patristic s-au impus pentru viitor lucrările marilor Părinți bisericești din Epoca de aur patristică, apoi scrierile de mistică creștină ale lui Dionisie pseudo-Areopagitul, Scara paradisului a Sfântului Ioan Scărarul-Sinaitul, Acrivia credinței ortodoxe a Sfântului Ioan Damaschinul și regulile vieții monahale ale Sfântului Teodor Studitul. Ele și-au exercitat apoi influența lor îndrumătoare și spre epoca următoare, care poate fi numită : epoca postpatristică, dintre anii 843—1054, în care timp au excelat patriarhul Fotie, frații Constantin-Ciril și Metodie apostolii slavilor și ctitorii teologiei în limba slavonă, aghiograful Simeon Metafrastul, exegetul Oecumeniu din Trica cu comentarul la Apocalipsă, care toate au influențat tinăra teologie bulgară, gruzină și rusă.

Dar între problemele principale pentru credincioși s-a pus cea privitoare la felul : cum se poate ajunge la viața fericită, cum poate credinciosul să colaboreze cu Dumnezeu (sinergism), ca să-și mîntuiască sufletul. Această problemă stătea în strînsă legătură cu concluziile teologice ale Sfântului Grigore din Nissa, care au aflat ecou larg la Dionisie pseudo-Areopagitul, și la Sfântul Ioan Scărarul, fiind exprimate prin principiul „îndumnezeirii“ (theosis), cu justificarea că : de aceea Hristos a coborît pe pămînt, ca pe toți să-i aducă la sine, nu numai ca credincioși pămînteni, ci și ca concetățeni ai raiului. Această explicație era accentuată în jurul anului 1 000, socotit „al Parusiei“ milenariste, după era creștină, îndeosebi de Sfântul Simeon Noul Teolog (—1022), în scrierea atribuită lui și intitulată : Metoda sfintei rugăciuni.

Concomitent însă s-a accentuat pe lîngă linia verticală teologică spre Dumnezeu, și linia orizontală spre om și lume, despre care a scris mai cu atenție filosoful teolog Mihai Psellos (—1079 s). Acesta, ca prim umanist, a prețuit cele trei căi de cunoaștere : cea științifică-empirică asupra lumii, cea filosofică

de reflexie asupra existenței și în fine cea teologică, a problemelor dumnezeiești. În acest mod știința și filosofia au fost îndrumate ca să se pasioneze mai mult pentru a cunoaște originea și scopul existenței.

Pe această linie teologic-umanistă au excelat apoi în sec. al XII-lea mitropolitul Teofilact al Ohridei, Eutimie Zigabenu, mitropolitul Ioan Mavropul, urmați de canoniștii Ioan Zonaras și Alexiu Aristen, apoi de teologul episcop Nicolae al Methonei, de mitropolitul Eustatie din Salonic, de istoricul teolog Nichita Choniatiul, care a scris „Tezaurul Ortodoxiei” și de fratele său mitropolitul Mihail Choniatiul din Atena, și în fine de ilustrul canonist patriarhul Teodor Balsamon al Antiohiei. Această teologie bizantină a avut ecouri largi și asupra teologiei ortodocșilor slavo-ruși, care la rîndul lor i-au înrîurit pe cei sud-dunăreni, slavo-bulgari și slavo-sîrbi, ca și pe ortodocșii români carpatici și în fine pe cei gruzini.

Dar a fost necesară și o teologie de apărare ortodoxă, atunci cînd cruciații latini stăpîneau de la Ierusalim peste Antiohia spre Constantinopol (1204—1261) și cînd tătarii mongolici au ocupat sudul Rusiei kievene. Atunci centrul teologiei ortodoxe bizantine s-a mutat la Niceea și cel rus la Novgorod, și înviorarea teologiei sud-dunărene la bulgari și sîrbi s-a legat de proclamarea independenței țărilor lor și dobîndirea autocefaliei bisericești față de patriarhia ecumenică, în 1219 pentru sîrbi și 1234 pentru bulgari. În acest cadru mitropolitul Sfîntul Sava Nemanja (—1236) al sîrbilor a îndeplinit un rol important pentru difuzarea teologiei slavo-ortodoxe la bulgari, români și ruși.

Aceste împrejurări au dat de gîndit. Aplicînd principiul teist în istorie, că Dumnezeu intervine prin pronia sa în viață, teologii și-au pus întrebarea : ce urmărește Dumnezeu prin îngăduirea nenorocirilor asupra creștinilor ? Deci s-a cercetat mai atent Apocalipsa și s-a tras concluzia că această îngăduință este un mijloc de avertizare a credincioșilor că prin acumularea păcatelor își atrag în mod firesc pedeapsa vremelnică în lumea aceasta, dacă nu se îndreaptă.

De ceea, după revenirea la Niceea, în 1261, teologii bizantini au adîncit problema mîntuirii. În cadrul ei s-a constatat că ea poate fi realizată prin : păstrarea neștirbită a Ortodoxiei (credință) și prin colaborarea mai strînsă cu harul divin (fapte). Pe această linie s-au impus bizantinii Grigorie din Cipru cu lucrarea „Stîlpul Ortodoxiei”, apoi teologul antilatin Ioan Vec, istoricul teolog George Pachimere, canonistul Matei Vlastare, Nicefor Chumnos, Teodor Metohitul și alții, care au influențat îndeosebi teologia sîrbă și cea rusă (Vezi : Lossky Vl., *Essai sur la theologie mystique de l'Eglise d'Orient*, Paris 1944 ; Tyciak G., *Wege östlicher Theologie*, Bonn 1946 ; Onasch K., *Einführung in die Konfessionskunde der orthodoxen Kirchen*, Berlin 1962 ; Șesan M.,

Despre încheierea epocii patristice și Teologia ortodoxă în sec. XII—XII, în Mitropolia Moldovei, pe 1966; idem, Teologia post-patristică, în Mitropolia Ardealului pe 1966 cu bibliografii: Despre influența ei în Apus; Trypanis C., Dante and byzantine treatise on virtues and vices, *Medium Aevum* 19, 1950 p. 43 ss, constată că Dante a folosit un izvor bizantin despre virtute și vicii, pentru lucrarea sa: *Infernul*).

În secolul al XIV-lea (vezi Șesan M., Biserica ortodoxă în sec. XI—XV, Mitropolia Ardealului 4—6. 1963 și idem, Sinodali-tatea ortodoxă în sec. XIII—XV, Mitropolia Ardealului 1-3 1965), problema centrală s-a legat de întrebarea: ce trebuie să facă credinciosul ca să se poată mîntui, și cum poate încheia legături cu Dumnezeu, căci după teza scolasticii latine, a lui Toma din Acvino, păcatele omenești au săpat o prăpastie de netrecut între ei și Dumnezeu, care s-a îndepărtat de credincioșii păcătoși.

Răspunsul l-a dat Sfîntul Grigore Sinaitul (1255—1346), care și-a axat concluziile pe învățătura Sfîntului Ioan Scărarul-Sinaitul, că urcînd cu ajutorul harului divin cele 30 de trepte ale scării raiului, creștinul se leapădă pe rînd de păcate și dobîndește succesiv virtuțile creștine, care îl duc pe calea fericirii veșnice: dar pentru aceasta are nevoie de meditație în liniște (Isihie) și de fapte creștinești (Migne PG 150; IPS. Mitropolitul Nicolae al Banatului, Simbolul creștin al scării, ... și Scara sf. Ioan Sinaitul, în Mitropolia Ardealului 5—6 1959, Idem, în Studii Teologice 1—2 1962 și 3—4 1964; Pandursky W., Gregor Sinaita und seine Mystik, Marburg 1945).

Alături de Sfîntul Grigore, care făcea ucenici de isihasm dintre monahii veniți de pretutindeni, și stabiliți în mănăstirile de la Iberikon, Russikon, Zografos și Hilandar, mai stătea și mitropolitul Teolept din Filadelfia (—1325), autor de cugetări mistice și mistagog (MiPG 143). Și astfel printre umaniștii inițiați în isihasm se pot număra teologul Nicefor Chumnos cu fiica sa Irena-Euloghia, care încă din 1308 s-a dedicat misticii isihaste; apoi Teodor Metohitul, Nicefor Kalist și alții, care caută o sinteză între platonism, aristotelism și Biblie, pe cînd în Apus William Occam (—1349) ajunse să spargă unitatea de gîndire scolastică, creînd un adevăr filosofic, deosebit de cel teologic. De aceea în Răsărit, Athosul, îndrumat de Sfîntul Grigore, dădea tonul unității în gîndire, principiu aplicat apoi și în Academia patriarhală, după ce Athosul a fost legat organic direct de patriarhul ecumenic, în 1312. (Irmscher J., Renaissance und Humanismus im Mittel und Osteuropa, Berlin 1962; Verpeaux J., Notes sur la famille Choumnos, Byzantinoslavica XX-2, 1959, și idem, Nic. Choumnos, Paris 1959; Hunger H., Metochites als Vorläufer des Humanismus, Byzant. Zeitschrift 45, 1952; Loenertz J., Th. Metochite et son

père, 1953 ; Sevckenko I., *La polemique entre Th. Metochite et Nic. Choumnos*, Bruxelles 1962).

Totuși s-au născut două ramuri de isihasm și anume : una radicală de isihasm primitiv, care afirmă că contactul cu Dumnezeu se poate realiza numai în mod meditativ, rupt de Biserică, de Sfintele Taine și de lume, în cadrul căruia se poate intui pînă și lumina taborică, care l-a înconjurat pe Mîntuitorul la Schimbarea la față (Mat. 17, 2), folosind ca mijloc de înălțare sufletească rugăciunea inimii, cu textul : „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluește-mă pe mine păcătosul”, fiind susținută de monahii simpli de la Athos, — și altă ramură înaltă, de isihasm bisericesc, care încadra meditația și rugăciunea în viața firească a Bisericii și îndemna la virtuți trăite ; o promova Sfîntul Grigore Sinaitul, Nicefor Monahul, poetul moralist George Lapita, Grigore Palama și alții, ca atoniții Calist și Ignatie Xantopoulos, autorii „rugăciunii inimii” și ai Metodei cum se poate ajunge la Dumnezeu prin practică isihastă (MiPG 147), apoi mitropolitul Macarie de la Filadelfia, care a scris „Despre Duminica Ortodoxiei” și Despre importanța universală a Ortodoxiei (PG 150). (Vezi Lossky Vl., *La methode d'oraison hesychaste*, Paris 1957 ; Ioannides B., *Aspects on hesychia*, Christian East 6, 1951 ; Wunderle G., *Zur Psychologie des hesychast. Gebetes*, ed. II, Würzburg 1949 ; Hausherr J., *L'Hesychasme*, *Orientalia Christ. Periodica* 22, 1956).

Dar s-a ridicat împotriva lor Varlaam din Calabria (1348), pe la 1330, care pe baza silogismului scolastic-aristotelic, care se răzima pe „luminile naturale ale minții umane”, după tipul lui Toma din Acvino, a combătut pe adepții isihasmului, pe care îi acuza de a fi massalieni (rugători exagerați) și halucinați (că ar vedea lumina taborică), căci păcatele omenești au provocat o rupere a relațiilor dintre Dumnezeu și om ; în consecință „lumina taborică” nu poate fi intuită, iar dacă totuși se afirmă că s-ar putea, atunci această afirmație duce la separarea dintre ființa și atributele lui Dumnezeu (lumina), fapt care duce neapărat la tetratisme eretic, pentru că harul divin nu este creat, nu e nici temporar și nici natural fiind legat de ființa divină. (MiPG 151 ; Schiro G., *Barlaamo Calabro*, Palermo 1953 ; idem, *Barlaam kai filosofia en Thessalonike*, Salonic 1959). Astfel aceste concluzii varlaamite au tras la îndoială : valoarea științei ca mijloc de cunoaștere rolul rugăciunii ca o convorbire cu Dumnezeu și posibilitatea unei credințe ridicate peste nivelul comun, care să îndrumeze spre îndumnezeire.

De aceea Varlaam a fost combătut de Nicefor Gregoras, de Ioan VI Catacuzenul și mai ales de Grigore Palama (—1358). Pornind de la principiul despre „îndumnezeire” și al mistagogiei Sfintelor Taine, susținut de marii capadocieni, de Sfîntul Ioan Gură de Aur, de Areopagit, de Sfîntul Maxim Mărturisitorul, de

Sfântul Simeon Noul Teolog, de Grigore Sinaitul și de Teolept al Filadelfiei, Palama a precizat că în chestiune trebuie să se distingă raportul dintre ființa și atributele (energiile, lucrările) lui Dumnezeu, apoi pe baza metodei platonice a demonstrat că Dumnezeu se manifestă către credincioși prin „pronia divină”, adică prin continuă coborîre (trimitere) a atributelor sale, ca haruri divine, spre credincioși, precum sînt: înțelepciunea, dragostea, dreptatea, mila, pînă și lumina taborică spre a ajuta neconținut pe credincioși să se ridice spre Dumnezeu. Astfel Palama preciza un raport de circulație continuă între Dumnezeu și credincios prin coborîrea harurilor (synkatabasis), după Sfântul Ioan Gură de Aur, precum și prin colaborarea credinciosului cu Dumnezeu (synergism), după Sfântul Grigore de Nissa și Areopagit, realizîndu-se astfel transfigurarea sufletului credinciosului. Aceste haruri divine nu sînt create și nici temporare, ci fac parte din ființa lui Dumnezeu, deși se deosebesc de ea. Aceste puncte de vedere, Palama le-a expus apoi în trei tratate din 1337, emise la Salonic și intitulate: Pînă la ce grad e folositoare știința, pentru ce e bună concentrarea în sine (isihia) și Despre lumină și desăvîrșirea întru Hristos; apoi a scris și Tomosul aghioritilor din 1340 întru apărarea isihasmului (MiPG 150—151). În aceste scrieri era deci definită „teologia luminii divine”, care redeschidea cerurile pentru orice credincios, reactivînd principiul pnevmatic teologic de „theonomie”, că Dumnezeu e legiuitor, față de concepția umanistă despre „autonomie”, că omul legiferează. Deci isihasmul teologic, definit de Grigore Palama se prezintă ca o apropiere între veșnicie și vremelnicie, între divin și uman.

În acest cadru s-a născut ciocnirea ideologică dintre Varlaam Calabritul și Grigore Palama. De partea lui Varlaam erau Grigore Akindin, și el scolastic apusean, ca și Teofan al Niceii, care a scris „Cinci cărți despre lumina de la Tabor, (PG 151), pe cînd de partea lui Palama erau episcopul Iacob din Ierissos-Athos, principele Ioan VI Cantacuzen, Nicolae Cabasila, Matei, Vlastare (—1340), Toma Magistrul și alții. Disputa a fost susținută la sinodul din 1341, în două sesiuni, în care s-a dat dreptate tezei lui Grigore Palama, fiind acceptată și de patriarhul Ioan XIV Caleca, așa că acuzele de massalianism și bogomilism față de isihăști au fost retrase. Aceasta se observă în comentarele la Evanghelia bizantină din 1343.

Dar a intervenit revolta zeloților din Salonic, între 1342—1349, ca revoltă țărănească împotriva feudalilor vremii; în această împrejurare ei s-au aliat cu isihăștii primitivi, susținuți de Macarie de la Athos și cu varlaamiții, propagînd sărăcia în biserică și combătînd astfel chiar și ierarhia bisericească oficială, bogată. Astfel s-a ajuns și la critica isihasmului teologic palamit. (Vezi Gorjanov V., Vosstanie Zelotov, Moscova 1946; Kajdan A., Agrarnie otnoșenia v Vizantii, Moscova 1952, p. 107 ss,

183 ss; Rouillard G., *La vie rurale dans L'empire byzantin*, Paris 1953; Frances E., *Răscoala zeloților*, în *Studii rev. de istorie* 3, 1959, p. 257 ss).

În aceste împrejurări regina-regentă Ana de Savoia, adeptă a scolasticii latine, a înclinat spre tezele lui Varlaam, ale isihăștilor primitivi și ale zeloților, nădăjduind în ajutorul lor contra pretendentului la tron, Ioan VI Cantacuzen, adeptul isihasmului teologic palamit. Patriarhul Ioan XIV Caleca a trecut de partea ei și astfel Grigore Palama a fost închis și sinodul din 1345, al doilea isihast, l-a condamnat (ca eretic, după părerea latinilor Mercati G. și Jugie M.). Dar constatînd apoi că revolta zeloților și a isihăștilor primitivi, apropiați acum și de bogomilism, devine periculoasă pentru regența ei, Ana a reușit la sinodul din 1347, al treilea isihast, să-l depună pe patriarhul Ioan XIV, să se apropie de isihăștii palamiti și să-l reabiliteze pe Grigorie Palama.

Dar contradicțiile au continuat, fiind contra lui Palama istoricul teist Nicefor Gregoras (—1359) adeptul neoplatonismului și al lui Sinesiu, deși era contra lui Varlaam, și care vedea în Athos „atelierul viu de virtuți” (MiPG 148—149); apoi scolasticul tomist Dimitrie Kydones din Veneția, filounionist (PG 154); Ioan Kyparisiotul din Cipru și arhiepiscopul Iacint din Salonic, cu adepți ciprioți (PG 152); canonistul Constantin Harmenopol (—1383) autorul lucrării: *Hexabiblos* din 1345 și: Despre credința ortodoxă (PG 150); Maxim Hrisoverghi (PG 154) și Manuil Caleca, care în 1360 a trecut la latinii dominicani, ca și mai înainte însuși antilatinul Varlaam. (Vezi Guillard R., *Essai sur N. Gregoras*, Paris, 1926; Cammelli J., *Cydones*, Paris 1930; Loenertz R., *Recueils des lettres de D. Kydones*, 3 vol., Vatican 1947—60; Buda C., *Tomismo a Bizancio*, *Archivio storico di Calabria* 26 și 27, 1957; Candal M., *Cidonio*, *Oriental. Christ. Periodica* 28, Roma 1962; Kypris K., *Chypre et la querelle hesychaste*, în *Kypriakai spudai* 22, 1958, apoi 25, 1961 și 26, 1962; Pantacopoulos N., *Harmenopoulos*, *Salonic* 1952; Cronț Gh., în *Studii rev. de istorie* 4, 1963. Loenertz R., *Correspondence de M. Caleca*, Vatican 1960).

De partea isihasmului teologic palamit se aflau acum atonitii, profesorii Academiei patriarhale și numeroși ierarhi, între care marele sacelar Teodor Meliteniotul, exeget și astronom (PG 149); exegetul atonit Matei Cantacuzenul (—1353, PG 152); patriarhul Isidor Buchiros, care a compus în sens nou Acatistul Sfîntului Nicolae din Mira Lichiei, Acatistul Arhanghelului Mihail și Acatistul Sfîntului Ioan Prodromul Botezătorul; apoi Matei Kariofil (PG 143), profesorul Emparis, mitropolitul Nil Cabasila de la Salonic, mistic și antilatin (PG 149).

Un alt adept al isihasmului palamit a fost patriarhul ecumenic Calist Katafugiota (—1363); el a întrunit al patrulea

sinod isihast, în 1351 și cu sprijinul împăratului Ioan VI Cantacuzen a dobândit reabilitarea lui Grigore Palama și a teologiei sale. În acest cadru au fost combătuți N. Gregoras, Matei al Efesului și alți varlaamiți epigoni. Insuși Palama s-a apărat prin patru tratate speciale despre: Falsificarea discuțiilor din 1345, Caracterul sterp al scolasticii latine; Problema relațiilor dintre Ființa și atributele lui Dumnezeu, și Indumnezeirea ca teză corectă patristică; în fine a apărat ortodoxia Tomosului din 1340 și corectitudinea teologiei isihaste, eliberînd-o de orice acuză de abatere (bogomilică). Apoi patriarhul Calist a mai compus o Evanghelie învățătoare, Viața Sfântului Grigore Sinaitul, și Viața bulgarului Teodosie de la Tirnova; a combătut bogomilismul, care dăuna practicei isihaste adevărate (PG 147).

Dar frământările politice i-au adus pe turci în Tracia, așa că însuși mitropolitul Grigore Palama de Salonic a fost luat prizonier, în 1355, și cu această ocazie a discutat cu un mohamedan despre superioritatea lui Hristos. Scăpînd apoi, a scris viața Sfântului Dimitrie din Salonic, ca dovadă că harul divin s-a coborît spre un credincios, sfințindu-l (Armakis G., Captivity of Gr. Palama, *Speculum* 26, 1951 p. 104 s). Iar existența noilor Acatiste dovedea posibilitatea ridicării creștinului spre Dumnezeu; apoi prin ediții de Filocalie patristică se aducea argumentarea pentru continua relație între Dumnezeu și credincioși; în acest scop s-a redactat o nouă ediție din „Melissa”, carte cu texte de moralizare. Paralel s-a mai compus și Filocalia mică, cu citate din Sfîntul Simeon Noul Teolog, Nicolae Stethatos, Nicefor Solitarul, Teolept al Filadelfiei, Grigore Palama și Calist Xantopoulos (Gouillard J., *Petite philocalie*, Paris 1953). În acest cadru și muzica bisericească, drept o teologie cîntată, în redacția lui Ioan Kukuzel, a fost structurată în sens palamit (Devai J., *Musical study of Kukuzelos in 14 th. century*, *Acta antiqua* 6, Budapesta 1958), și pictura bizantină, ca teologie pictată, s-a încadrat în noul curent isihast palamit, ca să expună prin icoană cum coboară harurile divine spre credincios și cum acesta se poate ridica spre Dumnezeu (Șesan M., Din istoricul iconografiei ortodoxe, în *Mitropolia Moldovei* 3—4 și 5—6 1965).

Apoi s-a impus Nicolae Cabasila de la Salonic (—1391), nepotul mitropolitului Nil cel mai celebru mistagog ortodox, influențat de Scara Sfîntului Ioan Sinaitul în sensul că: „Hristos coboară ca noi să urcăm”, scriind despre: Viața cea întru Hristos (ed. Bodogae T., Sibiu 1946, ed. München 1958) și: Explicarea sf. liturghii (ed. Braniște E., București 1946), în sens isihast-palamit; apoi a compus Ecloga Sfîntului Dimitrie al Salonicului (PG 150), susținînd că harurile divine coboară neconținut de la Dumnezeu spre credincios; astfel el arată că

jertfa, din sf. liturghie nu este un simbol ci adevărata jertfă, care se realizează în clipa sfințirii și a prefacerii darurilor; astfel Jertfa Mielului este una singură, identică cu cea de pe Golgota, care se continuă (prin prelungire, perpetuare) în Sfânta Euharistie din sfânta liturghie (Vezi: Salaville S., *Explication de la Divine Liturgie*, Paris 1943; Wunderle G., *Das Ideal der Brüderlichkeit*, Dülmen 1949; Kotsakis D., *Despre teologia din vremea Paleologilor*, Atena 1956; Gandal M., *La regla de N. Cabasila*, *Orientalia chr. Periodica* 23, 1957; Schiro G., *Il paradosso di N. Cabasila*, Roma 1957; Sevcenko I., *Nic. Cabasilas Antizelot*, Harvard 1957; Salaville S., în *Actele congresului byzantin din Salonic*, 1953, vol. 3, Atena 1958 p. 215; Cabasilas; *Mystik der Ostkirche*, München 1958; Lot-Borodine M., *Maître de spiritualité*, Nic. Cabasilas, Paris 1958; Braniște E., *N. Cabasila: Despre viața în Hristos*, *Studii Teol.* 1—2 1962; Ceremuchin P., *Despre economia mântuirii în teologia bizantină*, Bogosl. trudă 3, Moscova 1964).

Alături stătea și Patriarhul Filotei Kokinos (—1355, și 1363—1376), autor prezumtiv de Omilii (de fapt erau ale patriarhului Ioan XIV) și apoi al: Rînduiei sf. liturghii (Diataxa), a Rînduiei diaconiei și a Priveghierii, spre uniformizarea serviciilor divine în întreaga Ortodoxie, (Tipiconul). A scris apoi în sens isihast-palămît *Viața Sfîntului Grigore Palama*, *Viața Sfîntului Sava*, *Viața Sfîntului Gherman*, *Viața și Acatistul Sfîntului Dimitrie*, apoi *Tipiconul psalmilor aleși*, după colecția lui Nicefor Blemide. În 1363 a apelat către credincioșii răsăriteni de pretutindeni ca să păstreze Ortodoxia, și în 1368 a întrunit sinodul al cincilea isihast la Constantinopol, care l-a proclamat Sfînt pe Grigore Palama, considerat ca „al doilea Atanasie cel Mare”. Ca zi de prăznuire i s-a stabilit a doua Duminică din Postul Sf. Paști, imediat după Duminica Ortodoxiei și înainte de Duminica Sf. Cruci, ca să fie dovadă că a stăruit pentru Ortodoxie (MiPG 151; Ioannu P., *Vie de Sf. Germain*, *Annal. Bollandiana* 70, 1952 p. 25 ss; Laurdas B., *Philoteion eukomion*, *Makedonika* 2, 1953 p. 556 ss).

Alți palamiți au mai fost George Pseudo-Kodinos (cca 1380), care susține principiul dependenței faptelor omenești de Dumnezeu (PG 157); apoi Teofan al Niceei (—1381) care a revenit la concepția palamită, scriind acum: *Cărți contra latinilor și contra scolasticii apusene*; apoi *Tratatul contra veșniciei lumii* (teză origenistă susținută de tomiștii latini), *Contra iudeilor*, *Despre Trinitate*, *Mic enchiridion-dogmatic* (în *Epistola către Niceeni*), *Despre Fecioara Maria în întrupare* (MiPG 150; *Codicele Bodleian*; Stăniloae D., în *Ortodoxia* 1, 1952 p. 79 ss; Mladin N., în *Telegraful Român* 24—27 1951). Apoi Macarie Chumnos (Laurent V., în *Hellenika* 14, 1955 p. 40 s); Mitropolitul Isidor Glavas din Salonic (—1397), mitro-

politul Gavril din Salonic, cu Elogiul Sfintului Dimitrie (Laurdas B., în *Makedonika* 4, 1956, p. 47 s); patriarhul Nil din Constantinopol (Hennepf H. *Homiliar des patr. Neilos*, pe baze Hrisostomice, Stuttgart 1963); împ. Alexie Comnenul de la Trapezunt, dispune pictarea, după 1380, a Scării Paradisului a Sfintului Ioan Sinaitul în stil palamit la mănăstirea Dionisiu din Athos și acest stil a trecut apoi și spre Gruzia ortodoxă, sub forma aghiografică și de cult. Apoi a fost Manuil Chrysoloras, care a creiat la Florența, în 1396, un cerc palamit, avînd ca ucenic pe italicul Leonardo Bruni (PG 156). Textele palamite au fost multiplicare la școala copiștilor de la Mănăstirea Odigon din Athos, unde se vor scrie, între 1360—1406, numeroase Vieți de Sfinți și Acatiste de caracter isihast-palamit, subliniind circulația legăturilor între Dumnezeu și credincios și invers (Politis L., *Schreiberschule im Kloster Odigon, Byzant. Zeitschrift* 51, 1958; Welesz E., *The Akathistos*, *Dumbarton Oaks Papers* 9—10 1956; Petit L., *Bibliographie des acoluthies greques*, Bruxelles 1920).

Astfel a intrat în istoria teologiei ortodoxe „problema isihasmului palamit“, despre care s-a scris foarte mult. Indicăm în continuare numai lucrările importante: Papamihail G., *Palamas*, Atena 1905; Papadopoulos Chr., *Peri ton Hesychaston*, Lipsca 1905; Stăniloae D., *Viața și învățătura Sfintului Grigore Palama*, Sibiu 1938; Nica A. arhim., *Rugăciunea lui Iisus (mistică isihastă)*, București 1939; Krivoshein V., *Die Lehre des hl. Greg. Palama*, Würzburg 1939 și trad. engleză Londra 1954; Kastanas Th., *Hag. Gr. Palama*, Salonic 1939; Kern Kiprian, *Antropologia sv. Gr. Palami*, Paris 1946; Zenkovsky B., *Das Bild vom Menschen in der Ostkirche*, Stuttgart 1951; Ierom. Sophrony, *Sur la lumière divine incréée*, *Messenger Exarhatului rus* 19, Paris 1954; Ivanka E., *Bedeutung des Palamismus, Actele congresului bizant. Palermo*, 1953; Schaefer H., *Glaubens bekenntnis Gr. Palamas, Evang. Theologie* 16, 1956; Lossky Vl., în *Studia patristica* 2, 1957 p. 522 s; Patriarhia Română, *Manual de Ist. Bis. universală* 2, 1956 p. 141 ss; Șesan M., *Ucenie o spasenii, Pravosl. Măsl* 2, Praha 1956; Meyendorff J., *Les débuts de la controverse hesychaste*, *Byzantion* 23, 1954; Christou P., *Gr. Palamas*, Salonic 1959; Zabolotski N., *O bogoslovii Palamă*, *Revista Patriarhiei din Moscova* 8, 1963 p. 62 s; — Dar cele mai bune lucrări și monografii le prezintă Meyendorff J., în: *Introduction à l'étude de Gr. Palamas*, Paris 1959; idem, *Gr. Palamas défense des saints hésychastes*, Louvain 1959; idem, *St. Gr. Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris 1959, totalizînd pagini 431—768 și 423; sinteză de același, *Study of Gr. Palama*, Londra 1964 p. 245. Stăniloae D., *Relațiile Treimice, Ortodoxia* 4, 1964, despre raportul între Fiu și Sf. Duh la Grigore Palama; — La

aniversarea de 600 ani de la moarte au scris : Rujitki K., în *Revista Patriarhiei din Moscova* 12, 1959 ; Kecev V., în *Cerkoven Vestnik* 8, Sofia 1960 ; Arhiep. Vasile Krivoshein, în *Mesagerul Exarhatului rus* 33—34, Paris 1960 ; Kalogeras I., în *rev. Gregorios Palamas* 43, 1960 ; Critici apusene : Jugie M., în *Palame, Dict. de theol. cathol.*, îl crede eretic, condamnat corect în 1345 ; iezuitul Ammann A., în *Die Gottesschau im palamitischen Hesychasmus*, ed. II, Würzburg 1948, p. 46 s îl consideră massalian ; Obolensky, în *The Bogomilism*, Cambridge 1948 îl crede bogomilisant (căci el refuză teza despre „îndumnezeire“, vezi la Chițescu N., *Despre îndumnezeirea omului*, București 1938) ; Schultze P., în *Die Bedeutung des Palamismus*, *Scholastik* 26, 1951 p. 390 s, afirmă că erorile palamite ar fi dus apoi la Sofianismul lui Bulgakov ; Nölle W., *Hesychasmus und Yoga*, Byzant, *Zeitschr.* 47, 1954 refuză teza lui Ivanka E., că isihasmul ar avea baze în yoga indă ; Zander L., *Die Weisheit Gottes, Kerygma und Dogma* 1, Göttingen 1956 crede că palamitismul ar accepta revelația continuă, ca al treilea testament, cum era la Ioachim din Floris, latinul ; criticile au la bază fie cercetări abstracte, fie contradicție confesională).

„Teologia luminii“, care i-a însuflețit pe bizantini, a fost răspîdită firește și spre ortodocșii din vecinătatea apropiată și îndepărtată.

Astfel isihasmul palamit a fost vestit în Bulgaria încă de anahoretul Teodosie din Tîrnova, care a ajuns apoi chiar patriarh bulgar (—1368), ucenicul Sfîntului Grigore Sinaitul ; el a inaugurat școala isihastă bulgară, așa că Viața lui a fost scrisă de însuși patriarhul ecumenic Calist (Kiselkov S., *Zitieta na sv. Teodosii Tărnovski*, Sofia 1929 ; Ep. Parfenie, *Teodosii Tărnovski*, *Cerk. Vestnik* 33, 43—45, Sofia 1963 ; Arhim. Nestor, în *Revista Patriarhiei din Moscova* 7, 1963). Între ucenicii lui s-au numărat viitorul patriarh bulgar Eutimie, exarhul patriarhal Grigore Tamblac, mitropolitul Ioasaf din Vidin, episcopul Const. Kostenețki, Sfîntul Ciprian Sîrbul, viitor mitropolit la Kiev și alții.

Această difuzare s-a susținut pe timpul țarului Ioan Alexandru (1334—1371), ginerele voevodului muntean Ioan Basarab și cumnat cu Ștefan Dușan al sîrbilor. Astfel au fost traduse din grecește : Sintagma lui Matei Vlastare, în 1342 ; s-a compus Sbornicul țarului Ioan, în 1348, a apărut Carte de ritual, glagolitică ; Tetraevangheliarul ilustrat din 1356, cu 369 miniaturi, numit Evangheliarul Curzon, care peste Moldova a ajuns apoi la Athos ; Sbornicul lui Gherman de la Tărnova, din 1359 ; Viața cuv. Parascheva de la Epivat, Texte de Sfîntul Ioan Gură de Aur contra ereticilor și pentru combaterea bogomilismului, folosite la sinoadele din 1350 și 1355 ; au fost traduse părți din Scara Sfîntului Ioan Sinaitul, sub numele de „Leastvița“

apoi cronică ilustrată a lui Manasse, și parte din Kanonariile bizantine, apoi Sbornicul de la Vidin, din 1360 cu conținut religios și profan; s-au tradus apocrifele Protoevanghelia lui Iacob, a lui Nicodim și altele. A înflorit miniatura, la școala de pictură de la Târnova și numele orașului Sardica se va schimba în „Sophia”, în cinstea Înțelepciunii divine. La Athos s-a tradus pentru bulgari Tipiconul patriarhului Filoteiu și în mănăstirea Rila activitatea se desfășoară pe scară largă (Vezi Turdeanu E., *La littérature bulgare du XV-e s.*, Paris 1947; Angelov B.—Penov M., *Stara bălg. literatura Sofia* 1922, Böhm H., *Das glagol. Messbuch*, Meissenheim 1959; Iufu I., *Sbornicul lui Gherman, Ortodoxia* 2, 1960 p. 253, din 1359; Scepkina M., *Bălg. miniatura XIV v.*, Moscova 1963).

În Sirbia a început să circule din 1319 Tipiconul mare al Sfântului Sava de la Ierusalim, în traducerea mitropolitului Nicodim (—1324). (Mirkovici L., *Tipik Nikodima*, *Bogoslovie* 2, Belgrad 1957 și 1, pe 1958).

Activitatea a sporit pe vremea țarului Ștefan Dușan (—1355), care și-a extins stăpânirea peste Macedonia, Tessalia și Athos, în 1346, unde ființa vestita mănăstire sîrbă Hilandar. Țarul a venit atunci în contact mai strîns cu Grigore Palama, pe care l-a cunoscut mai de mult și i-a apreciat teologia. De aceea încă în 1339 a fost tradusă Scara Sfântului Ioan Sinaitul (Lestvița), care exprima limpede concepția isihast-palamică; astfel teologia luminii a fost cultivată apoi și în școlile de la Manasija, Peci, Lesnovo, Ohrida, Deciani și Cetinje. În acest cadru a apărut și Psaltirea lui Branko Mladenovici, în 1346, s-a tradus în sîrbește Sintagma lui Matei Vlastare și a fost înglobată *Zakonikonului* țarului Ștefan Dușan, alcătuit în 1349 și aprobat la Serres, în 1354, ca cel mai bun Codice al vremii, avînd 201 capitole, din care 38 se refereau la Biserică, Ortodoxie și legislație canonică. Apoi au fost traduse opere din Sfinții Părinți, apar Vieti de Sfinți, între care s-au impus cele privitoare la Sfinții Constantin-Ciril și Metodie, Sfîntul Naum și alții, așa că s-a îmbogățit cartea cu sfinții naționali sîrbi, numită: *Srbljak*. Au fost traduse apoi texte palamite, apoi Patericul, Sbornice, Prologuri, calendare etc. S-au compus *Letopisețe* sîrbe, de la Facere și altele. Ecouri isihaste se observă și în pictura bisericească sîrbă, cultivată în școala de la Rașca și în cea macedoneană a lui Eutihie de la Athos; ele au pătruns și în muzica bisericească sîrbă. Apoi au fost traduse în slavo-sîrbă cele mai importante opere de poezie bisericească bizantină, ca și apocrifele, cu Protoevanghelia lui Iacob, a lui Nicodim și Toma. Această activitate era susținută și de mitropoliții Savatie și Eufremie de Peci (—1399), care erau isihaste atoniți prin educație. (Vezi: Vasici M., *L'hésychasme dans l'Eglise des serbes*, *Recueil*

Uspensky, Paris 1930; Jirecek C., *La civilisation serbe*, Paris 1920; Millet G., *L'art chez les serbes*, Paris 1930; Soloviev A. — Moșin Vl., *Grčke povele srpskih vladara*, Belgrad 1936; Manoilovici K., *Stara crkovna muzicika*, Glasnik 9, 1946; Matici S., *Opis rukopisa narodke biblioteke*, Belgrad 1952; Heppel M., *Slavonic manuscripts of Scala Paradisi*, Byzantinoslavica, XVIII—2, 1957; Andreis J.—Cvetkov D., *Historiski rozvoi muzike kulture u Jugoslavii*, Zagreb 1962).

Cel mai strălucit reprezentant al isihasmului palamit la slavii sud-dunăreni a fost fără îndoială marele patriarh bulgar Eutimie de la Târnova (1375—1396), de pe vremea țarului Ioan Șişman (—1393). Ucenic al patriarhului Teodosie, patriarhul Eutimie a ctitorit școala duhovnicească de la Tîrnova, numită pe atunci „împărăteasa cetăților” și „Ierusalimul ortodoxiei din Balcani”, sau „Noul Ierusalim”. El a adunat în jurul său un cerc de ucenici, între care s-au impus Grigore Țamblac, Ioasaf de la Vidin, Constantin Kostenetki, Andronic și alții; apoi el întreținea legături cu mitropolitul Antim Kritopol de la Severin, cu starețul Nicodim de la Tismana, căruia i-a explicat originea răului în om, ca și cu Sfântul Ciprian, unii ucenici încă ai patriarhului Teodosie. Prin scrisul său aghiografic, exegetic și canonic, patriarhul Eutimie a urmărit prezentarea Sf. Scripturi în limba slavonă a poporului, în așa numita „Ediția Eutimie” orientată după texte grecești. A colaborat la alcătuirea Sinodiconului bulgar din 1375; (a susținut corectarea textelor bisericești și a reformat ortografia slavo-bulgară dar textele cu această ortografie vor circula numai printre români); a contribuit la apariția Vieții Sfântului Ioan Rilski, a Vieții Sfântului Ilarion de la Moglena, a Vieții Sfintei Parascheva de la Epivat, a Sfintei Filoftea și altele, în care se punea tocmai accentul palamit pe contactul reciproc dintre Dumnezeu și credincioși, adică cum harul divin a produs sfințenia unora. Ucenicul sau mitropolitul Ioasaf din Vidin a întregit viața Sfintei Filoftea și a colaborat la compunerea multor Sbornice. S-a înmulțit și literatura apocrifă cu: Legenda Maicii Domnului, Evanghelia lui Nicodim cu actele lui Pilat, apocriful Afroditian, Apocalipsul lui Moisi cu povestirea căderii protopărinților, Legenda lui Melhisedec, Apocriful lui Solomon, Profeția lui Ieremia despre dărîmarea Ierusalimului, și apoi fragmente din romanul Varlaam și Ioasaf; a apărut și o nouă ediție din Fiziolog.

Din Macedonia sirbo-bizantină ideile palamite au trecut și spre albaneji, stăpîniți de latinul Carol Thopia, Totuși, ca să placă poporului, a restaurat, în 1380, biserica Sfântului Ioan Vladimir din Elbassan în stilul vremii — și s-a folosit de calendarul venețian, care menținea încă anul nou la 1 martie (mărțișor) vezi Popa Th., *Cinq inscriptions d'Eglises Bulet. Universității din Tirana* 2, 1957).

Despre activitatea patriarhului Eutimie s-a publicat o bogată literatură, din care desprindem: Syрку P., K istorii knig v Bolgarii v XIV veke, Petrograd 1890; Idem, Vremia i jizn patr. Evtimii Ternovskago, Petrograd 1898; Kalujniațki E., Werke des Patr. Euthymius, Viena 1901; Popov Chr., Evtimii posleden Tărnovski patriarch, Plovdiv 1901; Kiselkov V., Patr. Evtimii, Sofia 1938; Parfenii, Posledovanie Evtimiu, Sofia 1951; Kiselkov, Prouki i ocerti po starobălg, literatura, Sofia 1956; V., Patr. Evtimii, Duchovna Kultura 2, Sofia 1959 etc.).

Dar în dezvoltarea aceasta a izbit semiluna, fapt considerat de Ioan Cantacuzen, fost regent, ca pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcate (Cronica II, 80). Loviturile au urmat zdrobitor: bătălia de la Cîmpia Mierlii-Kosovo Pole în 1389, căderea Tirnovei în 1393, bătălia de la Rovine în 1395, zdrobirea cruciaților la Nicopole în 1396. Cine putea scăpa, lua drumul pribegiei în nordul Dunării, la români, cum o relatează Cronica anonimă, care duce pînă în 1413.

Țările Romîne au intrat în sec. XIII în arena istoriei, avînd legături cu slavii sud-dunăreni și cu bizantinii; totuși în popor se păstrau mereu elementele limbii poporului. În Moldova predominau manuscrisele slavo-nordice în forma ruso-novgorodiană, și Muntenia cele sud-dunărene (Constantinescu-Iași P., Relații culturale româno-ruse, 1954 p. 69; Rosetti Al., Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române, 1954 p. 20). Opoziția populară românească față de apuseanism a fost exprimată prin tradiția „Mioriței”.

La stringerea relațiilor interortodoxe dunărene a contribuit și înrudirea dintre Ioan Basarab (—1352) cu țarul bulgar Ioan Alexandru și cu Bizanțul, așa că proclamarea autonomiei Mitropoliei din Ungrovlahia, în 1359, s-a realizat cu binecuvîntarea patriarhilor ecumenici isihasti Calist și Filotei, încît Țările Romîne intră de la început, ca biserici organizate în cadrul atmosferei isihast-palamite. De aceea se va da atenție deosebită Scării Sfîntului Ioan Sinaitul (Academia RPR, Istoria literaturii române, ed. G. Călinescu, 1, Buc, 1964 p. 242 ss). Prin legături sud-dunărene vor veni la românii ortodocși texte slavo-sîrbe și slavo-bulgare, ca Sbornicul lui Gherman din 1359, Evanghelia din Elisavetgrad (de proveniență moldoveană), și altele, mijlocite de mitropolitul Daniil al Vidinului către mitropolitul Iachint, în 1370; apoi legăturile cu Athosul au fost mijlocite de protosul atonit Hariton, venit la Argeș de la Kutlumuș din Athos, ca mitropolit al țării, aducînd cu sine nu numai scrisul lui Teofilact al Ohridei ci și cel palamit (Vezi în Ortodoxia 2, 1953, colaborări de Braniște E., Bodogae T. și Ciurea Al.). Atenția a sporit prin aducerea sf. moaște ale Sfintei Filofteia și Cuvioasei Parascheva de la Tirnova la Argeș.

În aceeași vreme venea și o influență armeană dinspre Crimeea peste Moldova spre Transilvania, exprimată prin Evangheliarul armean de la Gherla, din 1346, ilustrat și cu influențe bizantine (Popescu I., în rev. *Steaua* 2, 1958 p. 106 s).

Între cei veniți s-a distins Sfântul Nicodim Aghioritul (—1407), ucenicul Sfântului Grigore Sinaitul, al patriarhului Eutimie de la Tirnova și al patriarhului ecumenic Filotei; organizând monahismul cenobitic, i-a dat caracter isihast-palamic. Ucenicii săi au trecut apoi spre Moldova, la Neamț și Rădăuți, și alții spre Transilvania, la mănăstirea Prislop, pe când jurisdicția patriarhului ecumenic se întărea tocmai în Maramureș, la Peri, în 1391, cu scopul de a se promova acolo ceea ce învăța Patriarhia (adică palamitismul). Astfel apar în țările române tot felul de cărți slavo-sud-dunărene, mai ales cu cei fugiți de turci, și în acest cadru Nicodim a scris vestita *Evanghelie slavonă* din 1403.

Dar Bizanțul devine un centru de atracție, când Mircea cel Bătrîn a ajuns despot bizantin, în 1397, și clericii moldoveni Petru și Isidor au vizitat Constantinopolul, în 1395 și 1401. În acest cadru logofătul Filotei-Filos al lui Mircea cel Bătrîn a compus la psalmii aleși de Nicefor Blemide tropare (grecești), numite apoi „polieleu” sau „pripeale”, stihuri de laudă, devenind astfel cel mai vechi autor român de scris religios, și începător al literaturii originale românești (Vezi Teodor S., *Filotei monahul de la Cozia* *imnograf român*, *Mitropolia Olteniei* 1—3 1954 p. 20 ss și 4—6, p. 177 ss; IPS. Mitrop. Tit Simedrea, *Filotei monahul*, *Mitr. Olteniei* 10—12 1955).

În Moldova a activat exarhul Patriarhiei ecumenice Grigore Țamblac (—1420) „de origine dintre vlahii de la Adrianopol, cum singur mărturisește”, ucenic de la Athos, rudă cu Sfântul Ciprian Sîrbul mitropolit la Moscova și elev al patriarhului Eutimie bulgarul. Ca adept al isihasmului palamic, l-a promovat ca dascăl la Suceava, la școala domnească, la Măn. Neamț unde a fost stareț, așa că a fost numit „dascălul Moldovei”. În spirit palamic a compus *Viața Sfântului Eutimie al Tîrnovei*. (În care își mărturisește originea valahă), *Viața Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*, *Viața Cuvioasei Parascheva* după ediția patriarhului Eutimie; *Viața țarului Ștefan Decianski*, *Cuvînt de laudă pentru Sf. Apostoli Petru și Pavel*, pentru proor. Ilie, pentru Sf. Gheorghe, *Explicarea vieții Mîntuitorului*, *Cuvînt către mitropolitul Ciprian sîrbul*, *Despre Sfinți*, despre monahism și milostenie. A avut numeroși ucenici, dintre care s-a impus Moise Filosoful de la Suceava, din 1423. De aceea se pare verosimil că voevodul Alexandru cel Bun al Moldovei să tindă ca să dea legi și în limba poporului, numită *Pravila lui Alexandru*, orientată după *Basilicalele bizantine*, deși *Pomelnicul de la Bistrița* era scris în slavonă, poate și prin grija dascălului Manuil Arconti (Vezi Longinescu S., *Pravila lui Alexandru cel Bun*, Buc. 1923; Stan L.,

Pravila lui Alex. cel Bun, Mitropolia Moldovei 3—4 1960, susține teza, pusă de Longinescu).

Dar prin refugiul din sudul Dunării și al populației de la țară, au venit în Oltenia și bogomilii, numiți „catarii” (Sacerdoțeanu A., *Catarii la Rm. Vilcii*, Mitrop. Olteniei 5—6 1961) Vezi: Cartoian N., *Cărțile populare în literatura română*, 2 vol., Buc. 1929—38; Idem, *Istoria literaturii române vechi*, Buc. 1940; Ciobanu Șt., *Istoria literaturii române vechi*, 1947; Mihailovici P., *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia*, Buc. 1930; Bărbulescu C., *Vechi legături de artă și cultură între români și sirbi*, B.O.R. 7—8 1963; Florea R., *Din relațiile sirbo-române*, Panciova 1964; Marina O., *Insemnări din Bulgaria*, Buc. 1954; Turdeanu E., Gr. Camblak, în *Revue des études slaves* 22, 1946 p. 46 ss; Panaitescu P., *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR*, Buc. 1959; Berviconi G., *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962.

Teologia palamită a luminii s-a răspândit și spre Rusia atît prin ucenici, cît și prin manuscrise. Între primii purtători ai palamitismului atonit au fost monahii ruși de la Mănăstirea Russikon de la Athos; a doua influență a exercitat-o pictorul bizantin Teofan Grecul, venit pe la 1350 la Novgorod, unde a înființat renumita școală de pictură bisericească. În acest cadru a fost scris la Constantinopol, pentru Rusia, pe la 1355, renumitul *Evangelhilar* al lui Alexis. Sub aceeași influență bizantină, pe vremea marelui cneaz Dimitrie Donski, apărător al Patriei contra tătarilor (—1389) și a mitropolitului Alexie Sfîntul de la Moscova (—1378), care ca primul a încercat să traducă Sf. *Evangelhie* în limba poporului, s-au scris *Cronicile* de la Susdal și Volinia, apoi mai multe *Vieți* de Sfîinți ruși și *Apocriefe*.

În acest cadru episcopul Vasile Kaleka din Novgorod, care a vizitat Athosul în vremea biruinței isihasmului palamit a pus problema mîntuirii din punct de vedere isihast; astfel el a început discuția cu episcopul Teodor din Tver, pe la 1360, cu privire la întrebarea dacă a existat un rai pe pămînt, sau dacă acesta trebuie înțeles numai în sens simbolic. În lucrarea sa „Despre rai și iad,” episcopul Vasile a arătat că raiul lui Adam nu este ceva abstract, cum îl credea episcopul Teodor, ci o realitate; iar pentru creștin raiul adamic se află în biserică, după iconostas, pe Sf. Altar. În acest scop episcopul Vasile a mai scris: *Despre Țarigrad* și *Despre Bisericele Țarigradului*.

Hotărîtoare pentru încetățenirea concepției palamite la ruși ortodocși a fost venirea ca mitropolit la Moscova, în 1378, a Sfîntului Ciprian Sîrbul (sau bulgarul), ucenicul patriarhului Teodosie și rudă cu Grigore Țamblac, palamit convins; în acest sens el a introdus în Rusia cinstirea oficială a Sfîntului Grigore Palama. Sf. Ciprian a mai compus o serie de lucrări, între care și *Stepannaia kniga* — *Cartea treptelor* (Scara), influențată

și de Areopagit, cuprinzând și indicații istorice și dispoziții cu caracter canonic. El considera islamismul drept ultima erezie, înainte de venirea Parusiei Domnului, dar a mai trebuit să constate și nașterea unei alte erezii, a strigolnicilor, în legătură cu bogomilismul infiltrat în Rusia prin unele apocrife sud-dunărene, mai întâi în regiunea Pskov, pe la 1376, și apoi la Novgorod.

În străduința sa a fost sprijinit de Arsenie Konevski, care în 1393 a adus de la Athos: *Regula vieții monahale* (isihaste), din care cadru a ieșit apoi în 1407 ediția paleoslavă a *Evangheliei grecești* din 1343 (Pistrui Ch., *Sfântul Ioan Gură de Aur în Biserica ort. rusă, Mitropolia Ardealului* 1—2 1959 p. 62 ss). În continuare s-a alcătuit colecția de predici pentru preoți, numită „Zlataust”, și colecția pentru credincioși, numită „Izmaragd” — Mărgăritar. Paralel s-a făcut o nouă redacție slavă a cărții de moralizare, numită „Melissa” în grecește. Tot în acest cadru au apărut mai multe texte de psaltiri, ca *Psaltirea de la Mukacevo*, *Psaltirea paleoslavă din 1384*, *Evangheliarul de la Mukacevo* și *Poluustav-codice cu rugăciuni de la Ujgorod* (Verdiani C., *Salterio Laurenziano, Ricerche slavist*, 3, Roma 1954; Pronin v., în *Pravoslavna mäsł* 2, Praga 1957).

Al doilea sprijinitor însuflețit a fost Sfântul Serghie de la Radonej (—1392), ctitorul mănăstirii Serghiev-Troița de la Zagorsk, loc de pelerinaj și reculegere isihastă; Serghie avea relații strînse cu patriarhul Filotei din Constantinopol și la îndrumarea lui a reorganizat viața monahală în mănăstire în sens palamit, fapt care i-a adus mare faimă; în același scop a început o mare acțiune de misionarizare (Gedici P., *Serghej Radonejski, Revista Patriarhiei din Moscova* 7, 1954; Kovalevsky P., S. Serge et la spiritualité russe, Paris 1958). Alături mai stătea Sfântul Ștefan din Perm (—1396), care s-a informat la Patriarhia ecumenică în privința combaterii bogomililor. Pentru marile lor fapte, atît Dimitrie Donski, precum și Serghie de Radonej au fost apoi proclamați Sfinți ruși.

Suma acestor străduințe teologice și palamite a fost apoi exprimată în pictura renumitului pictor Andrei Rubliev de la Moscova, întemeietor de școală, care pe lingă sinteza dintre stilul bizantin și concepția mai realistă rusă, a mai realizat încă și un simbolism iconografic realist, bazat pe teologia palamită, în care icoana lui Dumnezeu se oglindește în om prin Hristos (Vasiliev A., Rubliev i Gr. Palama, *Revista Patriarhiei din Moscova* 10, 1960 p. 33 ss; Crăciunaș I., Rubliev, *Mitropolia Ardealului* 3—6 1962).

Poporul credincios era impresionat de descrierea călătoriilor spre Țara Sfintă și spre Țarigrad, întreprinse și descrise de Agrefenie, după 1370; de mitropolitul Pimen în 1387; de Ignatie din Smolensk, pe la 1389, autor de multe alte scrieri, care a murit la Athos în 1405; de Epifanie, ucenicul lui Serghie de la Radonej,

de Zosima de la Lavra Troița, în 1414 și de alții. (Bezviconi G., Călători ruși în țările noastre, Buc. 1947).

Dar ce privește muzica bisericească, ea s-a diferențiat în cea kieveană, pură, în dispariție și cea nordică, în care se introduce târăgâneala, nasalitatea și monotonia. (Vezi: Florovski, Puti russk. bogoslovie, Paris 1937; Gudzii, Chrestomatia, po drevne russk. literatura, Moscova 1952; Winkler M., Slavische Geisteswelt—Russland, Darmstadt—Genf 1954; Onasch K., Gross-Nowgorod und Teofan der Grieche, Würzburg 1954; Rose K., Predigt der russ. orth. Kirche, Berlin 1952; Marsvetov D., Metrop. Kiprian, Moscova 1882; Kapitanov Hr., Mit. Kiprian, Cerkoven Vestnik 14, Sofia 1959; Benz E., Russ. Heiligenlegenden, Zürich 1953; Grass, Die russ. Sekten, 1907; Laskaris M., în Tomos K. Harmenopoulou, Salonic 1952 p. 315 s.; Klivanov A., Reformațiunea dvijenja v Rosii v XIV—XVI vek. Moscova 1960; Speranski M., Iz istorii russko-slavianskich literarnich sviazei, Moscova 1960; cu privire la Fiziolog, Sbornice, Lexicoane, Palia, venite de la sîrbi și bulgari; Tichomirov M., Merilo prabodnoe, Moscova 1961, texte juridice.).

Teologia aceasta nu a rămas însă limitată numai la răsăritul ortodox, ci a iradiat și spre Apus, prin umaniștii bizantini, refugiați de turci, în Italia, mai ales. Dar ea s-a făcut cunoscută și spre vechii ortodocși din centrul Europei, și anume la ceho-moravi. Magistrul Ioan Hus și prietenul său Ieronim de Praga, care în 1413 a trecut chiar la Ortodoxie, în Volinia, au manifestat interes deosebit pentru scrisul patristic și pentru Acrivia Sfîntului Ioan Damaschinul; ei au simțit același dor anti-scolastic, de a putea încheia legături mai trainice între Dumnezeu și credincioși, cum s-a întîmplat în palamitism; dar nu au avut ocazia, pentru că au fost arși pe rug ca eretici (Soukupova D., Ioan Hus și Biserica răsăriteană, Naboz. Revue 6, Praga 1965; Kanak M., Ieronim, Blahoslav 1966, Praga p. 57; Șesan, Husiții și ortodoxia, Mit. Mol. 3—4 1958).

SENSUL „LEPĂDĂRII DE SINE“ ÎN CREȘTINISM

de : Prof. SORIN COSMA

„Lepădarea de sine“ este o noțiune evanghelică. Despre ea se citește și este propovăduită în toate Bisericile creștine din lume, fiindcă Mântuitorul o pune ca pe o condiție a urmării Sale (Marcu, 8, 34) și deci ea primește sensul unei condiții a mântuirii în Hristos.

Lepădarea de sine nu a fost întotdeauna și de către toți înțeleasă la fel. S-au făcut în creștinism unele exagerări devenite norme de viață morală creștină în ceea ce privește urmarea lui Hristos prin lepădarea de sine. Exagerările au primit un dublu sens : pe de o parte privind persoana creștinului, iar pe de altă parte, raportul lui cu semenii.

Nu va intra în preocupările de față dezbaterea acestor interpretări, ci o încercare de-a lămuri sensul exact, biblic, al lepădării de sine.

LEPĂDAREA DE SINE CA URMARE A LUI HRISTOS

Hristos nu este un filosof care dă lumii o nouă învățătură și care își susține teoriile cu prețul vieții Sale, cum a făcut de pildă Socrate. Hristos nu este nici numai trăitorul autentic al învățăturilor pe care le aduce în lume. Scopul venirii lui Hristos în lume este în primul rând acela de a restabili o lume căzută în păcat, prin restabilirea relației între om și Dumnezeu oferind totodată harul și pilda vie a unei vieți noi și dând principiile de bază menite să ducă la schimbarea unei vieți păcătoase într-o viață curată.

De aceea, noi nu trebuie să vedem în persoana „fiului dugherului din Nazaret“ numai pe Învățătorul care elaborează o nouă concepție despre viață, care depășește pe ale contemporanilor Săi și trăiește peste veacuri. Cei ce rămân aici pot deveni buni teologi, dar nu neapărat și buni creștini. Nu trebuie să vedem în Hristos nici numai pe moralistul, care pune bazele unei etici superioare și pe care urmînd-o poți fi fericit, fiindcă cuprinde principiile de bază ale unei iubiri și înfrățiri universale. În primul rând noi trebuie să vedem în persoana Învățătorului din Ga-

lileia pe Mântuitorul nostru al tuturor și al fiecăruia în parte. Numai în felul acesta putem deveni creștini, fiindcă numai în felul acesta viața Lui se identifică cu viața noastră. Astfel vom putea cunoaște învățătura Lui ajungând la adevărata gnoză și vom putea trăi principiile Lui morale, fiindcă fără de El nu putem face nimic pentru mântuirea noastră (Ioan, 15, 9.).

Mântuitorul ne cheamă să-L urmăm, fără a ne obliga la aceasta, ci lăsând la libera alegere a fiecăruia. Ce înseamnă a-L urma pe Mântuitorul? Înseamnă, în sensul cel mai elementar al cuvîntului, a căuta să realizezi în viața creștină de fiecare zi chipul vieții pe care a realizat-o Iisus, a căuta, cu alte cuvinte, să fi ca Iisus; așa cum ne spun Sfintele Evanghelii că a fost El. Desigur că urmarea lui Hristos primește un sens spiritual, gîndindu-ne la statura morală, duhovnicească a Mântuitorului, care rămîne valabilă peste veacuri și nu la diferite forme de îmbrăcăminte, mîncare, sau obiceiuri, pe care le-a depășit timpul.

Cum se realizează urmarea lui Hristos? Mântuitorul pune două condiții: lepădarea de sine și luarea crucii (Marcu, 8, 34). Să vedem ce sens are lepădarea de sine? Nu vom putea înțelege sensul lepădării de sine dacă nu o vom pune-o în legătură cu urmarea lui Hristos. La aceasta ne obligă însăși textul Sfintei Evanghelii: „Ori cine voiește să vină după mine, să se lapede de sine, să-și ia crucea și să-mi urmeze (Marcu, 8, 34). De la bun început trebuie să precizăm că „Hristos nu este pentru noi o regulă seacă de conduită ca legea lui Moise, un model rece ca statuia pe care pictorul vrea s-o reproducă, nici o amintire slabă ca a unui om din timpul trecut al cărui exemplu ne atrage, ci este un stăpîn care viază, care lucrează cu noi și în noi, prin harul Său și prin duhul Său, El nu cere decît să ne ajute ca să se transformăm prin El. . . . A se întrupa în Hristos, a trăi în Hristos și a găsi pe Hristos, iată programul vieții creștine” (J. Duperray, *Le Christ dans la vie Chrétienne d'après Saint Paul*, Paris 1928 pp. 142—143; 255—256). Deci urmarea lui Hristos se face nu independent de El, ci în El și prin El. A avea gîndul lui Hristos (Fil., 2, 5) cum spune Sfîntul Pavel nu înseamnă a elabora o teorie savantă cu privire la învățătura lui Hristos, ci a-L lăsa pe Hristos să gîndească în tine, a te lăsa pătruns de iubirea, de smerenia, de puritatea Lui și în toate să gîndești și să faci așa cum ar face El dacă ar fi în locul tău. Urmarea spirituală a lui Hristos nu se adresează numai minții, angajînd-o pe aceasta în formularea unor precepte savante pe un fond creștin și nici numai voinței, sau sentimentului, ci tuturor acestora, întregii ființe, atingînd coardele cele mai sensibile ale intimității celei mai tainice și pătrunzînd pînă în cele mai adînci cute ale sufletului pentru a lucra o transformare sau o renaștere în duh și adevăr (Ioan, 3, 3—10). E vorba aici de lucrarea tainică a harului lui Hristos, care produce o transformare ontică, sau o schimbare de profunzime, ființială,

sau o răsturnare morală, încît cel renăscut în Hristos își modelează viața conform principiilor lui Hristos. El nu mai gîndește, nu mai voiește și nu mai simte ca un om al păcatului, înclinat spre rău, sau înrobît de rău, ci inundat de puterile binelui tînde neconținut la realizarea lui. Dacă este cineva în Hristos, este făptura nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi" (II Cor., 5, 17).

În felul acesta, prin unirea cu Hristos, creștinul devine și el un „Alter Christus” și deci un următor al vieții lui Iisus Hristos. Dar, după cum am văzut, unirea cu Hristos lucrează o transformare lăuntrică. Dorința de a-L primi pe Hristos în sufletul tău este o problemă de liberă alegere. El stă „la ușă și bate” (Apoc., 3, 20). Rămîne să decidă fiecare să deschidă sau nu ușa sufletului. Cel ce-l va deschide ușa, și-l va primi pe Mîntuitorul ca pe un oaspete iubit, se va lega de Iisus, fiindcă va simți din plin iubirea Mîntuitorului, o iubire care îl va transforma dintr-un om păcătos, într-un om nou, după chipul Său. Dacă urmarea lui Hristos se realizează prin unirea cu El, iar prin unirea cu El se produce o transformare morală, o lepădare a unui om vechi și o îmbrăcare într-un om nou (Efes., 4, 24) ne apere clar sensul lepădării de sine, anume că, lepădarea de sine se referă la lepădarea eului păcatului, a eului cu care se înfîlnește Hristos și pe care vrea să-l schimbe după chipul Său, încît creștinul să devină un următor al Lui.

LEPĂDAREA DE SINE PRIVIND PERSOANA MORALĂ CREȘTINĂ: ARMONIA DINTRE TRUP ȘI SUFLET

Lepădarea de sine fiind un proces de înduhovnicire și de înnoire după chipul lui Iisus Hristos prin unirea cu El, ridică o serie de probleme legate în primul rînd de persoana care se hotărește să-L urmeze pe Iisus Hristos.

O primă chestiune care ni se oferă, ne pune în situația să lămurim care este raportul dintre trup și suflet în procesul modelării întregii noastre ființe după chipul lui Iisus Hristos.

În maniheism și în gnosticism, promovîndu-se principiul luptei neconținute dintre bine și rău, s-a apreciat că trupul ar fi sediul răului; de unde tendința spre spiritualizare coincide cu lupta împotriva pății materiale din om, ca aceasta să fie nimicită pentru ca duhul să rămînă singur biruitor. Exagerări de nuanță maniheistă s-au făcut și în creștinism. De pildă, noi nu putem accepta concepția după care, căderea primului om în păcat s-ar datora ispitei șarpelui, dar și a prezenței părții materiale în om, care oarecum prin creație ar fi înclinată spre rău. Revelația divină ne arată antropomorfic că creația trupului omenesc constituie o participare directă a Creatorului, spre deosebire de celelalte creații materiale care au apărut prin cuvînt. Dumnezeu nu

poate crea nimic rău, sau înclinat spre rău! Prin creație nu se poate vorbi deci decât numai de un echilibru psiho fizic și nu de o contradicție a acestora. Rămîne stabilit deci că inițial s-a pervertit spiritul, care constituie prin definiție chipul lui Dumnezeu și apoi la comanda spiritului, trupul a săvîrșit păcatul neascultării artăgînd după sine o pervertire a întregii ființe. Intruparea, învierea și înălțarea la cer a Mîntuitorului cu trupul pe care L-a luat din Sfînta Fecioară Maria este un argument în plus că trupul nu e rău. Dacă am considera că trupul este rău, rămîne de neînțeles intruparea Mîntuitorului, fiindcă nu ne putem închipui cum Dumnezeu ar putea să îmbrace o formă a răului.

Totodată nu putea accepta nici unele practici de spiritualizare creștină menite să creeze o supremație a spiritului prin diferite metode brutale de disprețuire a părții materiale din ființa noastră, pe temeiul înțelegerii greșite că lepădarea de sine, adică lepădarea de acel eu păcătos, ar coincide cu lepădarea de trup. Sfîntul Apostol Pavel referindu-se la unitatea dintre Hristos și Biserică de prototip al unității dintre bărbat și femeie, conchide că „bărbații sînt datori să-și iubească femeile ca pe trupurile lor ... căci nimeni nu și-a urît vreodată trupul, ci îl hrănește și-l încălzește precum și Hristos Biserica”. (Efes., 5, 28—30). Observăm că Sfîntul Pavel ridică problema armoniei dintre trup și suflet, la armonia și conlucrarea perfectă ca aceea dintre Hristos și Biserică, sau a unității dintre bărbat și femeie, care au menirea să formeze un singur trup (Matei, 19, 5).

Intr-adevăr, după învățătura creștină, trupul este „mădular al lui Hristos” (I Cor., 6, 15), sau templu al Duhului Sfînt” (I Cor., 6, 19; I Cor., 3, 16). Mai mult chiar, Mîntuitorul arată că sufletul este sediul de încolțire, de acceptare și de formare al păcatului; trupului nu-i rămîne decât să execute sau să concretizeze un impuls de voință. „Curăță mai întîi partea dinăuntru a paharului, ca să fie și cea „dinafară curată” (Matei, 23, 26), ne îndeamnă Mîntuitorul. Pentru acest motiv, Iisus Hristos ne descopere o învățătură nouă, anume că, se consideră păcat nu numai exercitarea mecanică a faptei păcătoase prin trup, ci și momentul accepțiunii păcatului în suflet. Astfel vorbind despre păcatul desfrîului, Domnul precizează: „Auzit-ați că s-a zis celor de de mult: să nu desfrînezi. Iar eu zic vouă: că oricine caută la femeie spre a o pofti, a și desfrînat cu ea în inima sa” (Matei, 5, 27—29). Păcătuiind sufletul, trupul va deveni un instrument al păcatului. Iată ce ne spune Fericitul Augustin în acest sens: Corupția trupului care apasă asupra sufletului nu e cauza păcatului prim, ci pedeapsă pentru el. Nu trupul coruptibil a dus sufletul la păcat, ci invers, sufletul păcătos a făcut trupul să fie supus păcatului ... ar fi absurd deci, ca de păcatele și viciile noastre să acuzăm natura trupului, care în general și în felul ei este bună” (De Civitate

Dei, XIV, Migne, P. L. XLI, col. 406 și De Civitate Dei, XIV, 5, Migne, B. L. XLI, col. 408).

Pe lângă faptul că păcatul izvoarește din suflet, Sfântul Pavel arată că majoritatea păcatelor nu numai că sînt roade ale sufletului, dar sînt și efectuate de suflet: Fugiți de desfrînare. Orice alt păcat ar face omul este în afară de trup, dar cel ce face desfrînare păcătuiește în trupul său" (I Cor., 6, 18). Dar, putem totuși sesiza o interdependență psiho-fizică în ceea ce privește accepțiunea și săvîrșirea păcatului. Pe de o parte observăm că datorită sufletului, afectele și instinctele inerente ființei umane, se transformă în patimi. Putem înțelege mai bine acest lucru dacă ne gîndim că și animalele au instincte biologice, dar nefiind prezent elementul spiritual, la ele nu se poate vorbi de patimi. De aceea, animalele își exercită instinctul încadrat în anumite legi biologice, fără a deveni o necesitate și-și cere satisfacerea cît mai repetată cum se prezintă procesul de transformare a instinctului în patimă la ființele spirituale. Dar, pe de altă parte, trebuie să avem în vedere și faptul că patimile, adică păcatul devenit obicei și necesitate, se exercită în trup. De cele mai multe ori, atît la formarea cît și la exercitarea păcatului, trupul își are partea lui de vinovăție. În acest sens, Sfântul Apostol Pavel vorbește de două feluri de oameni: oameni trupești, sau carnali (Rom., 7, 14), care au rupt legătura cu spiritul și nu mai pot sesiza impulsurile pozitive ale spiritului, ci se complac într-o viață aproape exclusiv biologică. Însă în ultima instanță trebuie să remarcăm că acesată situație se explică tot printr-o deficiență a părții spirituale, în sensul că și spiritul se lasă atras și se complac în această viață instinctivă, chiar spiritul întreținînd-o și alimentînd-o. Este vorba aici de o perversiune sau de o coborîre a spiritului la nivelul unei vieți strict biologice. Trupul devine în acest caz un instrument care reacționează automat la situațiile de păcat care pentru suflet au devenit o necesitate; trupului revenindu-i rolul de execuție. Acestea pot deveni și pentru trup o necesitate, în momentul cînd spiritul decăzut la nivelul unei vieți de păcat nu mai este în stare să se ridice deasupra vieții strict biologice. Cei în cauză devin carnali sau trupești, coborîndu-se din punct de vedere moral sub nivelul vieții animalelor, care sînt amurale. Aceștia sînt oameni trupești sau carnali, fiindcă sub aspect sufletesc sînt înrobiți unor impulsuri exclusiv biologice, încît trăiesc o viață animalică.

Cealaltă categorie de oameni, cei spirituali (pnevmaticoși Rom., 8, 9) se află la polul opus celor carnali (sarkikoși). Aceștia din urmă se ridică la o viață superioară, spirituală. Din punct de vedere creștin, Apostolul arată că „cel ce se alipește cu Domnul, este un duh cu El" (I Cor., 6, 17). Aceștia caută neconținut, prin unirea cu Iisus Hristos să-și transforme și să-și modeleze spiritul ca să fie asemenea Domnului. Ei caută să voiască, să gîndească

și să simtă ceea ce simte Domnul, caută deci să lepede omul cel vechi al păcatului și din cenușa lui să se ridice omul virtuții în Hristos. Sufletul creștin nu se lasă înrobite instinctelor animale, ci caută să ridice trupul la o armonie cu el, încît să facă din trup — după expresia aceluiași Apostol — „un mădular al lui Hristos” (I Cor., 6, 15), sau un templu al Duhului Sfînt” (I Cor., 6, 17). Lepădarea eului păcatului și trăirea în Hristos a unei vieți în care spiritul să tindă spre realizarea desăvîrșită a duhului lui Hristos, nu anulează instinctele, fiindcă nu anulează prezența trupului, și după expresia Sfîntului Apostol Pavel : „bucatele sînt pentru pîntece și pîntecele pentru bucate” (I Cor., 6, 13), căutînd în același timp să creeze o armonie, sau un echilibru, o dominare, sau o stăpînire de sine asupra acestor instincte, în așa fel încît ele să fie exercitate în limitele unor norme biologice și să nu degenereze în patimi, încît, după cum scrie Sfîntul Pavel corintenilor „ori de mîncăți, ori de beți, ori altceva de faceți, toate spre slava lui Dumnezeu să le faceți ” (I Cor., 10, 31). Sfîntul Apostol Pavel sintetizînd această armonie dintre trup și suflet în cadrul vieții în Hristos, precizează următoarele : „Cei ce sînt după trup gîndesc cele ale trupului, iar cei ce sînt după duh, cele ale duhului. Pentru că gîndul trupului este moarte, iar gîndul duhului viață și pace... Și cei ce sînt după trup nici nu pot să placă lui Dumnezeu. Iar voi nu sînteți în trup, ci în duh, dacă Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi. Iar de nu are cineva Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui. Iar dacă Hristos este în voi, trupul este mort pentru păcat, iar duhul este viață pentru îndreptățire. Iar dacă Duhul celui ce a înviat pe Hristos din morți locuiește în voi, cel ce a înviat pe Hristos din morți va face vii și trupurile, voastre cele muritoare, locuind în voi Duhul Lui” (Rom., 8, 5—12).

LEPĂDAREA DE SINE CA RELAȚIE CU SEMENII

Se pune problema : lepădarea de sine înseamnă oare lepădare de lume ? Problema pusă în felul acesta este justificată pe baza necesității de a lămuri o înțelegere oarecum mărginită și exagerată a lepădării de sine, ca un proces de înduhovnicire realizat prin disprețuirea părții materiale din ființa noastră, iar ca mijloc de realizare al acestui deziderat se proceda la retragerea din lume pentru a nu mai cădea pradă plăcerilor ei.

Mîntuitorul nu cere să-I urmăim. Se pune problema : cerîndu-ne Mîntuitorul să-I urmăim, ne cere să ne lepădăm de lume ? sau : lepădarea de eul păcatului implică lepădarea de lume ?

În Noul Testament găsim texte ca acestea : Desfrînaților ! Nu știți că prietenia lumii este dușmănie față de Dumnezeu ? Deci cine va voi să fie prieten cu lumea, se face vrăjmaș lui Dumnezeu” (Iac., 4, 4) ; „Nu iubiți lumea, nici cele ce sînt în lume. Dacă cineva iubește lumea, iubirea Tatălui nu este în el. Căci tot ce este

în lume, adică : pofta trupului și pofta ochilor și trufia vieții, nu este de la Tatăl, ci sînt din lume . . . ” (I Ioan, 2, 15—17). „ . . . Eu pentru aceștia mă rog ; nu pentru lume mă rog . . . Eu le-am dat cuvîntul Tău și lumea i-a urît pentru că ei nu sînt din lume, precum nu sînt eu din lume. Nu mă rog să-i iei din lume, ci să-i păzești de cel viclean . . . ” (Ioan, 17, 9, 14—16). Ce sens au aceste texte ? Să fie oare vorba despre lumea pe care a creat-o Dumnezeu și despre a cărei creație a constatat că este „foarte bună” ? sau despre lumea pe care Dumnezeu a iubit-o cu prețul vieții Fiului Său, după însăși cuvintele Mîntuitorului : Pentru că așa a iubit Dumnezeu lumea, încît și pe Fiul Său, cel unul născut, L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibe viață de veci. Căci n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci ca să se mîntuiască lumea prin El ” (Ioan, 3, 16—18). De aici ar rezulta că în Sfînta Scriptură, cuvîntul „lume” ar avea un sens oarecum contradictoriu. O lume pe care Dumnezeu a creat-o din iubire și pe care a continuat s-o iubească și după căderea ei în păcat, cu o iubire maximă, echivalentă cu viața uneia din persoanele Sfintei Treimi. Tot cuvîntul lui Dumnezeu ne îndeamnă „să nu iubim lumea”.

Explicația constă în sensurile diferite pe care le are cuvîntul „lume”.

Se știe din referatul biblic despre creație că Dumnezeu a creat lumea spirituală și materială ca fiind „foarte bună”, cu menirea de-a oglindi bunătatea și perfecțiunea divină, sau ca o concretizare a frumuseții dumnezeiești. Omul, ca sinteză a celor două lumi, avea menirea să ducă la perfecțiune ceea ce Dumnezeu i-a dat ca perfectibil, adică să se desăvîrșească pe sine sub aspect spiritual printr-o legătură vie cu Creatorul și totodată să desăvîrșească lumea înconjurătoare creată bună și supusă Lui. Lucrările s-au petrecut însă invers : o dată cu pervertirea unei părți din lumea spirituală (îngerii deveniți răi), omul a căzut și el pradă prin ispitire și faptă, pervertirii în rău, care a atras după sine o contradicție cu Dumnezeu, cu el însuși și cu lumea înconjurătoare a Celui ce este coroana creaturii. Se observă deci, că o dată cu căderea omului în păcat, s-a produs un deranjament atît spiritual, cît și material în ceea ce Dumnezeu a creat bun, adică o infuzare a răului în creație, care a atras după sine o contradicție în lume, încît ceea ce Dumnezeu a creat „foarte bun”, cu direcție spre desăvîrșire, să primească pecetea răului și să apuce pe un drum opus. Dar, oricît de căzută ar fi lumea, ea rămîne totuși creația lui Dumnezeu și ca atare vrednică de-a fi obiect al iubirii Creatorului, în așa fel încît pentru reabilitatea ei, Dumnezeu trimite pe Fiul Său pentru a se identifica cu Creația căzută, ca unul care nu are nici o tangență cu răul din ea și astfel biruind răul să realizeze o transformare ontică a lumii căzute în perspectiva unei aderențe libere a omului spre bine și de biruință, sau

de eliminare a răului. Așa că, Iisus Hristos nu se roagă pentru lume, pentru lumea care fiind căzută, persistă să rămână în rău, sau să se identifice cu răul, încît răul să devină parcă o necesitate de existență a ei. Dacă Mîntuitorul s-ar fi rugat pentru o astfel de lume, ar însemna că indirect ar mai admite existența răului, ori, Mîntuitorul și-a dat viața pentru o totală purificare a lumii de rău. Mîntuitorul își dă viața pentru lumea căzută, pentru reabilitarea ei din robia păcatului, pentru distrugerea răului din lume pentru ca reprezentanții binelui (Apostolii care vor continua lupta de radiere a răului din lume) să nu fie luați din lumea căzută, ci rămînînd în lume, să fie feriți de ispita răului, ca dăruindu-se lumii să poată fi tot atîția factori de răspîndire sau de biruință asupra răului din lume, prin răspîndirea iubirii și a păcii, încît printr-o înțelegere universală să se ajungă la „Noul Ierusalim”, la cetatea păcii, în care omul să fie stăpîn peste lumea materială și să învingă răul din ființa lui.

În acest sens ne apar clare și textele de mai sus, care condamnă pe cei ce sînt „prieteni cu lumea”. Sfîntul Iacob se adresează unor păcătoși (desfrînaților!), care au devenit robi răului din lume. Aflîndu-se în această situație, ei nu pot fi decît dușmani ai lui Dumnezeu care este principiul binelui. Sfîntul Ioan îndeamnă pe destinatarii primei sale epistole să nu „iubească lumea”! Dar tot el explică ce înțelege prin lume: „tot ce este în lume, adică: pofta, trupului, pofta ochilor și trufia vieții, nu este de la Tatăl...” (I Ioan, 4, 16). Aceasta înseamnă răul din lume, păcatul pe care creștinii nu trebuie să-l iubească.

Putem înțelege mai bine sensul lepădării de sine, încadrîndu-l în ansamblul desăvîșirii personalității morale creștine, adică în pătrunderea de iubirea lui Hristos ca relație cu semenii. Legătura, urmarea lui Hristos se face prin iubire. Dovada că îl urmezi o faci prin faptul că mă deschid față de El, sau că-L las pe El să intre în locașul tainic al sufletului meu. Și aceasta se realizează prin iubire. „De mă iubește cineva, va păzi cuvîntul Meu și Tatăl meu îl va iubi și vom veni la el și locaș la el vom face” (Ioan, 14, 23). Dar această iubire nu rămîne numai într-o direcție ascendentă ca fiind îndreptată spre Iisus Hristos, nici numai o direcție descendentă în sensul că mă las pătruns, de iubirea lui Hristos, ci în măsura în care această iubire ia o direcție ascendentă, sau descendentă, în aceeași măsură ea trebuie să fie exercitată și pe linie colaterală, adică îndreptată spre orice om. „Dacă zice cineva: iubesc pe Dumnezeu, iar pe fratele său îl urăște, mincinos este: pentru că cel ce nu iubește pe fratele său, pe care-l vede, nu poate să iubească pe Dumnezeu, pe care nu-l vede” (I Ioan, 4, 20—25). Prin această iubire, lepădarea de sine primește un sens universal și se leagă organic de cea de-a doua condiție a urmării lui Hristos: „luarea crucii” (Marcu, 8, 34). Nu e vorba numai de lepădarea răului din propria persoană, ci să

ia crucea adică greutățile pe care le întâmpină creștinul realizat în bine și deschis față de orice persoană, pentru a duce o luptă neobosită de a face din orice om, un om de bine și de a-l pune în situația de-a se dăruia cât mai deplin pentru binele lumii. Iubirea adresată celui ce-mi greșește, sau față de cel ce refuză să intre în legătură de iubire cu mine, primește sens printr-o insistență de iubire ce i-o adresez, ca pe o iubire care are nevoie de iubirea lui, sau ca pe o iubire care se revarsă în valuri de iubire pentru a trezi în orice om iubirea și a-l obliga parcă să se manifeste și el cu iubire. Iubirea ta nu mai ține cont în acest caz de greșeala semenului, sau de anumite sentimente ale lui față de tine, ci-l iubește pe acesta ca pe un frate, fără ca această iubire să devină slăbiciunea, ci biruitoare a urii și aducerea iubirii semenului la același numitor cu iubirea ta, în perspectiva statorniciei în bine.

Acest sens universal al lepădării de sine îl putem înțelege, dezbătând un text oarecum contradictoriu: „Dacă vine cineva la mine și nu urăște pe tatăl său și pe mamă și pe femeie și pe copii și pe frați și pe surori, încă și sufletul său, nu poate fi ucenic al meu” (Luca, 14, 26). În acest text e vorba de o conștiință morală trează și muștrătoare, care în neacceptiunea faptei rele se manifestă în smerenie, parcă luând poziție opusă față de ține însuși. Dar aceasta nu înseamnă o disprețuire a eului, ci o corectare a lui, fiindcă nu e vorba de o ură a persoanei care trebuie iubită, ci de fapta eului, sau în neacceptiunea manifestărilor eului, care se identifică cu răul, dar nu în perspectiva condamnării eului, ci a anulării faptei rele cu care s-a identificat, în așa fel, încât, în felul acesta s-ar anula întreg eul rău. Această anulare a eului răului în favoarea desăvârșirii binei nu se manifestă pe un plan individual, ci pentru cel ce vrea să devină ucenicul lui Hristos, trebuie să devină un imperativ de-a corecta eul rău, al celor din jur (tatălui, mamei, fratelui, surorii, copiilor, etc.), adică de-a le urî acestora eul păcatului, eul neacceptiunii binelui pentru care Hristos s-a perfit și a duce o luptă necontenită pentru ca din cenușa omului lor vechi să răsară omul cel nou, schimbat, transformat prin har, în perspectiva unei vieți noi lipsită de păcat și dăruită semenilor lor.

Stabilind exact sensul lepădării de sine și a lepădării de lume — după învățătura creștină — remarcăm că există o identificare între lepădarea de sine și lepădarea de lume, prin faptul că în Hristos, în ambele cazuri se duce o luptă susținută de eliminare a oricărui rău și de cultivare a binelui; atât pe plan individual, cât și pe plan universal. Legătura dintre lepădarea de sine și lepădarea de lume se stabilește pornind de la lepădarea de sine și desăvârșindu-se în lepădarea de lume și în măsura în care cultiv binele în lume, reușesc să mă desăvârșesc pe mine însumi în bine.

NEPREȚUITA COMOARĂ A EPITAFURILOR

de: Pr. dr. GHEORGHE PASCHIA

Deși cimitirele noastre sînt bogate în cruci și pietre funere care poartă înscrise pe ele diferite epitafuri nu știm ca ele să fi format obiectul de cercetare al cuiva. Studiul de față încearcă să îplinească măcar în parte această lipsă. Scopul urmărit este, îndeosebi, să atragă atenția asupra neprețuitei comori pe care o reprezintă epitafurile din punct de vedere religios, istoric, literar și social.

CE ESTE EPITAFUL?

Cuvîntul epitaf este internațional. El este luat din limba greacă, unde este compus din prepoziția *epi*=pe și substantivul *tafos*=mormînt.

Din antichitate s-a numit epitaf — fie că s-a scris grecește *epitafos* sau latinește *epitaphium* — scrierea în versuri sau proză de pe un monument mortuar.

Prin monument mortuar sau funerar se înțelege, nu numai o lucrare arhitecturală ori sculpturală de la un mormînt, ci și o coloană (stelă), cruce sau lespede de piatră așezate spre amintirea cuiva la mormînt.

Credincioșii ortodocși mai numesc epitaf sau aer o bucată de pînză sau de mătase de mărimea unei fețe de masă, pe care este pictată sau lucrată cu fire colorate punerea în mormînt a Mîntuitorului.¹⁾ Epitaful acesta este purtat de preoți la ocolirea bisericii în seara Vinerii Mari și apoi așezat pe sfînta masă din altar, unde stă pînă în ziua Înălțării Domnului.

În biblioteca Academiei Republicii Socialiste România se găsește o cîrtică intitulată: „Cuvînt epitafic”, care nu este altceva decît necrologul ținut de episcopul Ilarion al Argeșului la înmormîntarea lui Grigorie Brîncoveanu, ultimul descendent în linie bărbătească al voievodului Constantin Brîncoveanu, de-

¹⁾ Jules Brun în lucrarea sa: *L'art religieux au Musée de Bucarest*, Bucarest, 1902 p. 76, descrie nouă epitafuri de cult renumite din țara noastră. Ele fac parte din tezaurul artei religioase românești păstrate sute de ani în mănăstiri.

cedat la 30 aprilie 1832 și îngropat în Biserica Sfântul Gheorghe cel Nou din București.

Între cărțile tipărite de Anton Pann este și una intitulată „Epitaful sau slujba înmormântării Domnului nostru Iisus Hristos”.

Amândoi acești autori cunoșteau limba și literatura greacă, de unde s-au inspirat, când au format titlurile lucrărilor.²⁾ Azi nu se mai întrebuintează cuvântul epitaf, în sensul de necrolog sau de slujbă a înmormântării.

În timpul nostru, se mai numesc epitafuri unele mici poezii făcute pentru a cinși sau a ridiculiza un personaj. Ele au forme de epitafuri, dar nu se scriu la morminte. Între poezii români, care au publicat poezii cu titlul de epitaf, notăm pe I. Heliade Rădulescu³⁾ și pe Tudor Arghezi⁴⁾ iar între cei care au publicat epigrame intitulate epitafuri amintim pe G. Topîrceanu⁵⁾ și îndeosebi pe Constantin Nicola, care are chiar un volum intitulat „Epitafe”.⁶⁾ Epitafuri sau mai bine zic autoepitafuri pentru mormînt au scris Anton Pann⁷⁾ și Miron Radu Paraschivescu.⁸⁾

În literatura franceză, poetul A. Piron (1689—1773) a ajuns celebru prin epitafurile sale satirice,⁹⁾ iar culegerea de epitafuri a lui Laplace, publicată în trei volume sub titlul: „Epitaphes sérieuses, badines, satiriques et burlesques de la plupart de ceux qui dans tous les siècles, ont acquis quelque célébrité par leurs vertus, ou qui se sont rendus fameux soit par leurs vices, soit par leurs ridicules”,¹⁰⁾ este citită și azi cu aceeași plăcere ca în secolul al XVIII-lea când a apărut.

²⁾ În Grecia antică cetățenii iluștri cum a fost Leonida în Sparta și soldații morți pentru patrie și înmormîntați oficial, erau prăznuiți în fiecare an. Această sărbătoare se numea „epitafia”. Sărbătoarea consta din sacrificii și o cuvîntare „Logos epitafios”, ținută de o personalitate. Ch. Dorembert et Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, tom. II, Paris 1892, p. 726.

³⁾ „Epitaf la o tinără mumă”, compus din 10 versuri. *Opere*, t. I, București, 1939, p. 291.

⁴⁾ În volumul de „Versuri” are două poezii, fiecare purtînd titlul de „Epitaf”. A treia ediție, București, 1943, p. 382.

⁵⁾ În *Poezii*, vol. I, opere alese, editura de Stat pentru literatură și artă, 1939, are trei „Epitafuri” a două versuri. Reproducem pe cel dedicat unui bețiv: „De sărăcie și necaz / Întîia oară doarme treaz”.

⁶⁾ În acest volum, publicat în anul 1936 și cuprinzînd 96 pagini, autorul satirizează diferiți profesioniști morți și chiar pe unii ce erau în viață, spunîndu-le numele sau numai slujba ce o îndeplineau.

⁷⁾ Autoepitaful e săpat în piatra monumentului de la mormîntul său ce se află în curtea bisericii Lucaci din București.

⁸⁾ *Cîntece figănești*, București, Editura de Stat pentru literatură, 1957, p. 133.

⁹⁾ Dăm două din renumitele sale epitafuri: „Ci-git ma famme; ah! qu'elle est bien / Pour son repos et pour le mien”; „Ci-git Piron, qui ne fu rien / Pas même academicien”.

¹⁰⁾ Bruxelles-Paris, 1782, 3 vol. in-12.

EPITAFURILE ARHEOLOGICE

Epitafurile actuale din cimitire, cit și cele arheologice nu au nimic asemănător cu epitafurile-epigrame. Înțelegem prin epitafuri arheologice, pe acelea descoperite de arheologie, căci această știință se ocupă nu numai cu monumentele antice, ci și cu ce este scris pe ele, cu inscripțiile de pe monumente. Se poate spune că, monumentul vorbește prin inscripția de pe el. Inscripția este vocea monumentului. Textul scris este el însuși un monument. Monumentul funerar se reduce, adesea, la un simplu epitaful.¹²⁾

Ramura arheologiei, care se ocupă cu studiul inscripțiilor antice și din evul mediu se numește epigrafie. Există o epigrafie păgînă și una creștină. Epigrafia creștină este partea științei arheologice creștine care are ca obiect inscripțiile creștine din antichitate și evul mediu pînă în timpul nostru.

Din epigrafie fac parte epitafurile și inscripțiile funerare, documentele epigrafice cu caracter monumental, textele epigrafice scrise pe mici obiecte cunoscute sub numele de „instrumentum domesticum”.¹²⁾

În primul pătrar al secolului XX, se cunoșteau 300.000 de inscripții publicate. Dintre acestea 100.000 în limba greacă și 200 000 în limba latină. Din numărul total de 300 000 inscripții, numai 50.000 sînt creștine — 5 000 în limba greacă și 45.000 în limba latină — restul păgîne și profane. Cele păgîne sînt scrise într-un interval de nouă secole, pe cînd cele creștine numai în șase secole (II—VII). Din secolul V se socotesc creștine toate inscripțiile grecești și latinești, care nu cuprind un indiciu păgîn.¹³⁾

Natural numărul inscripțiilor cunoscute în timpul nostru este mai mare de 300.000, căci ele sporesc în fiecare an, știut fiind că săpăturile arheologice continuă într-un ritm din ce în ce mai mare în aproape toate țările cu un trecut istoric. Din nefericire, nu toate inscripțiile găsite s-au putut publica. Societatea arheologică creștină din Atena avea, în anul 1905, circa 5 000 de inscripții creștine, majoritatea inedite, care așteptau lumina tiparului.¹⁴⁾

La zecile de volume ale marilor colecții: Corpus inscriptionum latinorum (49 volume), Corpus inscriptionum graecarum, Corpus inscriptionum graecarum christianarum, etc., se adaugă

¹¹⁾ G. de Jerphanion S.J., *La voix des monuments*, Paris, 1930, pp. 7, 21.

¹²⁾ S. Bour, *Epigraphie chrétienne* în *Dictionnaire de Théologie*, publicat de A. Vacant et E. Mangenot, tome 3-e, col. 300—358.

¹³⁾ L. Jalabert, par A. D'Ales, tome 1-e col. 1404—1457.

¹⁴⁾ R. Bousquet, *La Société Archéologiques Chrétienne d'Athènes* în: *Echos d'Orient*, 8-e année, nr. 53, juillet 1905, p. 244.

noi și noi volume, afară de cele ce au apărut și apar în limbile moderne.¹⁵⁾

Un mare răsunet au avut descoperirile făcute în catacombele Romei în secolul al XVII-lea de arheologul De Bosio,¹⁶⁾ și în secolul al XIX-lea, de arheologul și epigrafistul De Rossi.¹⁷⁾ Datorită în primul rând lor, s-au găsit în Roma subterană — Roma sotterranea — cel puțin 25.000 de inscripții creștine, în majoritate epitafuri.

În general epitafurile creștine nu diferă ca plan de epitafurile romane păgâne din timpul Republicii și Imperiului. Romanii dedicau întreg monumentul zeilor și în special zeilor Mani, de aceea scriau la începutul epitafului literele DM=Dis Manibus; DMS=Dis Manibus Sacrum.¹⁸⁾

Creștinii au înlocuit prescurtările zeilor Mani cu monograma lui Iisus Hristos, IHS, în Orient IS HS NI KA; le-au înlocuit cu simboluri creștine: peștele mielul, porumbelul, ancora; le-au înlocuit cu cruci monogramice sau cu crucea simplă.¹⁹⁾

S-a obișnuit până în zilele noastre ca pe însăși crucea ce se pune la capul decedatului, să se scrie INRI, ce rezumă inscripția de pe crucea Mîntuitorului: Iesus Nazareus Rex Iudaeorum, pusă din ordinul lui Pilat.

Ca și la păgîni, se scria apoi numele decedatului, vîrsta, vîrsta, vorbirea în versuri sau proză, data morții, salutări și, adesea se arată cine a făcut monumentul și pentru ce.

Unele epitafuri creștine sînt foarte scurte, numai numele, în special cele din catacombe. Și în vremea noastră, cei mai mulți nu scriu pe crucea ce se pune la capul răposaților decît literele INRI, numele și vîrsta.

Se poate oare numi scrisul acesta epitaf? El nu este un epitaf propriu-zis, nu este un epitaf literar. Nu îndeplinește toate condițiile epitafului-compoziție, cerute de arta epigrafică. Dar, dacă tot ce se scrie la mormînt se numește epitaf, după sensul însuși al cuvîntului pe care l-am arătat mai sus, se poate numi epitaf și numai numele scris la mormînt. Marele arheolog și epigrafist De Rossi, care a descoperit și a adunat cele mai multe epi-

¹⁵⁾ Le Blant, *Inscription chrétiennes de la Gaule antérieures au VIIIe siècle*, t. I—II, Paris, 1856—1865. *Nouveau recueil des inscriptions chrétiennes de la Gaule ant. au VIIIe siècle*, Paris, 1892. H. Grégoire, *Recueil des inscriptions grecques chrétiennes de l'Asie Mineure*, Paris, 1922. G. Lefèvre, *Recueil des inscriptions grecques et latines de la Syrie*, Paris, 1870. Kraus, *Die Christlichen Inschriften der Rheinlande*, 2 vol. Freiburg im Breisgau, 1890, etc.

¹⁶⁾ Roma sotterranea, 1632.

¹⁷⁾ La Roma sotterranea cristiana, Tomo I, II, Roma, 1864—1867. *Inscriptiones christianae urbis Romae septimo saeculo-antiquiores*, vol. I—II, Romae, 1861—1888.

¹⁸⁾ René Cagnat, *Cours d'Epigraphie latine*, Paris, 1890, p. 438.

¹⁹⁾ Carl Maria Kaufmann, *Handbuch der christlichen Archäologie*, Paderborn, 1913, p. 816; S. Baur, o.c.

tafuri din catacombele Romei, le socotește și pe acestea în rîndul epitafulor.

Primul epitaf creștin este epitaful lui Hristos: „Iisus Nazarineanul Regele Iudeilor“. El cuprinde numai numele său și titulatura pe care i-a dat-o Pilat. E scurt.

Arheologul român, A. I. Odobescu, caracterizează foarte bine epitafurile creștine din catacombe, care de altfel sînt și cele mai vechi. „În genere spune el, cei care au scris cele mai vechi epitafuli ale creștinilor nu par a fi fost nici literați, nici caligrafi, ci oameni din popor, care transcriau barbarisimii dialectului rustic sau vulgar și neologismii hibrizi, introduși prin limbajul unei noi religii venită la Roma din Grecia și din Orient. De aceea, pe lîngă erorile de limbă și pe lîngă incorecțiunile epigrafice ale inscripțiilor creștine din catacombe, ce dulce seneritate, ce blînde și mîngîioase simțeminte se văd exprimate prin scurtele lor formule! Ele conțin numele mortului, mai adesea vîrsta lui, foarte minuțios indicată, pînă și prin ore și scrupule în loc de minute, apoi încă momentul morții cu însemnarea cronologică a consulilor sau a indicțiunului; și cîteodată umilita lor profesie; dar nimic despre deșertăciunile lumesti, ci numai, la sfîrșit, o afectuoasă amintire, a pietoasă urare sau un semn simbolic, care mărturisește despre credința lui în Hristos și în viața cea eternă“. ²⁰⁾

AUTORII ȘI CIRCULAȚIA EPITAFURILOR

A. I. Odobescu a studiat epitafurile creștine acum o sută de ani. La cele cunoscute de el atunci s-au adăugat alte zeci de mii de noi epitafuli descoperite în toate colțurile fostului imperiu roman, iar epigrafia creștină, care se ocupă cu studiul lor a înaintat mult. Unele din cele spuse de el cu privire la „cele mai vechi epitafe ale creștinilor“ se potrivesc și pentru epitafurile din timpul nostru, dar altele nu. Așa el spune că, cei care au scris vechile epitafuli „nu par a fi fost nici literați, nici caligrafi, ci oameni din popor“.

În vremea noastră și literați și oameni din popor scriu epitafuli pentru ei, pentru membrii familiilor lor, pentru prieteni sau pentru colegi de studii și de muncă.

Dintre literații români, Anton Pann, este cel dintîi din cîte știm, care și-a scris epitaful. Cel mai mult citit și copiat epitaful din cimitirul Belu din București este epitaful scris de poetul Victor Eftimiu pentru soția sa, a cărei statuie este așezată în stînga intrării în capelă.

Și M. Eminescu are o inscripție la mormînt, dar aceasta nu este un autoepitaful propriu-zis, ci una din poeziile sale, pe care prietenii săi au socotit-o potrivită să-i servească de epitaful.

²⁰⁾ A. I. Odobescu, *Istoria arheologiei*, București, 1961, p. 341.

M. Eminescu n-are nici o poezie intitulată epitaf, cu toate acestea, versuri din poeziile sale sînt foarte folosite ca epitafuri la morminte, în toate regiunile țării. Și din poeziile lui Coșbuc și din poeziile altor poeți, poporul ia versuri pe care le întrebuintează ca epitafuri, dar nu în măsura în care ia din poeziile lui M. Eminescu. Lucrul acesta este o mărtuie în plus de valoare și popularitatea poeziilor lui M. Eminescu.

În afară de literați, mai scriu epitafuri diferiți intelectuali și „oameni din popor“, cum le zice A. I. Odobescu. Sînt oameni, care n-au scris niciodată o poezie, dar cînd le-a murit cineva drag din familie au compus versuri vrednice de antologie.

Familia are cuvînt hotărîtor în scrierea și așezarea epitafurilor la mormintul unui membru al său. Se cunosc cazuri, cînd tatăl familiei și-a făcut epitaful sau altcineva i l-a făcut, dar familia a refuzat să i-l scrie la mormînt din diferite considerente.

Poetul Al. Macedonski a scris o poezie intitulată Epigraf, probabil spre a-i servi de epitaf. Familia însă, i-a scris la mormînt versuri din altă poezie.

Alte familii sau membri ai lor: soți, părinți, fii, frați, fac totul ca să scrie epitafuri la mormintele celor dragi ai lor. Cînd nu pot ei înșiși să le alcătuiască sau nu găsesc pe cineva să le scrie, cutreeră cimitirele orașelor în căutarea epitafurilor potrivite cu dorința lor. Odată găsite, le copiază exact sau le modifică prin schimbări de cuvinte, adăugiri, ciontiri sau combinări. Așa se explică existența aceluiași epitafuri în mai multe cimitire din același oraș sau din orașe diferite și adesea, în mai multe variante.

Între epitafurile scrise în limba latină în evul mediu sînt unele tip, ce se potrivesc pentru oricine este de aceeași profesiune și din orice localitate sau țară, cum este spre exemplu, cel pentru predicatori: „Qui lampas fuit Ecclesiae, sub lampade jacet“ — Cel ce a fost candelă a Bisericii, zace sub candelă. Astfel de epitafuri au circulat prin toate țările creștine de rit latin.

Sînt epitafuri românești, care fără a fi tip pentru profesii, rude și vîrste, circulă ca orice creație folclorică nu numai prin cimitirele orașelor și satelor unei regiuni, ci și prin cimitirele multor localități ale altor regiuni din țară. Autorii lor nu se mai pot descoperi sau identifica.

Epitafurile au o circulație proprie. Cimitirele sînt mult vizitate, fie de cei care au rude, prieteni și cunoscuți înmormîntați acolo, fie de turiști — la orașe — spre a vedea monumente funerare renumite sau mormintele unor poeți ori personalități de seamă. Unele cimitire sînt adevărate parcuri de recreere și meditare. Vizitatorii aceștia citesc epitafuri și mulți le copiază, transmitîndu-le și altora. Am văzut vizitatori copiînd epitafuri și am

primit epitafuri copiate de vizitatori din cimitirele unor localități pe care n-am putut să le cercetăm. Multe din epitafuri sînt duse dintr-un oraș în altul de cetățenii care se mută.

DE CE S-AU SCRIS ȘI SE SCRIE EPITAFURI?

O întrebare, care s-a pus, se pune și se va pune mereu în legătură cu epitafurile este și aceasta: De ce s-au scris și se scriu epitafuri? E greu de răspuns în câteva cuvinte, totuși se pot da unul sau chiar mai multe răspunsuri.

Fericitul Ieronim a scris un epitaf Sfîntului Apostol Pavel, la cîteva sute de ani de la moarte.²¹⁾ La o distanță de timp mai mare de la moarte, s-a scris un epitaf în latinește lui Alexandru Macedon,²²⁾ ca și altor personalități celebre, de altfel.

A întreba pe autorii acestor epitafuri, ca și pe toți cei ce au scris epitafuri, ce nu se întrebunțează la mormînt, înseamnă a întreba pe toți literații, de ce au scris cutare sau cutare lucru.

Motivul scrierii epitafurilor la mormînte l-a arătat tatăl unei fiice decedate, în epitaful ce i l-a făcut:

„Îți scrie tătucu în piatră
să rămii în veci neuitată“²³⁾

Din același motiv se ridică și monumentele funerare pentru cei dragi:

„Dragă copilaș îndepărtat
Spre veșnica ta amintire
Un monument ți-am înălțat
Din piatră, lacrimi și iubire“²⁴⁾

Poetul roman Ovidiu, după ce își scrie epitaful adaugă: „Aceasta e destul pentru epitaf, căci operele mele sînt monumente mai mari și mai durabile“.²⁵⁾

Prin această afirmație, Ovidiu limitează cuprinsul epitafului său, dă înțietate operei generale, dar nu tăgăduiește necesitatea și importanța epitafului, cum au făcut și mai fac unii scriitori, spunînd că opera ține loc de epitaf. În epitaf, el a spus cu puterea ultimului cuvînt, ceea ce nu a spus și, poate, nici nu era

²¹⁾ Epitaful are ca titlu: „Epitaphium Paulae viduae“ și se găsește în Epist., CVIII, n. 33, P.L., t. XXII, col. 906.

²²⁾ „Sufficit hunc tumulus, cui nos sufficerat orbis“=Un mormînt îi este de ajuns celui căruia nu i-a ajuns universul.

²³⁾ Cecilia Hosianu, 1924—1943, Cimitirul Dumbrava, Buzău.

²⁴⁾ Marioara... (Nu se mai cunoaște restul numelui și data morții), cimitirul central, Constanța.

²⁵⁾ „Hoc satis tumulo est! et enim maiora libelli et diuturna magis sunt monumenta mihi“, Tristo, liber tertius, elegia III.

potrivit să spună în altă parte a operei sale literare: motivul morții sale în exil.

În fiecare vară, zeci de mii de vizitatori ai Constanței citesc autoepitaful lui Ovidiu scris pe soclul statuii lui. În sufletul unora dintre ei se naște curiozitatea de a citi întreaga operă a poetului, în sufletul altora rămâne doar mulțumirea că, citind epitaful scris pe monument, pot spune și ei că au citit ceva din scriitorul roman Ovidiu. Dacă numai pentru atât folosește autoepitaful unui scriitor și este destul.

Arheologul A. I. Odobescu scrie că epitafurile din catacombele Romei exprimă sentimente de mîngîiere. Același lucru se observă și-n epitafurile de azi:

„Copilă ce-ai zburat la ceruri
Lăsînd în urma ta durere
Indură-te de-a noastră fire
Si ne trimite mîngîiere“. ²⁶⁾

„Din lumea mea de îngeri, mamă,
Cobor cînd dormi, să te mîngîi“. ²⁷⁾

Numai cînd are nefericirea de a pierde pe cineva drag din familie, insul înțelege de ce semenii săi în durere construiesc monumente funerare și scriu pe ele epitafuri, adesea cu sacrificii însemnate.

Că epitafurile se scriu din iubire pentru cei morți și pentru mîngîierea celor în viață din familie, o dovedesc, mai ales, cei ce neavînd posibilități să ridice o cruce din piatră în care să se sape literele epitafului, cum se face de obicei, scriu ce simt pe scînduri de lemn sau pe cartoane învelite în celofan și apoi fixate pe cruci de lemn.

Sînt înși care nu-și află liniștea pînă ce nu scriu ceva la mormintele celor dragi. Adesea scriu o cugetare filozofică, religioasă, morală, proprie sau luată dintr-un autor, dar care n-are nici o legătură cu cel răposat sau cu moartea. Ei își mărturisesc această neliniște și trebuiesc crezuți, cel puțin așa cum credem pe cei ce scriu poezii, nuvele sau chiar cărți împinși de sentimente cărora nu le pot rezista.

În timpul nostru, oameni din toate profesiile, cu multă sau puțină carte, de la orașe și de la sate, scriu epitafuri pentru cei decedați. Epitafurile se găsesc în cimitire, sînt scrise pentru cei dragi din morminte, dar în ele se reflectă viața cu credințele, idealurile, întîmplările și zbuciumările ei, trăită în afara cimitirelor.

²⁶⁾ Nuța Muranu †1954 de 21 ani. Cimitirul din Piatra Neamț.

²⁷⁾ Nicu Oprescu, 1907—1919, cimitirul Belu civil, București.

FOLCLORUL ÎN EPITAFURI

Poezia cultă și poezia populară stau alături în cimitirele de la orașe și sate, pentru că și orașele au mulți locuitori veniți de la țară cum și satele au locuitori culti ca cei din orașe, ba chiar orășeni veniți aici pentru a îndeplini anumite servicii.

Creatorii acestor poezii au scris potrivit pregătirii lor intelectuale și sub influența mediului în care au trăit sau trăiesc.

Multe din epitafulurile de azi, ca și cele ale catacombelor Romei de altădată, au un caracter popular. Ele sînt scrise în stil popular, în stilul doinelor de jale.

Totuși nu este ușor să spui: cutare epitaf nu face parte din folclor, pentru că nu circulă oral, ci scris, sau că face parte din folclor, pentru că nu i se cunoaște autorul. Caracteristicile stabilite cîndva pentru folclor nu-și mai au aceeași valoare, mai ales, cînd este vorba de folclorul nou. Folclorul circula altădată oral, pentru că atît creatorul cît și colportorul nu știau carte și n-aveau alt mijloc de comunicare. Azi, cînd toți știu carte și hîrtia este la îndemîna oricui, nu mai este nevoie să se memoreze versuri pentru ca să se transmită altora prin viu grai și să se spună că sînt populare. Stilul lor, forma lor ne arată dacă fac parte din poezia populară sau cultă.

Epitafulurile cu cea mai mare circulație au formă populară. În cimitirele celor mai multe orașe ale țării se găsesc versuri populare ca acestea:

„Omul e o taină, viața lui un vis
Sufletelor blinde cerul e deschis“.

S-a spus că „literatura populară se caracterizează prin întrebuințarea plantelor, florilor, codrului, frunză verde“. ²⁸⁾ Des-tutele epitafe îndeplinesc și această condiție. Iată unul din ele:

„De ce plîng izvoarele
Lunecînd pe prund?
De ce plîng fecioarele
Și fața-și ascund?
Plîngeți voi izvoarelor,
Plîngeți voi fecioarelor.
Voi stejari plecați-vă
Codri legănați-vă
Lunecînd prin iarbă vîntul
Trist să-mi mîngîie mormîntul
Și să plîngă prin vîlcele
Anii tinereții mele.

Infloream prin văi la soare
Pe unde nimeni nu moare
Dar cu mine nu vru firea
Așa vru Dumnezeuirea“. ²⁹⁾
„Plop cu fruntea tremurîndă
Trist și veșnic plîngător
Ce dorință te frămîntă
Sau ce gînd apăsător?
Lasă-mi plînsul numai mie,
Plopule cu frunză rară
Eu îmi plîng copilăria
Tu un vis de primăvară.

²⁸⁾ Petru Iroaie, *Natură și sens popular românesc*, Iași, 1942, p. 8.

²⁹⁾ Iliescu Ioan, 1907—1926, cimitirul din Caracal.

Tu îți leagănă dorința	„Floare fui, floare trecui
Printre crengile-ți plăpînde	Parte de lume n-avui
Lasă-mi mie suferința	Frunză verde lemn uscat
Plop cu frunze tremurînde“. ³⁰⁾	De tînră am răposat“. ³¹⁾

Unele epitafuri sînt luate sau inspirate din bocete. Între bocete și epitafuri sînt asemănări, dar și deosebiri. Ne referim în special la epitafurile-folclor, adică la acelea care se pot încadra în creația populară, la acelea care fac parte din poezia populară.

Și bocetul și epitaful sînt creații literare, ce au ca scop mîngîierea familiilor la pierderea unui membru drag al lor. Amîndouă iau naștere din sentimente de iubire și durere în primul rînd ale familiei decedatului. Numai că bocetele se creează înainte ca răposatul să fie așezat în mormînt, pe cînd epitafurile se alcătuiesc după înmormîntare.

Bocetele sînt lungi, unele fiind adevărate necrologuri în versuri, mai ales, acelea alcătuite pentru o persoană anume, unde i se istorisește viața cu realizări și idealuri ale lui sau ale familiei.³²⁾ Ele se cîntă lîngă răposat acasă, pe drum către cîmîtir sau la groapă. Epitafurile de obicei, sînt în proză. Ele se scriu la mormînt, după un timp oarecare spre a se citi, nu spre a se cînta ca bocetele. Fiind scrise după ce rudele, prietenii și cunoșcuții răposatului s-au mai liniștit, în multe din ele nu se mai vorbește de jale, nu se mai îndeamnă la plîns, cum se face în bocete, ci se inserează unele probleme sociale, filozofice, literare etc., care au preocupat pe cei răposați sau interesează pe cei vii.

Prin bocete se urmărește să se provoace lacrimi rudelor decedatului și asistenților, la înmormîntare existînd părerea că lacrimile ușurează suferința, mîngîie, destind, răcoresc pe cei încheștați în durere. Sînt unii care sînt o mîngîiere cînd văd și pe alții plîngînd cu ei, plînsul acesta fiind o dovadă că iau parte la durerea lor. Prin epitafuri se urmărește mai mult păstrarea amintirii răposaților, cugetarea, meditarea la mormintele lor sau după plecarea de acolo.

Bocetele sînt făcute de obicei de femei și tot ele le cîntă pe melodii triste și line. Bocitoarele, de multe ori, intră în rîndul personalului angajat pentru executarea ceremoniei înmormîntării. Bocetele se practică numai la țară și încă prin puține locuri ale unor regiuni. Ele sînt pe cale de dispariție, fenomen de altfel general, fiind înlocuite de coruri, fanfare și chiar tarafuri. Epi-

³⁰⁾ Elena Tomescu, †1937, cîmîtirul Flămînda, Cîmpulung-Muscel.

³¹⁾ Paulina Lațcov, †1943, de 17 ani, cîmîtirul Pomenirea, Arad.

³²⁾ Bocetul sau cîntecul de jale alcătuit de Rebeca Coconeșu din comuna Novaci (fostul județ Gorj) pentru consăteanul ei Ioan Dincă, †1963, are 41 de strofe a 4 versuri, adică în total 164 de versuri. El a fost scris la cruce, deși se mai scrisese și-un epitaf de patru versuri.

tafurile au ca autori mai mult bărbați. În practică, mai ales la orașe, ele se întind din ce în ce și la țară, ca semn al urbanizării satelor.

Bocetele au o existență scurtă. Chiar cele personale — spre a nu mai aminti de cele tip pentru vârste și profesii — după ce au fost cîntate la înmormîntare se uită. Epitafurile fiind scrise la morminte durează cît dăinuiesc materialele pe care au fost scrise sau săpate, adesea sute și mii de ani. Sînt și cazuri, de altfel destul de rare, cînd bocetele se scriu la morminte în loc de epitafuri sau alături de epitafuri.

Autorii bocetelor sînt limitați în creațiile lor. Ei nu se depărtează de viața și familia răposaților, de credința lor, de tradițiile satului.

Autorii epitafurilor, fie că producțiile lor fac parte din literatura populară, fie că aparțin literaturii culte, își îngăduie mai multă libertate în creație. Ei introduc adesea în epitafuri idei și pun probleme care depășesc cadrul familial, privind neamul, poporul întreg și chiar omenirea. Mormîntul este pentru ei prilej de a-și exprima gîndurile și convingerile. Fără mormînt, fără cugetare la moarte, n-ar fi scris și nu și-ar fi publicat niciodată părerile.

CONȚINUTUL ȘI IMPORTANȚA EPITAFURILOR

Marile cimitire cu epitafurile lor, cum este în București cimitirul Belu, sînt un fel de enciclopedii deschise continuu publicului spre citire, iar culegerile de epitafuri sînt adevărate comori.

A avut dreptate P. Philippe Labbe cînd și-a intitulat culegerea sa de epitafuri tezaur, mai exact: „Thesaurus epitaphiorum veterum ac recentium, selectorum ex antiquis inscriptionibus omnique scriptorum genere“, Paris, 1666.

În cimitire nu se face nici un fel de deosebire sau aluzie la ceea ce a dus la nepotriviri pe cei îngropați acolo. Chiar epitafurile în care se arată unele nemulțumiri, nedreptăți sau vicii, nu au decît un caracter de cronică, ce înregistrează nu pentru condamnarea celor din trecut ci pentru învățarea celor din viitor.

În cimitirele creștine ortodoxe, textul epitafurilor este lăsat la alegerea fiecăruia. La catolici, în evul mediu, nu se scriau epitafuri decît cu aprobarea autorităților bisericești, iar la evrei chiar și azi se practică acest lucru. Astfel alături de epitafurile religioase se întîlnesc epitafuri laice.

În epitafuri — laice sau religioase — găsim anumite probleme sociale ca: problema păcii, a muncii, a patriotismului și a eroismului, a raporturilor dintre membrii familiilor, a îndeplinirii datoriilor familiale și sociale; probleme moral-filozofice ca aceea a optimismului și pesimismului, probleme literare ca aceea a folclorului și noului folclor; probleme juridice etc.

Primii care și-au dat seama de importanța epitafurilor au fost arheologii, istoricii și teologii. La noi arheologul V. Pirvan studiind inscripția funerară găsită la Napoca (Cluj) susține că ea „ne documentează în chip categoric existența creștinismului în Dacia Traiană în prima jumătate a secolului al III-lea”.³³⁾

La muzeul Brukenthal din Sibiu se păstrează o tăbliță găsită în comuna Biertan, la sud de Dumbrăveni. Pe această tăbliță se află următoarea inscripție cu monograma lui Hristos: „Ego Zenovius votum posui” = „Eu Zenovie pusei (această) danie.

Academicianul C. Daicoviciu este de părere că ea datează din secolul al IV-lea și dovedește continuitatea elementului daco-roman în Dacia de după Aurelian.³⁴⁾

Socotim că aceste două epitafuri latinești arată îndeajuns importanța epitafurilor antice pentru istorie, de aceea nu mai reproducem altele și trecem la epitafurile românești.

Cel dintîi care a atras atenția asupra importanței epitafurilor românești pentru istoria patriei, a fost Nicolae Iorga. El a și cules, o dată cu inscripțiile din biserici, epitafurile celor înmormîntați în interiorul bisericilor,³⁵⁾ dar nu s-a ocupat cu epitafurile din cimitire care sînt mult mai multe și de o mare valoare istorică, prin amănuntele lor, care, adeseori scapă cronicarilor.

Cîți au știut și știu, spre exemplu, că I. Heliade Rădulescu a avut un fiu vitreg numit C. Zolye (†1883), maior în armată? El a comandat campania de pază a revoluționarilor adunați în anul 1848 la Izlaz și a luat parte la războiul din Crimeea ca aghiotant al lui Omer Pașa, fiind rănit la asediul fortului Malacof din Sevastopol. Amănuntele acestea sînt notate într-un epitaf de la cimitirul Belu din București.

O caracteristică a epitafurilor românești din secolul trecut este deasă amintire a iubirii de patrie, a împlinirii datoriei de bun român și de trăire a virtuților. Spre exemplificare, dăm părți din trei epitafuri aflate în orașe deosebite:

„Amorul de patrie și de omenire
Fost-a în această lume a mea fericire
Iar sacra virtute a fost al meu cult
Singurul meu sprijin și puternic scut

³³⁾ Textul inscripției e acesta: „Zeilor Mani. Aurelia Marina a trăit 17 ani. Aurelius Marinianus fiul ei a trăit un an și patru luni. Aurelius Babus veteranul tatăl a așezat. Să-ți fie țărina ușoară!” Ultima frază: „Sit tibi terra levis!” este scrisă în cruce monogram. V. Pirvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 83.

³⁴⁾ O senzațională descoperire arheologică în Transilvania. Extras din revista „Transilvania”, anul 72, nr. 8.

³⁵⁾ N. Iorga, *Inscripții și însemnări din bisericile Iașului*, București, 1907. *Inscripții din bisericile României*, București, 1908.

Vă recomand, dară vouă tuturor
Virtutea, tezaur sfînt, nemuritor". ³⁶⁾

„El fu exemplu de bun părinte
Patriot sincer, onest bărbat
Și-n Dumnezeu Atotputinte
Întotdeauna el a sperat". ³⁷⁾

„Soț iubit, dulce părinte
Cetățean neîntrecut
Ca român cu dor fierbinte
Datoria și-a făcut". ³⁸⁾

Cunoscînd lupta de afirmare națională a românilor din secolul trecut pentru limbă și literatură, pentru unire, pentru independență, nu ne mirăm că ei își arată idealurile chiar la mormînt. În secolul nostru iubirea de patrie este arătată mai ales, în epitafurile eroilor. Versurile de la mormîntul unui ostaș, care a căzut în 1944, pentru eliberarea Transilvaniei, ne sînt model în această privință :

„Ca lumina tinereții
Soare sprijin bătrîneții
S-a stins soarelui lumina
Și-a dat patriei mărimea,
Din nou să-mi fie mare Țara
Iar neamul să-și iubească frații
Va răsună măreț fanfara
Și-or fremăta duios Carpații". ³⁹⁾

Cuvinte : „social“, „datorii sociale“ nu au o vechime prea mare în literatura românească. În primul pătrar al secolului XIX, aceste expresii se întrebuițau în epitafuri, dovadă că se cunoștea conținutul lor și se foloseau în vorbire de către intelectualii români, mai ales de cei care ocupau funcții oficiale. Hatmanul Scarlat Ruset scrie în epitaful său :

„Datorii soțiale ca un om cît am trăit
Ca creștin bun cu credință, după lege am împlinit". ⁴⁰⁾

Între virtuțile sociale enumerate de autorii epitafurilor este cîntea. Ea este mai cuprinzătoare decît alte virtuți, este un fel

³⁶⁾ C. D. Aricescu, 1823—1886, cimitirul Flămînda, Cîmpulung-Muscel.

³⁷⁾ Dr. Ioan Rasty, †1867, cimitirul Belu civil, București.

³⁸⁾ Costache Theodorovici, 1832—1894, cimitirul din Galați.

³⁹⁾ Sublocot. Ioan Voiculescu, student, 1922-1944, cimitirul din Sibiu.

⁴⁰⁾ Scarlat Ruset, †1821, în curtea fostei mănăstiri Sf. Ioan cel Mare, București.

de buchet al unei serii de virtuți. Un om cinstit este sincer, este corect, nu minte, nu fură, nu înșeală, nu trădează etc. Omul cu adevărat cinstit este pentru societate o binefacere. Toate instituțiile și întreprinderile caută să-l angajeze, oricine vrea să-l aibe tovarăș de lucru. Iată ce este scris la mormîntul unui trăitor al cinstei și al unui luptător pentru cinste:

„Acel ce doarme în ăst mormînt
N-a fost geniu, nici un sfînt,
Însă a fost cît a trăit
Un bun român și-un om cinstit“. ⁴¹⁾

„Pentru cinste și dreptate
Toată viața el a muncit“. ⁴²⁾

În renumitul epitaf al Iuliei Hașdeu găsim scris: „Legea socială: Nu necinști... Nu te necinști pe tine însuți ca să te cinstească alții. Nu necinști pe alții, ca să te cinstești pe tine însuți. Nu necinști munca, căci munca e viață“. ⁴³⁾ Se știe că acest epitaf a fost alcătuit de B. P. Hașdeu în amintirea fiicei sale și din porunca lui s-a săpat în pereții cavoului Iuliei, pentru ca oricine îl va citi, și zeci de vizitatori îl citesc zilnic, să cunoască „legea socială“ și alte „legi“ proclamate de el, îndure-ratul părinte și marele savant român.

B. P. Hașdeu a scris epitaful fiicei sale, spre a fi citit de străini, nu de alți fii în viață, căci n-a mai avut alți copii. Sînt însă, părinți care scriu pentru fiii lor rămași în viață, lăsîndu-le moștenire împlinirea datoriilor sociale. Epitaful este pentru acești părinți un fel de testament moral lăsat fiilor lor. Iată un astfel de epitaf:

„Labore, economie și-a patriei iubire
L-ai mei copii să fie devisa moștenire“. ⁴⁴⁾

Între viciile combătute în epitafuri, locul întîi îl ocupă goana după avere. Patima adunării de averi este mama multor păcate, pentru că setosul de avere nu se dă în laturi de la nici un mijloc, mergînd pînă la crimă, spre a-și ajunge scopul. De aceea, patima aceasta este biciuită în cuvinte aspre și la mormînt.

Autorii unor astfel de epitafuri se adresează de obicei omului ca atare, spre a arăta că aspra lor critică nu vizează pe decedatul cutare, ci pe toți oamenii pătimiși, morți sau vii. Dăm

⁴¹⁾ Dimitrie Alexiu, 1869—1928, cimitirul Belu civil, București.

⁴²⁾ Gh. Popa, 1900—1955, cimitirul Vișoara, Ploiești.

⁴³⁾ Iulia B. P. Hașdeu, 1869—1888, cimitirul Belu civil, București.

⁴⁴⁾ Dimitrie Iarcu, 1817—1879, cimitirul Belu civil, București.

cîteva versuri dintr-un epitaf de la Craiova și din altul de la Predeal :

„Omule,
Viața întreagă o petreci
Obosit în lupte seci
În necazuri în sudori
Ca să aduni să-ți faci comori
Iar în urmă cazii zdrobit
Pleci sărac cum ai venit“. ⁴⁵⁾

„Ți-ai dus viața în sudori
Să-ți aduni averi, comori
Să trăiești în desfătare
Și să fi mereu mai mare
Ai fost mic și-ai fost mare
Ai fost slab și-ai fost tare
Ai fost tot ce-ai dorit
Iar acum ești ... nimic“. ⁴⁶⁾

Sînt și epitafori pentru cei ce și-au dăruit întreaga avere „spre folosință obștească“. Tonul lor e lin iar cuprinsul plin de pace și mulțumire sufletească. Citindu-le admiri fapta donatorilor și vezi parcă zîmbetul de recunoștință de pe buzele tuturor celor ce s-au bucurat de aceste obștești binefaceri. Autoepitaful lui Tase Dumitrescu, donatorul clădirii liceului din Mizil este un exemplu în această privință :

„În chipul cel grăit de Tine, Doamne, mi-am trăiat zilele în muncă și osteneală multă... Și cînd ceasul chemării mele din lume a sunat, despărțindu-mă de averea agonisită, iată am dăruit-o spre folosință obștească, ca să-mi fie această faptă de iubire către aproapele, scară de înălțare la Tine, Împărate al cerului. ⁴⁷⁾

În autoepitaful său, Tase Dumitrescu spune că și-a „trăit zilele în muncă“. În multe epitafori se vorbește de muncă, de acel „bun al ființei omenești“, de acea „datorie a omului față de societate“. Cei rămași în viață au o pioasă amintire „pentru cei decedați, care le-au fost exemplu de muncă, pentru cei ce au socotit munca „prietenă“ nu povară“.

„O cruce pentru credința strămoșească
Și ca pioasă amintire,
Celor ce toată viața au știut ca să muncească“. ⁴⁸⁾

⁴⁵⁾ Colonel Virgil Petrescu, †1899, cimitirul Ungureni, Craiova.

⁴⁶⁾ Elena Avramescu, †1947, cimitirul din Predeal.

⁴⁷⁾ Tase Dumitrescu, †1921, cimitirul din Mizil.

⁴⁸⁾ Familia P. Bădulescu, cimitirul din Caracal.

„Munca i-a fost dragă, prieten nedespărțit
Nu i-a fost povară, căci pentru cei dragi a muncit“. ⁴⁹⁾

Mult lăudată în epitafuri este virtutea faptelor bune. Această virtute comună tuturor moralelor, cuprinde în sine un întreg grup de virtuți anonime în folosul aproapelui. Faptele bune păstrează după moarte buna amintire a decedatului pe pământ și îi însoțesc sufletul la cer spre a fi răsplătit de Dumnezeu. Alegem din trei epitafuri următoarele versuri :

„În această lume vană e totul trecător,
Și omul ca și floarea o soartă împărtășesc
Dar faptele, virtutea, etern ele nu mor
Ci domină în secole și lumii povestesc“. ⁵⁰⁾

„Căci numai fapte bune și-un nume de iubire
E tot ce după moarte trăiește-n omenire“. ⁵¹⁾

„Dacă ai făcut bine, numai atât e al tău
Căci faptele merg cu tine, când te duci la Dumnezeu“. ⁵²⁾

Spre deosebire de folclorul oral, în care s-au strecurat unele superstiții și practici păgâne, epitafurile creștine, din primele secole pînă azi, cuprind învățătura curată a Bisericii. Cel ce scrie pentru mormîntul unui răposat știe că scrisul său va fi citit și judecat de înși cu pregătire intelectuală care variază, știe că o dată cu el răspunde pentru epitaf și familia decedatului, de aceea cugetă la fiecare cuvînt ce-l scrie.

Teama de critica publicului, dar mai ales dorința ca cititorul să rămînă plăcut impresionat și chiar să admire și să laude familia pentru că își cinstește morții și prin monumente literare, a făcut ca epitafurile religioase să fie adevărate mărturisiri de credință, fie că au fost originale, fie că au fost reproduceri din diferite cărți.

Cele trei persoane ale Sfintei Treimi ocupă un loc de seamă în epitafurile religioase. Li se adresează rugăciuni sau sînt numai amintite. Cîteva versuri din astfel de epitafuri sînt mărturie. Emil Ioachimovici își încheie epitaful făcut pentru soție și un fiu, astfel :

„D-atunci, mereu la umbra ta, o cruce sfîntă
Pentru ea și el mă rog smerit lui Dumnezeu
Și sufletu-mi cernit spre ei mereu s-avîntă
Pînă ce lingă ea, sub cruce, pus voi fi și eu“. ⁵³⁾

⁴⁹⁾ Gh. Croitoru, †1953, cimitirul comunei Ștefănești, fostul județ Gorj.

⁵⁰⁾ Demetre Minerva, 1809—1960, cimitirul Belu civil, București.

⁵¹⁾ Vasile Ion, †1885, cimitirul Belu civil, București.

⁵²⁾ Anica Stănescu, 1839—1878, cimitirul Sineasca, Craiova.

⁵³⁾ Emilia Ioachimovici, 1870—1929, cimitirul Belu militar, București.

Despre a doua persoană a Sfintei Treimi se vorbește cu multă credință, pietate și recunoștință într-un epitaf din Moldova, după cum urmează :

„Lîngă această piatră rece te oprește călător,
Și de vrei să fi ca mine fericit și jos și sus
Adu-ți totdeauna aminte de cerescul Fiu Iisus
El mi-a dat în a mea viață, copii dragi, blindă soție
Și tot El mi-a dat în ceruri fericirea, veșnicie“. ⁵⁴⁾

De obicei se scrie că sufletul merge la Dumnezeu sau la Fiul Său Iisus. Face excepție autorul unui epitaf din Cîmpulung-Muscel, spunînd că sufletul merge la Duhul Sfînt.

„Domnul m-a chemat în rai
Căci nu mă duc în pămînt
Ci mă duc la Duhul Sfînt“. ⁵⁵⁾

Este original autorul acestui epitaf ? Nu, pentru că și cei din antichitate scriau la fel. „Raiul ți s-a deschis și Duhul Sfînt ți-a primit sufletul în rîndul Sfinților și a renumiților Profeți“, se spune într-un epitaf grec din antichitate. ⁵⁶⁾

Se pare că latinii de credință creștină erau mai concisi decît noi, căci ei își mărturiseau credința în persoanele Sfintei Treimi într-un singur epitaf, cum e următorul : Hic requiescit in spno pacis, Agel Perga ancilla Christi, quae an pl.M.X.VIII. Credo Deum Patrem. Credo Deum Filium. Credo Dm Spiritu Sanctu. Credo Q nobilissimo dei resurgam“ = Aici odihnește în somnul păcii Agel Perga, roaba lui Hristos, care a trăit aproape 18 ani. Cred în Dumnezeu Tatăl. Cred în Dumnezeu Fiul. Cred în Dumnezeu Duhul Sfînt. Cred că în ziua cea din urmă voi învia. ⁵⁷⁾

Credința de înviere, mărturisită în partea ultimă a epitafului latin de mai sus, se găsește des și-n epitafurile din timpul nostru. Iată cîteva exemple :

„O, mamă, vine ziua măritei învieri
Și dulce va fi clipa doritei revederi“. ⁵⁸⁾
„Ce dureroasă ar fi orice durere
De n-am mai crede-n înviere“. ⁵⁹⁾

⁵⁴⁾ Nicolae Gafeanca, †1881, de 39 ani, cimitirul Nord, Focșani.

⁵⁵⁾ O. Georgică, †19.. cimitirul Flămînda, Cîmpulung-Muscel.

⁵⁶⁾ M. Schede, *Athenische Mitteilungen* 1911, p. 103. V. Schultze, *Kleinasiens*, I, p. 324.

⁵⁷⁾ D. Popescu-Roșiori, *Studii asupra catacombelor creștine și importanța lor*, București, 1895, p. 110.

⁵⁸⁾ Marioara Popa, 1880—1951, cimitirul din Caransebeș.

⁵⁹⁾ Gicu Taicu, 1927—1932, cimitirul central, Sibiu.

„Jalea noastră nesfîrșită
Nu ne poate mîngîia
Decît gîndul că odată
În cer ne vom revedea“. ⁶⁰⁾

Și Maica Domnului este amintită în epitafuri. Creștinii imperiului roman au numit-o Maica Bisericii și o socoteau primitoare în cer a copiilor care își părăsesc mama pămîntească pentru a se duce în lumea celor nevinovați și fără griji. „Magus, copil nevinovat, se scrie într-un epitaf egiptean, de acum încolo vei trăi printre cei nevinovați o viață ferită de schimbări. Ce fericire pentru tine de a fi primit de Maica Bisericii la întoarcerea din această lume! Să ne înăbușim gemetele inimilor, să ne reținem lacrămile ochilor!“ ⁶¹⁾

Credincioșii români o socotesc mijlocitoare pe lângă Fiul său, de aceea se roagă: „Maică Pururea Fecioară Maria, roagă pe Hristos Dumnezeu și Mîntuitorul nostru să ierte păcatele roabei sale Marioara și sufletul ei să-l așeze în curțile Dreptilor, unde Sfinții se odihnesc“. ⁶²⁾

După cum se vede, în acest epitaf sub formă de rugăciune, este numită nu numai Maica Domnului ci și Sfinții. Într-adevăr în epitafuri se pomenesc des Sfinții în general și unele cete ale lor. Și aici se vede continuitatea tradiției creștinilor din primele secole. Numai că, cei de demult se exprimau mai scurt, sub formă de urare: „Ad sanctum martyrem“; ⁶³⁾ „Spiritus tuum inter sanctos“; ⁶⁴⁾ „Pax tecum inter sanctis“. ⁶⁵⁾

Între epitafurile religioase descoperite de arheologi în catacombele Romei sau în dărîmăturile altor localități ale imperiului roman și între epitafurile din cimitirele de azi există o mare asemănare. Idei dogmatice și morale, în special eshatologice se pot pune pe două coloane pentru identificare. Aceleași citate din cărțile sfinte și din cărțile de cult. Numai citatele din poezi sau scriitori diferă, pentru că s-au citat și se citează din autori naționali și contemporani.

Latinilor le plăcea autoepitaful lui Ovidiu: „Hic ego qui jaceo tenerorum Lusor amorum, ingenio perii Naso poeta meo.

⁶⁰⁾ Lucia Rădulescu, †1905, cimitirul din Turnu Măgurele.

⁶¹⁾ E. Recillout, *Les offres de la mort chez les Egyptiens*, dans *Revue égyptologique*, t. I. 1880, p. 139—140.

⁶²⁾ Maria Brezoianu, †1929, cimitirul Sf. Vineri, București.

⁶³⁾ Le Blant, *Inscriptions chrétiennes de la Gaule antérieures au VIII-e siècle*, t. II, n. 523, Paris, 1865.

⁶⁴⁾ De Rossi, *La Roma sotterranea cristiana*, t. II, pl. XLV, n. 18.

⁶⁵⁾ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, t. XII, n. 971.

At tibi, qui transis, ne sit grave quisquis amasti, dicere : Nasonis molliter ossa cubent".⁶⁶⁾

Fără a tăgădui frumusețea poetică a autoepitafului lui Ovidiu, nouă ne place parcă, mai mult următorul epitaf cu ritmul și rima vremii noastre, scris de V. Bogrea, fost profesor la Universitatea din Cluj.

„Pământ avar, pământ avar,
E așa de puțin din tine în noi
Și așa de curînd
Ne ceri puținul înapoi.
Așa curînd pământ avar !
Ți-l dăm sfințit de suferinți
Transfigurat de vis
De fericiri, de paradis
De prăbușiri și năzuinți,
Doborît de sfîșieri
Ș-atît amar —
Ți-l dăm, căci tu mereu ni-l ceri,
Pământ avar !".⁶⁷⁾

Epitaful acesta a plăcut tuturor celor ce l-au citit, dovadă este copierea și scrierea lui în întregime sau numai în parte, la mai multe morminte din cimitirele orașelor bucovinene sau transilvănene. Este un epitaf filozofic, am putea spune model de frumusețe literară, care îndeamnă la meditare mai adîncă asupra morții așa de naturală pentru oricine se naște, deși nedorită de nimeni.

CONSTATĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Incheiem acest scurt studiu cu unele constatări și răspunsuri. S-a spus că în epitafuri se exagerează. Așa este, în unele se exagerează, mai ales întrebându-se cuvintele : înger, sfînt, venerat, adorat. Copiii sînt numiți îngeri, părinții sînt numiți sfinți, soții și părinții se spune că sînt venerați sau adorați.

Toate aceste adjective cum e cel de adorat se întrebîntează pentru Sfînta Treime, iar celelalte pentru Sfînții din calendar. Nu se cade a le întrebînta pentru muritorii de rînd.⁶⁸⁾ Atari

⁶⁶⁾ „Aici zac eu Naso cîntărețul dragostei delicate, care am pierit din cauza talentului meu. Dar să nu-ți fie greu ție, care te duci dincolo, dacă și tu ai iubit vreodată, să spui : oasele lui Naso să se odihnească în pace" ! Tristețe, cartea III-a, elegia III-a.

⁶⁷⁾ Familia Polocoseriu, cimitirul din Suceava.

⁶⁸⁾ Pentru înțelesul și întrebîntarea acestor cuvinte a se vedea lucrarea noastră : „Sfînt și sfințenie", București, 1940, p. 88.

exagerări sînt însă obișnuite în vorbirea curentă și în scris. Care scriitor n-a exagerat lăudînd un personaj sau scoțînd în evidență diferite calități ale eroilor operei sale? Cine nu a exagerat vorbind de un decedat la înmormîntare? Să nu uităm că epitafurile fac parte din literatura pentru cei decedați ai familiei, în primul rînd, și familia își vede morții în altă lumină decît cei străini, datorită iubirii și durerii pentru ei. Toți știm proverbul care spune: „Despre morți nu se vorbește decît de bine” = *De mortus nil nisi bonum*.

Am constatat însă că sînt multe epitafuri, nu numai fără exagerări, dar lipsite complet de laude la adresa unei persoane anume. Iată unul din această categorie:

„De laudă e vrednică femeea
Ce-n mîndre flori grădina-mpodobește
Dar înzecit de vrednică e aceea
Care crescînd oameni pe sine se jertfește”.⁶⁹⁾

Aici se laudă mama, oricine ar fi și oriunde s-ar afla. Sînt alte epitafuri în care se laudă virtutea. Dăm ca exemplu o parte dintr-un epitaf în care se arată minunat de frumos veșnicia și puterea celei dintîi dintre virtuți:

„E viața vis și moartea vis e vis și fericirea
Și toate trec și toate mor, eternă nu-i decît iubirea.
Iubirea zboară peste țărmi de lumi necunoscute
Și leagă strîns pămînt și cer cu drumuri nevăzute”.⁷⁰⁾

S-a mai spus că epitafurile fac parte dintr-o literatură tristă, pesimistă. Dar noi cum sîntem? Sîntem numai veseli, numai optimiști? Cum este omenirea? Filozoful Auguste Comte a scris: „Omenirea este compusă din morți și din vii. Morții sînt cei mai numeroși”.⁷¹⁾

Epitafurile se scriu în amintirea morților, iar amintirea morților este pioasă, scumpă, dar nu veselă. Moartea aduce durere, lacrimi, tristețe, nu bucurie și rîs. Acesta e adevărul. Buna cuviință cere ca oricine asistă la o înmormîntare sau vizitează un cimitir, să aibă o atitudine reculeasă, serioasă. Același lucru se cere și celor care scriu pentru mormintele celor decedați. În autoepitafuri se văd cugetările, credințele și mentalitățile răposaților, pe cînd în epitafurile scrise de rude și prieteni se văd ale celor vii și mai puțin, poate, ale celor decedați, care au lăsat cu limbă de moarte, ce să li se scrie la mormînt.

⁶⁹⁾ Lucreția Anghel, 1858—1906, cimitirul ortodox, Sibiu.

⁷⁰⁾ Ana Bacalbașa, †1927, cimitirul Belu civil, București.

⁷¹⁾ Citat de W. Deonna în *L'Archeologia, son domaine, son but*, Paris, 1922, p. 275.

Autoepitafurile și epitafurile sînt pesimiste sau optimiste după cum au fost autorii lor. Ele se cunosc ușor pentru că în unele își iau angajamentul de a plînge, iar în altele se oprește plînsul. Iată cîte un exemplu din fiecare.

„Dar cît mai pot plînge
Cît mai pot dureri să sting
L-al tău mormînt veni-voi
Ca să cuget, ca să plîng“. ⁷²⁾

„Nu mai plîngeți după mine
Căci plînsul vostru mi-e greu
Iar în ceruri nu-s suspine
Unde eu v-aștept mereu“. ⁷³⁾

Sînt și epitafuri sau autoepitafuri în care se îndeamnă la rîs, deși la morminte și în cimitire nu se ride. Acestea se scriu spre a încuraja pe cei vii.

„Copiii mei, nu plîngeți !
Respectați, munciți și rîdeți“. ⁷⁴⁾

„Să cîntați mereu
Nu vreau să plîngeți
Să fie viața voastră cînt
Orice durere s-o frîngeți
Și s-o trimiteți în vînt !“. ⁷⁵⁾

Literatura din afara cimitirelor nu se împarte și ea în pesimistă și optimistă ? Să nu se greșească socotindu-se epitafurile pesimiste, numai prin faptul că se găsesc în cimitire ! Ele sînt cum sîntem și noi, cum ne este viața, cum este realitatea.

Socotind epitafurile culese și întocmind provizoriu o hartă geografică a epitafurilor românești, am constatat că ele sînt mai frecvente în unele părți și mai puțin numeroase în altele. Orașul Tg. Jiu are mai multe epitafuri decît orașul Iași, fosta capitală a Moldovei. Craiava ocupă locul al doilea după București. În Oltenia sînt sate care au mai multe epitafuri decît unele orașe din Moldova sau din Transilvania.

Pînă la sfîrșitul secolului trecut, Muzeul Național de Anti-chități din București era în posesia a 19 monumente funerare cu epitafuri latinești scrise pe el. Dintre acestea, 16 au fost găsite în Oltenia. Pornind de aici s-ar putea spune că oltenii moștenind tradiția romană a epitafurilor era normal s-o continue mai mult decît alții, care n-o au, ei au împrumutat-o numai.

⁷²⁾ I. D. Oghin, †1944, cimitirul Sf. Vineri, București.

⁷³⁾ Anghel Marin, cimitirul Străulești, București.

⁷⁴⁾ Al. Iacobescu, †1909, cimitirul Sf. Vineri, București.

⁷⁵⁾ Elena Țincu, †1939, cimitirul Viișoara, Ploiești.

În timpul nostru se vorbește și se lucrează mult ca popoarele să se cunoască între ele, în nădejdea că odată cunoscându-se, se vor înțelege, se vor respecta, vor trăi în pace și vor colabora.

Un popor, o națiune nu se poate cunoaște însă numai din manifestările sale de bucurie, ci și din acelea de durere. Nu se caracterizează numai pe baza artei inspirate din sentimente de bucurie, ci și pe temeiul artei născute din sentimente de iubire și durere. Literatura epitafurilor, creație a înșilor de la orașe și sate deci, a întregului popor, face parte din arta izvorită din sentimente de iubire și durere ale omului pentru semenul său, rudă, prieten sau tovarăș de lucru. Ea este reversul literaturii născute din sentimente de bucurie. Amîndouă alternează ca ziua cu noaptea. Numai amîndouă arată „sufletul” unei națiuni sau al unui popor.

Studierea literaturii epitafurilor românești cu ideile lor filozofice, religioase, morale și sociale pe care le cuprind, cu datele istorice pe care le notează, cu sfaturile înțelepte ale miilor de autori care le-au creat, cu frumusețile literare ce le posedă, va contribui la o mai completă cunoaștere și caracterizare a neamului nostru.

Pentru ca această importantă literatură a epitafurilor românești să fie studiată și valorificată trebuie mai întîi să fie culeasă toată, și cei mai potriviți spre a face această muncă, mi se pare a fi preoții, ca unii ce au cea mai strînsă legătură cu cimitirele prin însăși misiunea lor.

Culegerea să se facă cît mai des, știut fiind că unele materiale pe care se scriu epitafurile, tăblițe de lemn, cartoane etc., nu durează mult. Chiar crucile, stîlpii, lespezile de piatră sau de ciment au o durată relativ scurtă.

De dorit ar fi ca preoții să fie și îndrumători în alcătuirea epitafurilor, fără a îngrădi însă, libertatea de compunere și exprimare a fiecăruia. Epitafurile trebuie să rămînă și în viitor ceea ce au fost în trecut și sînt și azi: părți ale poeziei populare și poeziei culte, create de înși de toate ocupațiile din orașe și sate, spre amintirea celor decedați și mîngîierea celor vii.

CEREMONIALUL CULEGERII BURUIENILOR DE LEAC ÎN ANTICHITATE

de: P. Ș. NASTUREL și N. VATAMANU

Cunoașterea și folosirea plantelor înzestrate cu virtuți tămăduitoare sau presupuse magice datează din cele mai vechi timpuri. Odissea pomeneste de planta magică „moly” pe care Hermes i-a dat-o lui Odiseu, ca să se apere de farmecele Circei. Textul pune în evidență credința că recoltarea plantelor medicinale nu era un lucru simplu, întrucât pe de o parte planta trebuia să-și păstreze toate proprietățile ei benefice, iar pe de altă parte culegătorul să nu fie expus la riscuri. Fiindcă, scrie Homer, când Hermes smulge planta „moly”: „a o smulge este anevoios lucru pentru muritori, dar pentru zei nimic nu este greu”. Ceremonialul după care se proceda la culegerea plantelor vindecătoare sau magice a fost studiat de A. Delatte într-o destul de recentă lucrare de mare erudiție.¹⁾

Descoperirea proprietăților tămăduitoare ale plantelor, deci începutul medicinei însăși, a fost atribuită zeilor. Pean sau Peon este arătat în Iliada ca medic al zeilor. El i-ar fi învățat pe Asclepiazi și pe nimfa Oenona cum să vindece. Alții au făcut din Apollo zeul medicinei; Peon însuși n-ar fi fost decât o ipostază a lui Apollo. O a treia tradiție pune pe seama lui Esculap și a descendenților săi, Machaon și Podalir și a celor cinci surori: Iaso, Akeso, Aigle, Panacea, Hygia, descoperirea plantelor vindecătoare. În sfârșit, i se mai atribuie același merit centaurului Chiron.

La rîndul ei botanica magică a avut doi patroni: pe binefăcătorul Hermes și pe răufăcătoarea Hecate. Ucenicii acestora cunoșteau foarte bine plantele și vremea când trebuiau recoltate după un anumit ceremonial. Tehnica recoltării se păstra de obicei secretă în anume familii de herbariști, așa cum în neamul lui Esculap se moșteneau arta vindecării din tată-n fiu.

¹⁾ Armand Delatte, *Herbarius, Recherches sur le cérémonial usité chez les anciens pour la cueillette des simples et des plantes magiques*, Académie Royale de Belgique, Classe des lettres, et sciences morales et politiques. Mémoires, t. XIV, fasc. 4, Bruxelles, 1961.

Un exemplu de ceremonialul recoltării plantelor magice ni s-a păstrat în opera lui Ovidiu, *Metamorfozele*.²⁾ Acolo se poate citi cum vrăjitoarea Medeea, rugată de Iason să-i reîntinerească tatăl, pe Eson, și-a ales o noapte cu lună plină și, goală, în cea mai deplină singurătate, și-a executat dansul ceremonial, învîrîindu-se de mai multe ori cu fața spre stele și însoțindu-se de strigătul ritual. În felul acesta ea se ruga de stele și de pământ să-i dea plantele de care avea nevoie. După care, se înalță în văzduh pe un car purtat de dragoni înaripați, cu care se duse în Tesalia. De acolo aduse plantele de care avea nevoie, tăiate cu o seceră de bronz.

Alt mare scriitor antic, Sofocle, a fost autorul unei piese de teatru *Rizotomul*,³⁾ din al cărui text se mai cunosc numai fragmente. Sofocle descrie ceremonialul magic al culesului plantelor întocmai cum a fost expus și în *Metamorfoze*.

A. Delatte ne arată că în afara acestor două opere literare, o serie de monumente ale civilizațiilor preeleneice, cretane și macedonene, ne redau ceremonialul recoltării plantelor, așa cum s-a păstrat el pînă în epoca clasică. Delatte descrie pe larg opt inele de aur sigilare, pe care le și reproduce în anexe. Ele înfățișează, cu variante, o scenă tip: o femeie cu pieptul gol, cu mâinile în șolduri, dansează. Ea este încadrată la stînga de un bărbat care poartă o piele de fiară în jurul mijlocului și trage cu putere o plantă dintr-un vas, cu intenția de a o smulge. El stă îngenunchiat și ține capul întors de cealaltă parte. În dreapta, altă femeie, de asemeni goală pînă la mijloc, stă aplecată deasupra unei mobile, la fel cu aceea pe care este pus vasul cu planta din stînga. Ambele femei au părul despletit pe spate.

Ceremonialul acesta foarte vechi se regăsește în lucrările herbariștilor antici, în Theofrast, Dioscoride, Pliniu și pseudo-Apuleius, precum și în lucrările de botanică astrologică, începînd cu foarte vechea carte a *Kiranidelor*, atribuită lui Hermes Trismegistul. El poate fi urmărit astfel de-a lungul întregului ev mediu și în epoca modernă. Vechiul ceremonial pînă s-a păs-

³⁾ Latinii numeau pe culegători *herbarius*; grecii îi ziceau *rizotomos*; francezii îi spun *herbier* (sec. XIII) sau *herbariste*. Deoarece numele „ierbar” se dădea în trecutul nostru acelor care luau în arendă „ierbăritul munților” pentru hrana oilor, le vom zice culegătorilor de plante medicinale „buruienari”, o denumire mai nouă pe care am întâlnit-o în sec. al XIX-lea, dar care desigur că nu datează numai de atunci (Carl Schullerus „spîterul” spitalului Brîncovenesc scria la 27 aprilie 1850 direcției acelei instituții, cerînd să i se acorde o sporire a prețului medicamentelor: „Plantele pe care odinioară le cumpăram proaspete de la buruienari, le uscam și le îngrijeam chiar insumi, astăzi astea toate s-au desființat și sînt silit atît plantele cît și extracturile fabricate dintr-insele, împreună cu medicamentele necesare, a le aduce din străinătate, cu prețuri îndoițe”, cf. Emil și Ioan Virtosu, *Așezămintele Brîncovenesti*, București, 1938, p. 414).

trat uneori neatins pînă prin secolul al XVIII-lea; alteleori a primit însă o înfățișare creștină, în care s-au păstrat gesturile, dar s-au suprapus rugăciuni, binecuvîntări și variate oficii religioase.

Studiul migălos al izvoarelor permite să se cunoască împrejurările în care se făcea culesul. În primul rînd trebuia ales cu grijă momentul cel mai potrivit,⁴⁾ adică de cele mai multe ori seara: înainte sau, mai curînd, după apusul soarelui și de asemenea dimineața, înainte de revărsatul zorilor. După ce planta era cunoscută și aleasă herbaristul o lua în stăpînire. Aceasta însemna pe de o parte că-i adresa rugăciuni și pe de altă parte că o dezrădăcina din pămînt și o lăsa astfel peste noapte, ca să o iradieze stelele pînă a doua zi, în zori, cînd o smulgea din pămînt. În unele cazuri se recomanda ca herbaristul să petreacă noaptea lîngă plantă, dormind acolo, iar dimineața să o desfacă din pămînt, depunînd pe rădăcini ofrande constînd din piine, vin și sare. Se recita de trei ori Tatăl Nostru.⁵⁾

În ce privește modalitățile de luare în stăpînire a plantei, izvoarele arată o mare varietate de procedee; totuși pregătirea propriu-zisă consta de cele mai multe ori într-o circumscriere a plantei, cu cuțitul înfipt și purtat prin pămînt de jur împrejur. După circumscriere urma o perioadă de așteptare, care putea ajunge pînă la nouă zile, ca în cazul Medeei din Metamorfoze.

Smulgerea plantei se făcea de obicei noaptea, fără lună; dar pentru anume plante veninoase, se cerea ca recoltarea să se facă pe lună plină, sau dimpotrivă cînd luna era în scădere. Fazele lunii ca și orele nopții,⁶⁾ sunetul clopotelor de seara, cîntatul cocoșilor și o mulțime de alte împrejurări aveau un rol important, dar nu întotdeauna lesne de interpretat, în alegerea momentului potrivit pentru recoltă. Motivul alegerii întinericului era că smulgerea plantei constituia un fapt rău, un păcat: de aceea se recurgea la complicitatea lunei și se evita prezența soarelui, martorul principal al tuturor celor ce se petrec pe lume.

⁴⁾ A. Delatte, *Herbarius*, p. 39.

⁵⁾ Este curios de constatat că acest ritual care se mai întîlnește și în Tirol la recoltarea ferigei, exista și la noi, cînd se culegea frăsinelul (*Fraxinella*). În fostul județ Gorj, pe la sfîrșitul veacului trecut, în noaptea de Ispas (Înălțare) sute de bolnavi dormeau pe cîmp lîngă o tulpină de frăsinel, astfel aleasă ca în primul an să aibă un singur fir, în al doilea două fire și în al treilea, trei. Răstimpul de trei ani era socotit îndestulător pentru o cură completă. Bolnavii veneau curat îmbrăcați, își așterneau alături o față de masă curată, pe care puneau o oală nouă de pămînt, cu apă, trei azimi și cîteva luminări. Acolo rămîneau peste noapte, în cea mai deplină tăcere. Dimineața puneau frăsinelul în apă, se spălau cu apa pe față convinși că astfel îndepartează tot răul de pe ei. (Cf. Al. Ștefulescu, *Incercare asupra istoriei Tirgu-Jiului*, București, 1899, p. 33—34).

⁶⁾ Și în credințele poporului nostru stăpînea convingerea că farmecele se fac de cum începe a se insera și pînă la miezul nopții sau pînă la „cîntători” cînd totul doarme și numai duhurile necurate aleargă neliniștite. (Cf. Ș. Fl. Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri*, București, 1893, p. 10).

După cum timpul de recoltare cerea o alegere îngrijită, tot astfel și persoana care recolta trebuia să corespundă unor condiții bine întemeiate. În primul rând trebuia asigurată starea de curățenie trupească și sufletească⁷⁾ a culegătorului. De asemenea trupul trebuia să aibă libertatea mișcărilor, să nu fie stînjinit de îmbrăcăminte. Altfel se expune la răzbunări. În ce privește curățenia, i se cerea culegătorului ca mai înainte să se spele, de preferință cu apă curgătoare de izvor. El trebuia să se abțină de la relațiile sexuale. Pentru mai completa realizare a acestei cereri, se recurgea de preferință la copii, la fete.

Un exemplu interesant este semnalat în secolul al XI-lea de Burchard de Worms.⁸⁾ Cînd era nevoie să se pună capăt unei perioade de secetă prelungită, se forma un alai de copii, de fete, care însoțeau o fetiță goală și mergeau să culeagă mătărgună. Planta era smulsă cu degetul mic al mîinii drepte. Fetița își lega mătărguna de degetul mic al piciorului drept și pornea, în mijlocul alaiului, la gîrlă. Acolo intra în apă, iar însoțitoarele o stropeau bătînd apa cu crengi, în timp ce cîntau descîntece. La urmă fetița era readusă în sat, mergînd dea-ndărăteala.⁹⁾

Nuditatea în care opera fetița corespunde cerințelor celor mai multe ceremoniale magice. După cum s-a văzut tot așa proceda și Medeea în opera lui Ovidiu. Nuditatea putea fi totală sau parțială, dezvelindu-se numai partea de sus a corpului pînă la centură, ca pe inelele cretane și minoiene. Părul despletit trebuia să atîrne pe spate.¹⁰⁾

În ținuta aceasta, nudă și cu părul despletit, Medeea a călătorit prin văzduh în carul înhamat cu dragoni înaripați pînă în Tesalia,¹¹⁾ de unde a adus plantele magice necesare. Credința despre zborul vrăjitoarelor s-a perpetuat prin evul mediu pînă în timpurile mai noi. Singura deosebire consta în credința că vrăjitoarele zburau călare pe mătură. După cum se vede ținuta nu varia, numai „vehicolul” era altul.¹²⁾

⁷⁾ Buna dispoziție sufletească se cerea chiar și pentru reușita pregătirii unor vopsele vegetale pentru colorarea linurilor de țesut. Cine „înflore” șovîrvul și pădurețul acru, trebuia să nu fie supărat, să nu vorbească despre morți etc. căci altfel i se „deochiau florile”. (Cf. S. Fl. Marian, *Chromatică poporului român*, București, 1882, p. 133, m. 10).

⁸⁾ A. Delatte, *op. cit.*, p. 77, după Migne, *Patologia latină*, t. CXL, col. 976.

⁹⁾ Asemănarea cu paparudele noastre este evidentă.

¹⁰⁾ Prin 1920 o vrăjitoare de la țară, opera în București exact în aceeași ținută, ca să alunge prin farmece cîrdușii de șoareci care infectaseră o locuință.

¹¹⁾ Tesalia era socotită patria lui Esculap, ținutul cu o foarte dezvoltată medicină populară de origine tracă. Cf. I. I. Russu, *Aesculapius, Contribuție la preistoria medicinei. Istoria medicinei. Studii și cercetări*, I, 1957, p. 9—39.

¹²⁾ V. Alexandri, *Poezii populare ale Românilor*, București, 1866, p. 9, arată că aceeași credință se întîlnește și la poporul nostru; bărbatul fermecat de femeia care se vrea iubită de el, era adus prin văzduh, călare pe o prăjină și în sunetul ulcelei de pe vatra bătută cu nuielușă de alun.

Culegătorul avea obligația să se ferească de răzbunarea plantelor, să nu se uite înapoi, să nu răspundă cînd era chemat. Aceste condiții erau respectate, după cîte se pare, pînă tîrziu în multe părți ale Europei. Uneori se recurgea la subterfugii ciudate, cum bunăoară acela de a merge de-a-ndărătelea pînă la plantă, chipurile pentru ca aceasta să nu bage de seamă că se apropie culegătorul și să nu-l atace! La fel, în alte cazuri se recomanda ca după ce planta a fost smulsă, culegătorul să plece cu ea mergînd tot de-a-ndărătelea.

După ce herbaristul și-a făcut toate pregătirile preliminare, el va păși la culegerea propriu-zisă. Dar grija nu trebuie să-l părăsească nici o clipă.¹³⁾ Planta trebuia abordată din direcția potrivită. Dacă greșea și se așeza în „bătaia vîntului” risca să i se umfle tot corpul;¹⁴⁾ în chip profilactic i se recomanda să se ungă cu ceară. Se mai credea că sucii plantei rupte lovește fața culegătorului și-l îmbolnăvește. Acesta este motivul pentru care culegătorul era înfățișat pe ینهlele cretane și minoene, cu capul întors de cealaltă parte.

Culegătorul trebuia să aibe asupra lui un obiect sau un instrument de aur sau de argint, cu care să circumscrie planta; obiceiul s-a păstrat pînă astăzi în Tirol și Valonia și, poate, și în alte părți. Circumscrierea era egală cu luarea în stăpînire a plantei și apărarea ei de influențele străine care i-ar putea anihila proprietățile. Alteori în loc de circumscriere se executau dansuri în jurul plantei, cu același caracter. Se executa așa cum am văzut că a procedat Medeea. Dansul preceda sau urma adorația, ruga, sacrificiul și augurarea. Strigătul ritual triplu făcea și el parte din ceremonial. Era un țipăt special modulat care însoțea sacrificiile. Ovidiu îl numește „ululatus”, iar Sofocle „alalagmos”. În desfășurarea operației magice se pronunțau neînțelese cuvinte „barbare”, adică descintece menite să evoce puterile supranaturale. „Ieșite din străfundul veacurilor ele ne transportă într-o lume foarte diferită de aceea a culturii clasice”.¹⁵⁾

Creștinismul neputînd destiînta vechile ceremoniale păgîne, și le-a însușit. Dar chiar și sub această formă, cînd se smulgea planta trebuia să i se spună pentru ce anume scop va fi folosită și să i se ceară ajutorul. În schimbul ajutorului i se cuveneau daruri și sacrificii atît plantei cît și mamei ei Terra. Cea mai bună reparație sau expiație consta dintr-un aluat de grîu și miere, la care se adăugau fructe.

¹³⁾ A. Delatte, *op. cit.*, p. 119.

¹⁴⁾ Faptul corespunde unor fenomene reale de sensibilizare alergică. Obişnuita plantă de apartament primula, îngrijită ani de zile de aceeaşi persoană îi provoacă acesteia, cînd s-a sensibilizat, o violentă erupție urticariană, uneori de proporții cu adevărat impresionante.

¹⁵⁾ A. Delatte, *op. cit.*, p. 119.

Se știe că romanii, când trebuiau să taie o pădure sacră, aduceau sacrificii. Chiar când așezau pietre de hotar, trebuiau să aducă ofrande Terrei. În groapa pregătită se înjunghia și se ardea jertfa; deasupra se presărau tămiie, fructe, grăunțe, aluaturi ca mai sus, din grâu, miere și vin. Terra jignită și făcută să sufere primea astfel satisfacție.¹⁶⁾ De asemenea se ofereau grăunțe de cereale și când Terra era obligată să primească un cadavru.¹⁷⁾ Mai târziu ofrandele au fost înlocuite cu un ban de aur.¹⁸⁾ Când s-a reconstruit templul lui Iupiter Capitolinul, în anul 69, Tacit spune că s-au asvirlit la temelii atît monede de aur, cît și aur în mineral.¹⁹⁾

Instrumentarul necesar recoltării²⁰⁾ era în raport cu respectul cuvenit plantei sacrificate. Medeea lui Ovidiu se servea de o seceră de bronz; alți autori antici spun că se întrebuița o coasă de oțel. Fierul era rar folosit, și atunci trebuia să fie un instrument nou, care nu mai servise. În India se cerea ca acel care culege să folosească un instrument de aur sau măcar să țină în mînă un ban de aur. În Germania, mai de curînd, aurul era înlocuit cu orice fel de monedă. Însăși degetele cu care se opera aveau anume indicații, după cazuri. Se socotea încă că, de multe ori, toate precauțiile luate nu erau suficiente pentru ca să pună pe culegător la adăpost de primejdii. Atunci se recurgea la animale, la cîini. Se desfăcea planta din pămînt, se lega de un ciine și smulgerea propriu-zisă o făcea animalul, care se credea că-și pierdea apoi viața. Aceasta ar fi fost cazul plantei magice *baaras* originară din Arabia, despre care istoricul Iosephus Flavius spunea că strălucea noaptea ca o flacără și că fugea de culegător. Alteori planta era smulsă de un arbust a cărui tulpină era aplecată ca un arc și legată de plantă; când arbustul revenea la verticală, smulgea planta în prealabil desfăcută din pămînt.

După ce, într-un fel sau în altul, planta era smulsă din pămînt, i se curățau rădăcinile cu apă sau cu vin. De multe ori se obișnuia să fie lăsată, una sau mai multe nopți, la bătaia razelor astrale, după care era folosită potrivit cu tehnica adoptată.

În concluzia acestor note privind evoluția în timp a credințelor și ceremonialelor în legătură cu culegerea plantelor medicinale sau magice, se poate spune că pînă și cele mai umile erau considerate ca participînd, în proporții variate, la dinamismul universal. Plantele investite cu virtuți terapeutice sau magice

¹⁶⁾ În trecutul nostru, cînd se îngropau pietrele de hotar, se puneau cărbuni. Nu avem însă cunoștință dacă pe cărbunii aprinși se presăra tămiie.

¹⁷⁾ Ceremonialul evocă de îndată ritualul înmormîntărilor noastre, cu coliva pregătită din grâu și miere, apoi vinul și tămiia.

¹⁸⁾ A. Delatte, *op. cit.*, p. 154, cf. *Medicina Plinii* (3, 51).

¹⁹⁾ O legătură cu obiceiul poporului nostru de a pune o monedă de aur sau de argint la temelii?

²⁰⁾ A. Delatte, *op. cit.*, p. 164.

posedau un fluid capabil, în anume condiții, să facă rău. Pentru care motiv, unele plante erau socotite tabu. Mai târziu concepțiile despre plante au evoluat și li s-a atribuit o personalitate, o conștiință și o voință proprie. Acum culegătorul, trebuia să adopte un ritual de apărare, cu descintece, circumscriere, puritate. Concepția religioasă a promovat caracterul sacru al plantelor. Culegerea era un păcat, care trebuie expiat prin rugăciuni, sacrificii, ofrande. Demonologia s-a suprapus peste vechile credințe: demonii erau pretutindeni, responsabili de acțiunile bune sau rele ale plantelor. Se reînnoiesc riturile vechi, apar altele noi. Astrologia își va imprima și ea pecetea pe acest amestec de concepții și ceremonii. Plantele singure nu sînt totul; doar sub influențe astrale își pot dovedi virtuțile. De aci și importanța deosebită care se dă momentului culgerii plantelor. În sfîrșit, întregul complex, în mod fatal confuz prin atîtea influențe, a fost preluat de Biserică și încorporat în propriul ei ceremonial. Biserica însă n-a reușit să-l transforme complet și pînă aproape de zilele noastre gesturile păgîne și conjurațiile s-au păstrat, abia atinse de pojghița ultimei influențe.

SEMNIIFICAȚIA INSCRIȚIEI DE LA VECHEA BISERICĂ DIN MORAVIȚA

de : dr. PETRU RAMNEANȚU

În anii 1774—85 episcopia Caransebeșului a fost condusă de Vichentie Popovici. Spre sfârșitul anului 1776 populația ortodoxă română din Moravița și-a terminat construcția bisericii noi. Premergător sfințirii bisericii parohia a cerut înțeleptului ierarh să redacteze un text, cu scopul, ca să fie dăltuit în piatră de Ruschița și așezat deasupra ușii bisericii. Textului i-a dat un conținut de permanentă semnificație. Din acela reiese că îl frământau cu multă înțelegere și prevedere problemele timpului său, dintre care una avea în Banat caracter general și complex, iar alta înfățișa aspectele specifice ale colectivității Moravița așezată departe de reședința sa.

EXISTENȚA MILENARA A MORAVIȚEI ROMANEȘTI PE ACEEĂȘI VATRA PINA ÎN ANUL 1794

Colectivitatea datează din timpuri preistorice, deoarece în solul vetrei ei au fost găsite obiecte din acea epocă.¹⁾ Existența și-a continuat-o pe același loc. În registrele dijmelor papale a apărut, în 1332, sub numele de Mora, iar în cele din anii 1334 și 1335 sub cel de Mura.²⁾ Documentele din anii 1492, 1494 și 1497 arată că satul făcea parte din grupul așezărilor omenești aparținătoare familiei feudului Csáky.³⁾ Iată textul unuia din documente, publicat la Milleker,⁴⁾ de acord cu cel redat de Csáky,⁵⁾

¹⁾ B. Milleker, *Délmagyarország őskori régiségletei*. Timișoara, 1891, p. 17; S. Borovszky, *Temes vármegye története*, Budapesta, p. 225.

²⁾ B. Milleker, *Délmagyarország Középkori földrajza*, Timișoara, 1913, p. 213. Cf. Monumenta Vaticana Hungariae I—I, 146, 152 și 157. Incipiunt Rationes Decimae Serennalis Collectae in Hungaria ab anno 1332 ad annum 1337 a Jacobo Berengarii et Rajmundo Bonofato Collectoribus Pontificis.

³⁾ M. Lendvay, *Temes vármegye nemes családjai*. Budapesta, 1896, p. 70.

⁴⁾ B. Milleker, *Vesecz vidéke a középkorban*, Tört. Régész. Ert., Timișoara XII (Seria nouă), fasc. IV, 1896, p. 68. Textul în limba maghiară : „Temes Moravicza, mely már a pápai tizedlajstromban előfordul, a XV száz. végén szerepel, 1492-ben Jobbágyi Mathkó Mátyás fia, Miklós, Magyaromura es Tóthmura nevű birtokrészeit Csáki Mihálynak elzálogosította”.

⁵⁾ Csanky, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. II, Budapesta, 1894, p. 81.

și de alte surse.⁶⁾ „Moravița timișană, care apare încă în registrele papale, exista la sfârșitul secolului al XV-lea. În 1492 Nicolae fiul lui Jabbágyi Mathkó Matei, dă ca zălog partea sa de proprietate cu denumirea Magyarmura și Tóthmura, lui Mihail Csáky“.

Ortvay⁷⁾ ca și Lendvay încă a susținut că satul Magyarmura este Moravița de astăzi, iar Tóthmura se continua cu Stamora Germană.

Satul acesta a fost denumit și considerat romano-catolic, după neamul și religia feudului. Populația i-a fost însă românească.

În 1597 și-a îngroșat rindurile tot cu familii de români, venite din Murava,⁸⁾ alias Morosomlo, Mezösomlyó. Șemlacul Mare, Șumig, Sumlow, localitate care altădată a fost reședința vechiului județ Caraș, dispărut ca unitate administrativă, în 1439 sau 1507.⁹⁾ În 1597 Șemlacul Mare figurează ca „possessio Somlyug alias Murawa“, împreună cu Gataya, Ommorul, Dente et Gayiul.¹⁰⁾ Românii veniți în Moravița de astăzi au modificat denumirea de odinioară a satului, Mura, adăugînd locului lor de origine diminutivul (Murawa) ița. În același timp au venit coloniști din Murawa și în satul Gaiu Mic, constituind spița familiei de astăzi Murăvan. Moravița aceasta nu trebuie confundată însă cu localitatea de la sud estul Muravei, adică cu Șumigul Mic. B. Milleker bazîndu-se pe documentul din 1597 releva deplasarea de populație, care este de netăgăduit. A greșit însă locul unde a crezut că s-a așezat. Ea nu va înființa un sat nou, adică Șumigul Mic. Iată de ce: cetatea Șumigul Mic nu putea fi întemeiată la acea dată pentru simplul motiv că ea a existat încă din 1404¹¹⁾ Apoi Șumigul Mic nu a fost numit de popor Moravița și nu apare nicăieri cu această denumire. Localnicii au numit-o Mănăstirea, iar oficial, cîteodată, și Monastir. De fapt este Moravița de care ne ocupăm noi, așezată tot la sud de Murava, dar la o distanță mai mare.

Moravița și-a continuat existența fără întrerupere. Marsigli¹²⁾ amintește satul ca existent în 1690—1700, în ordinea și complexul următor: Gataja, Semlyug, Butyin, Moraviza, Birda etc. și le consideră aparținătoare circumscripției Bocșa. La prima vedere s-ar putea crede că la mijloc ar fi Moravița numită Neudörfl, Ocna de Fier, Eisendorf. Dar această așezare în 1700 nu a exis-

⁶⁾ *Csanádegyházmegyei tört. Adattár*, II, p. 360.

⁷⁾ T. Ortvay, *Magyarország egyh. földi*, II, p. 466.

⁸⁾ B. Milleker, *Délmagy. középkori földr.*, p. 54.

⁹⁾ Fr. Pesty, *Al eltűnt régi vármegyék*, Budapest, vol. I, 1880.

¹⁰⁾ Fr. Pesty, *Krasso vármegye története. Oklevéltár*, vol. IV, Budapest, 1883, p. 193, documentul nr. 490.

¹¹⁾ Fr. Pesty, *o. c.*, vol. II, p. 176.

¹²⁾ Marsigli di Bologna, *Conscriptio Districtum*, în Tr. Birescu, *Banatul sub turci*, vol. II, Anexe, Timișoara, 1934.

tat. Ea a fost întemeiată abia în 1809, când au început exploatarea de fier.¹³⁾ Localitatea este trecută cu denumirea Moravița și în conscripția din anul 1717.¹⁴⁾

Este adevărat că nu a fost trecută pe harta topografică a lui Mercy din 1723—25.¹⁵⁾ Dar omisiunea este o greșeală, deoarece Schöffler,¹⁶⁾ și Kraushaar,¹⁷⁾ arată clar că nemții coloniști au venit în Moravița în trei loturi, în : 1723—25 ; 1775 și în 1787.

Harta Banatului din 1761, încă arată existența satului Moravița. Aceasta precizează că a fost locuit de români ortodocși.¹⁸⁾

Colectivitatea Moravița nu a fost întemeiată deci de colonii nemți,¹⁹⁾ ci este o veche așezare românească, care nu și-a pierdut niciodată continuitatea.

INSCRIȚIA DE PE PIATRA

După ce nemții demolaseră biserica în anul 1911, au lăsat piatra în părăsire în fața curții unei familii. De aici a fost ridicată în anul 1923, în prezent găsimu-se în Colecția de obiecte vechi bisericești și de artă a Mitropoliei Banatului.

Conținutul inscripției este următorul :

MARIA THERESIA ROMANORUM IMPERATORIS VIDUA
REGINA HUNGARIAE BOHEMIAEQUE

et

IOSEPHO II. ROMANORUM IMPERATORE
REGNATIBUS

HIS VERAEE SALUTIS SUBDITORUM SOLLICITIS
ERECTUM

tunc administratores :

IOSEPHUS BARO A BRIGIDO CAMERARIUS ET CONSILI-
ARIUS INTIMUS CAESAREO REGIUS

METROPOLITA GRAECORUM NON UNITORUM DE VIDAK
CARANSCHESBENSIS VERO EPISCOPUS DE POPO-
VITSCH CURARI EST G DE ELESSE GEOMETRA

¹³⁾ Fr. Pesty, *o. c.*, vol. II, partea 2, p. 46.

¹⁴⁾ *Designation deren in dem Temesvarer Banat sämtlichen Dörfern und derrinnen befindlichen Häuser*, Viena. A fost făcută din ordinul guvernatorului Cl. Fl. Mercy.

¹⁵⁾ J. Szentklaray, *Száz év Dél Magyarországnak újabb Történetéből (1779-1811-ig)*, Timișoara, 1879. Cartea are atașată o copie de pe harta topografică întocmită din ordinul lui Mercy, care a fost tipărită în 1728 la Viena. Cuprinde localități din 1723—25.

¹⁶⁾ J. Schöffler, *Banat*, Partea I, (1723—1925), Timișoara, 1943, p. 11.

¹⁷⁾ K. Kraushaar, *Kurzgefasste Geschichte des Banates und der deutschen Ansiedler*, Viena, 1923, p. 209.

¹⁸⁾ J. Szentklaray, *o. c.*, A doua hartă anexată. Se referă la anul 1761. Este considerată oficială și se numește „Mappa Banatului“.

¹⁹⁾ B. Milleker, *Délmagyarország közép. földr.*, Timișoara, 1913, p. 213.

Textul acesta se poate traduce astfel :

„Pe cînd domnea Maria Tereza, văduva împăratului romanilor, regea Ungariei și a Boemiei, și Iosif II, împăratul romanilor, acest (templu) pentru adevărata mîntuire, prin truda supușilor a fost înălțat (fiind) atunci administratori Iosif baron de Brigido came-rar și consilier lăuntric cezaro-crăiesc, mitropolit al grecilor ne-uniți de Vidak, iar episcop de Caransebeș de Popovici, de care s-a îngrijit G. de Ellesse arhitect.“

Din el reiese că episcopul Vichentie Popovici oferea loiali-tate împărătesei de la Viena și guvernatorului ei din Banat, scon-tînd că aceștia se vor îndupleca să îndrepte stările social-econo-mice din provincie, devenite mai apăsătoare după anul 1716, decît sub timpul ocupației otomane. Turcii, în urma păcii de la Carlovăț, din 1699, au redus impozitele și sarcinile populației din Banat. În vederea reînceperii războiului au declarat familiile proprietare asupra loturilor de pămînt, pe care pînă atunci le aveau numai în folosință.²⁰⁾ Austriei, în schimb, au luat pămîntul pentru co-roană, nu l-au lăsat în folosința țăranilor decît de la un an la altul. Astfel ei au fost mai mult jeleri, decît iobagi. În caz dacă fugeau de două ori de pe o moșie pe alta, erau condamnați la spîn-zurătoare.²¹⁾

Așa se explică faptul că bănățenii, în 1738—39, au mers cu turcii invadatori, luptînd pentru scuturarea jugului asupritor al habsburgilor și împotriva exploatarelor de toate categoriile. Au murit cu miile.²²⁾

Ierarhul, sesizînd în 1776 cînd a așezat piatra, evenimentele care urmau să aibă loc în 1788, se vede că dorea să scutească po-porul de sacrificii noi. Inscripția avea deci și postulatul de a-i pre-lungi răbdarea, ajunsă la culmea ei, sub Iosif al II-lea, din cauza robotelor și a abuzurilor mari.²³⁾ Dar nu a voit nici să-l narcoti-zeze și să nu-i facă pregătirea cuvenită. De aceea, textul l-a scris în limba latină, care a constituit un act îndrăzneț (limba oficială și alfabetul în biserica bănățeană au fost slavone) și un puternic mijloc de dinamizare. El a stîrnit mîndria de obîrșie romană a poporului păstorit, deci de întărire a rezistenței și luptei pentru drepturi sociale și naționale.

²⁰⁾ Joseph von Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, vol. VI, Budapesta, 1831, p. 44, 64—65 și B. Surdu, *Răscoala antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, în vol. *Studii și Materiale de Istoria Medie*, vol. II, București, 1957, p. 289.

²¹⁾ L. Baroti, *Adattár délmagyarország XVII század történetéhez*, vol. II, Timișoara, 1895, p. 173 (28 septembrie 1718).

²²⁾ Gr. Popiți, *Miscări de rezistență și răzvrătire în Banat în anii 1774—1775*. Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1956. București, 1957, p. 239.

²³⁾ D. Prodan, *Despre condițiile în care se făcea roboata*, în vol. „Studii și referate privind Istoria României“, partea I, București, 1954, p. 885.

Pe plan local, în Moravița, inscripția exprima în modul cel mai adecvat starea de spirit din Banat și datorită colonizării nemților, veniți din regiunea Rinului, începînd cu anul 1722, Aci, transplantarea lor s-a desfășurat cu consecințe sociale grave, dramatice.

* CALVARUL SOCIAL-ECONOMIC AL ROMANILOR DIN MORAVIȚA

Cu primul lot de șvabi, așezat în Moravița, în anii 1723—25,²⁴⁾ românii băștinași au dus viață bună. Nu am găsit notat nici un eveniment deosebit. De altfel ei pe atunci încă mai formau majoritatea locuitorilor din sat. Dar baronul J. Brigido, guvernatorul Banatului dintre anii 1774—77, a inaugurat o acțiune de strămutare a românilor morăvițeni de pe vetrele lor băștinașe, în vederea așezării celui de-al doilea lot de nemți. Pretextul a fost planul ca din Moravița — ca și din Voiteg — să facă, două comune model. Titlul schițelor întocmite, a proiectatelor comune, adaugă un argument în plus celor amintite mai înainte. De aceea îl reproducem : „*Plani pagorum Moraviza et Voitek noviter erectorum, qui a Wallachis Graeci ritus non uniti inhabitantur*”, (Planurile satelor Moravița și Voitec din nou ridicate, care sînt locuite de români de rit grecesc neuniți).²⁵⁾ Textul acesta constituie un argument în plus că satul Moravița a fost locuit de români de rit ortodox înainte de venirea nemților în el.

Străduința guvernatorului a provocat, în sinul românilor din Moravița mai mult decît un reflex de autoapărare socială, a colectivității, caselor și pămînturilor muncite de ei. Uniți întredolaltă și-au întărit voința de a trăi, în satul lor, pe două căi : prin muncă de ameliorări funciare, lucrînd ca să-și scutească pămînturile de inundații și prin înmulțirea capacității demografice. În anii 1775—76 au atras în satul lor, cu pămînturi mănoase, familii din comunitățile vecine, din Radovanț (Dejan), în special.²⁶⁾ Dar, cu toate că și-au consolidat pozițiile, totuși nu au izbutit să rămină pe loc.

Acțiunea de stat, a guvernatorului, a fost mai puternică ; a mărit rîndurile coloniștilor nemți. Celor așezați în 1723—25 și 1775, le-a mai adăugat, în 1787, sub Iosif al II-lea, al treilea val, format din 145 de familii.²⁷⁾ În anii care au urmat, românii au fost alungați din gospodăriile și biserica lor. Impărăteasa nu i-a ocrotit. Dimpotrivă, însăși cancelaria din Viena a intervenit, de data aceasta, motivînd că noile așezări nemțești romano-catolice

²⁴⁾ Schöffler, *Banat*, partea I, 1723—1925, Timișoara, 1923, p. 11.

²⁵⁾ I. Fr. Griselin, *Istoria Banatului Timișan*, traducere din limba germană, de N. Bolocan, București, 1926, harta II.

²⁶⁾ B. Milleker, *Dezsánfalva története*, Virșet, 1904, p. 37—39.

²⁷⁾ K. Kraushaar, *o. c.*, p. 171.

din Banat, să fie scutite de influența populațiilor de alte naționalități și alte religii.²⁸⁾ În anul 1792 încă au venit câteva familii²⁹⁾ Bătuți, românii din Moravița și-au încetat registrul lor bisericesc de matricolă din 15 ianuarie 1794. În acest an a fost și o foamete cumplită, datorită secetei mari din 1793—94.

Românii nenorociți din Moravița s-au adăpostit în satul vecin Dejan.³⁰⁾ Dar, feudul Gyika Ioan din Dejan — de origine român, catolicizat, rudă cu familia domnitoare Ghica din Moldova (a avut și stema asemănătoare), — cumpărând în 1817 moșia din sat, îi supune la munci mai excesive. Lipsiți de orice existență umană și cu forțele fizice sleite rezistă numai un an. Majoritatea familiilor pleacă în 1818 și din Dejan, ca să-și întemeieze cămine noi. S-au așezat în satul Mramorac³¹⁾ (comuna aceasta este în Voivodina din R.S.F. Jugoslavia), unde trăiesc și acum în plină armonie cu sîrbi de acolo.

O generație a cunoscut deci, în 24 de ani, trei cămine.

Coloniștii nemți au preluat în „Walachish Moravitza“ — cum numeau ei noua lor localitate — și biserica românilor pribegi. Pe aceasta au folosit-o pînă în anul 1921, cînd și-au terminat-o pe cea actuală. În același an au demolat fosta biserică românească din care nu ne-a mai rămas decît piatra de care ne ocupăm aci.

EVENIMENTELE DIN MORAVIȚA, CARE AU URMAT DE LA 1794 PÎNĂ ÎN PREZENT

Moravița, așezată pe frontiera de sud-vest a țării noastre, a constituit, în această perioadă de timp, locul de întîlnire a două popoare diferite: o interesantă experiență demografică și o organizare de succes economico-social care fără îndoială este util să fie analizate. Profităm de ocazia oferită de momentele istorice relevate pînă acum, de care de altfel se leagă organic.

Coliziunea care s-a produs în anii 1723—1794 am cunoscut-o. Cît privește evoluția demografică a nemților și românilor, constatăm că ea a fost diferită. Populația germană venită în Moravița a marcat, în primii ei o sută de ani de existență, o ascensiune cantitativă, datorită imigrărilor.³²⁾ Aceasta a fost urmată de declin, produs pe cale naturală, în cei 50 de ani următori.

²⁸⁾ K. Kraushaar, *o. c.*, p. 188.

²⁹⁾ L. Hoffman, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen von 1717 bis 1842*, Timișoara, 1925, p. 88.

³⁰⁾ B. Milleker, *o. c.*, p. 4.

³¹⁾ B. Milleker, *Dezsánfalva története*, Virșet, 1904, p. 37—39.

³²⁾ K. Kraushaar, *o. c.*, I p. 171, 209.

În a doua parte a vieții ei, populația germană de nemți din Moravița, sprijinindu-se numai pe potențialul biologic propriu, a avut o descreștere naturală însemnată. Populația românească, la rîndul ei, a înregistrat o creștere continuă, naturală. Hotărîte să meargă pe drumul socialist al agriculturii și-au înființat în 1947 o G.A.S., împreună cu populația din Stamora Germană. Cu ochii scinteietori de bucurie avînd o robustețe fizică vînjoasă, și-au întemeiat în 1951 și o C.A.P. numită „Tudor Vladimirescu”. În ambianța social-politică din țară, au creat din Moravița o comună model, atît ca manifestare spirituală, cît și ca înfățișare economică.

PREOȚII TEMPEA DIN BANAT

de: VIRGIL MOLIN

Patronimicul *Tempea*, e nume legat de Brașov, de biserica Sfântul Nicolae din Șchei, la al cărei altar au slujit șase generații de preoți și protopopi, succedați și ridicați din aceeași familie a Tempeștilor „oameni învățați și înțelepți, cuvioși și vrednici din cît ar fi cu putință ca să poată cu învățătura lor în multe chipuri a lumina și sfînta biserică și norodul a-l învăța și a-l păstori”.¹⁾

Cuibul lor a fost la poalele muntelui Timpea, unde s-au aciuit după plecarea din Făgăraș, pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea²⁾ și unde timp de peste două secole au viețuit acele șase generații de preoți, toți purtînd numele de *Radu Tempea*. Prin identitatea de nume, prin numărul lor prolific, prin renumele ce-l cîștigaseră unii, prin asemănări de preocupări ca autori de lucrări literare și dacă la aceasta se mai adaugă și ramura Tempea din Banat, destul de activă, este explicabilă confundarea între persoane, rezultată adeseori de pe urma acestui complex de similitudini.

Vom căuta ca să fixăm rezumativ pe membrii proeminenți ai familiei Tempea, băștinași din Brașov, a căror biografiere s-a făcut de altfel mai pe larg,³⁾ pentru a ajunge la cercetarea ramurei preoțești din Banat, ramură mai puțin cunoscută, dar cu merite nu mai puțin legate de viața cultural-bisericească a ținutului nostru.

¹⁾ După cum a fost atît de cuprinzător definită și cum ar fi dorit să se modeleze menirea preotului, prin directivele formulate de „Legămîntul” pe care l-au semnat la 9 februarie 1716 enoriașii voievodalei otitorii de la Sfîntul Nicolae din Șchei. (S. Stinghe *Istoria beserecei Scheilor*. Cronica în manuscris a lui Radu Tempea. Brașov 1899).

²⁾ După incertitudinile biografiilor, se crede că un Tempea, muntean, sau mai degrabă un oltean, trecînd munții, s-ar fi așezat la Făgăraș. Dacă n-ar fi această ipoteză, s-ar putea presupune o sorgintă locală, cu nume deviat din Timpea=Tempea.

³⁾ Cea mai atent studiată se datorează preotului-profesor Candid Mușlea din Brașov, intitulată *O dinastie de preoți și protopopi Radu Tempea*, Tip. Astra, Brașov 1939, care ne-a servit documentar în multe privinți.

Radu Tempea I (?—1713) cu viață cercetată, dar rămasă necunoscută în amănunte. De la 1689 pînă la 1698 slujește la Brașov și la Săcele, apoi la Făgăraș. N-a avut nici o activitate preotească deosebită, dar poate fi considerat ca întemeitorul familiei de preoți Tempea.

Radu Tempea II Cronicarul. (1691—1742). Ca preot a fost sfințit la București în 1716 de către marele arhiereu, mitropolitul Antim Ivireanul. Autorul croniciei *Istoria Besăreței Schéilor*, al cărei manuscris se păstrează și azi în biblioteca bisericii Sfințului Nicolae, a fost comentată și folosită în studii istoriografice de toți istoricii noștri de seamă (N. Iorga, Sextil Pușcariu, I. Lupăș, N. Drăgan etc.). El descrie cu autenticitate evenimentele demne de reținut ce s-au desfășurat sub ochii lui, de la stările de conflict ce au frământat comunitatea religioasă din Șcheiul Brașovului, pînă la agitațiile ce au succedat după desbinarea bisericii și unirea cu biserica romană, al cărei neîmpăcat adversar a fost. Deosebit de interesant este capitolul în legătură cu preocupările brașovenilor de a-și găsi liman de ostoire în perioada cînd ortodoxia din Ardeal era pradă disperării, în lipsă de păstorire energetică. În rezistența lor, șcheienii au găsit calea spre vlădicia de la Rîmnic, pe vremea arhiereului Inochentie (1729). Radu Tempea avea la Brașov de luptat cu popa Todor, care îi contesta protopresbiteria și în căutarea de arbitraj vlădicesc, drumurile lor îi aduc pînă la Timișoara, la episcopul sîrb Nicolae Dimitrievici. Un sinod mitropolitan ținut în 1736 la Carlovăț, întărește din nou pe Radu în funcția de protopop și intervine cu efect pentru eliberarea lui Radu Tempea din arest, în care îl băgă Sfatul săsesc al Brașovului, „pentru atitudine de dispreț față de magistratura orășenească”.

În perioada cînd trupele austriece ale lui Eugen de Savoya țineau ocupată Oltenia, episcopia de la Rîmnic era foarte insistent revendicată de către mitropolia carlovățiană. O extindere integrală a acestei hegemonii asupra episcopiei oltene nu a fost posibilă, datorită abilității și manevrelor diplomatice ale vlădicilor rîmnicieni, începînd cu Damaschin și continuînd pînă la Climente (încetarea ocupației). În acești ani, tendințele tentaculare au dus pe reprezentanții supremației carlovățiene pe drumul Brașovului, prețuit pentru vajnica lui rezistență întru ortodoxie. În iarna lui 1735, protopopul Radu Tempea, cronicarul, primește sărbătorește la Brașov pe episcopul Nicanor Miletievici al Cruședolului, ca mandatar al mitropolitului Vichentie Ioanovici. El vine la Brașov „cu patentă chesaro-crăiască și pasuș de la măriia sa gheeneralul

Walis", comandant suprem la Sibiu, pentru a colecta banii necesari la înființarea unui „Regiment illiric ortodox”.⁴⁾

Pentru a aprecia activitatea lui scriitoricească, este de reținut și faptul că Radu s-a ostenit și cu treburi de copist, realizând o prețioasă „Evanghelie cu tilc” de peste 500 pagini, în folio, legată în piele, și miniaturată cu îndemănare de artist. (Se păstrează la biserica Sf. Nicolae.)

Radu Tempea III (1720—1763), urmașul în parohia tatălui său. Este hirotonisit în 1742 de către Arsenie, patriarh al Carlovățului, ceea ce dovedește cât de stăruitoare a fost aderența la ortodoxie în Ardealul terorizat în acei ani de ingerințele desbinătorilor. O legătură cu Rîmnicul, cu care Brașovul ortodox întreținea strînse relații, nu mai era posibilă, căci după retragerea Austriei din Oltenia, Carpații erau cordon riguros controlat între cele două împărății antagoniste. Acestui Radu Tempea III, nu i se poate atribui nici-o activitate remarcabilă, doar că ar fi fost continuator la însemnările cronicele începute de predecesor.

Radu Tempea IV (1741—1781). Pregătit și el pentru misiunea preotească, va fi înscăunat de vicarul ortodox al Ardealului în demnitatea bisericească de protopop al Brașovului și al Trei-Scaunelor, motivînd că „parohul neunit din Bolgarszeg (Șchei) iaste om blînd și ascultător, negilceviitor, întru toată orînduiala preotească purtîndu-se cu cînstă și așa l-am așezat protopop deplin în numitele de mai sus ținuturi (...) deci căzuta cînstă și ascultare să-i dați”, după cum spune vicarul. Dar tihnă și cînstire nu avu în scurta lui viață ce i-a fost amărită de apriga dispută cu Ștefan Inașul, rivnitor la scaun.

Radu Tempea V Gramaticul (1768—1824). Se formează pentru chemarea preotească cu studii începute la sașii din Brașov (este întîiul valah acceptat în școala lor) și terminate la Buda. Va fi beneficiarul perpetuu al unui stipendiu dat de episcopia bisericii Sf. Nicolae, unde va veni ca diacon. Din 1808 e paroh în Șchei. A fost un timp și la București, funcționînd ca tălmăci pe durata ostilităților austro-turce. Revenind, ocupă postul de „director al școlilor naționalicești neunite românești din marele Prișipat al Ardealului.” În 1797 scoate la Petre Barth din Sibiu (cu cheltuiala unui modest preot Radu Verzea) aceea mult cercetată „Gramatică românească”, ale cărei directive lingvistice tindeau spre purificarea limbii române de cuvinte străine, împrumutate de la neamurile cu care românii conviețuiau.

⁴⁾ Mitropolitul Vichentie, ca și predecesorii, s-a lovit de o pronunțată opoziție a Burg-ului față de stăruința de a obține incorporarea și suprașia asupra episcopiei de la Rîmnic. Înființarea unui bizar „regiment illiric ortodox” voia să fie un gest de măgulire și de captare a bunăvoinței imperiale. Pentru acesta erau necesari și talerii ce urma să-i adune protopopul Radu Tempea din ținutul Brașovului și al Treiscaunelor, al cărui jelt era revendicat cu stăruință ce mergeau pînă la mitropolia Carlovățului.

servind ca manual la învățătură pe o treaptă ridicată⁵⁾ Pentru activitatea lui de autor al gramaticii și conducător al învățămîntului. Radu gramaticul este apreciat ca fiind „cel mai de valoare, atît ca om de carte, ca scriitor și îndrumător, cît și ca om al datoriei depline” (I. Lupaș) iar N. Iorga spune că a fost unul care „își sacrifică toate puterile pentru ridicarea școlilor elementare” (alături de Eustatievici). Este prețuit și de străini, recomandîndu-l „ca pe unul dintre cei mai merituoși preoți români; om cult și cu frumoase cunoștințe de limbi, cuvîntător fără zăbavă, erudit, plin de merite și cu totul devotat chemării sale”.⁶⁾ Este interesant, că Radu Tempea gramaticul era să ajungă în scaunul vlădicesc de la Arad. Ultimul episcop sîrb, Pavel Avacumovici, moare în 1815. Tichindeal, în înțelegere cu Samoil Vulcan, episcopul unit de la Oradea, propun autocratului Francisc I să numească pe Tempea ca episcop în scaunul vacant de la Arad, fiindcă sosise timpul ca să fie promovat și o față bisericească „de neam român, cu sîngele și inima românească”. Vor fi popuse 6 persoane socotite vrednice pentru această demnitate, între care, cel de al doilea propus a fost Radu Tempea (a figurat între alții și Moise Nicoară). Gheorghe Banfy, guvernatorul Ardealului înaintează propunerile cu recomandția destinată curții din Viena, arătînd că toți au însușirile cerute, „totuși foarte îi întrece pe toți aceștia Radu Tempea, atît în privința rangului, experienței, cît și a purtării oficiilor spirituale (Geistliche Amtsverwaltung) și a cunoștințelor de limbi”. Ales a fost după o vacanță prelungită totuși Nestor Ioanovici. Tempea mai avea să suporte multe necazuri și neplăceri la Brașov. În 1824 se stinge, avînd șapte urmași. A fost socrul poetului și tîlmăcitorului Ioan Barac și a lui Nic. D. Ciurcu editor din Brașov.

Radu Tempea VI Rectorul (1796—1850). Al șaselea și ultimul din urmașii direcți ai familiei de preoți omonimi Tempea. La 1817 e primit ca diacon la Brașov, iar la 1823 va fi capelanul aceleiași biserici. Va trece prin Moldova, precum și prin București, ca să revină la strămoșeasca biserică de la Sft. Nicolae, semnînd în 1832 ca „paroh și vice-arhidiacon al Brașovului”. Il atrage Bucureștiul, (în 1833), de unde își va anunța „plecarea din parohia avută”, mutîndu-se în Țara Românească căci „s-au ajuns duhul cel românesc în mine” după cum scrie în demisie. El anunță că „am primit slujbă ca rector al seminarului episco-

⁵⁾ Despre care autorul spune: „După ce dară veți învăța fundamentele cetirii din Bucoavnă, primiți această osteneală a mea și vă folosiți spre mai mari învățături gătindu-vă. Și așa, după cum veți ieși de la întunecare la lumină veți vedea și raiul.” De remarcă că Tempea era un adept al școlii latiniste, cunoscut cu protagoniștii Micu și Șincai, el nu merge însă pe linia exagerată a acesteia.

⁶⁾ Generalul Mitrovsky, comandantul suprem al armatei imperiale în Transilvania, în caracterizarea dată guvernului ardelean, în 1802.

Preotul Todor Tempea (1806—1907).

Preotul profesor Iosif Tempea (1836—1927).

ТЕСТМОНІЇ ТЕОЛОГІВ.

[illegible]

ENTS AND ENVIRONMENTAL SCIENTISTS AND ENGINEERS

1971A

A. A. 1967.

Testimoniu teologicu" al preotului Iosif Tempea (Virset, 1860).

piei Rîmnicului și ca predicator episcopesc". La Rîmnic grăbește terminarea edificiului seminarial. La deschidere, discursul inaugural îl va ține Radu⁷⁾, „cel dintîi profesor și inspector cu leafă lunară de lei una sută“⁸⁾. „A fost unul din cei mai de seamă profesori din cîți a avut seminarul. Era un bun profesor, destoinic administrator și conducător de școală“⁹⁾. Radu Tempea va fi vrednic urmaș și ca scriitor. El începe să publice încă de pe cînd era „vițe-protopop“ la Brașov, începînd tot cu o cuvîntare¹⁰⁾, urmată de multe alte cărți¹¹⁾. Moare retras la schitul Flămînda din Argeș, ca superior al acestui metoh vîlcean, în anul 1850. A avut un urmaș, de asemenea Radu (Duțu), care moare tînr. Despre frați și surori, nu se cunosc date precise. După biografia¹²⁾, cu Radu Tempea „rectorul vîlcean“ se poate considera că a încetat succesiunea în dinastia preoților și protopopilor Tempea din Brașov.

II.

S-a cercetat și s-a scris relativ mult cu privire la familia preoților omonimi Radu Tempea. A rămas încă nedescifrat dacă Tempeștii din Banat, la rîndul lor de asemenea preoți, pot fi considerați sau nu, drept descendenți ai tulpinei din Brașov? În această privință, nu există material documentar și nici prin intermediul urmașilor în viață, ca sursă directă de informare, nu s-a putut obține ceva concludent. Nici măcar, Iosif Tempea, preot-profesor în Lugoj cu remarcabilă activitate de publicist, deci minuiitor de condei, n-a lăsat posterității o cît de sumară scriere cu caracter biografic, de pe urma căreia să se faciliteze posterior întocmirea unui arbore genealogic, pornind de la rădăcină. Din cercetările ce le-am întreprins, încercăm aci să ne apropiem de concretul biografic, lucru înlesnit de faptul că ramura bănățeană a preoților Tempea nu a fost prea întinsă.

Fondatorul familiei Tempea din Banat, atît cît se poate reține, pare a fi fost acel Gheorghe argatul, venetic la noi, plecat de acasă cu un frate mai mic, probabil din ținutul moților din Ardeal. Perioada venirii lui pe meleagurile Banatului s-ar situa pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. După cîte s-au transmis

⁷⁾ Discursul tipărit: „Cuvînt ce s-a făcut la sfințirea Seminarului Sfîntei episcopii a Rîmnicului la 9 noembrie 1837 și cuvîntat de Prot. Radu Tempé directorul și profesor de teologie al numitului Seminarium“.

⁸⁾ După C. Mușlea, o.c. p. 85.

⁹⁾ „Convorbiri literare“, 1890, nr. 2.

¹⁰⁾ *La sfințirea steagurilor Țării Românești*. (1834).

¹¹⁾ *Oglinda Statului bisericesc*. Gött, Brașov 1835. *Învățătura creștinească* (un mic catehism). *Pravila manuală*, Brașov 1844, etc.

¹²⁾ C. Mușlea în lucrarea citată.

unora din urmași¹³⁾, Gheorghe ar fi plecat din ținutul Brașovului, după reprimarea răscoalei lui Horia, în căutare de existență. Ar fi fost atras de condițiile favorabile de a se așeza în părțile mlăștinoase ale Torontalului, în spre care se stîrnise un exod de lume colonizatoare, atrasă de faima unei ușoare procopseli prin atribuirea de loturi de încurajare pe suprafețele în curs de asanare. Faima nu corespundea însă circumstanțelor locale, căci de înlesniri și de regim protecționist se bucura numai liota de adunături din plusul de populație adusă aci pentru colonizare din ținuturile locuite de așa-numita populație șvăbească, chiar dacă nu era direct descendentă din băștinașii ducatului Șvabia. (Au fost plasați în Banat coloniști pînă și „șvabi“ din Tirol sau Alsacia). De aceea expatriatul Gheorghe văzîndu-se într-o lume străină de el, va fi nevoit să se aciuiască pe lîngă un băștinaș mai înstărit, anume pe lîngă un bogătaș sîrb din ținutul Toracurilor din Torontalul de mijloc, pe nume Giuca Bîrghici, al cărui sirguincios argat va deveni. Este atît de prețuit de stăpînul Giuca, încît acesta își va mărita fata cu tînărul venit din Ardealul îndepărtat. În acest chip Gheorghe intră în rîndurile oamenilor cu stare și cu vază. Împreună cu fata, Gheorghe primi și un nume de familie și anume după procedeul sîrbizant și ca ginere „a lui Giuca“, se va numi *Giuchici*. Tînăra pereche avînd un băiat (de asemenea Gheorghe) și năzuind în spre mai bine îl vor face dascăl în sat la Toracul mic. Acest Gheorghe Giuchici II este urmat de Todor Giuchici, născut la 1806. Preoțindu-se va fi cunoscut cu numele popular de

Popa Toșa Giuchici, devenit Todor *Tempea* (1806—1907). El poate fi considerat ca fondator al familiei de preoți *Tempea* din Banat. Fiind nemulțumit cu sîrbizarea numelui și făcînd dovada originii sale de „*Tempea*“, cere și obține de la Staats-halterei-ul din Timișoara înscrierea cu patronimicul *Tempea* (în 1830) așa cum se va numi de-aci înainte. Popa Toșa va păstori în Toracul mare ani îndelungați (a trăit un an peste un secol, mort în urma unui accident), dovedindu-se un cucernic slujitor al bisericii străbune, pentru a cărei prea mărire s-a străduit din toate puterile. Are doi urmași, pe Iosif și Paul, ambii închinîndu-și viața preoției, după tradiția statornicită în neamul *Tempeștilor*.

Iosif Tempea (1836—1927). Cel dintîi fiu al familiei *Tempea* a fost Iosif, născut la 1836 în Toracul mare, destinat să continue tradiția pe linia preoțească a acestei destoinice ramuri de slujitori. Dat la școala din Becicherecul mare din apro-

¹³⁾ Prin Letiția *Tempea*, fiica preotului Iosif *Tempea* din Lugoj, căsătorită cu dr. Petre Ionescu și prin Nicolae-Iosif Ionescu, din Buc., descendentul acestora.

piere de Torac, după clasele gimnaziale va continua la liceul din Timișoara. În anul 1857 obține maturitatea la acest faimos liceu al ordinului condus de călugării piariști. De aci Iosif este îndreptat în spre preoție, încît timp de trei ani va fi „auzitoriu” la institutul teologic ortodox din Virșeț, devenind „absolut” (1860). Studiind la „Episcopescul Institut clerical din Virșeț (așa cum era oficial numită secția românească a „Teologiei” de acolo) tînărul Iosif Tempea se remarcă ca întîiul la învățătură, căci „Testimoniul Teologic” de absolvire, pe care îl avem în original, ne dovedește, că de sus pînă jos, notele de absolvire toate sînt certificate cu „eminent” ceea ce era excepțional pentru cei care terminau cursurile acestui institut¹⁴⁾, unde au predat cursuri dascăli și teologi de mare reputație ca Șaguna, Ignatie Vuia, George Peșteanu, D. Petrovici-Stoichescu sau Nic. Tincu Velia.¹⁵⁾ Dar tînărul Iosif se lasă atras de cariera de jurist. Ascultă puțin timp dreptul la universitatea din Pesta. Nu termină însă, căci va fi numit profesor de limba și literatura română la gimnaziul din Timișoara. (Pe aceea vreme, limba noastră era încă „onorată” cu o catedră într-o școală străină). Inapoiat în Banat, funcționează ca profesor în anii școlari 1861—1863. Intre timp parohia ortodoxă din Lugoj devine vacantă, prin decesul venerabilului paroh Dimitrie Teodori. Hirotonisit fiind, Iosif Tempea este instalat la 14 ianuarie 1865 ca paroh al orașului fruntaș din Banat. A fost însă tentat de pasiunea de a reveni la catedră, numit fiind în 1868 ca profesor la „Teologia” din Caransebeș. Aci înlocuiește pe preotul-profesor George Peșteanu, ales în acest an protopop al Lugojului. Peste doi ani, în 1870, Tempea revine la Lugoj, tot ca profesor (de limba română), dar și ca paroh al acestui oraș. Ca slujitor al altarului, păstorește acum fără întrerupere, pînă în ziua decesului, la 14 decembrie 1927. Ca preot

¹⁴⁾ Este interesant a cunoaște ce materii s-au predat cu peste o sută de ani în urmă: Gramatica românească, Catehetica, Pedagogia, Istoria bisericească, Retorica sfîințită, Teologia dogmatică, Teologia pastorală, Teologia morală, Teologia polemică, Studiul evanghelic, Metodul învățătoresc, Stilul românesc pe limbă Scrierea, Cîntarea și Regulele bisericești. Iosif Tempea, absolvind secția românească, a fost notat la toate cu nota „eminent” (nota 1). În „Testimoniu” Iosif Tempea este matriculat Tempia. — Scrierea din „Testimoniu”, îngrijit caligrafiată, reprezintă o-chirilică specifică, introdusă obligatoriu în învățămîntul confesional sîrbo-ortodox din Banat, cunoscută sub numirea de „noua scriere românească de cancelarie”. Această chirilică bisericească din Banat s-a eliminat treptat, în perioada de emancipare a bisericii ortodoxe române de sub hegemonia Carlovățului.

¹⁵⁾ Ultimul profesor a lui Tempea a fost Nicolae Tincu Velia, care pleacă de la catedră la sfîrșitul anului școlar 1859—60. Se retrage ca paroh la Secașul de pe Valea Carașului, mîhnit de hîrtuielile de care a avut din plin parte. Abia după alegerea lui Popasu, ca episcop al Caransebeșului, i se va face dreptate, Velia fiind numit administrator protopopesco al Virșetului. Aci se va încheia atît de timpurie, mult chinuata lui viață (la 51 ani), în anul 1867.

și administrator parohial s-a bucurat de o venerație deosebită, fiind din 1889 membru al scaunului protopresbiterial. S-a preocupat de ridicarea corului bisericesc la faima la care ajunsese (prin 1890, Ion Vidu era învățător la Lugoj). Moare la frumoasa vîrstă de 91 ani.

Preotul Iosif Tempea din Lugoj, căsătorit cu Lucreția, fiica preotului Ursulescu din același oraș, a avut cinci descendenți (trei băieți și două fete). Cum ne interesează coboritorii care s-au succedat în preoție, reținem că unul singur și anume *Marius*, ultimul născut, a fost menit să devină slujitor al altarului. Studiile teologice le absolvă la Arad, în 1896. Ca preot va urma într-una din parohiile de la Torac, deci în fieful familiei Tempea. N-a avut activitate publicistică și nici cultural-bisericească, mulțumindu-se a se rezuma la grija pentru cele pastorale, atît cît datora enoriașilor săi din această parohie frunțașă, o parohie larg dotată cu „emolumente” îmbelșugate, începînd cu „sesiunea parohială” de 32 jughăre din cel mai fertil Torontal. Marius Tempea moare în 1938, fără urmași. Cu Marius se stinge ramura preoțească a familiei Tempea din Banat. Pe linia bărbătească, Iosif Tempea de la Lugoj a mai avut ca descendenți pe *Liviu*, un muzician și muzicolog apreciat, cu studii medicale și muzicale urmate la Viena, fost profesor la Conservatorul din Cluj. A decedat în 1946 de asemenea fără descendent. *Valeriu*, cel de al doilea născut, a decedat timpuriu (m. 1897) urmaș fiind medicul dr. V. Tempea din București. În 1878 s-a născut *Letiția*, căsătorită cu doctorul în teologie Petre Ionescu (m. 1938) fiul preotului Nicolae Ionescu din Iaz (protopopiatul Caransebeșului), avînd urmași pe Mircea, Petre și Nicolae-Iosif Ionescu ¹⁶⁾. Fetița *Hortensia* Tempea născută în 1880, a decedat în același an.

Preotul Iosif Tempea s-a remarcat prin activitatea de publicist și ziarist, contribuind la consacrarea numelui de Tempea ca mînuitori de condei și se înscrie ca atare în analele scrisului bănățean. Încă pe vremea profesoratului de la Timișoara (1863) lucrează la întocmirea unei lucrări privind Banatul, intitulată „Charta topografică a Banatului întreg, adică împreună cu confiniile militare după starea politică.” Pentru a asigura posibilitatea editării, în vederea căreia se asociază cu „Cermena căpitanul Cătății Timișoara”, lansează „Liste de prenumerațiuni”. Probabil că nu s-a putut aduna un număr suficient de „prenumerațiuni”, căci o atare „Chartă” tipărită nu ne este cunoscută. Mai tîrziu, în 1876, pasionat fiind de dorința de a da tinerimii școlare române un îndrumător în ale studiului stilistic, tipărește la Sibiu manualul *Stilistica limbei române*. În „Prefațiunea” cărții, scrisă

¹⁶⁾ Dr. Petru Ionescu își desfășură prodigioasa activitate ca secretar apoi consilier în ministerul cultelor și instrucției publice din Budapesta, fiind referent pentru problemele de cult ale românilor din Ungaria.

cu pedanterie didactică, autorul explică îndemul de la care a plecat.¹⁷⁾ De remarcat excesul de a păstra și a extinde chiar, aplicarea latinizării preconizată de corifeii școlii ardelenne¹⁸⁾. Pe aceeași linie de preocupări și în vederea acelorași scopuri școlare, I. Tempea mai editează încă alte două cărți didactice: *Manualul pentru oratoria și dramaturgia limbii române*, pentru clasa VI-a gimnazială (Lugaj 1886) și *Manual pentru epica, lirica și didactica limbii române* (Lugoj 1889), cărți care au servit multor generații de elevi români ca instrumente unice de inițiere și instruire în aceste materii. Premergător, înclinațiile lui Iosif Tempea, în spre cele publicistice l-au determinat să scoată la Lugoj un ziar, „Deșeptarea”, începând din 1880. În acei ani, Lugojul era o citadelă a intelectualității române bănățene, care stăpânea „forul comitatens” („varmegia”), romanizată de-a binelea, așa cum consecvent a urmărit marele Gojdu, încă din timpul când era „comitele suprem” al comitatului Caraș (devenit din 1881, prin unificare, Caraș-Severin).¹⁹⁾ Cu concursul acestor fruntași ai vieții publice lugojene, ziarul lui Tempea, redactat cu multă sîrguință și pricepere²⁰⁾ va corespunde cât mai potrivit cu lozincă redactorului formulată pregnant și semnificativ în întiul articol: „a sosit timpul să arătăm că esistăm!” Ceea ce „Deșeptarea” a și arătat prudent dar cu statornică principialitate. Iar la încetarea apariției, în 1881, „diornalistul” Tempea se desparte de „mult onoratul public cititor” cu regretul unei vremelnice părăsiri „pînă la alte timpuri mai bune”.

Paul Tempea (1844—1905), al doilea născut va fi cel destinat să urmeze la parohia atît de fruntașă a Toracului mare. Pentru studiile gimnaziale, Popa Toșa îl trimite la Beiuș, unde indiferent de medii confesional neortodox, exista, certitudinea că se învață mai multă carte românească. Cînd a venit rîndul a alege drumul spre preoție, Paul trece la institutul seminarial andreian

¹⁷⁾ „Am observat ca profesor în răstimp de mai mulți ani, că propunerea limbii române în clasele mijlocii se face foarte anevoie, din lipsa cărților didactice”.

¹⁸⁾ Autorul vorbește în prefață „Despre folosul silvelor (=pădurilor) etc.

¹⁹⁾ În coloanele „Deșeptării” găsim foarte des nume care amintesc figuri proeminente din perioada afirmării și emancipării poporului român de pe aceste meleaguri, ca: Leontin Simionescu, proto-notar al comitatului, M. Bejan, notar regesc, Pompiliu Lemenyi și Zenobie Bordan magistrați, Virgil Tomici, vice-notar comitatens etc. Apoi avocații Coriolan Brediceanu, Titu Hațiegan, Ion Nedelcu, Liviu Rădulescu etc. Toți aceștia au fost credincioși stâlpi ai Bisericii din Banat, aflați în acești ani în curs de organizare în reinviata dieceză a Caransebeșului. De asemenea și cei 4—5 canonici ai episcopului Victor Mihalyi. În timpul cînd Tempea redacta ziarul (1880), vice-comite al Carașului era Constantin Gyka, un coboritor din Ghicu-lești din Muntenia, așezat în Caraș.

²⁰⁾ Printre colaboratori se aflau și femei, purtînd numele de Tempea: Anastasia Tempea, preoteasa din Torac, tratînd despre rolul de mamă, iar Lucreția Tempea scria foiletoane beletristice.

de la Sibiu, iar pentru terminare va fi adus mai aproape de Toracul părintesc, căci actele pe anul școlar 1866—67 ale „Teologiei” de la Arad ne atestă că seminaristul Paul Tempea a fost declarat în acest an „teolog absolut”. De aici drumul duce spre satul de origină. În 1877 va fi ales și hirotonisit ca preot al Toracului, desigur după data de trecere la pensie a lui Tempea-Tatăl²¹). Comuna cu trei preoți îl primește cu însuflețire în „dregătoria părintească”, urmînd a călca pe urmele blîndului și venerabilului predecesor. Căci așa a vroit obștea: „popă după voia ei”, confirmîndu-se coeziunea alimentată de un localism tipic, atît de pregnant în colectivitatea religioasă bănățeană, bazat pe legătura moral-sufletească ce se formează între păstori buni și păstoriții recunoscători. În același sat, Paul își va găsi și tovarășa de viață, căsătorindu-se cu Anastasia, fiica preotului Suciș, cel de-al doilea paroh al Toracului, împărțind un timp grijile pastorale cu Popa Toșa, cu care acum se încuscrește. Paul Tempea va fi fost un bun student în ale teologiei și de sigur priceput pedagog, ceea ce se confirmă prin faptul că în 1885, fiind o iminentă criză în corpur didactice de la institutul eparhial arădan, episcopul Ioan Meșianu (mitropolitul de mai tirziu) cheamă pe Paul Tempea, preotul din Torac, în funcția de profesor diriginte. Nu va rămîne decît un an, pînă la înlăturarea crizei, căci în anul următor revine la parohie, unde va păstori în tihnă și unanim apreciat, pînă la încetarea din viață (6 noiembrie 1905).

Preot fiind, Paul Tempea, cu abatere de la tradiționala trăsătură comună a neamului Tempea, nu se remarcă ca scriitor sau publicist în cele teologice sau literare. După el n-a rămas nici o tipăritură. El este însă pilduitor prin zelul lui pastoral, prin viața familiară de excepțională probitate. Biserica îi recunoaște meritele preoțești, acordîndu-i titlul onorific de „vicar protopopesc” (alături de prota Paul Miulescu, titularul) și cu temporara funcției de profesor la catedra de la Arad. De asemenea a fost cinstit cu demnitatea de „membru onorar” în senatul episcopesc al eparhiei arădene. Imediat, la încetarea din viață, foaia „Biserica și Școala”, oficiosul diecezan, prin pana protosinelului R. Ciorogariu, pe atunci directorul teologiei și preparandiei arădene, îi consacră un profund simțit panegiric²²), din care reținem trăsăturile care caracterizau viața defunctului:

²¹) Pe un Minei vechi, aflat la biserica din Toracul mare, carte strămutată încă din secolul al XVIII-lea de la Săcălaz, ca urmare a așezării forțate (cu „manu militari”) a coloniștilor șvabi în aceea comună vecină, se află următoarea mențiune: „Preoți ne-au fost mai bătrîni Theodor Tempea, paroh în pensie și Paul Tempea vicariu protopopesc și paroh și Demetru Marcovitz paroh. (Scriș) de mina mea ca secrătari Șavu Alasu crîsnic 1884”. (V. Molin *Copiști moldoveni în Banat la începutul secolului al XVIII-lea* „Mitropolia Banatului”, 1964, nr. 4—6, pag. 210).

²²) Sub titlul „Un monument” *Biserica și Școala*, Arad, 1905, nr. 48.

„Sufletul său a dorit liniștea familiară. Toracul era familia cea extinsă, iar casa părintească familia proprie. Și într-una și în alta stăpînea duhul păcii. Și acel duh a împodobit bisericile și școalele frumoase din Torac spre mărirea lui Dumnezeu și a neamului românesc, iar casa părintească în care doi preoți octogenari, Tempea cel bătrîn, tatăl tînărului Paul și părintele Suciu, tatăl doamnei, cei ce zi de zi își făceau vizitele reciproce, erau cu drag serviți la bătrînețele lor de fiu și fiică, respectiv de ginere și noră, încît totul îți făcea impresia unei familii sfinte. Cultul iubirii de biserică și neam era hrana sufletească a acestei serine familii. Doamna Anastasia Tempea, preoteasa acestui sanctuar familiar, rămasă singură în văduvie, imediat ridică peste mormîntul adoratului soț monumentul peren al iubirii de biserică și neam: 40 000 coroane donează pentru înființarea episcopiei Timișoara, 40 000 coroane alumneului ortodox român din Timișoara și 2 000 coroane bibliotecii din parohia Toracului.“ Și încheie autorul cu constatarea semnificativă pentru trecutul vîldiciei noastre timișorene: „S-a pus piatră fundamentală la noua cetate sfîntă ce se plănuește la Timișoara“.

Donățiile atît de însemnate ca valoare bănească, cît și ca gest, sînt primite cu deosebită condescendență de forul eparhial de la Arad. În cel mai apropiat sinod diecezan (Duminica Tomii din 1906), luîndu-se cunoștință cu mare mulțumire de donația făcută, se hotărăște inițierea unei colecte publice, „considerînd că și acest Sinod, în interesul Bisericii, dorește înființarea faptică și cît mai de grabă a episcopiei de la Timișoara“²³). Enorașii din Torac, după ce au dus la locul de odihnă pe cucernicul lor păstor, sînt chemați (în ianuarie 1906) să aleagă pe noul lor duhovnic. În unanimitate este ales teologul absolvent Ioan Popescu din Covăsint.

Paul Tempea n-a avut urmași, iar la parohia de la Toracul mare va veni abia mai tîrziu un nepot Tempea, și anume Marius, (ultimul preot Tempea), fiul lui Iosif Tempea de la Lugoj.

* * *

Se încheie aci firul biografic al preoților Tempea cu descendenții lor din ramura bănățeană. Întrebarea persistă însă, căci

²³) Sinodul „însărcinează și autorizează Consistoriul ca în afară de emanaarea unui circular către toate organele și oficiile bisericești să institue din sînul său și o comisie pentru colectarea de contribuțiuni benevole, Comisia se alcătuieste din trei mandatarî ai Sinodului“. Asupra rezultatului bănesc al colectei n-am găsit dări de seamă, care ne-ar fi informat despre proporțiile la care s-a putut ridica obolul public dat pentru viitoarea episcopie de la Timișoara, a cărei înființare „a fost decretată de către mîritul Congres național-bisericesc (al Mitropoliei de la Sibiu n.n.) cu concluzul său nr. 64 din anul 1900“. (Din Hotărîrea Adunării eparhiale arădane din 1906).

cu nimic n-a fost elucidată din cele desbătute : oare poate fi vorba în general de o „ramură bănăţeană“, desprinsă din viguroasa tulpină braşoveană, aşa cum a înclinat să creadă preotul-profesor Candid Muşlea, sîrguitorul şi piosul povestitor din Braşov al acestei mari şi reputeate „dinastii de preoţi şi protopopi“ ? Noi am revizuit materialul existent, am adîncit şi lărgit cercetarea, folosind sursele documentare întîmpinate, culegînd şi din transmiţerile orale cunoscute de urmaşii din zilele de azi. Şi finalizînd analiza materialului, trebuie să constatăm că nimic nu putem reţine din ceea ce ar concluda pozitiv la susţinerea probatorie a ipotezei. Nu există nici-un indiciu că vre-un descendent braşovean ar fi venit aci şi preoţit fiind, să se azeze la Toracul mic sau mare şi să slujească sub ierarhia sîrbo-banatică. Singurul contact cu Carlovăţul a intervenit în perioada ocupaţiei Habsburgilor în Oltenia, cînd Radu Tempea II (Cronicarul), era strimtorat de atacurile deslănţuite de popa Todor, disputîndu-i scaunul protopopesec, cînd Radu cronicarul primeşte la Braşov cu onoruri un episcop ca mandatâr al mitropolitului carloviţan. Acest eveniment nu a dus însă la o transplantare pe cale ierarhică, cum este cunoscutul caz al aceluia care s-a numit Popa Tunsu, tatăl doctorului şi profesorului Ioan Piuriu-Molnar, care scos din preoţia de la Sadul Sibiului, a devenit pe timp de zece ani (1772—1782) paroh la Sînnicolaul mare, sub ocrotirea lui Moise Putnic, episcopul sîrb de la Timişoara.²⁴⁾ În 1742 Radu Tempea III a fost hirotonisit de Arsenie, patriarh al sîrbilor, dar cel hirotonisit n-a rămas în Banat, ci a continuat să slujească la Braşov, pînă la tîmpuria lui trecere din viaţă (1763).

În sfera intimă a celor ce au format familia Tempea din Banat, n-a planat convingerea unei descendenţe braşovene, căci ar fi fost firesc să se caute şi să se găsească filiera cu acest prestigios arbore genealogic şi să se facă caz de această înrudire, care mergea în urmă cu secole, spre un îndepărtat străbun comun. Pînă şi urmaşii în viaţă cred numai în geneza de la Gheorghe-argatul începere. Nu a fost acceptată nici supoziţia că numele de Tempea ar fi nobilitar, trăgîndu-se de la un Tompa Ursz ridicat la poziţia de nobil (cu proprietate donată şi cu heraldica lui), confirmată cu o diplomă a lui Mihai Apafy, principele Transilvaniei la 1669, avînd atributul de „Fulitsa de Mard-sina“ (Margineni din ţinutul Sibiului, unde avea feuda dona-

²⁴⁾ Vezi Pr. Gh. Cotoşman, *Din trecutul Banatului. Comuna şi bisericile din Sînnicolaul mare*. Cartea II. Timişoara 1934, pag. 225.

tă)²⁵⁾. O lumină în această privință s-ar putea face numai dacă s-ar mai găsi actele în baza cărora Popa Toșa a izbutit să obțină în 1830 de la Locotenența cezaro-crăiască din Timișoara, schimbarea din Giuchici în Tempea.

Dar indiferent de cele ce ar spune actele propriu-zise, o înrudire a existat între toți purtătorii patronimicului Tempea. Una de ordin *spiritual*, cu trăsături comune. Au fost cronicari, gramatici, praviliști bisericești, dascăli și profesori, publiciști și ziariști. Toți exclusiv fețe bisericești, contribuind esențial cu aportul și rîvna lor la sporirea patrimoniului nostru cultural-național, peste rosturile ce le-au avut ca vrednici slujitori ai altarului. Și au fost deopotrivă de meritoși și venerabili preoții Tempea din Banat, pentru care fapt s-a cuvenit să-i rechemăm în pioasă amintire, prin rîndurile de față.

²⁵⁾ Supoziția pornește de la o însemnare în acest sens, menționată în lucrarea *Date istorice privitoare la familiile nobile române* culese de I. cav. de Pușcariu, Sibiu, 1896, care a întocmit cele două volume de documente, călăuzit de ideea de a publica un fel de Gotha genealogică și heraldică a românilor din Ardeal, lucrare caracteristică prin rîvna de a găsi cît mai mult material documentar. Dovadă că numai pentru districtul Hațegului se atestă existența a 84 familii de români cu acte de trecere la rangul de nobili. Pentru ținutul Banatului arată că familia Racz de Karansebes avea o ramură în comuna Cacova (Grădinari) și alta în Goruia, ambele în părțile Carașului, cu diplome din 1667.

IMPĂRĂȚIA LUI DUMNEZEU

Duminica după Botezul Domnului

Una dintre ideile fundamentale ale creștinismului este învățătura despre împărăția lui Dumnezeu sau împărăția cerurilor. „A început Iisus a propovădui și a zice: Pocăiți-vă, că s-a apropiat împărăția cerurilor” (Mt. 4, 17), ne spune textul Sfintei evanghelii de astăzi. Cea mai mare grupă de parabole tratează împărăția lui Dumnezeu (a semănătorului, a neghinelor, a celor zece fecioare, a vierilor necredincioși, a nunții fiului de împărat și altele). Despre împărăția lui Dumnezeu le-a vorbit Mântuitorul Apostolilor Săi, la Cina cea de taină, când a zis: „De acum nu voi mai bea din acest rod al viei, până în ziua când îl voi bea cu voi nou întru împărăția Tatălui meu” (Mt. 26, 29). Realitatea ei o afirmă Mântuitorul și în fața judecătorilor, când spune: „Împărăția mea nu este din lumea aceasta” (In. 18, 36, Mt. 27, 11; Lc. 23, 2). După înviere, Mântuitorul se întreține adeseori cu Apostolii asupra acestui subiect. (Fapt. Ap. 1, 6) Sf. Apostol Pavel, vorbind despre împărăția lui Dumnezeu, afirmă, „că nu este nici mîncare, nici băutură, ci dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfînt” (Rom. 14, 17).

În rugăciunea „Tatăl nostru”, creștinii rostesc cuvintele: „*Vie împărăția Ta*”, prin care dau expresie dorinței lor fierbîntă de realizare a ei. Totuși, ideea despre împărăția lui Dumnezeu, este rătălmăcită de unii, fie din ignoranță, fie cu rea credință. Multora li se pare că această împărăție este ceva departe, un miraj nelămurit și vag, dincolo de granițele existenței terestre. Alții își revendică cu exclusivitate intrarea pe porțile acestei împărății, monopolizînd stăpînirea ei pentru cei ce împărtășesc aceleași rătăcirii ce derivă din interpretarea greșită a textelor scripturistice.

Învățătura creștină este viață, fiindcă Iisus s-a întrupat „ca oile Sale să aibă viață și mai mult să aibă” (In. 10, 10). Mîntuitorul n-a desprins împărăția lui Dumnezeu de ins și de viață. Din contră, El ne-o prezintă că trebuie să începă în lumea aceeașă prin orînduirea creștinească a traiului nostru vremelnic. Ea scaldă ființa creștină în baia de lumină a harului cîresc și-i

sporește puterile în strădania lui pe drumul mîntuirii. Căutarea împărăției lui Dumnezeu este premisa obținerii tuturor darurilor necesare mîntuirii (Mt. 5, 33). Deci, împărăția lui Dumnezeu este esențialmente religioasă și morală.

Potrivit învățăturii Mîntuitorului, împărăția lui Dumnezeu are trei faze distincte :

- a) sufletească,
- b) externă,
- c) cerească (eshatologică)

a) *Împărăția lui Dumnezeu ca noțiune sufletească.* Pentru creștinul luminat, împărăția lui Dumnezeu nu este ceva iluzoriu, nu este o nălucă înșelătoare, nu este un tărîm pe care să pășim abia la ieșirea din viață, ci începe în viața aceasta, în primul rînd, în sufletul nostru. Insuși Mîntuitorul într-o împrejurare, fiind întrebat de farisei asupra timpului venirii împărăției lui Dumnezeu, a spus : „Împărăția lui Dumnezeu nu este aici sau dincolo, ci înăuntrul vostru.” (Lc. 17, 21).

În taințele sufletului se zămislesc gîndurile și faptele vieții noastre. De puritatea sau impuritatea intențiilor depinde valoarea morală a conduitei noastre. Pălămida și neghina din inima noastră sînt „desfrînările, hoțiile, omorurile, poștele de inavuțire, vicleniile, înșelăciunea, necumpătarea, pizma, trufia, ușurătatea. Toate acestea ies dinăuntru și spurcă pe om.” (Mc. 7, 21—23). Curățirea inimii de aceste miasme este o lucrare analogă cu aceea pe care o face gospodarul în holda de grâu, în luna mai, cînd smulge din ea buruienile, spre a o ajuta să crească și să rodească îmbelșugat. Ea este, însă, mai anevoioasă decît plivitul buruienilor din holdă, fiindcă aici avem de luptat cu pasiunile și înclinările rele, cu ispitele de tot felul, cu dulceața păcatului, de care ne despărțim cu foarte mare greutate. Sîntem ajutați de îndreptarul credinței, grație căreia cîntărim just ce este de preț și ce este păgubitor din bunurile ce ni se îmbie și durăm — astfel — temelie sigură împărăției lui Dumnezeu, al cărei prag se trece cu multe nevoințe (Fapt. Ap. 14, 22).

Împărăția lui Dumnezeu se sălășluiește în sufletul nostru pe măsură ce ne eliberăm de păcat și ardem cangrena, pe măsură ce înfrîngem cerbicia fapturii vechi dimpreună cu faptele ei și ne îmbrăcăm în haina cea imaculată a fapturii noi — croit după chipul Celui ce a făcut-o (Col. 3, 9—10). Deodată cu curățirea inimii de zgura păcatului se limpezește chipul lui Dumnezeu în noi, urcăm spre desăvîrșire, ne asemănăm și ne unim cu El, potrivit asigurării ce ni s-a dat prin fericirea VI-a „fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu” (Mt. 5, 8).

Chezășia coborîrii împărăției lui Dumnezeu în inima noastră este prefacerea sufletului din adîncuri, preschimbarea simțămîntelor și cugetelor, prefacere căreia Mîntuitorul vorbind cu Nico-

dim, i-a zis : „a doua naștere.“ Această stare a sufletului aduce împăcarea noastră cu Dumnezeu, cu lumea și cu noi înșine.

În urma reîmprospătării energiilor cariate de păcat, dispar chinurile muștrărilor și amărăciunilor îndoielilor, luîndule locul pacea și bucuria în Duhul sfînt, daruri nestemate ale împărăției lui Dumnezeu, înfățișate pregnant de Sf. Ap. Pavel în epistola către romani (14, 17).

Însăși înfățișarea din afară a creștinului, care a declarat vrăjmășie Satanei și s-a oștit biruitor asupra păcatului, rămînînd pe lîngă hotărîrea de a păstra veșmîntul neîntinat în fericitoarea împărăție a lui Dumnezeu, este luminoasă, blîndă și senină. Se potrivește aci cuvintele lui Isus Sirah : „*Din vedere se cunoaște omul și din chipul feței se cunoaște cel înțelept*“ (Iisus Sirah, 19, 26). Coborînd împărăția lui Dumnezeu în conștiință, rostuim creștinește și viața din afară, săvîrșind virtuți izbăvitoare de toată reaua întîmplare.

b. *Împărăția lui Dumnezeu ca noțiune externă.* Împărăția lui Dumnezeu, sălășluită în chip tainic în sufletele dezbrăcate de veșmîntul noroios al fărădelegilor, ia și o formă externă, adunînd la sînul ei pe toți cei ce cred și mărturisesc pe Hristos și Evanghelia Sa. Este comunitatea celor ce s-au botezat și s-au îmbrăcat în Hristos (Gal. 3, 27), este *biserica creștină*, ai cărei credincioși sînt legați prin credință și dragoste în mesianitatea și dumnezeirea Intemeietorului ei. Membrii Bisericii „*sînt trupul lui Hristos și fiecare mădulare în parte*“ (I. Cor. 12, 27 ; Efes. 5, 30), deci fii și moșteni ai împărăției Sale.

Este adevărat că Biserica este cerească prin originea sa și este legată de veșnicie prin principiile sale, dar nu întoarce spatele acestei lumi. Ea lucrează pe pămînt și în timp ; ea nu rămîne pe culmi, departe de lumea păcătoasă prinsă în tot felul de suferințe mistuitoare. Ea cuprinde întreaga ființă a credinciosului, cerîndu-i „*inima curată și duh drept întru cele dinăuntru ale sale*“, nu pentru a se retrage în carapacea îngustă a vieții sufletești, ci pentru a avea un reazim, din care să pornească la muncă rodnică, între semenii săi. Este prezent aici Iisus, cu harurile, pilda și învățătura Sa, iar credincioșii se străduiesc — și mulți și izbutesc — să-și pună de acord viața prezentă cu poruncile lui Dumnezeu.

Pe drept cuvînt, Biserica a fost numită „*corabia mîntuirii*“, avînd în obiectivul ei principal găsirea căilor de explicare a duhului creștin. Misiunea Bisericii este de a modela sufletul membrilor ei în duhul iubirii și al frăției, pentru ca să dispară dintre ei faptele cele de rușine : minciuna, clevețirile, pizma, trufia, ne-iubirea de frați și de aproapele, precum și orice fărădelege. Se cere ca această îmbunătățire a ființei noastre să se realizeze în cursul existenței vremelnice. Nu lumea de dincolo are trebuință urgentă de frăție, pace, dreptate și slujire jertfelnică, ci lumea

aceasta, așa că împărăția lui Dumnezeu departe de a fi o reverie, este o realitate tangibilă pentru credincioși. Iisus Hristos, întemeietorul Bisericii ne vrea „împreună lucrători cu El.” (I. Cor. 3, 9), adică paznici neosteniți ai Legii Sale sfinte, în viața aceasta. Viața creștinilor trebuie să fie nefățărită, o concordanță desăvârșită între gând, vorbă și faptă. Creștinul are imperioasa datorie de a urgisi minciuna și a mărturisi totdeauna adevărul, spre a nu fi asemănat fariseilor care curățau partea dinafară a paharului și a blidului, iar cea dinăuntru era plină de răpire și vicleșug.

Multe năpaste se abat asupra creștinilor din cauza ipocriziei în care se complac. Exact cum zice profetul Isaia: „Poporul acesta se apropie de mine cu gura și cu buzele mă cinstește, iar inima lui e departe de mine.” (Isaia, 29, 13). Se găsește la G. Wells (romancier englez mort în 1946) un dialog între Dumnezeu și creaturile sale: acestea se plîng Creatorului că viața este plină de rele și de suferințe, vărsări de sînge, excese etc... așa că ea devine insuportabilă. Dumnezeu le răspunde: „Dacă acestea nu vă sînt pe plac, nu aveți decît să nu le mai faceți”. Acest dialog, remarcabil prin simplitatea lui, este foarte instructiv demonstrînd creștinilor, că secretul bunei sporiri stă în vrerea lor, în efortul neîntrerupt de a împlini voia lui Dumnezeu. Aceasta-i garanția împodobirii lor cu cununa nevestejită a virtuților, comoara cu care viețuiesc fericiți în comunitatea spirituală a împărăției de aici — care este Biserica — și cu care pășesc pe țărîmul însoțit al împărăției de dincolo de moarte, ultimul popas al destinului lor.

c. *Împărăția lui Dumnezeu ca realitate cerească (eshatologică)*. Împărăția lui Dumnezeu — în înțelesul de realitate cerească este o urmare firească a celor două faze prin care se ajunge la desăvîrșire, la fericirea absolută și veșnică din sînul lui Dumnezeu; este încoronarea lor, perfecțiunea însăși. Este timpul despărțirii celor buni de cei răi, în temeiul viețuirii terestre. Împărăția cerească — față de cea pămîntească — se prezintă ca o răsplătire a acelor care au luptat împotriva uneitirilor celui rău, biruindu-l. Va fi conviețuire spirituală cu Dumnezeu, cunoaștere deplină a lui Dumnezeu (I. Cor. 13, 12), „Ierusalimul cîresc” (Evrei, 12, 22), locul de întîlnire între creștinii decedați mai devreme și cei adormiți de Domnul mai tîrziu.

Împărăția lui Dumnezeu nu este ceva inaccesibil, ea nu se află undeva în lumea nădejdlor, umbrite de inevitabile incertitudini, ci în inima vieții. În parabola nunții fiului de împărat, ea este asemănată cu o nuntă, la care sînt poțiti mulți oaspeți. Mulți chemați, dar toți au început a se scuza pe motivul că unul și-a cumpărat ogor și merge să-l vadă, altul și-a cumpărat boi și

trebuie să-i încerce, iar altul și-a luat femeie și nu are vreme să răspundă la apelul de participare la nuntă. A trebuit să fie adunați orbii și ologii de la răspîntiile drumurilor ca să umple locurile de la masa împărătească.

Invitaților li s-a cerut haină de nuntă, care, pentru creștini simbolizează „inima curată” și „viețuire virtuoasă”, cheazășie a înfructării din darurile împărăției lui Dumnezeu.

Convenționalismul în materie de credință nu îndreptățește pe nimeni la obținerea acestor beneficii. Numai umplînd candelă sufletului cu undelemnul credinței ce lucrează prin dragoste (Gal. 5, 6), aducem un spor vieții noastre ca fii ai Bisericii și ai Patriei.

Împărăția lui Dumnezeu este deschisă tuturor, ca o lucrare de îngemînare a puterilor firii cu efluviile harului divin, din care odrăslește bogăția virtuților creștinești și cetățenești.

Noi, creștinii, ne adresăm Părintelui ceresc, rugîndu-l de iertare și-i cerșim mila, spre a ne face vrednici de darurile împărăției Sale, în veacul de acum și în cel ce va să vie. Adresîndu-l cererea, ne rugăm, zi de zi, astfel : „*Vie împărăția Ta*”.

Preot ION BUNEA

DREPTUL SIMION PRIMITORUL DE DUMNEZEU

La patruzeci de zile după naștere, Mîntuitorul Hristos a fost dus de Sfînta Fecioară Maria la templul din Ierusalim, deoarece după legea lui Moisi fiecare femeie care năștea un prunc de parte bărbătească era socotită necurată patruzeci de zile, iar dacă năștea o fetiță era socotită necurată timp de optzeci de zile. Cu acest prilej, se aducea jertfa necesară pentru curățire, un miel de un an pentru ardere de tot și un pui de porumbel, sau o turturea, pentru păcat. Cei săraci, cum era Sfînta Maică, trebuiau să aducă o pereche de turturele sau doi pui de porumbel, unul pentru ardere de tot și altul pentru păcat, iar preotul rugîndu-se pentru ei îi curăța. Acestei legi s-a supus și Maica Domnului (Lc. 2, 22). Ea a venit să împlinească toată legea, să pună Pruncul înaintea lui Dumnezeu, să-l închine pe „cel întîi născut de parte bărbătească” și, apoi, să-l răscumpere cu bani, cum era rînduit (Lc. 2, 23; Deut. 18, 15).

Cu prilejul acesta, Pruncul divin a fost întîmpinat la templu de un bătrîn venerabil, cu numele Simion, și de o femeie evlavioasă, proorocița Ana. Date biografice și alte informații despre acest bătrîn avem cît se poate de puține, în Sf. Scriptură și Sf. Tradiție. Este puțin probabil că el ar fi fost fiul rabinului Hilel

și tatăl marelui învățat rabin Gamaliel, întâi stătătorul sinedriului, dascălul fariseului Saul din Tars, devenit apoi marele Apostol al neamurilor, Sf. Pavel. Cercetătorii mai vechi și noi refuză să creadă acest lucru (Cf. Gherasim Timuș, Dicționar aghiografic, București 1898, p. 756, ca și Dr. Buchberger-Hofmann, Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg, 1937, p. 563). Singurele informații precise le aflăm la Sfântul Evanghelist Luca. Istorisindu-ne episodul aducerii Domnului la templu, el ne înfățișează lapidar chipul duhovnicesc luminat de credință și nădejde al acestui bărbat pios, zicînd : „Iată, era un om în Ierusalim, anume Simion, și omul acela era *drept* și temător de Dumnezeu, așteptînd mîngîierea lui Israil, și Duhul Sfînt era peste dînsul. Lui îi făgăduise Duhul Sfînt să nu vadă moartea pînă ce nu va vedea pe Hristosul Domnului. Și (îndemnat) de Duhul a venit în biserică atunci cînd părinții aduseră înlăuntru pe pruncul Iisus, ca să facă pentru el cele rînduite de lege. Iar acela a luat pruncul în brațele sale, și binecuvîntînd pe Dumnezeu a zis : „Acum slobozește pe robul tău, Stăpîne, după cuvîntul tău în pace, că văzură ochii mei mîntuirea ta, care ai gătit-o înaintea feții tuturor popoarelor. Lumină spre descoperirea neamurilor și mărirea poporului tău Israil“. Însă Iosif și muma lui se mirau de cele ce se grăiau despre dînsul. Și i-a binecuvîntat pe ei Simion și a zis către Maria, mama lui : Iată, acesta este pus spre căderea și sculara multora întru Israil și spre (a fi) semn căruia i se vor împotrivi : Iar prin sufletul tău (mamă) va trece sabie, ca să se descopere cugetele multor inimi“ (Lc. 2, 25—35).

Astfel de cuvinte au umplut de uimire pe toți : cei de la templu, pentru că dreptul Simion era cunoscut cinstit și prețuit pentru viața sa sfîntă și grăia Pruncului nu ca unui prunc oarecare, ci ca adevăratului Dumnezeu, ca Domnului și Stăpînului vieții și al morții.

Cu deosebire o adîncă impresie au făcut cuvintele din urmă, adresate Sf. Fecioare, că Pruncul „este pus spre căderea și sculara multora“, iar prin sufletul ei de mamă „va trece sabie“. Spusele acestea aveau un caracter profetic, deoarece s-au împlinit întocmai în viața Domnului, a Maicii Sale și a Bisericii creștine.

De fapt numele Domnului Hristos a fost centrul care a polarizat cele mai mari contradicții. Deși împrejurul Său va risipi cu nemărginită dragoste numai facerea de bine, slujirea și jertfa, mila și dragoste etc., totuși sfîrșitul Său va fi extrem de tragic, căci va fi hulit, batjocorit, încoronat cu spini, iar prin judecata nedreaptă va li răstignit și omorît pe cruce, ca cel din urmă răufăcător : O, atunci prin inima Prea Sfintei Fecioare și Mamă va trece sabie ; și se va tîngui cu amar, ca o mielusea văzînd pe Mielușelul său urecat pe Golgota. Atunci se va frînge de durere tot sufletul curat și cinstit, pentru că s-au împlinit cuvintele pro-

fetului Ieremia care zice: „Nu este în lume durere ca durerea mea care mă copleșește“ (Plîngerii 1, 12).

Cu totul firesc se pune întrebarea: de unde și cum a ajuns dreptul Simion să cunoască apropiata venire a Mesiei cel așteptat și să afle chiar în templu de venirea divinului Prunc, să recunoască în El pe Hristos Mîntuitorul și să se grăbească să-L ia în bătrîneștile sale brațe cu mare bucurie și să rostească nemuritoarele și fericitele cuvinte pentru sfîrșitul oricărui suflet creștinesc și înțelept: „Acum slobozește...“. De unde știa Simion că Pruncul care va crește și se va întări cu Duhul și se va umplea de înțelepciune, căci harul lui Dumnezeu va fi peste Dînsul! (Lc. 2, 52), că este cu adevărat Mesia și să facă în fața Lui strălucita mărturisire despre dumnezeirea Sa? Răspunsul la aceste întrebări îl găsim într-o veche tradiție iudaică. Aceasta spune că Ptolemeu Filadelful, regele Egiptului, care a trăit între anii 284—247 a. Hr. a avut marea dorință, nobilă și fericită, să traducă Legea mozaică în limba greacă și să o așeze în renumita bibliotecă din Alexandria alături de alte opere de valoare ale vremii, și de cărțile sfinte ale altor religii. În scopul realizării acestui plan măreț, regele s-a adresat arhiereului din Ierusalim, Elizar — cu rugămintea și cu daruri prețioase — ca să-l ajute trimițîndu-i bărbați capabili care să facă lucrul acesta. O scrisoare a lui Aristeia, prefectul gărzii regale, spune că arhiereul s-a bucurat mult de această cerere și s-a grăbit să i-o împlinească. Pentru aceasta i-a trimis 72 de bărbați vrednici și înțelepți, (cîte 6 din cele douăsprezece seminții ale lui Israil) care, plecînd în Egipt, au luat cu ei un exemplar al Legii, scris cu litere de aur. Așezați într-un edificiu pompos de pe insula Faros din Marea Mediterană, în fața orașului Alexandria, înțelepții lui Izrail au lucrat cu rîvnă și zel la această traducere — în locuri separate fiecare, pe care au terminat-o în 72 de zile... Tradiția zice că deși izolați unii de alții, textul tradus de ei era identic, semn că traducătorii au fost inspirați de sus de Sfîntul Duh. Aceasta este Septuaginta, prima traducere a Legii Vechi în limba greacă care era limba universală din vremea aceea (Cf. pe larg Dr. Vasile Tarnavski, Introducere în Testamentul Vechi, 1928, p. 107—110). Aceeași tradiție spune că, între acești 72 de bărbați aleși, înțelepți și inspirați, ar fi fost și dreptul Simion, cel prea priceput în cunoașterea tainelor dumnezeieștii Scripturi. Dar pe cînd tîlmăcea el cuvintele lui Isaia prorocul, a ajuns la locul minunat, greu de înțeles de mintea omenească, în care se spune: „Iată, fecioara va zămisli în pîntece și va naște fiu și se va chema numele lui Emanuil“ (7, 14). Citindu-le dreptul, a început a se îndoi întru inima sa de adevărul lor. Nu-i venea să creadă că este posibil ca o fecioară să nască fără de bărbat. După judecata minții sale, pîrîndu-i-se absurd, a fost ispitit să șteargă acest loc profetic. A luat, deci, un cuțit și a început, să radă cu străruință aceste cuvinte, ca să nu se mai

pomenească, nici să se mai știe de cuprinsul lor, ci totul să fie tăcut și... uitat. Dar pe cât de mare i-a fost ispita către această faptă a îndoielii și a necredinței, pe atât de repede a fost și arătarea ingerului Domnului care a venit să-l oprească să facă un asemenea lucru. Ingerul i-a zis: „Nu te îndoi, Simioane, întru inima ta de această naștere, căci, iată, chiar tu vei trăi și vei vedea împlinirea celor scrise aici. Nu vei muri pînă ce vei vedea pe cel ce se va naște din Prea Curata Fecioară...!” Ascultînd cuvintele venite de sus și crezînd adevărilor revelate, bătrînul Simion nădăjduia de acum cu tărie și aștepta cu dor fierbinte arătarea grabnică pe pămînt a Mesiei-Izbăvitorul, ca să se elibereze de trupul său împovărat de ani. De aceea tot timpul îl petrecea lîngă templul din Ierusalim cerînd ajutorul lui Dumnezeu pentru ca să vadă împlinirea făgăduinței date și implora necontenit mila cerească pentru poporul întreg și a sa. Ducea o viață cumpătată, fără prihană, curată și sfîntă; se temea de păcat și fugea de rău, de aceea „Duhul Sfînt era peste dînsul”, cum zice Sf. Evanghelist Luca. Iar credința și nădejdea lui n-au fost zadarnice, pentru că „Dumnezeu este credincios cuvîntului Său” și mila lui rămîne din neam în neam peste cei ce se tem de El (Ps. 102, 7). „La plinirea vremii”, Gal. 4, 6) El a văzut mărirea lui Dumnezeu prin care s-a luminat și s-a mîngîiat, s-a bucurat cu duhul de Darul ceresc care i s-a făcut și s-a dezbrăcat de haina trupului muritor ca sufletul să fie izbăvit în veci.

Pentru sfintele virtuți cu care a fost împodobit sufletul bătrînului Simion și pentru darul de care s-a învrednicit, primind în sfintele sale brațe pe Hristos-Pruncul și Dumnezeuul nostru întrupat, Biserica creștină l-a așezat în rîndul sfinților. Ea i-a dat numele de Sfîntul și Dreptul-primitorul de Dumnezeu și face pomenirea lui cu cinste în fiecare an la 3 februarie, adică a doua zi după aducerea Domnului la templu.

Cu prilejul acestei cinstiri, Biserica îi aduce cîntări de laudă, rugăciuni și imnuri, ca unui fericit, căci s-a bucurat de o mai înaltă cinstire decît a marelui prooroc Moisi. Preamărindu-i viața, Biserica zice: „Înălțîndu-te cu fapte sfințite, de Dumnezeu grăitorule, ca un stîlp luminos prea înalt te-ai făcut arătat Sfîntului Duh; pentru aceasta te laudăm”. „Pe Cela ce ține cu mîinile sale marginile lumii, de mîinile Fecioarei ținut l-ai văzut și în cinstitele tale brațe luîndu-L, decît Moisi mai cinstit te-ai arătat, prea fericite”. „Infrumusețatu-te-ai, și decît Moisi mai luminat te-ai făcut, în brațe primind pe cel infrumusețat cu podoabă. Simioane, bătrînule, carele pentru noi, precum sîntem noi, prunc s-a făcut”. Atingerea de Domnul cu credință l-a uimit și l-a slobozit la viața veșnică și neîmbătrînită. De aceea Biserica îl laudă, cîntînd: „Învechitu-te-ai în bătrînețe, iară cu credința te-ai înnoit, vrînd să vezi prunc tînăr, pe Cel cu totul desăvîrșit, Simioane, Carele a înnoit lumea cea învechită prin asuprirea lup-

tătorului celui vechi". Faptele lui l-au făcut fericit și Biserică a lui Dumnezeu. „Să fericim cu un glas pe Simion fericitul, ca pe cel ce s-a învrednicit a vedea pe Dumnezeu cel fericit, carele s-a îmbrăcat în trup, ca să facă fericiți pe cei ce erau ticăloși mai înainte". „Pe tine însuși te-ai făcut lui Dumnezeu Biserică prea sfântă, prin dumnezeiești fapte, de Dumnezeu grăitorule. Pentru aceasta ai văzut pe Dumnezeu cu trup ca un prunc în sfânta biserică, mutându-te pe tine la dumnezeieștile lăcașuri". De trecerea lui la cele veșnice s-au bucurat cei din iad. „Văzându-te pe tine, Simioane, plin de dumnezeieștile ape ridicându-te, și mergînd către cei ce zăceau întru întunericul iadului, legații cei de acolo de dumnezeiască răcorire s-au umplut."

Vrednicia lui îl ridică peste toți proorocii: „Jertfele legii ai adus, prea sfințit, sîngele Mielului cel de mîntuire, ce s-a revărsat pentru milostivirea cea negrăită, vestindu-l de departe. Pe carele întrupat ținîndu-l, Simioane, te-ai preamărit mai mult decît Moisi și de cît toți proorocii".

Drept aceea Biserica ne îndeamnă să-l cinstim după cuviință și să-l invocăm în rugăciunile noastre ca să ne izbăvim de necazuri și de nevoi, iar bunul Mîntuitor, pe care L-a ținut în brațe să ne îndrepteze pașii pe calea mîntuirii: „In lăcașurile dreptilor cu bucurie sălășluindu-te, drepte Simioane, pe Domnul cel drept roagă-L să îndrepteze pe cei ce săvîrșesc dumnezeiască pomenirea ta, prea fericite" (Pesnele canonului zilei).

Să ne rugăm lui și să zicem: „Dreptule Simioane, care te-ai învrednicit a purta în brațe și a arăta Lumina cea adevărată, roagă-te lui Dumnezeu ca să lumineze adîncul cugetelor noastre cu harul credinței al nădejzii și al dragostei de Pruncel minunat și de oameni. Cere-i Lui să ne dea harul răbdării și al așteptării, al cucerniciei și al sîrguinței în fața Adevărului, pacea și liniștea eternă întru încheierea vieții noastre pe pămînt, ca transfigurați cu duhul să intrăm întru odihna cea fericită a dreptilor săi..."

Prot. dr. Simion Radu

TALANȚII

Duminica XVI-a după Rusalii

Parabola pe care ne-o pune înainte Sfînta Evanghelie de azi se referă la unele din coordonatele esențiale ale vieții umane, ale dezvoltării personalității fiecăruia — talentele, darurile însușirile, calitățile oamenilor. Talantul o monedă de mare preț în vremea aceea reprezintă așadar bogăția darurilor pe care fiecare o posedă — unul într-o măsură mai mare, altul

într-una mai mică, asemeni slugilor din Evanghelie. Nu fiecare dintre acestea a primit deopotrivă, precum și noi nu avem toți aceleași daruri și nici din cele ce avem chiar, nu în egală măsură.

La dreptul vorbind nici nu ar fi posibil ca cineva să aibă toate darurile și în chip desăvârșit fiecare în parte, unele dintre ele presupunând chiar lipsa altora. De pildă marilor talente nu li se poate cere și o conduită rectilinie, căci ele presupun în același timp mari pasiuni legate de însăși munca ce o desfășoară, iar pasiunile pot fi adesea și pricină de rătăcirii. Sint apoi cunoscuți mari artiști care în ființa lor au înmănunchat armonios pictorul, sculptorul și muzicianul, ba chiar și savantul orientat în matematică, fizică sau astronomie și cu toate acestea au excelat, s-au consacrat și au fost vestiți mai ales prin activitatea într-o singură latură, în care au realizat opere nemuritoare.

Ceea ce este esențial însă nu e faptul de a avea unul sau mai multe daruri, ci ca acela pe care îl ai să poată asigura prin cultivarea lui propășirea ființei. Și din mulțimea nesfârșită a darurilor nu există om să nu aibe măcar unul, oricât de neînsemnat, care însă poate atârna greu în cumpăna desăvârșirii sale.

În primul rînd însăși viața noastră este un dar ce trebuie să știm să-l prețuim. Înțelegem prin aceasta viață nu numai cea personală, ci și aceea care ne înconjoară cu frumusețile naturii menite să ne înalțe, cu bogățiile pămîntului ce asigură o existență prosperă.

Urmează apoi puterile noastre fizice și morale, integritatea și sănătatea corporală, a simțurilor, a minții și voinței. Pe întreagă această temelie se nasc, și înfloresc alte atitea talente, aptitudini pentru diferite domenii ale vieții, pentru știință și tehnică sau cultură și artă, pentru întreaga lucrare de promovare a binelui.

Dacă aceste daruri izvorite din însăși potențele sădite în natura noastră sint necesare propășirii vieții noastre, tot așa viața noastră sufletească și religioasă necesită să fie îmbogățită printr-un dar deosebit. Acest dar deosebit, plecînd chiar din ființa dumnezeiască se numește har. El este unul singur, dar asemenea unei lumini cu multe raze, prin darurile Sfîntului Duh împlinește după puterea omului lucrarea mîntuirii și sporește însușirile naturale ale fiecăruia. Darurile duhovnicești, între care enumerăm înțelepciunea, înțelegerea, sfatul, puterea, cunoștința, temerea de Dumnezeu, buna credință, contribuie la cultivarea în adîncul sufletului nostru a celor mai înalte virtuți. Deci viața creștină pe care fiecare o începe cu Sfîntul Botez nu e numai morală, prin urmarea exemplului divin al Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, ci este o renaștere supranaturală, realizată în

suflet prin infuzia unei entități transformatoare, înnoitoare. Și aceasta se face prin darurile divine. Unele dintre acestea sînt cu totul deosebite, dîndu-se în cazuri cu totul rare. Pe acestea le numim cu un cuvînt aparte, harisme; ca de exemplu a proroceiei, a vindecărilor și altele atît de des întîlnite în istoria începutului Bisericii creștine, avînd ca scop întărirea temeliei ei.

Am spus că această putere tainică, se dă nu numai pentru asigurarea mîntuirii, ci și pentru sporirea și desăvîrșirea tuturor însușirilor omului. Astfel, cineva este înzestrat cu multe calități cărora însă nu e dispus să dea o înțeleaptă îndrumare, fie inteligența întrebuițîndu-o spre rău, fie voința convertindu-o spre lenevire, iar sensibilitatea spre cele minore. Ajutorul lui Dumnezeu nu va întîrzia să se arate mai eficace spre a călăuzi către ținta finală, realizarea binelui. Faptul îl subliniază însuși Sfîntul Apostol Pavel care spune că tocmai unde omul se crede mai slab, mai biruit de păcat, acolo sporește harul (Romani 5, 20). Dar oricît ar spori harul, Dumnezeu nu face nici o silă omului care rămîne stăpîn pe voința sa. Opera mîntuirii după cum învață Sfînta noastră Biserică, cere omului conlucrarea sa cu harul. Și am putea împlini această conlucrare mai bine, decît valorificînd darurile primite prin fapte concordante cu credința.

Parabola talanților ilustrează cu prisosință acest adevăr. Stăpînul dînd unuia unul, altuia doi iar celui alt cinci talanți, nu face o diferențiere, ci o cîntărire a ceea ce poate fiecare să adauge prin strădanii proprii. Tot acest stăpîn încredințînd slugilor talanții, nu pleacă pentru totdeauna, ci se va întoarce mai degrabă sau mai tîrziu. Fiecare deci are de dat seama de modul în care a păstrat, a înmulțit sau valorificat ceea ce natura a plămădit și Ziditorul a sfințit. Nu e o scuză și cu atît mai puțin prilej de invidie sau lenevire faptul că cineva are mai puține calități și mai multe defecte decît unii sau alții dintre semenii săi. Au fost oameni care au strălucit printr-un singur dar, pentru că s-au străduit să-l cultive și au fost mulți aceia care s-au pierdut sub povara propriilor calități pe care nu au știut a le prețui sau ceea ce e mai trist, de care nici nu și-au dat seama. Nu și-a dat seama nici sluga nevrednică din Sfînta Evanghelie. Nepăsarea sa merge pînă la insinuare. Ea nu-și găsește în sine vina de a nu fi înmulțit talantul, ci în cel ce i l-a dat. Nu-și dă seama că nu numai pentru sine nu s-a făcut folositor, ci s-a făcut piedică celorlalți. Pentru aceasta îl ceartă mai mult stăpînul cînd îi zice: măcar să nu fi îngropat talantul, ci să-l fi pus altora la îndemînă să-l valorifice, să-l pună în circulație, și l-aș fi primit înapoi cu dobîndă.

Cît de mult însemnează munca fiecăruia, strădania neobosită pentru împlinirea în bine a darurilor primite, Mîntuitorul o arată prin următoarele memorabile cuvinte: „Celui ce are i se va da, iar celui ce n-are și ceea ce are i se va lua” (Matei 25, 29).

Folosirea, punerea în lumină a darurilor de care ne-am învrednicit este impetuos cerută nu numai de desăvîrșirea noastră, ci și de propășirea obștei. Dezvoltarea multilaterală a societății este posibilă tocmai prin continua valorificare în comun a talentelor, aptitudinilor, calităților indivizilor care o alcătuiesc. Mîntuitorul însuși ne îndeamnă: „În dar ați luat, în dar să dați” (Matei 10, 8). Din ceea ce avem, din ceea ce am primit, trebuie să împărtășim și pe semenii noștri. Nu e suficient să fim înzestrați cu multe daruri, ci să avem în noi pururi prezent simțămîntul dăruirii. Dumnezeu însuși a dăruit lumii pe Unul Născut Fiul Său, pentru ca aceasta să aibă viață din belșug, cum spune Sfîntul Evanghelist Ioan (3, 16). De-a lungul veacurilor, înfăptuirile științei operele de artă, ca și cele de binefacere nu sînt numai mărturia capacității unor oameni dăruți, ci și a umanismului lor. Dăruirea a ceea ce am primit, chiar cînd se raportează la Dumnezeu are în vedere de asemenea folosul oamenilor, căci numai așa poate fi bineplăcută. Stăpînul din parabolă nu reține pentru el talanții, nici chiar pe cel restituit de sluga nevrednică, dimpotrivă îl dăruiește slugilor vrednice de a intra întru bucuria răsplătirii.

Căutînd înțelesul parabolei talanților parcă auzim îndemnul de odinioară a Sfîntului Apostol Pavel către Timotei, rostit într-un alt context, de a nu fi nepăsător față de harul pe care l-a primit (I Timotei, 4, 14). Să chibzuim drept aceea mai adesea și mai adînc asupra modului în care trebuie să valorificăm tot ceea ce este bun în noi, tot ceea ce cheazășuiește desăvîrșirea noastră, fericirea pămîntească și mîntuirea cea veșnică.

Iar dacă puterile noastre sînt prea slabe, să cerem ajutorul lui Dumnezeu, avînd încredințarea rugăciunii rostite mereu la Sfînta liturghie: Că toată darea cea bună și tot darul desăvîrșit de sus este, pogorînd de la Părintele luminilor, căruia cinste și închinăciune i se cuvine împreună cu Fiul și cu Duhul Sfînt. (cf. Iacobi 1, 17).

Arhidiacon TRAIAN SEVICIU

BUCURIA VIEȚII

Duminica XXIV-a după Rusalii

Astăzi am auzit citindu-se Evanghelia care istorisește învierea ficei lui Iair (Lc. 8, 41—56). Bucuria părinților produsă de readucerea la viață a copiei lor iubite, ne oferă prilejul binevenit de a vorbi de bucuria vieții, la care oricine este îndreptățit să participe din plin.

Dintru început, prin însuși actul creației, viața a fost pusă pe temeliiile fericirii și ale bucuriei depline. Raiul, în care au fost așezați protopărinții noștri, reprezenta plenitudinea acestei fericiri.

În el creația era pe adevăratul ei plan de existență. După păcat situația s-a schimbat. Bucuria vieții s-a împletit cu dureri și suferințe avînd ca urmare inevitabilă moartea trupului.

Experiența vieții ne duce la concluzia că suferința este prezentă în lume sub cele mai tragice forme, dintre care neîntrecută rămîne durerea provocată de moarte, că purtarea de grijă a lui Dumnezeu face ca durerile și bucuriile să alterneze după măsura milostivirii Sale (Ps. 89, 16; 29, 5) și că în lupta dintre viață și moarte, viața și bucuriile ei vor triumfa și întotdeauna își vor prăznuși biruințele. Este dreptul lor să triumfe și acest drept nu le poate fi răpit de nici o forță.

În sf. evanghelie de astăzi sînt confirmate aceste stări de fapt. Din cuprinsul ei se reliefează, în mod deosebit, biruința vieții asupra morții. Iisus a dovedit că se poate dezlega întru bucuria vieții cea mai zguduitoare dramă ce poate avea loc în sufletul unor părinți încercați de durerea morții.

Semnificație mai înaltă au agrăirile Mintuitorului: „Nu plîngeți” și „scoală-te”. Cuvintele „Nu plîngeți”, adresate părinților copilei, departe de a fi o simplă mîngiere, determină atitudinea optimistă pe care creștinul trebuie să o adopte în viață, iar cuvîntul „scoală-te”, adresat copilei, reprezintă o puternică chemare la viață și la bucuriile ei legitime.

În concepția creștină viața își are începutul în „Dumnezeul viilor” (Mt. 22, 32), care a „zidit toate spre viață” (Înt. 1, 14). Viața este socotită ca bunul suprem. Nimic în univers nu atinge — necum să depășească — valoarea unică a vieții. Omul vrea să trăiască în ciuda tuturor suferințelor și chiar în ciuda morții. Însăși această alipire de viață dovedește că ea este în sine bunul cel mai prețios din lume.

Primul om creat a fost rinduit să trăiască în condițiile fericirii eterne și a plăcerilor paradisiace îngăduite de creator. Viața, dealtfel, n-avea nici un rost dacă ar fi fost lipsită de adevăratul ei ideal: fericirea. Ea nu interesează decît măsura în care ținește din ea fericirea, ca floarea din tulpina ei. Trăită în alte condiții decît ale fericirii, viața nu ar justifica cu nimic rațiunea de a fi. Noi am fost creați ca subiecți ale fericirii, nicidecum ca subiecți ale suferințelor și a durerilor. „Dindu-ți viața — zice Dumnezeu lui Adam — voiam să trăiești în sînul fericirii, iar Evei îi spune: ți-am dat să trăiești viață plină de tot felul de plăceri” (Sf. Ioan Gură de Aur).

Dar și lumea a fost creată tot pentru făptură și pentru fericirea ei. Sf. Ioan Gură de Aur zice: „Dumnezeu toate le-a creat pentru noi”. Întreaga creație are ca scop imediat fericirea creaturilor. Este adevărat că această fericire nu se realizează întotdeauna, deoarece mulți, din vină proprie, nu se împărtășesc de fericirea rinduită de Dumnezeu. Totuși nu înseamnă că acest scop ar putea fi zădărnicit. Răul din lume, între care moartea este cel

mai mare rău, nu distruge adevărata fericire a creaturilor, ci o anihilează numai în parte, nu și integral.

Creștinismul nu este religia tristeții și a descurajării, a negării sau deprecierei vieții; religia diminuării sau suprimării bucuriilor din ea, fie a celor fizice, fie a celor sufletești. Din contră, este prin excelență religia vieții, religia care promovează viața în formele ei adevărate. Trăsătura principală, nota dominantă a învățăturii creștine autentice este optimismul și bucuria. „Bucurați-vă” este cuvântul deseori întâlnit în paginile Sf. Scripturi. De asemenea cuvintele lui Iisus ca îndemnuri la viață (In. 16, 33, Mt. 7, 7) ne arată că nu descurajarea trebuie să se afirme drept condiție a vieții, ci încrederea în viață și în forțele ei creatoare de bucurii.

În concepția creștină domnește convingerea în forța biruitoare a vieții asupra morții. Moartea și durerile ei întotdeauna vor cădea învinse la picioarele vieții. Afirmind că El este „viața” (In. 14, 6), Mântuitorul își vădește scopul venirii Sale în lume: „ca lumea să aibă viață, cât mai multă viață” (In. 10, 10). Niciodată nu S-a declarat împotriva vieții și a bucuriilor ei legitime (In. 2, 2). Din contră, din suferințe El a făcut izvor de alese bucurii de cea mai înaltă calitate. S-a amestecat în tumultul vieții ca să o pună în lumina ei adevărată, să-i procure fericirea naturală și să arate lumii că viața are ultimul cuvânt în toate împrejurările date.

Ca Fiul al lui Dumnezeu intrupat, luptînd împotriva suferințelor, a sădit în sufletul contemporanilor Săi gustul pentru bucuriile îngăduite ale vieții, participînd la viața lor cu osîrdia inimii plină de prisositoare dragoste față de semen, oricare ar fi fost el. Trăsătura caracteristică sufletească a Mântuitorului a fost iradierea puternică a dragostei de semen și a dragostei de viață. Inima Lui a zvîcnit și a vibrat de iubire pentru toți semenii ca fii ai aceluiași Părinte. În sfera dragostei Sale a intrat insul și lumea întreagă.

Mîntuitorul a purtat bucuria vieții cu Sine oriunde a mers și după plecarea Lui bucuria a rămas. Bucuria lăsată și dăruită credincioșilor nu poate fi definită. Ea a fost sporită prin tot ceea ce El a făcut împotriva suferințelor de tot felul. A vindecat diferite boli trupești și sufletești pentru a reda bucuriei și vieții pe victimele lor. În sf. Evanghelii găsim pagini nemuritoare în care se ilustrează lupta lui Iisus pentru mărirea sumei bucuriilor. Istoriisirile evanghelice consacrate vindecărilor ni-L înfățișează pe Iisus ca un atotputernic, în calea Căruia nu rezistă niciun obstacol: nici neclintitele puteri ale firii, nici procesele fatale ale stărilor morbide, nici puterile întunericului, nici legăturile morții. Cu un cuvînt, nu l-a rezistat niciun fel de infirmitate, nici una din acele morți latente și parțiale care ne macină ființa: lepra, paralizia, frigurile, orbirea, surzenia, muțenia și nici moartea altora sau propria Sa moarte.

Pretutindeni și întotdeauna El se comportă ca Mijlocitorul prin care ființa noastră ruinită este restaurată și integrată în cursul normal al vieții și al bucuriilor ei.

Viața — sub raportul ei izolat sau colectiv — a fost rînduită de Dumnezeu să aibe bucuriile ei naturale. În limitele vieții fiecare are nevoie de bucurie și de dreptul la bucurie pentru că — după unele constatări medicale — bucuria joacă rolul ozonului în ființa fizică și morală. Bucuriile îndulcesc viața, o înseamnă, îi procură încredere și perspectivă de avînt și încordare.

Stilul nou de viață pe care omenirea îl îmbrățișează tot mai mult; munca fără preget pentru progresul material și spiritual al omului; cuceririle științifice din toate domeniile de activitate omenască, precum și alte activități creatoare pentru propășirea vieții, sînt tot atîtea cauze generatoare de tot mai multă fericire, de tot mai multă bucurie a vieții.

Ca bun suprem al omului, viața trebuie apărută. Apărarea vieții și sporirea bucuriilor ei este problema majoră a întregii omeniri. Lumea întreagă este stăpînită de preocuparea de a așeza viața într-un cadru nou, în care să pulseze cu intensitate tot complexul bucuriilor ei. Apărînd viața și sporindu-i bucuriile, mergem pe linia intereselor profund și universal umane.

Ca următorii ai lui Hristos (I In. 2, 6) sîntem datori să depunem toate străduințele pentru a înălța viața, pe toate planurile ei, la cel mai înalt grad de fericire.

Să nu ne așezăm pe poziția tînguitorilor care cred că în fața durerilor și a morților trebuie să se plece învinși, neputînd a lua nici o atitudine, ci — apreciînd viața în adevărata ei lumină și în tot ce are ea mai bun — să muncim cu și mai multă încredere, ca să o facem mai frumoasă, mai fericită, mai îndestulătoare și mai dragă fiecăruia.

Stînd în slujba vieții nu vom permite urzitorilor de moarte „să se ridice și să umple de ruine fața pămîntului” (Isaia 14, 21). Dacă „ei vorbesc de războaie” (Ps. 120, 7), noi — legați de viață și de bucuriile ei — apărăm pacea și luptăm pentru propășirea vieții.

Făcînd toate acestea, vom fi siguri de propria noastră fericire și de fericirea lumii întregi.

Preot IEREMIA B. GHITA

CINSTIREA CELOR ADORMIȚI

Duminica XXIV-a după Rusalii

Sfînta Evanghelie de azi relatează unul din evenimentele dramatice, dar în același timp firești, ce intervin în viața fiecăruia și de la care nimeni nu se poate sustrage — moartea unor ființe

dragii nouă. Câtă durere, cite nădejdi spulberate, atunci cînd astfel de ființe au fost în floarea vîrstei! Cîtă descumpănire și regret cînd au fost spre amurgul vieții! Cazul amintit acum însă este o rezolvare fericită prin redobîndirea vieții fiicei lui Iair, considerată deja pentru toți pierdută. El nu s-a repetat decît de cîteva ori în toată istoria biblică, dar semnificația lui este deosebită pentru noi — aceea de-a nu lăsa deznădejdea să copleșească ființa noastră pentru pierderea celor de aproape ai noștri, ci mai virtos să-i facem vii prin noi, prin amintirea și dragostea ce le-o păstrăm, prin cultivarea binelui pe care ei l-au săvîrșit înainte de trecerea hotarului vieții.

Intr-adevăr, după cum spune Sfîntul Apostol Pavel „dragostea niciodată nu moare” (I Cor, 13, 9). Și la fel nu vor muri niciodată nici gîndurile, nici simțirile, nici aspirațiile și idealurile fiecăruia. Moartea pe planul fizic este legată de eternizarea exemplului bun, de aureolarea pentru posteritate a strădaniilor fiecăruia pentru propășire. Omul își supraviețuiește astfel prin aceea că moartea nu se poate atinge de valorile cele veșnice, de cuceririle geniului uman și de virtuțile sufletești, de faptele bune și mai ales de dragostea ce fiecare o are pentru celălalt.

Iată ceea ce face ca între noi și semenii noștri să nu se deschidă o prăpastie reală, atunci cînd aripa necruțătoare a morții îi atinge.

Cinstirea deci a celor adormiți ca și dragostea ce li se poartă a creeat un adevărat cult al morților, cu o vechime ce se pierde în negura istoriei; căci nu a existat comunitate mai mare sau mai mică de oameni să nu-l fi practicat într-o oarecare măsură.

Nume de locuri, de cetăți sau edificii se leagă de cei ce au lăsat în urma călătoriei lor pămîntești, amintiri nepieritoare. O piatră de obelisc, o peșteră, o piramidă, o cruce, indică un mormînt, o faptă bună, iertarea uneia rele, o amintire pioasă, căci spune înțelepciunea poporului: „despre morți numai bine”.

În decursul vremii cultul morților nu s-a dezvoltat singuratic. El s-a îmbinat adesea cu știința, cu arta, cu diferite forme ale vieții societății.

Astfel, dintre cele șapte minuni ale lumii antice, două erau monumente funerare — piramidele și mausoleul din Halicarnas — construite potrivit celor mai recente date științifice și tehnice ale vremii aceleia. De asemenea îmbălsămarea morților, denotă cunoștințe temeinice de medicină și chimie.

Mormintele în general apoi, fie că erau departe de căile de acces, fie că erau la marginea drumurilor spre a fi văzute, admirate și cinstite de trecători, erau somptuos decorate, înzestrate cu sculpturi, basoreliefuri, ca și tot felul de podoabe, pentru realizarea acestora etalîndu-și măiestria vestiți artiști ai epocii. Versuri, și imne se adaugă la acestea toate. De multe ori, mai ales la mormîntul vreunui potentat, erau sacrificați membrii apropiați ai fa-

miliei, slujitori și animale de casă, spre a-l însoți în lumea veșniciei, oglindind în aceasta mentalitatea și structura societății respective.

Prin faptul însă că în practica și semnificația lui, cultul morților, dezvoltă ideea nemuririi și a vieții veșnice, el s-a legat mai adesea de religie.

În cadrul religiei creștine el a primit deci un loc aparte, Biserica asistând pe muribunzi, conducându-i apoi la locul de veșnică odihnă, pomenind pe toți cei adormiți în Domnul la slujbele divine rânduind zile speciale de cinstire.

Cultul Bisericii noastre ortodoxe, pentru cei adormiți urmînd străvechilor tradiții în acest sens, privește deci locul, timpul ca și ritualul cuvenit.

Ca loc de exercitare a cultului morților în afară de Biserică este cimitirul, sau locul de odihnă. Cimitirul este însă și loc de reculegere, lângă cei ce s-au întors în țărîna de unde au plecat, lângă pietrele funerare săpate în numele celor ce ne-au fost scumpi lângă vatra durerii niciodată potolită. Pentru aceasta se cuvine ca aceste locuri să fie cît mai frumoase, mormintele presărate cu flori ca simbol al iubirii păstrate celor morți și totodată a faptelor celor bune care le-a împodobit viața pămîntească.

Ca date anumite de pomenire a celor adormiți, Biserica noastră a rînduit îndeosebi pe cele semnificative pentru credința ce au mărturisit-o. Astfel, cea de a treia zi după moarté spre a ne aminti de Sfînta Înviere a Domnului nostru Iisus Hristos, a noua zi întru amintirea morții sale pe cruce în ceasul al nouălea, a patruzeccea zi spre aducere aminte de preamărita înălțare a Sa la cer, apoi tot a treia lună pînă la împlinirea anului, spre cinstirea Sfîntei celei de o ființă și de viață făcătoarei Treimi. Se obișnuiește de asemenea și pe mai departe să se comemoreze data morții.

Pentru pomenirea în comun a morților s-au stabilit zilele de sîmbătă, întrucît într-o zi ca aceasta și trupul Domnului însuși a stat în mormînt. Spre deosebire de celelalte confesiuni care țin zilele morților în anotimpul toamnei, cînd asemenea sufletelor celor dragi, păsările călătoare se îndreaptă spre alte țăraturi, cînd copacii își scuțură ultimele frunze și iarba cîmpului se uscă, cînd florile s-au veștejit asemenea vieților celor dragi, prîdispunînd astfel la melancolie și întristare, Biserica ortodoxă le-a stabilit în anotimpul primăverii, al renașterii, în legătura mai ales cu Luminatul praznic al Învierii, cînd, după cum spune cîntarea bisericească: „toate se umplu de bucurie“.

Prin aceasta se subliniază optimismul creștin care împotriva negării și deprecierii vieții, promovează încrederea în viață și apărarea vieții. Pentru același lucru, la marile praznice creștine Biserica a hotărît să nu se facă pomenirea celor răposați, iar dacă survine necesitatea unei slujbe funebre, aceasta să se facă după un ritual special.

Și în această privință trebuie să spunem că Biserica noastră a stabilit mai multe rînduieli sau slujbe pentru morți, potrivit vârstei, împrejurărilor morții, stării defunctului în Biserică, adică de cleric sau laic.

Oricît de simplu ar fi sau de fastuos, în asența sa, acest ritual constă în cinstirea celor dispăruți, în rugăciuni de mijlocire pentru odihna lor veșnică, în cîntări pline de învățătură și mîngiere pentru cei rămași.

Un dascăl al Bisericii vorbind despre puritatea și sublimitatea acestui cult, spunea : „ne rugăm pentru cei morți, ca pentru niște prieteni în călătorie, dacă ne îndoim că aceasta îi va ajuta pe ei să avem certitudinea că ne va întări pe noi”. Chiar și ofrandele aduse la slujbele funebre, prohoade, parastase, pomeniri, au un sens deosebit. Coliva este un prilej de masă comună întru pomenirea celor decedați, griul, aducîndu-ne aminte de cuvintele Mîntuitorului care rezumă o întreagă învățătură despre moarte : „Dacă grăunțele de grîu nu va muri rămîne singur, iar dacă va muri aduce multă roadă”. (Ioan 12, 24).

Luminările sînt izvor de lumină și căldură, simbol al vieții. Fără lumină e întuneric, rece, pustiu. Lumina este în același timp un memento la adresa conștiinței, care trebuie să fie mereu trează și curată, gata a răspunde pentru toate faptele săvîrșite.

Cînstirea celor răposați nu este deci numai un act de pietate ci și un suport moral pentru viața noastră, pentru conștiințiozitatea cu care trebuie fiecare să muncească, spre a propăși sau a lăsa în urmă ceva nepieritor, măcar un nume bun.

Înțelepciunea lui Iisus Sirah îndrumă astfel : „Dă din toată inima celor ce sînt în viață și față de cei morți nu opri darul aducerii aminte” (7, 33).

Acest îndemn leagă aducerea aminte de cei răposați, de datoria care o avem față de semenii noștri cu care trăim laolaltă. Și într-adevăr făcînd mereu binele el se răsfrînge asupra tuturor, prin aceasta cîstind și memoria celor ce au plecat dintre noi, și care la rîndul lor s-au străduit a-l împlini spre fericirea oamenilor și spre slava lui Dumnezeu Tată, Fiul și Sfîntul Duh.

Arhidiacon TRAIAN SEVICIU

DESPRE STIHURILE ȘI OTPUSTUL PAȘTILOR

de : Prot. GHEORGHE GETIA

Praznicul învierii Domnului este sărbătoarea cea mai mare, cea mai solemnă și mai plină de bucurie dintre toate sărbătorile care formează cununa anului bisericesc. Aceasta nu numai pentru că ea încununază activitatea pămîntească a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, ci și pentru că ea este pîrga și cheazăia învierii fiecăruia din noi.

Dar realitatea învierii Domnului nu rămîne numai principala dogmă și învățătură a Bisericii, ci ea dă viață și luminează toată viața acesteia și trăirea de fiecare zi a creștinilor. Și avînd în vedere aceste motive, încă din cele mai vechi timpuri praznicul învierii s-a sărbătorit nu numai cu deosebită solemnitate, ci și cu deosebite rînduiri liturgice, care se abat de la rînduiri bisericești de rînd, în cursul lor intervenind schimbări importante (Mitrofanovici—Tarnavski, Liturgica Bisericii drept-credincioase răsăritene, Cernăuți 1909, p. 369). Aceste schimbări se referă la serviciile divine ale vecerniei, utreniei și liturghiei, precum și la rînduiala înmormîntării din săptămîna luminată și încep chiar cu slujba Învierii, care este împreunată cu utrenia din duminica Paștilor.

În cele ce urmează ne vom ocupa însă numai de stihurile și otpustul sau apolisul Paștilor.

Rînduiala bisericească privind slujba din noaptea Învierii, prevede că, după ce s-a terminat înconjurarea bisericii, preotul, punînd crucea, evanghelia și icoana învierii pe un analoghion așezat înaintea ușilor de la intrarea principală a bisericii, citește întîi sfînta evanghelie (Matei 28, 1—7) iar apoi, cădînd spre analog rostește doxologia : „Mărire sfintei și celei de o ființă și de viață făcătoarei Treimi . . .” la care strana răspunde : „Amin”. Imediat după acest răspuns, preotul începe să cînte, repetat de trei ori, troparul „Hristos a înviat”. Cîntăreții și credincioșii repetă acest tropar tot de trei ori, iar apoi preotul cădînd analoghionul în cele patru laturi, rostește de fiecare dată unul din stihurile : „Să se scoale Dumnezeu . . .”, „Precum piere fumul . . .”,

„Așa să piară păcătoșii...“, „Aceasta este ziua care a făcut-o Domnul...“, „Mărire Tatălui și Fiului și Sfintului Duh“ „Și acum și pururea și vecii vecilor. Amin“, după fiecare stih cîntîndu-se troparul „Hristos a înviat!“ Se intră apoi în biserică continuîndu-se slujba.

Desigur, ca toate celelalte servicii divine, și slujba Învierii se prezintă ca un tot deplin și definitiv încheiat, în care fiecare gest și cuvînt are o deosebită însemnătate simbolică, începînd chiar cu înconjurarea bisericii și începerea serviciului divin înaintea ușilor bisericii, moment care simbolizează întîmpinarea de către creștini, asemenea Mironosițelor de odinioară, a Mintuitorului înviat și vestirea îmbucurătoarei întîmplări prin cuvintele: „Hristos a înviat“ (Mitrofanovici—Tarnavski, o. c. p. 639).

Începerea acestei slujbe cu o binecuvîntare care este de fapt o doxologie la adresa Sf. Treimi, doxologie în care se exprimă attributele care o caracterizează, mărturisește nu numai credința noastră în ea, ci și credința că lucrarea de mîntuire este opera ei, deși, în mod special, mîntuirea a fost dusă la îndeplinire numai de cea de a doua persoană a ei — Dumnezeu Fiul. Troparul Învierii dă glas acestei credințe cîntînd o dată cu învierea Domnului și efectele ei: biruința asupra morții și învierea tuturor. Cîntarea acestui tropar în alternanță cu rostirea stihurilor amintite, scoate și mai mult în evidență importanța actului mîntuitor, în fața căruia răul și păcatul se spulberă, făcînd loc unei indescriptibile bucurii duhovnicești.

Aceste stihuri au fost luate din doi psalmi ai lui David și anume: Psalm 67 (68), 1—3 și Psalm 117 (118), 24.

Din lipsă de date nu putem însă preciza nici momentul introducerii acestor stihuri în rînduiala slujbei de la Înviere, precum nu putem face aceasta nici în privința otpustului. Credem însă că introducerea lor s-a făcut încă din vechime.

Psalmul 67 (68) este o cîntare de laudă la adresa lui Dumnezeu și a fost compus de regele David. El se cînta în momentul în care chivotul Legii era adus la locul său după o bătălie victorioasă (Isidor Onciul, Cartea Psalmilor, traducere și explicare făcută după textul masoretic. Redactată după moartea autorului de prof. dr. Emilian Voiuțchi, Cernăuți 1898, p. 252). Căci vechii iudei aveau obiceiul să ia cu ei în război și sicriul Legii, ca simbol al prezenței lui Dumnezeu (dr. V. Tarnavski, Arheologia biblică, Cernăuți, 1930, p. 367).

Unii autori sînt de părere că acest psalm a fost compus cu ocazia aducerii chivotului din casa lui Obed Edom la Ierusalim, după înfrîngerea Iebusiților (III Sam. 6, 12), iar alții susțin că psalmul a fost compus la aducerea lui din războiul pornit de David contra Amoniților (II Sam. 11, 11).

Versetul prim al acestui psalm nu a fost însă compus de David, ci David l-a folosit ca început al psalmului său luîndu-l

de la Moisi, despre care se spune că, la pornirea chivotului Legii, atunci cînd, după un popas, israeliții se pregăteau de plecare în rătăcirea lor prin pustiul Sinai și în drum spre pămîntul făgăduinței, invoca pe Dumnezeu să-i apere de dușmani prin cuvintele : „Scoală-te Doamne, și să se risipească vrăjmașii tăi și să fugă din fața ta cei ce te urăsc pe tine“, în timp ce la oprire zicea : „Întoarce-te Doamne, către zecile de mii ale semințiilor lui Israil“ (Num. 11, 35—36).

Avînd deci în vedere scopul pentru care David a scris acest psalm, apare ca perfect îndreptățită înscrierea, ca vers de început, a invocării folosite odinioară de Moisi.

Versetul al doilea, cuprinde imprecății la adresa dușmanilor lui Dumnezeu, adică a păcătoșilor, iar cel de al treilea un indemn adresat celor drepti de a se bucura.

De fapt întregul psalm este o laudă adusă atotputernicului Dumnezeu, înaintea Căruia dușmanii pier, în timp ce drept credincioșilor li se împărtășesc binefaceri (I. Onciul, o. c. p. 251). Profetiile cuprinse în el pornesc de la binefacerile revărsate de Dumnezeu în cursul timpului (Fr. Schultz u. Hermann Strack, *Die Psalmen und die Sprüche-Salomos*, Nördlingen 1888, p. 144).

Psalmul este indirect sau numai în parte mesianic (I. Onciul, o. c. p. 3). versul 19 fiind interpretat de Sfîntul Apostol Pavel în înțeles simbolic despre Hristos (id. p. 251).

Cunoscînd acum toate acestea, putem înțelege și motivele care au determinat introducerea acestor versete în tipicul serviciilor divine de la Paști și raportarea lor la faptul învierii Domnului. Căci așa precum odinioară Moisi invoca ajutorul lui Dumnezeu asupra celor care rătăceau căutîndu-și țara ; precum David și întregul popor iudeu îl cîntau veselindu-se de biruințele cîștigate, tot așa Biserica, prăznuind învierea Domnului și Mîntuitorului Hristos, folosește primele versete ale acestui psalm pentru a ruga pe Dumnezeu ca, îndepărtînd pustiirile păcatului să lase netulburată credincioșilor, bucuria și veselia sărbătoririi.

Ultimul stih „Aceasta este ziua care a făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim într-însa“, formează, cum am spus, versetul 24 al psalmului 117 (118) și introducerea lui ca stih încheietor, motivează și explică în același timp, versetele anterioare : să piară păcatul, iar dreptii să se bucure și să se veselească. Căci dacă credincioșii pot avea diferite motive pentru a se bucura și mai ales zile anumite închinare numai bucuriei și veseliei, dintre toate aceste zile, ziua de Paști sau duminica învierii Domnului este ziua de manifestare a celei mai depline bucurii și veselii duhovnicești, zi anume lăsată și chiar anume „făcută“ de Dumnezeu pentru aceasta, așa cum atît de categoric se exprimă Psalmistul. Și nici nu ar putea fi altfel, de vreme ce învierea Domnului a adus bucuria eliberării din tirania păcatului și a morții și siguranța mîntuirii.

De altfel și psalmul acesta este tot un psalm mesianic, fiind foarte apropiat ca conținut de idei cu Ps. 67 (68).

Acești psalmi au comun bucuria pricinuită de un cult divin reînnoit (Fr. Schultz u. H. Strack, o. c. p. 145).

Încă din cele mai vechi timpuri, Psalmul 117 (118) a fost socotit între psalmii mesianici, regele amintit în el fiind considerat prototipul lui Mesia. Lucru acesta era știut de întreg poporul iudeu, pe care îl auzim întâmpinând pe Domnul nostru Iisus Hristos, la intrarea lui solemnă în Ierusalim, cu cuvinte de bun venit luate tot din acest psalm: „Binecuvântat este cel ce vine întru numele Domnului” (v. 26). (I. Onciul, o.c.p. 420).

Sfântul Ioan Gură de Aur comentind psalmul spune că în el există o frază pe care poporul avea obiceiul de a o repeta în cor după fiecare vers și anume: „Aceasta este ziua care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim într-însa”. La auzul acestor cuvinte aproape toți se ridică în picioare și aceasta este, mai ales, cântarea pe care credincioșii au obiceiul de a o asculta în adunările duhovnicești ale acestei cerești sărbători” (S. Jean Chrysostome, Oeuvres complètes, trad. în l. franceză de M. Jeanuinn, ed. III-a, Bar Le Duc 1874, v. VI, p. 158). Și continuă explicînd că, cuvîntul „zi” nu trebuie înțeles ca zi solară, ci ca totalitatea lucrurilor minunate care s-au săvîrșit în ea. „Căci, întocmai ca atunci cînd spunem despre o zi că este rea gîndindu-ne, nu la mersul soarelui, ci la nenorocirile întîmplătoare în acel timp, tot așa numim bună, ziua în care s-au petrecut lucruri frumoase. Cuvintele Psalmistului s-ar putea deci interpreta astfel: Dumnezeu este acela care a făcut minunatele lucruri ale acestei zile, căci singură mîna Sa putea să le săvîrșească” (idem, p. 165). Adică ziua în care a avut loc împăcarea lui Dumnezeu cu creatura, cînd pămîntul a asaltat cerul și fapăturile nevrednice de pe el s-au făcut vrednice de împărăția cerurilor, cînd raiul s-a deschis, păcatul a fost distrus, iar cei ce au fost pedepsiți după lege, au fost izbăviți în afara ei. De aceea Profetul, după ce a văzut cu duhul aceste minuni, le atribuie lui Dumnezeu, arătînd că tot ceea ce s-a făcut, s-a făcut de Dumnezeu. Iar bucuria și veselia, la care el ne îndeamnă în această zi, este o bucurie duhovnicească, bucuria sufletului, bucuria inimii (idem, ibidem). Căci ziua pe care el a văzut-o și a descris-o nu este alta decît ziua învierii Domnului. Ca atare nu s-ar fi putut găsi un stih mai potrivit nici pentru a o caracteriza, nici pentru a întregi înțelesul celorlalte stihuri.

Stihologia se încheie cu doxologia mică, prin care se aduce, încă o dată, mărirea întreitului Dumnezeu pentru tot ceea ce a proclama Sa a făcut spre a ne mîntui.

Cuprinzînd într-o formă foarte concentrată bogate și înălțătoare idei în legătură cu învierea Domnului, prin rostire so-

lemnă în alternanță cu cîntarea troparului Învierii și în mijlocul unei pioase și semnificative tăceri și așteptări, în noaptea luminată de stelele cerului și de flăcările jucăușe ale luminărilor din mîinile creștinilor, aceste stihuri au darul de a înălța duhovnicește, făcîndu-ne să re trăim spiritualicește, peste veacuri, aceeași bucurie și veselie de care s-au învrednicit Mironosițele cînd l-au văzut pe Domnul înviat și Apostolii cînd s-au convins de realitatea acestei învieri.

Aceste stihuri se rostesc, din altar, la toate serviciile divine publice: vecerniile, utreniile și liturghiile ce se fac în cursul săptămîni luminate, preotul cădînd sfîntul prestol în cele patru laturi și proscomidia, rostind de fiecare dată unul din ele în așa fel ca stihul încheietor al doxologiei mici: „Și acum și pururea...” să fie rostit tot din fața sfîntului prestol, ca și stihul de la început.

Ajungînd acum sfînta slujbă la sfîrșit, vor trebui împlinite cele necesare concedierii creștinilor, adică să li se dea învoirea liturgică de a pleca din biserică. Trebuie deci ca slujba să fie încheiată sau, cum se zice, să i se facă otpustul sau apolisul.

Data fiind însă importanța deosebită a acestei sărbători, încheierea serviciilor divine care se săvîrșesc la Paști, se face în mod deosebit de al celorlalte sărbători deși, după cum prevede rînduiala bisericească, nu numai că fiecare praznic împărătesc își are otpustul propriu, ci chiar și fiecare zi din săptămîină se deosebește de celelalte și prin otpust. Totuși, otpustul Paștilor deosebindu-se de otpusturile celelalte nu numai prin forma ci și prin fondul său, ne vom opri cîteva momente și asupra lui.

După rînduiala înscrisă în tipicul Bisericii noastre, otpustul Paștilor se face astfel: în loc de obișnuita doxologie „Mărire Ție Hristoase...”, preotul, avînd în mîini sfînta Cruce, stă în ușile împărătești cu fața către sfîntul prestol și cîntă troparul învierii „Hristos a înviat din morți cu moartea pe moarte călcînd...”, versul următor „... și celor din morminte viață dăruindu-le” fiind preluat și cîntat de strană, în vreme ce preotul, întorcîndu-se cu fața către credincioși zice: „Hristos a înviat din morți cu moartea pe moarte călcînd, și celor din morminte viață dăruindu-le. Adevăratul Dumnezeu nostru, pentru rugăciunile Prea Curatei Maicii Sale și ale tuturor Sfinților, să ne miluiască și să ne mîntuiască pe noi, ca un bun și de oameni iubitor”. Strana: Amin! Apoi preotul, ridicînd sfînta cruce, zice de trei ori „Hristos a înviat!”, credincioșii răspunzînd, de fiecare dată „Adevărat a înviat!”. Strana sau credincioșii mai cîntă acum încă o dată troparul învierii, pe care preotul îl continuă zicînd: „Și ne-a dăruit nouă viață veșnică, să ne închinăm învierii Lui celei de a treia zi”. În loc de amin-ul final, se cîntă din nou, „Hristos a înviat” (Mitrofanovici-Tarnavski, o.c. p. 643), cu aceasta serviciul divin sfîrșindu-se, iar credincioșii fiind liberi a pleca din biserică.

Intocmai ca și stihurile, acest otpust se face la toate serviciile divine publice din săptămîna luminată, adică la vecernii, utrenii și liturghii.

Rostul introducerii acestor schimbări în otpustul Paștilor trebuie căutat, pe lingă importanța sărbătorii și în intenția Bisericii de a menține mereu înălțate sufletele credincioșilor, și de a le înțări credința atît în învierea Mîntuitorului, cît și în efectele pe care această înviere le are pentru mîntuirea noastră.

Alt rost nici nu poate avea, în special, provocarea la mărturisire a realității învierii pe care o face preotul atunci cînd din ușile împărătești, se adresează credincioșilor zicînd: „Hristos a înviat!”. Și nici fraza ultimă: „Și ne-a dăruit nouă viața veșnică...” nu urmărește altceva decît să facă să se imprime cît mai adînc în sufletele tuturor, credința în înviere și în viața veșnică, precum și speranța dobîndirii ei, datorită tocmai învierii Domnului, neconținută repetare a troparului învierii în tot timpul duratei sărbătorii urmărind același scop.

Ca încheiere nu mai rămîne de spus decît că limitarea rostirii stihurilor și a otpustului numai la săptămîna întîia de după Înviere, sau la săptămîna luminată, este a se căuta în faptul că, deși sărbătoarea Paștelor se întinde pe un interval de timp de patruzeci de zile, numai săptămîna luminată se consideră ca continuarea însăși a Învierii. De aceea și rînduielile liturgice care se săvîrșesc în această săptămîna se împlinesc aproape ca și cele din duminica învierii (Mitrofanovici, Tarnavski, Cotlarciuc, Liturgia Bisericii Ortodoxe, Cernăuți, 1929, p. 710).

Miercuri în săptămîna orbului, săptămîna a VI-a după Paști, fiind încheierea, ieșirea sau odovania praznicului, se împlinesc aproape aceleași rînduieli ca și în duminica Paștelor, rostindu-se deci și stihurile și otpustul despre care a fost vorba pînă acum.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA ISTORIA BISERICII ARĂDENE DIN VEACUL XVIII

de: Prof. dr. TEODOR BODOGAE

Între actele disperate aflate în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu se numără și cele 11 scrisori trimise de mitropolitul Carlovițului Pavel Nenadovici (1749—1768) episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751—1768), pe care le publicăm în cele de mai jos. Ele sînt scrise în slavona bisericească de redacție rusească, uzitată pe atunci. Intrucît ele cuprind material interesant și dau amănunte necunoscute în legătură cu condițiile grele, între care se desfășura viața bisericii ortodoxe din părțile Aradului, am socotit că facem un lucru bun publicînd în traducere textul acestor scrisori. Pentru documentare am dat în facsimil și una dintre ele, în text original slavon.

Problemele la care se referă scrisorile sînt diferite, dar aproape în toate se resimt greutatea prozelitismului catolic și apăsările exploatare ale regimului habsburgic și ale organelor administrative ungare. Politica de duplicitate dusă de Curtea din Viena se resimte și în scrisorile de față. Pe de o parte, împărăteasa Maria Terezia se angajase — ca și înaintașii ei — să susțină „privilegiile ilirice” ale sîrbilor, iar pe de altă parte paturile conducătoare din Ungaria, clerul înalt, nobilimea și moșierii nu voiau să cedeze din privilegiile lor materiale și spirituale. Putea spune Viena ¹⁾ că „natio illyrica solummodo suae C.R. Majestati est subiecta, ab omni alia vero dependentia tam comitatuum, quam dominorum terrestrium exempta maneat”, căci în același timp, din același loc înalt se comunicau ordine „liniștitoare” că nici unul din privilegiile vechi ale nobilimii nu se vor desființa. Preoții și prelații catolici executau pretutindenea dispozițiile legilor feudale, încasînd dijma de la toți supușii terestri, chiar dacă nu erau toți de legea romană. Emigrați la nordul Dunării, cu toate privilegiile și imunitățile confirmate de împărat, mai ales în anii cînd casa austriacă se vedea nevoită a face apel la vitejia soldaților sîrbi în fața răscoalelor lui Fr. Rákoczy ori în fața pericolului turcesc și mai tirziu prusac, sîrbii au tre-

¹⁾ Radonici-Kostici, *Privilegiile sîrbești*, text latin și sîrb, Belgrad 1954, p. 32.

buit să lupte continuu vreme de 100 de ani (1691—1791), pentru ca pînă la urmă să se ajungă tot numai la inarticularea lor în lege ca indivizi nu ca nație privilegiată. Pînă în 1791 sîrbii și românii din părțile Ungariei n-aveau drept de proprietate, nu puteau cumpăra și vinde, nu se puteau muta dintr-un loc în altul, preoții lor nu erau scoși de sub jurisdicția forului civil, nici nu puteau fi duhovnici în caz de condamnare a enoriașilor lor, în plus erau obligați să țină și sărbătorile romano-catolice și să nu vîndă în prăvălii între orele 8—11 în zilele acestor praznice (vezi doc. IV). În fond, exceptînd regiunile grănicerești „privilegiile ilirice” s-au redus mai mult la autonomie bisericească și școlară. Nimic din teritoriul propriu, din conducerea voevodală, cu organe administrative proprii, cu limbă și cu instituții proprii așa cum le-au cerut încă din 1706, nimic din toate acestea nu se vor împlini. Abia între 1848—60 va fi îngăduită, din calcul politic, realizarea parțială a acestor strădanii de peste 100 de ani, dar și în acest timp Voivodina sîrbească din Banat și sudul Ungariei va fi departe de ceea ce au visat sîrbii. Statul habsburgic catolic și nobilimea maghiară nu puteau îngădui mai mult. Doar zguduirile revoluționare și emanciparea politică adusă de spiritul timpurilor noi dacă vor putea pînă la urmă să ducă la schimbări mai importante, dar acestea abia în sec. XIX și XX.

Am amintit pe scurt aceste fapte, pentru a înțelege mai bine documentele de mai jos.

Pentru a promova cît mai bine prozelitismul catolic, regimul habsburgic condus de călugării iezuiți, de fiscalul austriac și de cătanele împărătești acționează brutal pretutindeni, dar mai ales în regiunile în care populația ortodoxă, română ori sîrbă, era în majoritate. Regiunile bihorene și arădane cuprindeau populația preponderent românească, iar porțiunea dinspre granița Sloveniei, Croației, Sîrbiei era, dacă nu în preponderență sîrbească, în orice caz populată în mare parte de ortodocși. Aici era de cîteva sute de ani mănăstirea Marcea un centru de rezistență din cele mai importante ale sîrbilor în fața misionarilor iezuiți și piariști, care împinziseră imperiul cu școlile și instituțiile lor de tot felul. O campanie furibundă de mai mulți ani s-a pornit contra acestei mănăstiri, ajungîndu-se pînă la răscoale populare și la întrebuintarea forței armate, prin care s-a obținut scopul dorit: alungarea călugărilor ortodocși și înlocuirea lor cu alții, uniți.¹⁾

Un astfel de caz erau și regiunile bihorene și arădane. Aici episcopul latin de Oradea era proprietar de întinse latifundii, era și prefect pe linie administrativă, dresa și acte de stare civilă. Fără știrea și aprobarea lui nu se putea întreprinde o vizitație canonică, nu se putea ține nici un sinod provincial. Principiul

²⁾ Vezi pe larg la Schwicker, *Polit. Geschichte der Serben in Ungarn*, Budapesta 1880, p. 146—160.

feudal „cujus regio, ejus religio“ era aplicat din plin. Nu mai vorbim de sarcinile sociale, care erau din cele mai grele. Trei pătrimi din satele românești din Bihor intrau în patrimoniul acestui mare latifundiar. În decursul veacului XVIII mai mulți episcopi latini și vicarii lor din Oradea au încercat în toate chipurile să atragă pe români la catolicism, respectiv la unație, întrebuintând mijloacele cele mai viclene și mai dure. Ca în plin ev mediu, cine îndrăznea să meargă în pelerinaj la troița ridicată la Lipova, unde a predicat cuviosul Visarion în primăvara anului 1744 era amenințat și închis. Dacă ar fi îndrăznit episcopul de la Arad să facă vreo vizitație canonică trebuia să ceară asistență militară, altfel prelații catolici și organele administrative puneau tot felul de piedeci pentru a o împiedeca. După moartea episcopului Isaia Antonicovici (1748), pretextând că în 1695 primele privilegii ilirice nu pomeneau de un episcop ortodox în Arad, autoritățile habsburgice au vrut să suprimă pur și simplu episcopia arădiană, pe motiv că fiind „săracă“, neputându-se întreține singură, ar fi constituit o prea mare povară pentru finanțele imperiale. Motivul adevărat al acțiunilor guvernamentale însă era altul: în 1735 avusese loc cunoscuta răscoală a poporului arădian și bănățean condusă de Pero Seghedinaț, de aceea, drept represalii se introduseră cele mai drastice măsuri de trai, plus, ca să aibă mai sigur controlul asupra regiunii se desființează și centrele grănicerești din aceste părți, iar drept urmare s-a pornit o masivă campanie de emigrare spre Rusia, a peste 30 000 de sârbi și români. Ne putem, deci, închipui cât de ușurați au răsuflat creștinii arădiani, sârbi și români, când, în august 1749 li s-a anunțat venirea noului episcop Sinesie.

Fost pînă atunci administrator al averilor împărătești din Frușcagora, Sinesie Jivanovici³⁾ se născuse în vechiul sediu al episcopiei sârbe din Ungaria, în Sîntandrei (îngă Buda) la anul 1706. Om evlavios și excelent administrator, om de încredere al mitropolitului Pavel, Sinesie a lăsat o frumoasă amintire printre români. Actele de față (I—II) ne vorbesc despre instalarea lui, dar mai ales despre greutățile întâmpinate cu vizitarea parohiilor din eparhie. Se știe că deși a fost confirmat de Curte, Sinesie n-a fost lăsat să-și viziteze credincioșii din Hălmagiu, pentru că acesta rămăsese rupt din punct de vedere administrativ de Arad. Actele III, V și VI se referă la aceste stări de lucruri. Prestigiul mare, de care se bucura mitropolitul Pavel Nenadovici la Curtea imperială a adus pînă la urmă și recunoașterea dreptului de vizitare personală a Hălmagiului și a Bihorului, iar nu numai prin vicar, cum se aprobase înainte. Se știe ce triumf strălucit a constituit pentru biserica ortodoxă întreagă,⁴⁾ dar îndeosebi pentru biserica românească din Ardeal și părțile ungurene vizitațiile ca-

³⁾ Despre el a scris Dimitrie Ruvară în „Srpski Sion“, 1907.

⁴⁾ S. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, Sibiu, 1920, I, p. 224—259.

nonice făcute de Sinesie Jivanovici în Hălmagiu și Bihor în cursul anilor celor mai sălbatice măsuri luate de stăpânirea habsburgică între 1750—1758.

În Hălmagiu, cele 49 de sate românești declarau unanim că „mai bine își jertfesc viața și capetele, decît să părăsească legea și ceva din dogmele bisericii.⁵⁾ „Próvizorul Tatay, zice mai departe plîngerea românilor, ne-a făgăduit că ne dă bani și sare gratuită, nouă însă nu ne trebuie nici vicar (P. P. Aaron, unit) nici sare, ci ne trebuie vîldică de Arad“. În altă plîngere se spune: Ne cer dijma dacă nu ne unim, pe unii ne-au bătut atît de crunt, încît țîșnea singele prin cămașă“.⁶⁾ Intervențiile energice ale mitropolitului Nenadovici și vrednicia episcopului Sinesie au hotărît pînă la urmă trimiterea comisiei imperiale, care a dat cîștig de cauză credinței ortodoxe din aceste părți.

Iar despre rezultatul vizitației din Bihor între 1753—55 cînd abia 3 sate s-au declarat unite, iar restul, peste 300 sate, au defilat cu toții în mod impresionant, preoți și popor, prin fața comisiei imperiale conduse de contele Seeberg declarînd că ei își păstrează legea strămoșească. Fără îndoială, că dosarul acestei vizitații din Bihor, păstrat și publicat de istoricul sîrb Ruvaraț este una din cele mai strălucite pagini din istoria vremilor aceleora. E drept, că prelații catolici și autoritățile feudale ale timpului nu s-au gîndit să respecte mult timp hotărîrile poporului. Se știe⁷⁾ că tocmai în Bihor s-a făcut uz pentru prima dată de diploma a II-a leopoldiană din 12 decembrie 1701, care dădea voie populației ortodoxe să se unească cu oricare din cele 4 religii recepte, asigurîndu-li-se însă libertate de cult și în cazul cînd ar rămînea mai departe în credința răsăriteană. Pentru a face față oprămirilor catolice înnoite, mitropolitul trimite și în 1757 (act X) scrisorile „protecționale“ date de Maria Terezia în 1756 pentru a face uz de ele împotriva oricui le-ar călea.

Dintre celelalte scrisori, interesante sînt cele de sub Nr. IV și VII.

Prima, din 28 octombrie 1752, ne duce cu gîndul la obligația creștinilor ortodocși de a ținea (pe lîngă praznicele lor din calendarul vechi iulian) deodată cu romano-catolicii și cele 4 mari praznice: Paștile, Rusaliile, Crăciunul și Joia Verde, iar în celelalte sărbători papistase întrerupînd lucrul între orele 8—11. Cînd ne gîndim la faptul că sîrbii și macedo-românii se lansaseră cu elan în viața meșteșugărească și mai ales negustorească în aproape toate ȋrgurile și orașele austro-ungare și că mulțimea lor constituia „mai ales pe unde trăiesc amestecați romano-catolicii cu ortodocșii“ tot atîtea ocazii de a se ajunge la lezarea „re-

⁵⁾ Dragomir, *o.c.*, I, actul 71.

⁶⁾ Dragomir, *o.c.* I, actul 72.

⁷⁾ Schwicker, *Pol. Geschichte*, p. 190—217.

ligiei împăratului" prin afişarea lor masivă la lucru în zilele de repaos romano-catolic, — desigur că lucrurile îşi găsesc o oarecare explicare. Dar, desigur, în regiunile cu populaţie pur ortodoxă nimeni nu ar fi îndrăznit şi nu s-ar fi putut gândi să ceară reciprocitate şi pentru religia poporului „de jos” . . .

Pastorala din 10 septembrie 1757 ne face dovada unei influenţe liturgice romano-catolice asupra evlaviei ortodoxe. Spiritul evlaviei răsăritene nu cunoaşte la liturghiile Sf. Vasile şi Ioan obligaţii de îngenunchere sau de mătănnii întreite la anumite momente din desfăşurarea slujbei.

În semn de canon şi penitenţă se prescrie în mod expres acest lucru la liturgia darurilor înainte sfinţite, care se săvârşeşte în timpul postului mare. Le ieşirea cu darurile numai în liturgia aceasta (a darurilor înainte sfinţite) trebuie îngenunchiat, spune pastorala, pentru că numai aici avem darurile prefăcute, pe cînd în celelalte liturghii la ieşirea cu darurile avem numai pîine şi vin, iar îngenuncherea trebuie făcută (la acele liturghii) în momentul prefacerii. Pastorala mai cere îngenunchere întreită şi în momentul ridicării agnelului („Sfintele Sfinţilor”), apoi a chemării la împărtăşire („Cu frica lui Dumnezeu . . .”) şi a încheierii liturghiei („Totdeauna, acum şi pururea . . .”). La fel cere pastorala să se îngenuncheze şi pe drum în clipa întîlnirii unui preot care duce sfînta împărtăşanie unui bolnav. Recomandările acestea au venit probabil prin intermediu rusesc, căci se ştie că ţarul Petru cel Mare îngenunchea pe stradă cînd întîlnea un astfel de preot cu Sf. Cuminecătură. Oricum, e ştiut că numai evlavia apuseană a prevăzut şi a categorisit pentru fiecare împrejurare liturgică numărul şi felul plecării genunchilor. Lăsăm în grija specialiştilor în cercetări liturgice să precizeze mai deaproape lucrurile. Deocamdată observăm că pînă azi se resimte în eparhiile Timişoarei şi Aradului o oarecare disciplină generalizată de îngenunchere în timpul rugăciunii prefacerii euharistice precum şi a chemării la împărtăşanie.

Scrisoarea IX ne descrie un abuz, la care se dedau unii episcopi sîrbi de atunci, de a reţine pe seama lor necomplete unele parohii, pentru a putea lua un venit cît mai mare de pe ele. Energeticul mitropolit Pavel vrea să stîrpească acest abuz. Dară, însă în epistola I (din 29. X. 1751) însuşi mitropolitul cere să i se trimită jumătate din venitul eparhiei Aradului, lucrul are să se înţeleagă în sensul că din 1748, de la moartea lui Isaia Antonovici şi pînă în toamna lui 1749 cînd a venit Sinesie, administrarea eparhiei Aradului a avut-o Pavel Nenadovici însuşi.

Scrisoarea VIII se referă la dispoziţia „sanitară” dată de împărăteasă de a nu se mai face înmormîntarea pînă nu se eliberează de către inspectorii speciali autorizaţia de înhumare după constatarea felului morţii decedatului. Lucrul se aplică mai ales la oraş, dar se ştie că şi aici ingerinţa autorităţilor catolice mergea

uneori prea departe, interzicînd, de pildă, "sărutarea cea mai de pe urmă a mortului", așa cum o prescriu cărțile de cult ortodoxe, fie că era vorba de sărutarea însăși a decedatului, fie a crucii puse pe pieptul lui. Poziția înjositoare în care era ținut cultul ortodox reiese și din faptul că la execuțiile condamnaților, preotul ortodox nu i se permitea nici să apară ca duhovnic, pentru că nu era pe plac autorităților imperiale ce împlineau acest mandat. Abia după 1756 se permite acest lucru, dar desigur, nu în toate provinciile împărăției, căci în Croația, Austria propriu-zisă sau în alte provincii cu majorități romano-catolice măsurile restrictive pentru celelalte culte se vor menține pînă aproape în vremile noastre.

I

Carloviț 29 octombrie 1751. Mitropolitul Pavel Nenadovici către Sinesie (nou numit la Arad) în legătură cu instalarea lui, cu veniturile pe timpul vacanței episcopale și cu unele probleme personale.

Prea Sfințite și Prea luminate Domnule Episcop, în Hristos prea iubite frate,

În legătură cu cele transmise înainte de Prea Sfinția Voastră prin arhimandritul mănăstirii Racovaț, aș fi dorit ca instalarea să se facă la termenul fixat trimițînd acolo în ziua respectivă pe Prea Sfințitul Episcop al Timișorii iar din parte-ne trimițînd (pe lingă același arhimandrit) și pe arhimandritul (nostru) Iosif cu plenipotență în acest sens, iar dacă cumva Domnul Episcop al Timișorii dintr-o pricină oarecare n-ar putea merge atunci arhimandritul meu să îplinească toate cele de lipsă. Dar întrucît Prea Sfinția Voastră ați participat pînă acum de două ori la alte instalări, binevoiți a da cele mai bune informații pentru această ceremonie, îndrumîndu-l întru toate ca să meargă totul strălucit.

Sper că simpatia ce am arătat-o și mai de mult dar și mai în urmă față de Prea Sfinția Voastră să poată să Vă convingă să lăsați din restanțele eparhiale să fie slobode ca și pînă acum sau să-mi dați și mie jumătate din ele (cînd le veți strînge, pe lingă jumătatea pe care o păstrați pentru Voi), sau dacă nu sînteți de acord cu asta atunci să-mi scrieți în prealabil pentru ca să încredințez pe arhimandritul Iosif să strîngă toate aceste restanțe sub asistența Voastră.

Din pricina vizitei cam grăbite a Arhimandritului n-am putut să vă mai trimit pești proaspeți, dar primiți deocamdată ceva pește sărat și icre pînă cînd starețul de la Racovaț se va pregăti

să trimită și vinul, cu care ocazie noi nu vom uita să trimitem Prea Sfinției Voastre vinișorul și peștii. Iar acum încredințându-mă sfințelor Voastre rugăciuni, rămîn

al Prea Sfinției Voastre
umilit serv
PAVEL NENADOVICI.

Epilog : Să faceți față cât mai repede la instalația aceea, vezi ca să împlinești jumătate (din restanță) chiar dacă o dai din buzunarul tău pentru ca să-ți poți aduna cumva și partea ta.

II

Carloviț 2 decembrie 1751, Mitropolitul Pavel Nenadovici trimite episcopului Sinesie de Arad o ciornă cu propunerile plenipotențiarului Orenghi, cerîndu-i răspuns în privința intervenției pentru aprobarea vizitației în Hălmagiu.

Am vrut să expediez Prea Sfinției Voastre extractul anexat, din care se poate vedea ceea ce propune și cere plenipotențiarul poporului nostru, d. Orenghi, așteptînd apoi de la P. S. Voastră răspunsul, pe care trebuie să-l dăm lui Orenghi. Incolo, încredințîndu-mă rugăciunilor frățești, rămîn, al P.S. Voastre smerit serv

PAVEL NENADOVICI
arhiepiscop și mitropolit

III

Carloviț 2 decembrie 1751. Mitropolitul Pavel Nenadovici înștiințează pe episcopul Sinesie al Aradului despre greutățile vizitării Hălmagiului (original).

În scrisoarea trimisă mie din 21 a lunii trecute n-am întîrziat să anunț mai întîi că arhimandritul Racovățului va putea veni acolo ca să Vă trimit confirmarea cancelariei maghiare, dar dacă, după cum cunoaște Prea Sfinția Voastră lucrurile, pentru el poate să fie vre-o piedică, bine ați face dacă ați trimite pe un om cu scrisoare pînă acolo.

Venind de curînd agentul Orenghi — care de altfel de 2 ori a mai fost altădată în județ în Eparhia Voastră — l-am înștiințat și i-am înmînat intîmtele (plîngerile) și nu voi uita să-l rog dacă voi primi de la el o copie, să v-o trimit.

Cu mîna mea l-am înștiințat cît sînteți de împiedicat în districtul Hălmagiului și să-și trimită oamenii după cum spune de-

cretul și că pentru aceasta rămîne îndatorat înălțatei deputații aulice de la care să solicite cele de lipsă.

Înștiințându-vă aceste lucruri și încredințându-mă frățeștilor rugăciuni, rămîn al Prea Sfinției Voastre

umilit serv

PAVEL NENADOVICI
arhiepiscop și mitropolit.

Verso : de la Domnul Mitropolit am primit-o la 9 decembrie 1752 (sic!).

IV

Viena 20 octombrie 1752. Mitropolitul Pavel Nenadovici către episcopul Sinesie al Aradului în problema ținerii vechiului calendar și a celor 4 praznice mari (Paști, Rusalii, Crăciun și Festum Corporis Domini), când, deodată cu romano-catolicii, ortodocșii erau obligați să țină și ei zi de repaos (original).

Despre modul cum s-a milostivit Înălțimea Sa Cesaro-Crăiască, Impărăteasa noastră a binevoi să rezolve atît respectarea pe mai departe a vechiului calendar, dar și serbarea celor 4 mari praznice ale romano-catolicilor, iar în celelalte sărbători romano-catolice să țină închise dughenele meseriașilor și ale negustorilor, poate să se lămurească Prea Sfinția Voastră amănunțit din Rescriptul trimis nouă în traducere și pe care-l anexăm, din care se poate vedea clar în ce fel propunerea noastră, orală și scrisă, de a ne respecta reciproc calendarul s-a putut pune de acord neștiind și neputînd să propunem ceva ce trece peste deciziile unor sinoade ecumenice (supranaționale) dorind în același timp și respectarea textului Rescriptului.

Dar după cum ades pomenitul și prea înaltul Rescript cesaro-regesc afirmă textual că Majestatea Sa Cesaro-Regească a trimițat să se dispună în cuprinsul tuturor Comandelor militare, a Administrațiilor județene și a Magistraturilor orășenești că după cum prevăd privilegiile noastre calendarul vechi al ritului răsăritean nu se desființează, ci rămîne întreg, dar poporul nostru e obligat să țină și cele 4 praznice mari romano-catolice, adică Paștile, Rusaliele, Crăciunul și Corpul Domnului sau simplu procesiunea Hostiei și a pruncului și anume din primele 3 praznice să țină numai prima zi deplină și în acele zile magazinele meseriașilor și negustorilor să le țină închise toată ziua fără a lucra nici acasă, nici la cîmp, și fără să provoace vreun scandal afișînd vreo șatră ori făcînd vreo tulburare bisericii sau rînduiei romano-catolice. În celelalte 2 zile ale praznicilor amintite, poporul nostru își poate deschide liber magazinele și poate lucra orice lucru. Cît despre celelalte sărbători romano-catolice, Majestatea Sa Cesaro-Regească nu cere poporului nostru să le serbeze, ci

doar să le respecte, abținându-se de la lucru între 8—11 dimineața închizând magazinele negustorești și meșteșugărești : (și pe unde trăiesc amestecați romano-catolici cu ortodocși) : să nu facă comerț în acel timp nici în magazine, nici în șetri nici să strige ori să facă larmă în timpul în care se săvârșește sfânta slujbă. E de la sine înțeles că în celelalte sărbători romano-catolice nu se mai pretinde nimic credincioșilor noștri : nici să țină închise magazinele în ceasurile respective și nici să se abțină de a nu lucra ceva în șatră și în fața dughenii vinzând alimente după obicei, ci dimpotrivă să fie slobod fiecare să-și desfășoare munca în magazinul său ori pe acasă ori să lucreze la câmp, în schimb, în fiecare praznic romano-catolic de dimineață pînă la ora 8 să deschidă magazinele, să vîndă și să lucreze, dar de la 8 la 11 închizînd magazinele să-și continue lucrul înăuntru cu ușile închise și fără șatră, urmînd ca după ora 11 să deschidă, să tirguie, să lucreze și să muncească orice tot restul zilei ca și în celelalte zile lucrătoare.

După cum e cunoscut P. S. Voastră, Vă aducem la cunoștință acum să comunicați clerului în subordine și să faceți publicitate și printre credincioșii mireni ce este și în ce constă acest prea Înalt Rescript, care e gîndul și intenția lui și că odată ce s-a adus la cunoștința credincioșilor de legea răsăriteană cum trebuie să se comporte în timpul sărbătorilor romano-catolice (afară de cele 4 mari praznice amintite de noi și desigur numai în prima zi), ținînd ziua întreagă ori măcar cele 3 ore fixate ca sărbătoare — în celelalte praznice romano-catolice, dacă în acest timp interzis va fi aflat careva că lucrează și va fi arestat, bătut, pedepsit ori în alt chip condamnat sau va fi aflat făcînd contrabandă, un astfel de caz să fie adus la cunoștința Prea Sfinției Voastre cu date : numele, porecla, ocupația, localitatea, în ce sărbătoare romano-catolică a contravenit, în ce zi, în ce lună și în ce an, de cine a fost văzut, din ce clasă și ce grad era, cu ce anume a contravenit și față de cine, cu numele și cu indicarea modului și dacă poate să se indice și martori demni de încredere, prezentîndu-se — unde-i cazul — plîngerea în scris din partea alor noștri ori a romano-catolicilor și trimițînd-o Prea Sfinției Voastre, ca apoi fără întîrziere să ne-o transpuneți Nouă, pentru ca tratarea cazului să se poată face la timp.

Avînd neîndoielnica speranță din partea P. S. Voastre că Veți da curs la toate acestea, încredințîndu-ne frățeștilor rugăciuni rămîn al Prea Sfinției Voastre

smerit serv,
PAVEL NENADOVICI

(Verso : Primită în Arad la 29 octombrie 1752).

V

Carloviț. 13 august 1753. Mitropolitul Pavel Nenadovici scrie episcopului Sinesie de Arad despre suferințele provocate de romano-catolici mănăstirii Marcea, precum și despre greutățile prin care trece episcopia Aradului (original).

Prea Sfințite Domnule Episcop, mie prea iubite frate întru Hristos.

Iată, cu inima îndurerată și cu suflet abătut ridic glas către Frăția Ta pentru mult încercata mănăstire Marcea, cu hramul Sf. Arhangheli, iar cât de mult ne-am silit și ne-am zbatut pentru ea împreună cu Sinodul și cu Congresul nostru este cunoscut Prea Sfinției Tale. Cât despre ceea ce ar mai fi de făcut și de întreprins, așteptăm neîntârziat să-ți dai părerea.

N-am putut trece cu vederea informația, pe care Frăția Ta ai trimis-o din Viena la 6 august și deși cu multă cheltuială, totuși am luptat într-una pentru bunăstarea sfintelor noastre episcopii și m-am zbatut să procur și să-ți trimit spre mângâiere și bucuria Ta documentele alăturate, foarte necesare în procesul pentru acel teren de finat,¹⁾ pe care Episcopia îl are în Arad și în Giula și despre care se eliberase încă răposatului episcop (Isaia) patentul împărătesc.

Aceasta, până când, cu ajutorul Domnului, îți voi comunica, la întâlnire, și alte lucruri.

Incredintându-mă frățeștilor rugăciuni, rămân, al Prea Sfinției Tale,

plecat serv,

PAVEL NENADOVICI

arhiepiscop și mitropolit ortodox

VI

Carloviț 31 decembrie 1754. Mitropolitul Pavel Nenadovici răspunde episcopului Sinesie că n-a putut trimite răspunsul în cauza Hălmagiului. În privința mănăstirii Hodoș-Bodrog îi răspunde că nu trebuie egumenul să intre în corespondență cu administrația Banatului pe teme de ordin economic (original).

Am primit în ziua de 24 a acestui sfârșit de lună și de an cu multă plăcere frățeștile urări de sărbători invitându-mă să răspund și la cele de mai înainte.

Pentru biserica din Hălmagi din cauza bolii secretarului s-a întârziat trimiterea traducerii propuse de noi, dar cu poșta viitoare se vor lua măsuri să se termine. La fel și plângerea celor din Holod.

¹⁾ A se vedea despre „liwada wladicsaszka” cele spuse (de prof. Șt. Lupșa) în *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București 1958, p. 337—38.

În absența P. S. Voastre ne-a comunicat arhimandritul mănăstirii Hodoș decretul Onor. Administrației Bănățene, în care dorea să știe câte grâne a consumat mănăstirea în 10 ani. O astfel de pretenție ni s-a părut cam subtilă și de aceea am rescris numitei Administrații după cum se vede în anexă / . / . / , iar cu poșta de ieri am primit drept răspuns aci anexata . / / . scrisoare de înștiințare, că pricina acestei probleme stă în faptul că în Țara Ungurească pământul rodește mai mult decât în părțile Banatului, dînd dreptate sesizării noastre.

Noi am comunicat arhimandritului ca să nu intre în corespondență cu instanțele, ci să se adreseze numai Prea Sfinției Voastre, episcopului propriu sau să ne scrie nouă și să nu facă uz de ocolire ; acum scrisoarea s-o cereți de la el și să mi-o trimiteți, iar arhimandritului Vă rog să-i arătați pricina acelei probleme și că e o nedelicatețe s-aduci, în numele tău, daruri unei mănăstiri tocmai din ceea ce nici nu crește acolo, producînd numai rele dintr-o astfel de sămînță.

Altfel, încredințîndu-mă rugilor frățești, sînt al P. S. Voastre

smerit serv,

PAVEL.

VII

Viena 10 septembrie 1757. Pastorală mitropolitului Pavel Nenadovici privitoare la momentul îngenuncherii poporului în timpul liturghiei (Original).

Pavel, din mila lui Dumnezeu arhiepiscopul ortodox al Carlovițului și al întregului popor sîrb și român aflat în statele de sub oblăduirea Majestății cesaro-crăești și consilier intim imperial, Prea Sfințitului episcop al Aradului, Orășii Mari, Ienopolei și Hălmagiului, Domnului Episcop *Sinesie* (Jivanovici), prea cuvioșilor înțîistătătorilor mănăstirești și preacucernicilor frați protopopi și preoți de enorii, precum și tuturor creștinilor ortodocși de orice grad, de orice mărime, de orice chemare, de orice stare, de orice vîrstă și de orice parte — dar și pace de la Dumnezeu.

Pe cit cunoaștem și recunoaștem că sarcina principală a chemării noastre este cîrmuirea și îndrumarea mitropoliei ce ni s-a încredințat de Dumnezeu spre a duce în toată bună vremea la pășune duhovnicească oile noastre și să le îndrumăm ca pe unele care au putere de înțelegere sufletească și duhovnicească, spre a preamări și cinsti după cuviință pe Creatorul de la care-și au existența și viața și spre a dobîndi astfel fericirea pămîntească și cerească, vremelnică și veșnică, — tot așa ne doare inima de răul ce s-a încuibat în multe locuri și de repetate ori în poporul de aici prin negrija păstorilor și prin nebagarea de seamă a cre-

dincioșilor înșiși, încît de la o vreme evlavia creștină ajunge să se neglijeze în chip simțit. De aceea ne-am strîns în sobor cu Prea Sfințitii Arhieriei ai sfintei noastre credințe, cu aleșii preoțimii și ai întregului nostru popor, care punem la inimă lipsurile legii, ale bisericii și îndreptarea duhovnicească și sufletească de obște. În urma căruia mai întii și mai întii Sfintul Sinod a aflat că în decursul vremii și în îndelungata petrecere sub stăpînirea turcească și chiar după sosirea aici, cu toată grija față de treburile mîntuitoare de suflet, s-a introdus încă de mult în sfînta noastră Biserică Sobornicească de Răsărit obiceiul cuviincios de a îngenuchia evlavios înaintea sfîntului trup și sînge al Domnului nostru Iisus Hristos, mai cu seamă în timpul dumnezeieștii Liturghii, dar s-a ajuns la neorînduiala că creștinii noștri ortodocși îngenunche înaintea de vreme și fac mătăanii ca și cum ar fi trebuit să se facă mătăanii tocmai atunci și primind să se ridice în picioare, nu numai dovedind că nu înțeleg lucrurile dumnezeiești, ci aducînd parcă chiar o ofensă și provocînd scandal slujbei ca și cînd s-ar crede că avem de a face cu prea curatul trup și sînge al lui Hristos. Ori în clipa în care am fost informați din însăși învățătura domnului nostru Iisus Hristos, a sfinților apostoli și a urmașilor lor, sfinții părinți bisericești, abia după pronunțarea cuvintelor „acesta este trupul meu” și „acesta este sîngele meu” ființa pîinii și a vinului aduse pe altar se schimbă de fapt la sfînta liturghie în trupul și sîngele Domnului nostru Iisus Hristos și sub chipul acestora se află cu adevărat însuși adevăratul Dumnezeu, Hristos și om în același timp. De aici și urmează că trebuie să întîmpinăm cu cîntea cuvenită și cu îngenunchere trupul și sîngele lui Hristos din pricina acelei prefaceri și preschimbări suprafirești, căzînd pe fețele noastre întocmai ca și dumnezeieștii apostoli înaintea Mîntuitorului, manifestînd și noi astfel cînstirea cuvenită trupului și sîngelui Domnului.

Drept aceea și sinodul arhieresc strîns în anul acesta împreună cu noi a găsit de bine a fi lucru foarte folositor și chiar necesar să scriem și să trimitem tuturor arhierelor, preoților și credincioșilor din eparhiile noastre ca îndrumare scrisă această circulară despre felul în care se cuvine să cînstim dumnezeiescul trup și sînge al Mîntuitorului și despre momentul cînd trebuie să îngenunchiem înaintea lui.

Prin această amintită hotărîre sinodală se pune în vedere în primul rînd Prea Sfințitului Arhieru, iar prin el și prea cuvioșilor viețuitori din minăstiri, apoi protopopilor și preoțimii eparhiale ca la fiecare biserică din orice localitate și din orice sat, preoții să învețe pe enoriașii lor de orice vîrstă și din orice parte nu numai cu ocazia citirii prezentei scrisori circulare, ci și verbal s-o facă adesea, dar mai ales la toate praznicele și în zilele de peste săptămîină în biserici și în casele creștinilor, preoții adică îndrumînd neîncetat și neîntrerupt pe enoriași, iar dascălii

să fie pildă și exemplu pentru copii în biserică și stînd înaintea lor să le arate cum să îngenuncheze și să facă mătănii la sfintele liturghii a lui Vasile și a sf. Ioan în momentul sfințirii darurilor de fiecare dată cînd se anunță din altar prin clopoțel sfințirea și astfel tot sufletul creștinesc, preot și mirean, bătrîn și tînăr, bărbat sau femeie să-și plece de 3 ori genunchii cu frică și cu smerenia cuvenită pînă la pămînt înaintea Domnului Hristos. La fel, cînd arhiereul sau preotul exclamă „sfintele Sfinților“, să facă îngenunchere și mătanie pînă la pămînt, precum și atunci cînd diaconul sau preotul stînd în ușile împărătești cu sfintele taine spune cuvintele: „Cu frica de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați“, după cum și atunci cînd preotul plecînd cu sfintele taine spre proskomidier spune: „totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor, amin“: și atunci să facă mătanie pînă la pămînt.

Cît despre liturghia darurilor Înainte Sfințite cuvenita îngenunchere să se facă la ieșirea mare, pentru că dumnezeieștile taine sînt deja sfințite, după cum și la cuvintele „Sfintele Sfinților“ și la „Cu frica de Dumnezeu...“ (ca și la liturghiile Sf. Vasile și Ioan), dar totdeauna cu inimă înfrîntă, cu frica iubitoare de Dumnezeu și cu plecăciune să se facă mătanie pînă la pămînt, smerindu-se înaintea lui Dumnezeu.

În schimb, să învețe creștinii ca atunci cînd urmează — la ieșirea mare de la liturghiile Sf. Vasile și Sf. Ioan — să se aducă sfintele daruri, să nu facă mătanie pînă la pămînt și anume pentru că atunci darurile încă nu-s sfințite, ci numai stînd în picioare să plece capul rugîndu-se ca să-i pomenească Dumnezeu întru împărăția Sa, căci se cade ca pentru această pricină ereticii, apostatii, păgînii și evreii să nu poată să ne atace spunîndu-ne „artolatri“ sau „închinători la pîine“, căci noi trebuie să fim întru totul ortodocși.

* Pe lingă aceasta, să mai învețe preoții pe enoriași, iar dascălii să deprindă pe copii ca atunci cînd văd pe preot cu sfintele taine în afara zidurilor bisericii mergînd la vreun bolnav sau pentru altă pricină, ori unde și în orice loc s-ar afla întîlnindu-se cu el, îndată să-și descopere capul și îngenunchind cu smerenie pînă la pămînt să se plece înaintea lui Hristos din dumnezeieștile taine atîta vreme pînă ce trece preotul cu sfintele.

Pentru a se introduce peste tot această cinstire cuvenită, Prea Sfințitul nostru arhiereu să dispună nu numai să se citească de mai multe ori această îndrumare a noastră în toate bisericile, ci să se străduiască din toată puterea ca zilnic și mai ales la sărbători preoții să-și îndrumeze parohienii, iar dascălii pe copiii lor, să învețe adică să se închine după rînduiala amintită stînd ei înșiși înaintea lor și arătîndu-le cum și în ce timp se cade să îngenunchem, purtînd de grijă preoții să nu facă acest lucru dum-

nezeiesc cu nepăsare, după cum și dascălii și creștinii care nu ascultă de Dumnezeu și nu învață lucrurile, să fie pedepsiți în toată legea pînă nu se deprind și învață acesată rînduială mîntuitoare a îngenunchierii.

Fiind obligați preoții a îndruma cu încredere pe parohienii lor aducîndu-le aminte acestora despre bunicii și părinții lor ca să facă mătanie atunci cînd intră sau cînd iese arhiereul (după rînduiala și obiceiul care a fost totdeauna în biserica și în poporul nostru și încă e respectată de mulți din cei cu judecată înaltă) ca unul care poartă chipul arhiereului Hristos și astfel să primească de la el binecuvîntarea, tot așa și noi trimitem tuturoara blagoslovenia noastră obștească,

PAVEL NENADOVICI

(Verso :

Pastorala sinodală privitoare la cinstirea Sfintelor Daruri am primit-o în Arad 29 octombrie 1757).

VIII

Viena 10 septembrie 1757. Mitropolitul Pavel Nenadovici transmite episcopului de Arad dispoziția imperială de a nu se face înmormîntarea cadavrelor decît după constatarea morții de către doctor (original).

Prea Sfințite Domnule Episcop, în Hristos prea iubit frate,

Maiestatea Sa Cesaro-Regească, prea milostiva noastră Doamnă, din părinteasca-i strădanie pentru viața sănătoasă din statele sale a dat o astfel de decizie prea înaltă în cuprinsul regatului său ungar ca în localitățile mai importante și în orașe trupurile oamenilor morți să nu fie îngropate înainte de a fi controlate în chip special de inspectorii rînduiți, spre a se ști de ce fel de boală au murit.

Înțelegîndu-se adică în chip neplăcut de către Maiestatea Sa că în aceste ținuturi unii din credincioșii bisericii noastre se opun prea înaltei decizii, de aceea a binevoit a dispune printr-un prea-milostiv rescript din 18 iunie anul curent ca să trimită cu competență în această privință o hotărîre potrivită pe care în urma recente hotărîri sinodale, s-o expediez Prea Sfinției Voastre sub formă de circulară spre luare la cunoștință.

Prin prezenta, așadar înștiințez pe Prea Sfinția Voastră de prea înalta decizie amintită comunicată mie prin rescript cu scopul ca Prea Sfinția Voastră să rînduiască pentru clerul și poporul din eparhia sa ca unde și în ce loc s-ar aduce la cunoștință decizia de către autoritățile locale, să nu fie îngropate cadavrele celor

morți pînă cînd nu se constată de ce moarte au murit, neîndrăz-nînd să se mai împotrivească unei astfel de decizii.

Incredințîndu-mă sfintelor rugăciuni frățești, rămîn al Prea Sfinției Voastre

smerită slugă

PAVEL NENADOVICI

(Verso : Acest caz n-a fost publicat în întreg comitatul Aradului).

IX

Viena 10 septembrie 1757. Mitropolitul Pavel Nenadovici către Sinesie în legătură cu obiceiul unor episcopi de a-și rezerva pe seama lor unele parohii libere și a lua venitele lor (original).

Deoarece s-a adus la cunoștința sinodului că unii arhieriei păstrează pentru ei parohii în orașe și în sate, din care-și iau venite, iar Sinodul a înțeles că din acest motiv se face preoțimii strîmtorare, iar în biserici încetează slujbele, s-a hotărît a se dispune prin circulară deosebită pentru fiecare arhieriu în parte, ca avîndu-și ei eparhia și venitele proprii, arhieriei să nu rețină parohii nicăieri nici la orașe, nici la sate, nici să nu păstreze pentru întreținerea proprie vreo parohie vacantă, după cum nici venitele acelor parohii vacante să nu le caute.

De aceea prin prezenta comunicăm Prea Sfinției Voastre spre strictă conformare în viitor hotărîrea luată în Sinod la 7 iulie a anului curent, cu scopul ca dacă se mai află în Eparhia Voastră astfel de parohii libere și rezervate personal, să le completați și să nu pretindeți veniturile parohiale.

Incredințîndu-mă rugilor frățești, sînt al P. S. Voastre

smerit serv,

PAVEL NENADOVICI

X

Viena 28 noiembrie 1757. Mitropolitul Pavel Nenadovici trimite în copie episcopului Sinesie al Aradului scrisorile „protecționale” ale împărătesei Maria Terezia, prin care se întăresc privilegiile ilirice în sensul celor hotărîte în anii 1734—1735 (Copia lipsește) (original).

Prea Sfințite Domnule Episcop, prea iubite frate în Hristos,

Cum a binevoit Majestatea Sa cesaro-crăiască, Impărăteasa noastră prea milostivă să se arate preagratios față de acel decret pregătit din 31 mai a anului trecut (1756) spre întărirea privilegiilor noastre obștești și cum s-a referit în rezoluțiile sale înalte tocmai la actele protecționale din 1734 și 1735 și cum a binevoit

să-și descopere intențiile față de memoriul făcut de noi și de sinod precum și de plecata noastră plângere în care am arătat marile noastre servicii și rîvna noastră (prin care poporul nostru ortodox se arată cu toată dragostea în lupta de azi spre înălțarea cesaro-regească să-și jertfească foarte bucurios averea și viața), binevoind a-și manifesta prea milostiva sa intenție și cauzele sale deosebite, iar în acești ultimi ani o astfel de rezoluție distrugătoare printr-o altă Rezoluție fericită și un Protecțional din anul curent la 21 noiembrie a binevoit a-l tipări din nou în sensul ca privilegiile noastre să fie păstrate nu în alt fel, ci în modul și în înțelesul în care au fost confirmate ele în mod festiv în 1734 și dimpotrivă să nu poată fi restrinse sau îngustate, — despre toate acestea Prea Sfinția Voastră puteți să Vă documentați deplin și pe larg din copia anexată a decretului protecțional în limba germană și slavă.

Iar dacă mila neprețuită și dragostea prea înaltă a Majestății Sale cesaro-regești față de Sfințul Sinod, de cinstitul cler și de măritul nostru popor este de așa fel, atunci datoria noastră a tuturor este să înălțăm prin sfintele noastre biserici din toate puterile către Dumnezeu rugăciuni și slujbe pentru sănătatea înălțării sale, pentru domnie îndelungată și pentru veșnică biruință și să ne arătăm în toată vremea vrednici de atît de mari binefaceri imperiale prin neobosite slujbe. De aceea recomand aceste lucruri bine mărturisitei rîvne pastorale ale Prea Sfinției Voastre și Vă pun înainte acest prea milostiv „Protecțional” împotriva oricărui atac și împotriva oricărei utilizări păgubitoare față de privilegiile și libertățile naționale, pe care le cuprinde această revoluție, cu scopul să faceți uz de el mai tîrziu și dacă în Eparhia Voastră se țese ceva potrivit și nu le veți putea lecui acolo, să nu întîrziati din cînd în cînd să știți să ne trimiteți rapoarte demne de încredere și dovedite cu mărturii corespunzătoare despre acest caz și despre altele de acest fel.

Cu ajutorul lui Dumnezeu ieri și azi am avut două audiențe de plecare la Majestatea Sa, de față fiind și înălțării miniștri, iar luni seara spre 1 decembrie m-am pus pe drum spre casă către Carloviț, încît de acum înainte acolo să binevoiți a-mi scrie, iar nu în Viena, mie care încredințindu-mă sfintelor rugăciuni frățești rămîn, al Prea Sfinției Voastre

umilit serv,

PAVEL NENADOVICI

Arhiepiscop ortodox și mitropolit și
sfetnic intim al ambelor Majestăți
cesaro-crăești.

(P.S.) Indată după primirea epistolei Prea Sfinției Voastre și cu îndrumarea dată de domnul Kostis am făcut expuneri în fața Majestății Sale cesaro-regești, iar în audiența de azi mi s-a

transmis din însăși asigurarea Majestății Sale că s-a dat poruncă urgentă ca în privința vizitației și a jurisdicției Voastre Comisia să fie trimisă încă acum pînă se află în părțile Orășii Mari.

XI

Carloviț 1 iunie 1759. Mitropolitul Nenadovici cere episcopului de Arad să fie gata a participa de sf. Petru și Pavel la sinod. (original).

După cum prevăd regulele sf. Canoane și după cum rîndu-ește și chemarea arhierească, tot așa cere și sfînta noastră bise-rică de la preoțime și de la cei ce poartă grijă de bunul mers al întregii noastre obști creștinești, lucru pe care și prea înalta dis-poziție imperială îl prevede, anume ca să se convoace toți domnii arhieriei în Sinod la praznicul hotărît al sfinților apostoli Petru și Pavel, tot așa și noi nu am întrelăsat a aduce aminte P. S. Voastre să Vă aranjați lucrurile mai dinainte pentru ca să puteți fi de față, fără nici o întîrziere, la termenul fixat, de la care să nu lipsiți pentru marea importanță, pe care o are sinodul.

Incolo, încredințîndu-ne rugilor frățești, rămin al P. S. Voastre

smerit serv,
PAVEL

(Primită în Oradea Mare în 9 iunie, am răspuns în 10. VI. 759.)

SESIUNEA DE LA BELGRAD A COMISIEI TEOLOGICE INTERORTODOXE PENTRU PREGATIREA UNUI DIALOG TEOLOGIC CU ANGLICANII.

În urma unei hotărâri a celei de a treia Conferințe Panor-todoxe de la Rodos (1964) s-au constituit două comisii teologice interortodoxe (compuse din reprezentanți ai tuturor Bisericilor Ortodoxe autocefale) care să pregătească dialoguri teologice cu Biserica Anglicană și cu Biserica Veche-catolică.

Comisia Teologică Interortodoxă pentru pregătirea dialogu-lui teologic anglicano-ortodox s-a întrunit în prima ei sesiune, la Belgrad, lucrările ei desfășurându-se între 1 și 15 septembrie 1966. Din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat I. P. S. Mitropolit Iustin Moisescu al Moldovei și Sucevei, care a fost și unul dintre copreședinții Comisiei în sesiune de la Belgrad, P. S. Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal, și Prot. Prof. Isidor Todoran de la Institutul Teologic universitar din Sibiu.

După alegerea biroului prezidial și secretariatului, lucrările propriu-zise ale Comisiei au început prin citirea unor referate de către unii membri ai diferitelor delegații. Din delegația Bisericii Ortodoxe Române au citi și susținut câte un referat I. P. S. Mitropolit Iustin Moisescu și P. S. Episcop Antim Tirgovișteanul. În genere, referatele aveau ca scop să determine tematica viitorului dialog anglicano-ortodox. Iar după citirea referatelor, în vederea aceluiași scop al precizării problemelor care urmează să constituie obiectul dialogului teologic cu anglicanii, și celelalte delegații care n-au prezentat referate scrise și-au înfățișat în ședință punctul lor de vedere în privința conținutului acestui dialog.

Discuțiile care au urmat după aceea au fost foarte ample. Ele au căutat să cuprindă întreaga complexitate a problemei anglicane. Astfel s-au avut în vedere atât tratativele din trecut dintre unele Biserici Ortodoxe și Biserica Anglicană cât și stadiul actual al raporturilor anglicano-ortodoxe; nu s-au minimalizat nici dificultățile, reale dar nu de neînvins, pe care le întâmpină un dialog teologic anglicano-ortodox și nici oportunitatea acestui dialog n-a fost neglijată.

Peste tot, dezbaterile Comisiei s-au desfășurat în duhul unității ortodoxe, cu obiectivitate și sinceritate, în atmosferă de respect reciproc și frățească înțelegere.

Atenția Comisiei s-a concentrat îndeosebi asupra sarcinei ei principale și concrete, anume alcătuirea unei liste de teme teo-

logice care, după însușirea lor totală sau parțială de către diferitele Biserici Ortodoxe, vor constitui subiectele care se vor discuta în viitoarele tratative anglicano-ortodoxe.

Înaintînd pe această linie s-a ajuns în cele din urmă la stabilirea listei de teme teologice, aprobată în unanimitate, care va forma obiectul dialogului cu anglicanii.

Temele teologice din această listă sînt împărțite în patru categorii :

I. În categoria întii intră temele asupra cărora există deja, perfectate, acorduri între unele Biserici Ortodoxe și Biserica Anglicană (ca acordurile de la București, din 1935). Aceste teme sînt : 1. Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție. 2. Indreptarea omului. 3. Despre Sfintele Taine în general. 4. Sfînta Euharistie. 5. Taina Preoției, succesiunea apostolică și validitatea hirotoniilor anglicane.

S-a căzut de acord ca temele acestea să nu mai fie discutate în viitorul dialog anglicano-ortodox, ele însemnînd un bun cîștigat, ci să fie numai comunicate, prin Patriarhia Ecumenică, Bisericilor care nu s-au pronunțat asupra lor, spre a hotărî după cum vor crede de cuviință.

II. Categoria doua cuprinde temele discutate de către unele Biserici, fără însă să se fi ajuns la acorduri depline. Acestea sînt : 1. Purcederea Sfîntului Duh în doctrina și crezurile Bisericii Anglicane. 2. Cinstirea Maicii Domnului și a Sfîntilor. 3. Cinstirea icoanelor și moaștelor. 4. Despre autocefalia Bisericilor și unitatea de credință în Biserică. 5. Diversitatea obiceiurilor în Biserică. 6. Împărtășirea (reciprocă) cu Sfintele Taine în caz de necesitate.

III. Categoria treia cuprinde temele insuficient cercetate : 1. Eclesiologia. 2. Despre unitatea credinței și limitele libertății în exprimarea credinței.

IV. În categoria patra intră probleme care trebuie cercetate la începutul dialogului teologic anglicano-ortodox. Ele sînt : 1. Posibilitatea unirii cu anglicanii în urma intercomuniunii lor cu vechii-catolici, cu luteranii și probabil și cu metodistii. 2. Cum înțelege Biserica Anglicană unirea ei în credință cu Biserica Ortodoxă ? 3. Cum hotărârile care se vor lua asupra temelor dialogului, vor deveni obligatorii pentru întreagă Comuniunea Bisericii Anglicane ? 4. Autoritatea celor „39 Articole ale Religiei” în Comuniunea Bisericilor Anglicane.

Dialogul anglicano-ortodox se va purta numai asupra temelor din categoriile II, III și IV. El va fi precedat de fixarea de către Bisericile Ortodoxe a pozițiilor ortodoxe în temele respective, precum și de o nouă sesiune a Comisiei Teologice Interortodoxe, în care se vor formula teze ortodoxe comune.

Sesiunea de la Belgrad a Comisiei Teologice Interortodoxe a decurs sub înaltul patronaj al Sanctității Sale Patriar-

hului Gherman al Serbiei, care i-a purtat tot timpul o grijă cu totul specială. De atenție și sprijin deosebit s-a bucurat Comisia și din partea autorității de Stat de la Belgrad.

Paralel cu lucrările Comisiei Teologice Interortodoxe pentru pregătirea dialogului teologic anglicano-ortodox și-a desfășurat lucrările și Comisia Teologică Interortodoxă în vederea dialogului teologic cu vechii-catolici, în care ca delegat al Bisericii Ortodoxe Române a participat Prot. prof. Ioan Coman de la Institutul Teologic universitar din București. (Pr. prof. Isidor Todoran).

CONFERINȚA INTERORTODOXĂ PENTRU PREGĂTIREA DIALOGULUI CU BISERICA VECHIE CATOLICĂ

Inceput aproape acum un secol, în 1874, continuat în 1875, apoi între 1892 și 1910 pe cale de corespondență și reluat în 1931, dialogul Bisericii Ortodoxe cu Biserica vechilor-catolici a fost repus pe ordinea de zi a Conferinței Panortodoxe de la Rodos care, în 1964, a hotărât ca Ortodoxia să facă pregătirile necesare în vederea redeschiderii și continuării acestui dialog dorit și solicitat mai ales de Biserica veche-catolică. O primă parte a acestor pregătiri s-a făcut în sesiunea de lucru a Comisiei Interortodoxe pentru vechii-catolici care a avut loc la Belgrad între 1 și 15 septembrie 1966, la inițiativa și sub caldă ospitalitate a Bisericii Ortodoxe Sirbe, care a oferit aceleași condiții optime de activitate și Comisiei Interortodoxe pentru dialogul cu anglicanii.

Au participat la lucrările acestei sesiuni aproape toate Bisericele ortodoxe: Biserica Constantinopolului (Patriarhia Ecumenică), Biserica Alexandriei, Biserica Ierusalimului, Biserica Rusă, Biserica Sirbă, Biserica Română, Biserica Bulgară, Biserica Greacă, Biserica Ciprului, Biserica Cehoslovacă, Biserica Polonă, Biserica Finlandeză. Aceste 12 Biserici au fost reprezentate prin 19 delegați în Comisia Interortodoxă pentru vechii-catolici și prin 26 delegați în Comisia Interortodoxă pentru anglicani. Cei 19 delegați din Comisia pentru vechii-catolici au fost: Mitropolitul Emilian Timiade de Calabria și prof. Em. Fotiade de la Facultatea Teologică din Halki (Biserica Constantinopolului), Mitropolitul Nicolae de Axum (Biserica Alexandriei), prof. Fitraskis de la Atena (Biserica Ierusalimului), Episcopul Filaret, Rectorul Academiei Teologice de la Zagorsk-Moscova și prof. Grigorie Skobey (Biserica Rusă), Episcopul Sava de Moravița și prof. Dimitrievici, rectorul Facultății de Teologie din Belgrad, prof. dr. Dușan Kasici, directorul Seminarului Bisericesc din Belgrad (Biserica Sirbă), preotul Ioan G. Coman, profesor la Institutul Teologic din București (Biserica Romă-

nă), Prea Cuviosul Arhimandrit Serafim, docent la Academia Teologică din Sofia (Biserica Bulgară), Mitropolitul Calinic de Bereea și Ion Karmiris, profesor la Facultatea de Teologie din Atena (Biserica greacă), Prea Cuviosul Arhimandrit Hrisostom Kikotis și profesor Antim Papadopol (Biserica Ciprului), Prot. dr. I. Novak, directorul Consiliului Mitropolitan din Cehoslovacia, Prot. Dušan Surma, Director Eparhial la Praga și Prot. Paul Aleš (Biserica Cehoslovacă), Prot. Serafim Zelesnikovici, profesor la Academia Teologică din Varșovia (Biserica din Polonia).

Inaugurarea lucrărilor a avut loc printr-un Te Deum solemn la catedrală și printr-o ședință festivă în Palatul Patriarhal, unde Sanctitatea Sa Patriarhul Gherman a salutat pe reprezentanții Bisericilor Ortodoxe locale și a urmat teologilor succes în lucrările lor din cele două Comisii. A urmat salutul reprezentanților prin conducătorii de delegații.

Au prezentat referate: 1. Biserica din Constantinopol, 2. Biserica Ortodoxă Română și 3. Biserica Ortodoxă Bulgară.

Referatul delegatului român, intitulat: „*Recomandările Sinodului Permanent al Bisericii Ortodoxe Române, referitoare la alcătuirea temelor dialogului Bisericii Ortodoxe cu Biserica Vechilor-catolici*“, prezentat în ședință de Preot Profesor Ioan Coman, s-a referit la întreaga tematică a dialogului ortodoxo-vetero-catolic de pînă acum, și a cuprins două părți: prima sub două rubrici: A. Probleme dogmatice, B. Probleme canonice și de ritual asupra cărora s-a ajuns mai mult sau mai puțin de acord și secția doua: Probleme asupra cărora cele două Biserici n-au stabilit un acord. Referatul a fost apreciat pentru prezentarea clară și sistematică a problemelor, pentru dezvoltările aprofundate ale temelor, pentru elementele noi extrase din documente recente ale Bisericii și teologiei vetero-catolice, pentru greutatea pe care i-o dăduse faptul că el se înfățișa ca un elaborat oficial al Bisericii Ortodoxe Române. Toate punctele și unele dezvoltările sale, au trecut în Rezoluția finală, cîteodată în aceeași ordine și succesiune de text.

Profesorul Ioan Karmiris, de la Facultatea de Teologie a Universității din Atena a făcut un rezumat al celor trei referate, dezvoltînd unele elemente dogmatice, în deosebi referitoare la Filioque și la consecințele ce ar rezulta din acesta pentru dogma trinitară. Discuțiile anterioare au arătat că vechii-catolici resping formal Filioque, dar în fond îl mențin, prin susținerea teologumenei despre Filioque. Ei sînt invitați să accepte întreaga doctrină a Sfîntului Ioan Damaschin în problema Filioque. Nu pot fi admise două principii în Divinitate, lucru pe care Teodoret al Ciprului îl consideră blasfemator și nelegiuit. S-au arătat apoi, sensurile expresiei „prin Fiul“. S-a stăruit ca vechii-

catolici să facă declarații oficiale în hristologie, soteriologie și mariologie, deși parțial aceste lucruri sînt precizate în „Mărturisirea de credință veche-catolică” (1965). De asemenea sînt necesare precizări asupra eclesiologiei, validității hirotoniilor vechi-catolice și intercomuniunii Bisericii vechi-catolice cu anglicanii și numeroase Biserici protestante. S-a criticat teoria „ramurilor” în domeniul unirii Bisericilor, teorie pe care Ortodoxia o respinge, pentru că printr-o asemenea concepție nu se poate realiza o Biserică universală; aprobată de Biserica anglicană și de cea romano-catolică, această doctrină nu poate fi acceptată de Ortodoxie, pentru că contrazice dogma ortodoxă. Învățătura veche catolică despre Sfînta Euharistie trebuie precizată mai deaproape de vechii-catolici, care susțin curios că termenul „prefacere” e necunoscut de Sfinții Părinți și nu vorbesc suficient de caracterul ispășitor al jertfei euharistice. Dialogul cu vechii-catolici în această privință trebuie dus pe baza articolului 17 al Mărturisirii de credință a lui Dosoftei al Ierusalimului. S-a discutat pe larg succesiunea apostolică și s-a cerut chiar ca aceasta să fie prima pe lista dialogului și să fie întrebată și Biserica romano-catolică asupra validității acestui principiu, la vechii-catolici. S-a relevat primejdia sincretismului confesional și a bazei dogmatice minimale numai de dragul comuniunii.

★

Lucrul constatat la sesiunea actuală a Comisiei Interortodoxe este că lipsesc texte dogmatice oficiale vechi-catolice la zi care să constituie bază de studiu asupra asemănărilor și deosebirilor doctrinare. Sînt necesare toate cărțile dogmatice, simbolice și liturgice ale Bisericii vechi-catolice; nu e posibilă începerea unui dialog cu această Biserică exclusiv pe temeiul vechei Declarații de la Utrecht (1889) și a încheerii puțin prietene din 1931, cînd, numai în 2 zile, au fost rezolvate probleme de o deosebită importanță pentru actul care se urmărea, unirea celor două Biserici: Ortodoxă și Veche-catolică. De altfel, în-săși hotărîrea Conferinței III Panortodoxe de la Rodos ne obligă să studiem problemele pe texte oficiale, inclusiv cunoașterea la fața locului a vieții Bisericii Vechi-catolice. Dialogul să se pregătească și să înceapă pe baza unei Mărturisiri de credință veche-catolică foarte clară despre învățătura acestei Biserici, adică despre: Sfînta Treime, antropologie, hristologie, soteriologie, eclesiologie, misterologie și eshatologie; această Mărturisire să fie oficială, adică să fie trecută prin sinodul episcopilor și păstorilor vechi-catolici. Ar fi bine să se facă o ediție oficială a tuturor textelor doctrinare și liturgice vechi-catolice, în vederea dialogului. Mărturisirea de credință veche-catolică

publicată în 1965 și Catehismul Bisericii Vechi-catolice din Germania, apărut într-o ediție recentă (1965), sînt considerate de Comisie ca documente neoficiale, pentru că nu se știe dacă ele au trecut printr-un sinod al episcopilor vechi-catolici. În orice caz, dialogul impune o studiere și o adîncire deosebită a textelor pentru cunoașterea și stabilirea adevărului, întrucît Biserica Ortodoxă nu mai are azi exact aceeași părere ca acum 50 de ani, vechii-catolici îndepărtîndu-se de ortodocși nu numai în doctrină ci și în perspectiva intercomuniunii, așa cum o dovedesc cele mai recente acorduri ale lor cu alte Biserici.

În consecință, lipsa materialelor teologice de bază din partea vechilor catolici și lipsa de timp suficient pentru studierea celor existente, inclusiv imposibilitatea de a ști ce se petrece de fapt în Biserica vetero-catolică nu ne permit în stadiul actual alcătuirea unui catalog de teze în vederea dialogului. Acest gol va fi însă acoperit.

Pentru aceasta s-a propus organizarea unei munci care să facă posibilă adunarea materialului doctrinar vetero-catolic care lipsește și studierea sistematică a acestuia. S-a mai propus ca teologii unora din Bisericile Ortodoxe autocefale unde există Biserici vechi-catolice (Jugoslavia, Cehoslovacia, Polonia) să ia legătura cu aceste Biserici și să le studieze doctrina și cultul, iar concluziile să le comunice și teologilor celorlalte Biserici autocefale. S-a recomandat crearea unui Comitet executiv alcătuit din reprezentanți ai Bisericilor rusă, sîrbă, română și greacă care să strîngă, să centralizeze și apoi să distribue materialul informativ în vederea studierii lui. Delegatul român a propus ca actuala Comisie Interortodoxă să fie investită de către Bisericile autocefale cu caracter permanent pentru a-și organiza și continua sistematic activitatea în vederea dialogului cu Biserica veche-catolică. Propunerea a fost acceptată și a trecut și în Rezoluție.

Hotărîită să-și continue activitatea și să aprofundeze problemele teologice din care se vor formula tezele pentru dialogul cu vechii-catolici, Comisia a distribuit teme de lucru.

★

În Rezoluția elaborată de Comisia de redactare, cele de mai sus sînt rezumate și precizate într-o formă mai definitivă precum urmează :

1. Învățătura dogmatică a Bisericii vechi-catolice nu e încă nici deplin formulată și nici suficient de cunoscută Bisericilor Ortodoxe. Vechii-catolici n-au o doctrină statornică despre credință, cult, organizare și rînduială bisericească și n-au informat complet pe ortodocși despre ansamblul învățăturii lor. Deaceia ei sînt rugați să trimită sau să arate Bisericilor Orto-

doxe cărțile lor cu caracter simbolic din care să se poată cunoaște doctrina și practica lor oficială și — pentru a evita orice răstălmăcire — să alcătuiască și o „Mărturisire de credință clară, precisă și oficială dată în Sinod și iscălită de episcopii lor“, cum le cerea Patriarhia ecumenică încă din 1904.

2. Vechii-catolici par a fi de acord cu ortodocșii, întru totul sau în parte, în următoarele: respingerea infailibilității și primatului episcopului Romei, scoaterea adaosului Filioque din simbolul credinței, respingerea declarației lui Pius IX despre „Concepțiunea imaculată“ a Născătoarei de Dumnezeu, respingerea învățaturii despre „faptele extraordinare“, despre depozitul faptelor prisositoare ale sfinților, despre indulgențe și purgatoriu, contra celibatului obligator al clerului și folosirea în Sfânta liturghie a unei limbi necunoscute și neînțelese de credincioși, respingerea sinoadelor latinilor de după 1054 și a canoanelor lor.

3. Pe lângă acestea, vechii-catolici acceptă, sau par a accepta: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție ca izvoare ale credinței creștine, canonul actual al Sfintei Scripturi format din cărțile Vechiului și Noului Testament și cărțile devterocanonice, acestea din urmă socotite ca neapocrife și bune de citit, simbolul de credință niceo-constantinopolitan fără adaosul Filioque și cel numit apostolic ca simbol întrebuintat la botez, hotărârile celor 7 sinoade ecumenice și ale sinoadelor locale aprobate de sinoadele ecumenice, necesitatea succesiunii apostolice în Biserică, cel puțin în mod teoretic, învățătura prezentată schematic despre Sfânta Treime și hristologie, despre Biserică și raportul acestea cu Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, prin cunoscutul principiu al lui Vincentiu de Lerin, cele 7 Taine cu sublinierea deosebită a Botezului și Euharistiei, cinstirea și închinarea la Maica Domnului și la sfinți, cinstirea icoanelor și a moaștelor, întrucât această cinstire nu se referă la materie ci la persoana care e reprezentată prin materie, postul, pomenirea morților, considerată ca o taină statornică.

4. Există dezacord sau neclaritate în următoarele puncte: Filioque, pe care deși vechii-catolici l-au condamnat ca necanonic și ilegal, totuși, în esență, îl mențin prin cererea ca problema să fie tratată „fără sacrificarea învățaturii respective care este exprimată în formula actuală occidentală“ și ca ideea să continue a exista în gândirea teologică sub forma de părere teologică liberă, sau teologumenă; dogma eclesiologică e neclară cu privire la conceptul și natura Bisericii infailibilitatea acesteia poziția clericilor și a laicilor în ea, organizarea ei, unii teologi vechi-catolici vorbesc despre o Biserică nevăzută, sub influență protestantă, dar sînt și alții care nu par a împărtăși această concepție; dogma eclesiologică trebuie bine lămurită, pentru că ea influențează formarea întregului sistem dogmatic; de aseme-

nea să se lămurească „teoria ramurilor“, pe linia unirii Bisericilor, teorie protestantă și mai ales anglicană, inacceptabilă pentru Biserica Ortodoxă; succesiunea apostolică e o temă serioasă și controversată, care depășind competența Comisiei, e trimisă Bisericilor locale ca acestea să examineze și să aplice — eventual — practicării ei de către ierarhia de la Utrecht, principiul „iconomie“; vechii-catolici sînt rugați să comunice poziția lor exactă în problemă; deși în general de acord asupra numărului de 7 al Sfințelor Taine, totuși vechii-catolici prezintă și unele deosebiri referitoare la noțiunea, necesitatea și modul lor de săvîrșire; dacă la Botez și Mirungere deosebirile sînt mai mici, la Sfînta Euharistie vechii-catolici nu vorbesc clar și uneori nu vorbesc deloc de „prefacerea“ pîinii și a vinului în însuși Trupul și Sângele Domnului, așa cum susțin Părinții, ci preferă alți termeni cu conținut dogmatic imprecis, ca — de exemplu — cuvîntul „transvaluație“, inacceptabil pentru ortodocși, pentru că nu accentuează obiectiv prefacerea Cinstitelor Daruri, ci exprimă o prețuire subiectivă a acestora; pe de-asupra, Euharistia nu e definită cu grije ca jertfă ispășitoare adusă în chip nesîngeros lui Dumnezeu; locul epiclezei, la vechii-catolici înaintea cuvintelor de instituire, tulbură reprezentarea măreții a vieții Domnului; folosirea azimei ca materie a Sfîntei Împărtășanii și administrarea acesteia sub o formă și numai la cerere sub două forme; spovedania în comun și în general neobligatorie personal și considerată — în ultima ediție a Catehismului german — ca necesară pentru Sfînta Cuminecătură; Preoția e socotită ca taină, dar după ce au respins celibatul obligatoriu al clerului din Biserica romano-catolică, vechii-catolici au introdus căsătoria clericilor după hirotonie, inclusiv căsătoria episcopilor; Căsătoria e considerată ca taină, dar doctrina despre ea și deosebirile în săvîrșirea ei trebuiesc lămurite; la fel e situația tainei Maslului.

Deosebirile dogmatice trebuiesc tratate cu acribie și nu separat, ci în contextul general al teologiei, hristologiei, soteriologiei, misterologiei și eshatologiei. Diferențele liturgice și cele referitoare la reguli și obiceiuri dacă nu ating existența credinței și nu-s derogări de la ordonanțe comune și universale să fie tratate în duhul blîndeții și al dragostei creștine.

5. Intercomuniunea vechilor-catolici cu anglicanii — în 1931 — și prelungirea acestei intercomuniuni cu Biserica autonomă a Filipinelor, cu Bisericile reformate ale Portugaliei, Spaniei ș.a. care la rîndul lor sînt în comuniune cu diferite alte Biserici protestante dintre care unele resping dogmele de bază ale credinței creștine îngreuiază serios dialogul cu ortodocșii. Baza unirii vechilor-catolici cu Bisericile protestante e inacceptabilă pentru Biserica Ortodoxă. Condiția fundamentală a intercomuniunii în cele sacre e unirea deplină, absolută și identitatea de învățătură

dogmatică. Rămânerea vechilor-catolici în intercomuniune cu Bisericile protestante constituie o mare piedică în dialogul cu ortodocșii.

6. Se vor cere de la Arhiepiscopul de Utrecht documentele de care a fost vorba mai sus spre a fi studiate de comisiile Bisericilor locale. Bisericile locale în raza cărora se află comunități vechi-catolice vor fi rugate să strângă informații despre învățătura, cultul și organizarea acestor comunități.

Comisia e încredințată că Dumnezeu va binecuvînta dialogul dus cu dragoste frățească și sinceritate între vechii-catolici și ortodocși pentru găsirea adevărului și așteaptă binecuvîntările și îndrumările Intîistătătorilor care au avut această inițiativă și au așezat lucrarea pe drumul cel bun.

★

Prima sesiune a Comisiei Interortodoxe pentru dialogul cu vechii-catolici care a avut loc la Belgrad a fost înainte de orice o luare de contact a teologilor ortodocși într-o problemă de interes deosebit pentru Bisericile Ortodoxe.

Acest contact, de bun augur, a scos la iveală constatarea că teologia ortodoxă prețuiește mult Biserica Ortodoxă, pe care o știe aproape de două ori milenară, creatoare a unei istorii plină de sbucium, dar și de comori de gîndire, de evlavie și umanism puțin comune. Solicitățile pentru comuniune cu ea care vin din partea unor Biserici subliniază prestigiul de care ea se bucură în sînul creștinismului contemporan.

Deși autocefale, Bisericile Ortodoxe locale dau dovadă de o deosebită coeziune în fața unor probleme comune. Comisia Interortodoxă pentru vechii-catolici a analizat cu răbdare și cu atenție problemele ce i-au revenit ca sarcină și deși uneori se ciocneau păreri diferite — cum era firesc — s-a ajuns, pînă la urmă, la aprecieri și hotărîri unanime.

Una din trăsăturile fundamentale ale lucrărilor Comisiei a fost grija de a cunoaște cît mai bine și mai precis doctrina, evlavia și viața bisericească a vechilor-catolici, care aproape de 100 de ani doresc unirea cu Biserica Ortodoxă, dar pe care vicisitudinile istoriei și evoluția proprie Bisericii lor i-au împiedicat s-o realizeze. Ortodocșii constată că vechii-catolici sînt în continuă mișcare și ca doctrină și ca evlavie și ca orizont ecumenic și nu-i lucru ușor să fie prinși în formule. Înaintea contactului direct cu ei, e necesar ca Biserica Ortodoxă să-i cunoască și din propria ei perspectivă. Deaceea ea vrea să studieze documentele lor dogmatico-simbolice, actuale inclusiv o Mărturisire de credință oficială care e de neapărată trebuință.

O altă trăsătură a lucrărilor Comisiei a fost exigență față de ținuta dogmatică și bisericească a învățăturii vetero-catolice

aşa cum e ea cunoscută din încheierile Comisiilor ortodoxe-vechi-catolice de la 1874 până în 1931. Această exigenţă ortodoxă, preţuită de însuşi Arhiepiscopul A. Rinkel de la Utrecht, urmăreşte evitarea cu orice preţ a unui sincretism confesional sau a unui minimalism dogmatic în pregătirea şi realizarea intercomuniunii. Ortodoxia concepe altfel intercomuniunea între diferite Biserici creştine decât cum se practică de obicei astăzi în raza Bisericilor protestante. Ecumenismul actual nu poate şi nu trebuie să dilueze doctrina ortodoxă cistigată şi păstrată cu atâtea eforturi şi jertfe.

Delegaţia Bisericii Ortodoxe Române a adus contribuţii substanţiale la promovarea lucrărilor şi la hotărârile Comisiei Inter-ortodoxe de la Belgrad. (Pr. prof. Ioan G. Coman).

ORTODOXIA IN MAREA BRITANIE

Intre 12 şi 14 octombrie 1966 s-a ţinut la Glasgow cea de a doua conferinţă a clericilor şi mirenilor arhidiecezei ortodoxe greceşti a Thyatiarelor şi Marei Britanii de când se găseşte în fruntea ei Înalt Prea Sfinţitul Athenagoras al II-lea. Cu acest prilej a fost prezentat un raport care menţiona realizările obţinute în ultimii ani. Dintre ele merită reţinută crearea a şasesprezece parohii noi, deschiderea a două centre de educaţie la Londra şi apariţia periodicului lunar „The Orthodox Herald“.

La conferinţă au participat delegaţi veniţi din Regatul Unit, Irlanda, Suedia, Norvegia, Islanda şi Malta.

AŞEZAMINTE COPTE LA CAIRO

Impăratul Haile Selassie al Etiopiei a donat o mare sumă de bani pentru construirea unei biserici copte la Cairo. O parte din donaţia făcută va fi întrebuinţată pentru construirea unei mănăstiri copte situată în regiunea Alexandriei.

„EPISTOLA CATRE ROMANI“ IN TRADUCERE ECUMENICA

Se ştie că teologi de limba franceză aparţinând marilor confesiuni creştine au iniţiat pregătirea în comun a unei noi traduceri a Bibliei. Intrucît s-a apreciat că Epistola către romani a Sfintului Apostol Pavel care a constituit în trecut mărul discordiei între protestanţi şi romano-catolici, a fost pusă în capul listei, urmînd ca ei să-i urmeze evangheliile sinoptice, psaltirea, întreg Noul Testament (1970) şi apoi totalitatea Bibliei (1975). Potrivit planului a fost terminată întâi Epistola către romani şi pusă în circulaţie la mijlocul lui ianuarie a.c. Apariţia primei cărţi a Bibliei ecumenice a fost considerată în lumea creştină ca reprezentînd un mare eveniment, „după 450 ani de lupte, polemici şi

certuri..." (rev. L'Illustré protestant, nr. 148, janvier 1967, p. 13). În cinstea lui la 14 ianuarie s-a organizat o întrunire în marele amfiteatru al Sorbonei, locul în care înainte cu 100 de ani s-a anunțat întemeierea unei „Societăți pentru publicarea cărților sfinte în limba franceză”.

Pastorul Marc Boegner, membru al Academiei franceze, cardinalul Martin, Arhiepiscop de Rouen și Înalt Prea Sfințitul Meletios, exarh al Patriarhiei Constantinopolului, au prezidat adunarea la care au participat printre alții Maurice Couve de Murville, ministru de externe al Franței, pastorul Charles Westphal și alte personalități bisericești.

Pastorii Boegner și Bonnard, prof. P. Evdokimov, preotul Conger și Pierre Emmanuel, dintre care primii doi protestanți, al treilea ortodox și ceilalți romano-catolici, au subliniat importanța traducerii ecumenice a Bibliei, care va îngădui tuturor creștinilor să citească același text, înlăturind astfel deosebirile care în trecut au dus la mari și adânci neînțelegeri.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Meletios a dat citire unui mesaj trimis de Sanctitatea Sa Athenagoras, Patriarhul ecumenic al Constantinopolului.

La sfârșit toți cei prezenți au recitat împreună rugăciunea Tatăl nostru.

PENTRU PACE ÎN VIETNAM

În luna octombrie a anului trecut a fost organizat la Belfort (Franța) un dialog între creștini și reprezentanți ai unor partide politice, mișcări și grupări de diferite direcții cu scopul de a mobiliza conștiințele împotriva războiului din Vietnam. La sfârșit a fost organizat un marș tăcut pentru pace în Vietnam la care au participat peste 3 000 de inși.

Cu acest prilej a fost redactat un apel comun adresat mai multor conducători de stat. În el se spune că nu-i mai este nimănui posibil să rămână liniștit în conștiință fără să participe la acțiunea de apărare a păcii. Totodată apelul cere retragerea trupelor agresoare din Vietnam, tratative care să ducă la aplicarea acordurilor de la Geneva și dreptul la autodeterminare a popoului vietnamez.

SCRISOARE DE PROTEST ADRESATA PREȘEDINTELUI JOHNSON

Un număr de doisprezece reprezentanți ai diverselor culte religioase din S.U.A., au adresat la 26 decembrie 1966 o scrisoare președintelui Johnson, prin care protestează împotriva extinderii agresiuni americane în Vietnam.

Condamnând bombardamentele aviației S.U.A. asupra regiunii și orașului Hanoi și cerind încetarea acestora, reprezentanții clerului au propus președintelui ca Statele Unite să dovedească sinceritatea lor prin luarea unor inițiative în favoarea păcii, fără a pune condiții prealabile Republicii Democratice Vietnam.

„Cum puteți spera — scriau aceste personalități — că ar putea fi luate în serios apelurile dumneavoastră în negocieri și la o reglementare pașnică a conflictului vietnamez, atâta timp cât forțele americane își extind escaladarea în Vietnam? Lumea consideră această ultimă etapă (este vorba de raidurile aeriene americane asupra regiunii și orașului Hanoi) ca pe un act de rea credință — conchideau autorii scrisorii, printre ai cărei semnatari se numărau : episcopul William Critenden ; doctorul Edwin Dahlberg, fost președinte al Consiliului național al bisericilor protestante și ortodoxe ; preotul catolic Philip Berrigan S. I. și rabinul Iacob Weinstein, președintele conferinței centrale a rabinilor americani.

CONDAMNAREA UNANIMĂ A UNOR DECLARAȚII RAZBOINICE

În timp ce creștini din toată lumea se alătură protestului unanim împotriva agresiunii americane din Vietnam, în timp ce reprezentanții Bisericii romano-catolice, Papa Paul al VI-lea însuși se pronunță în favoarea încetării ostilităților, cardinalul Spellman, arhiepiscopul New Yorkului, sfidând principiile evanghelice și opinia publică mondială, se menține izolat pe poziții războinice. El a socotit nimerit să-și reafirme atitudinea cu prilejul sărbătorilor Crăciunului cînd, mergînd să viziteze trupele americane care luptă în Vietnamul de Sud, a făcut declarații ce au „stupefiat”. Adresîndu-se soldaților bazei aeriene Tan Son Nhu, el le-a spus printre altele : „... Războiul din Vietnam este după părerea mea, un război pentru apărarea civilizației... E clar că noi nu l-am voit : el ne-a fost impus și nu putem ceda în fața tiraniei... America este bunul samaritean al tuturor popoarelor... Cum a spus președintele nostru (scil. L. Johnson) și secretarul nostru de stat (scil. Dean Rusk) un război nu se cîștigă la jumătate... Orice soluție alta în afara victoriei este inacceptabilă. Să ne rugăm ca vitejia și abnegația ostașilor noștri să nu rămînă zadarnice și ca victoria să fie dobîndită de noi cît mai curînd, acea victorie pe care o dorim din toată inima în Vietnam și în restul lumii”.

După o misă oficială în biserica „Regina Pacis” la Saigon, cardinalul Spellman și-a dezvoltat ideile citate mai sus adresîndu-se altor soldați intervenționiști : „... Voi nu sînteți doar ostași ai armatei Statelor Unite, ci în același timp ostași ai lui Hristos”.

Interviewat înainte de a părăsi Saigonul, belicosul cardinal și-a reafirmat poziția sa declarînd : „... Ceea ce am spus la Tan Son Nhut, mențin”.

Poziția adoptată de Spellman a trezit reacții din cele mai negative. Pe bun drept numeroși catolici americani, într-o scrisoare deschisă adresată papei Paul al VI-lea, prin intermediul ziarului „New York Herald Tribune”, au pus întrebarea : „Cine vorbește în numele Bisericii romano-catolice, cardinalul Spellman, care e favorabil războiului, ori Sanctitatea Voastră care sînteți pentru pace?”. La rîndul său directorul cotidianului catolic *La Croix* din Franța, preotul A. Wenger, scria într-un editorial : „... Cuvintele cardinalului au provocat stupefacția generală și scandalul oamenilor iubitori de pace”. „Cum să crezi în pace, își punea întrebarea și ziarul *Le Figaro*, cînd cardinalul Spellman susține că azi orice soluție alta în afara victoriei este inacceptabilă?”.

Joseph Schmitt, episcop de Metz (Franța), i-a adresat lui Spellman o scrisoare în care după ce exprima „consternarea sa și a credincioșilor săi” în legătură cu declarațiile făcute în Vietnam, continua : „... puteți spune că orice soluție alta în afara victoriei e inacceptabilă în momentul în care Paul al VI-lea își înmulțește eforturile în favoarea unei păci drepte obținute prin negocieri... Nu vă simțiți solidar cu episcopatul lumii întregi, în condamnarea războiului?”.

Un alt episcop francez, Boillon de Verdun, scria în revista diecezei sale : „... Cardinalul Spellman nu este decît o voce, și nu aceea a episcopatului american... nu este vocea episcopilor din Vietnam și, mai ales nu este vocea Sfintului Părinte care s-a pronunțat atît de viguros împotriva războiului, la O.N.U. și care își reînnoiește atît de constant apelurile de negociere. Nu este vocea conciliului care refuză armele ca mijloc al rezolvării diferendelor între națiuni... Dar decît să ne scandalizăm, mai degrabă fiecare trebuie să se întrebe ce are de făcut pentru pace...”.

Cunoscutul teolog Chenu apoi scria la 12 ianuarie în revista *Témoignage chrétien* : „... Creștini, să nu acoperim — în chip confuz și rușinos — cu un sens religios intolerabil, erorile. În numele Evangheliei noi refuzăm cruciada... Întreg vocabularul „războiului sfînt” este intolerabil în limbajul consiliului... „Teologia războiului (ce expresie!), elaborată în preistoria societății internaționale, a fost alungată... Cruciadele au fost totdeauna un eșec...”.

Mai mulți preoți și credincioși catolici din zona industrială Berre (Franța) au publicat o mițiune sub titlul : „Nu sîntem de acord !” Declarațiile cardinalului Spellman, se scria aici, „sînt potrivnice spiritului Evangheliei”. Documentul se încheie cu următoarele cuvinte atribuite lui Pius al XII-lea : „Cu pacea nimic nu este pierdut ; totul poate fi datorită războiului”.

Arhiepiscopul Martin al Rouenului a acordat și el un interviu publicației Paris-Normandie spunînd : „... Civilizația, și cu atât mai mult o civilizație zis creștină, nu poate fi apărută cu tunuri și bombe. Hristos a poruncit să fie băgată sabia în teacă ucenicului impetuos care pretindea că-l apără cu armă în mînă”. Întrebat ce crede despre fraza : „America este bunul samarinean al tuturor popoarelor”, arhiepiscopul Martin a răspuns : „Nu înțeleg cum poate fi explicată aici parabola evanghelică a bunului Samarinean care este precis o noțiune și un exemplu de dragoste către aproapele, de într-ajutorare și iubire frățească...”.

Reacții la fel de negative, condamnînd declarațiile arhiepiscopului de New York, s-au înregistrat pretutindeni. Să amintim în încheiere doar cele întimplute duminică 22 ianuarie în catedrala Sfîntului Patrick din New York. În momentul cînd preotul Edward Hartnet și-a isprăvit predica, numeroși credincioși care asistau la slujbă au ridicat în tăcere pancarte pe care era scris : „Tu nu vei mai ucide” și „Vietnam”. Era a treia manifestare de acest gen îndreptată împotriva cardinalului Spellman.

DELEGAȚIE DE CLERICI APUSENI LA HANOI

În primele zile ale anului, din inițiativa mișcării internaționale „Voluntarii pentru pace în Vietnam”, o delegație de clerici apuseni au plecat la Hanoi într-o vizită de două săptămîni pentru a-și manifesta în acest fel solidaritatea cu poporul vietnamez și, în același timp, protestul împotriva bombardamentelor americane asupra R.D. Vietnam. Din delegație au făcut parte : pastorul luteran Martin Niemoeller (75 ani) din R.F.G., episcopul anglican Ambrose Reeves (67 ani) din Anglia, reverendul presbiterian A. J. Muste (82 ani) și rabinul Abraham Feinberg (67 ani), ultimii doi din America. Aceștia li s-a alăturat și episcopul catolic Georg Hüssler din R.F.G., secretar general al secțiunii germane a organizației catolice Caritas.

Înainte de călătorie s-a organizat o conferință de presă la Paris. După cum transmite Ronald Koven de la ziarul New York Herald Tribune-Washington Post, clericii și-au exprimat părerea că la Saigon se află la putere „un guvern dictatorial care nu ar putea supraviețui fără sprijinul Statelor Unite”. Unul din ei a ținut să sublinieze semnificația efortului pe care-l fac călătorind mii de mile de-a lungul pămîntului, pentru a ajunge la Hanoi și a-și exprima solidaritatea cu poporul vietnamez. „Există războaie obligatorii, a spus rabinul A. Feinberg, dar nu pot crede că intervenția americană în Vietnam este necesară securității noastre, eu nu cred că vom înstăpîni pacea în lume semănînd ura...”.

În cursul călătoriei lor, membrii delegației au vizitat Hanoiul, orașe și sate la nord de paralela 17-a, au luat contact cu numeroși cetățeni, au văzut distrugerile de oameni și materiale, pricinuite

de bombardamentele americane, au constatat hotărîrea întregului popor de a se împotrivi pînă la capăt agresiunii. La sfîrșit au fost primiți în audiență de președintele Ho-Și-Min.

Reîntorcîndu-se în țările lor, clericii amintiți au făcut declarații revelatoare. Astfel pastorul Niemoeller a declarat încă pe aeroportul din Roma unde a făcut o scurtă escală în drum spre R.F.G., că a putut călători peste tot în R.D. Vietnam avînd astfel posibilitatea să se documenteze la fața locului asupra realităților de aici. „În particular, a precizat el, am mers la Phu-Ly, oraș în apropierea graniței cu China, care a fost distrus în întregime de avioanele americane și părăsit de locuitori. Și la Hanoi unde înainte de începerea conflictului trăiau un milion, astăzi nu se găsesc mai mult de 400—500 mii de vietnamezi...” Referindu-se la întîlnirea cu președintele R. D. Vietnam, Niemoeller a spus: „Convorbirea a durat o oră și jumătate. Era prima întrevvedere a lui Ho-Și-Min cu personalități bisericești din apus și a fost deosebit de deschisă și prietenească. Un lucru e clar: președintele Vietnamului de Nord nu este un fanatic; e un om foarte puternic și hotărît, dar în stare să asculte... Ho-Și-Min n-a manifestat ezitări cînd a vorbit despre situația din Vietnam și cuvintele sale au fost extrem de limpezi: americanii trebuie să părăsească Vietnamul. După ce vor face aceasta, restul va fi ușor. Cea dintîi premiză pentru orice negocieri e încetarea oricăror bombardamente aeriene; numai după aceea se poate vorbi deschis asupra faimoaselor patru proiecte și să se cadă de acord asupra altor modalități de pace. Desigur dorința de pace a lui Ho-Și-Min, este aceea a tuturor vietnamezilor, dar ei își vor continua acțiunile lor atîta timp cît vor continua bombardamentele. Ho-Și-Min a spus că este convins că americanii vor trebui să părăsească Vietnamul...”

Ajungînd la Frankfurt, pastorul Niemoeller a făcut declarații suplimentare în care a spus că vietnamezii „sînt în unanimitate de partea președintelui Ho-Și-Min”. Ei sînt hotărîți să reziste „chiar dacă războiul va dura patruzeci de ani”.

Episcopul Hüssler s-a referit și el pe larg la convorbirea cu președintele R.D. Vietnam. „... Eu știu, a spus Ho-Și-Min, că papa este pătruns de umăritate și că-și iubește dușmanul ca pe un frate. Ce aștept de la el? Nu-mi aparține mie să i-o spun. El știe mai bine decît mine ce are de făcut, dar lucrurile stau așa: un demon puternic atacă un popor mic. Sfîntul Părinte trebuie să știe de partea cui se află adevărul. El este conducătorul a cinci sute milioane de catolici și poate exercita o mare influență. Dar cardinalul Spellman o personalitate marcantă, a spus lucruri care ne sînt dezagreabile. Se spune că papa a fost foarte trist, dar el nu l-a condamnat pe cardinal”. La replica lui Hüssler că nu este obiceiul ca papa să cenzureze declarațiile unui cardinal, Ho-Și-Min a adăugat: „Totuși cardinalul a procedat de o manieră foarte

nedisциплиnată și aceasta s-a întâmplat într-o instituție atât de bine organizată cum este Biserica catolică“.

Episcopul Hüssler a vorbit apoi cu admirație de infinita capacitate de a răbda a poporului vietnamez, lucru ce l-a putut constata la Hanoi, de unde toți copiii au fost evacuați. Prelatul a arătat că a fost corect tratat atât în Vietnamul de Nord cât și în China unde a făcut escală.

Episcopul Reeves, reverendul Muste și rabinul Feinberg, la rîndul lor, au publicat o declarație comună în care printre altele se precizează: „Noi avem toate motivele să credem că guvernul și poporul vietnamez sînt foarte hotărîți să lupte pentru independența și eventual reunificarea țării. Nu putem gîndi că după decenii de lupte victorioase împotriva opresiunii ar putea fi reduși să cedeze ori să se supună unei puteri străine oarecare“. Sîntem convinși că e de datoria noastră să spunem public că Statelor Unite le revine responsabilitatea de a lua inițiativa care să ducă la pace“.

În legătură cu bombardamentele americane asupra teritoriului R.D. Vietnam declarația preciza: „În cîteva străzi apropiate hotelului unde am tras, în plin centrul Hanoiului, am văzut locurile capitalei bombardate în 13 și 14 decembrie (contestate de oficialitățile americane n.n.). Am fost sincer consternați să aflăm că s-a încercat să fie dezmințite aceste atacuri ori să plănaze echivocul cu privire la acest lucru. Calificînd aceste bombardamente ca acte „sălbaticе, inumane, imorale“, declarația afirmă: „Ne este imposibil să găsim în acestea justificarea militară. Dimpotrivă, bombardamentele cimentează unitatea poporului și-l determină la mai mari eforturi în loc să-l înfricoșeze și să-l oblige să cedeze“. „Statele Unite trebuie să înceteze imediat și fără condiții raidurile împotriva Nordului. Aici n-avem de-a face cu un pas pentru care în mod rațional să se poată cere un gest reciproc...“.

Călătoria clericilor apuseni în R.D. Vietnam ca și declarațiile făcute la întoarcere, au produs o puternică impresie asupra opiniei publice mondiale.

ALTE DOUA „TORȚE VII“ CARE CONDAMNA RAZBOIUL

Doi călugări budiști ai templului din Tamua, la 150 km depărtare de Kuala Lumpur, capitala Malaieziei, s-au sinucis la 10 ianuarie stropindu-se cu benzină și dîndu-și foc. Cadavrele carbonizate ale celor doi călugări au fost găsite avînd alături o scrisoare în care se preciza că gestul lor se voia a fi un protest împotriva armelor atomice și a războiului.

„OBIECTIVELE MILITARE” BOMBARDATE ÎN VIETNAM

Potrivit datelor comunicate în decembrie 1966 de Comitetul național de legătură al patrioților vietnamezi și al catolicilor pacifiști rezultă că în anii 1965 și 1966 bombe americane aruncate asupra Vietnamului de Nord au distrus o sută de biserici și au ucis alte sute de preoți și credincioși romano-catolici, precum și numeroase pagode. Dărîmăturile lăcașurilor de cult pe care comunicatele militare americane le dau drept „obiective militare” au fost cercetate în luna decembrie de un grup de pacifiști americani cu prilejul vizitei lor în regiunile bombardate. Grupul era format din Joe Griffith, Grace Newmen, Barbara Deming și Diane Bevel.

GREVA A DOCHERILOR ARGENTINIIENI SŪȘȚINUTĂ DE CLERICI

Argentina este una din țările Americii Latine în care contradicțiile sociale devin din ce în ce mai acute. Revendicările oamenilor muncii susținute masiv de cetățenii dornici de reforme în stare să înlăture nedreptatea și inegalitatea care împarte oamenii în exploatați și exploatați li s-au alăturat atît catolicii cît și protestanții. E ceea ce s-a evidențiat în noiembrie 1966 cînd 47 preoți romano-catolici în frunte cu episcopul de Avellaneda, Jeronimo Podesta și șase pastori protestanți au luat poziție în favoarea docherilor din Buenos-Aires în greva de trei săptămîni pe care au declarat-o împotriva secretariatului de stat argentinian al transporturilor.

Într-o scrisoare comună semnatarii apreciau că e indispensabil să se reorganizeze portul din Buenos-Aires, al șaselea din lume prin tariful său. În același timp însă ei subliniau că nu trebuie luate măsuri unilaterale, de genul celor preconizate de guvernul generalului Ongania, care aduc prejudicii cuceririlor sociale ale docherilor. De aceea ei protestau contra proiectului de lege care încerca reglementarea neajunsurilor existente prin anularea unor drepturi dobîndite de muncitori. „Fraților noștri docheri le spunem, se precizează în scrisoare, că sîntem solidari și angajați cu ei în vitejeasca lor luptă de apărare a drepturilor umane cîștigate...”.

E prima luare de poziție de acest gen în istoria luptelor sociale din Argentina.

VICTIMA A RASIȘTILOR AMERICANI

Potrivit informațiilor agențiilor de presă, în ultimele zile ale lui ianuarie a.c., soția pastorului negru George Briley din Atlanta (Georgia) a fost ucisă cu două focuri de revolver de către

un necunoscut în locuința sa la numai câteva ore după ce rasiști neidentificați au încercat să incendieze biserica unde slujea soțul ei, situată în cartierul populației de culoare din Atlanta. Poliția din acest oraș sudist a declarat că „nu a descoperit nici un indiciu care să poată explica cele două crime”.

IARAȘI CELIBATUL PREOȚILOR

În cadrul unui interviu acordat preotului Gally trimis special al ziarului catolic francez *La Croix*, cardinalul Alfrink, arhiepiscop de Utrecht (Olanda) s-a referit din nou la problema celibatului preoților.

După ce a constatat că această problemă nu interesează exclusiv clerul olandez și că există țări în care defecțiunile sînt mai numeroase decît în Țările de Jos, prelatul a declarat: „... Biserica a operat, din motive biblice, teologice și practice, o legătură între celibat și sacerdoțiu... Dar aceasta nu înseamnă că Biserica n-ar putea căuta o altă linie de conduită dacă ar apare limpede că interesul i-ar cere-o... Este adevărat pe de altă parte că motivele care au făcut oarecînd celibatul preotului acceptabil și aproape firesc, pălesc în condițiile vieții actuale în ochii multor inși, clerici sau nu, și le vorbesc mult mai puțin. De aceea celibatul devine greu de suportat. Fără temei pozitiv, celibatul nu este decît starea de necăsătorire, ceea ce constituie o bază prea strîmtă pentru o viață fericită”.

DEFECȚIUNE ÎN RINDUL CLERULUI CATOLIC ENGLEZ

Preotul Charles Davis, cunoscut teolog englez care a fost unul din experții cardinalului Heenan, arhiepiscop de Westminster, la conciliul Vatican II, profesor la marele seminar din Heythrop, aproape de Oxford, redactor al revistei clerului catolic din Anglia și membru al comisiei mixte catolică-anglicană, și-a anunțat în luna ianurie a.c. hotărîrea de a părăsi Biserica romano-catolică.

În informația pe care a trimis-o presei, Ch. Davis afirma: „Am ajuns la convingerea că Biserica, așa cum își duce ea viața la ora actuală, constituie un obstacol pentru creștinii angajați, pe care îi cunosc și îi admir. Ea nu este izvorul de valori care îi animă și pe care ei le răspîdesc. Dimpotrivă ei trăiesc și acționează într-o tensiune și opoziție constantă cu ea. Sînt mulți aceia care rămîn romano-catolici pentru că duc o viață creștină la marginea Bisericii instituționale pe care o ignoră în mare parte”.

Preotul Davis a precizat în continuare că nu mai crede în Biserica catolică „ca instituție”. „Grija de autoritate este aici

în dauna adevărului, și am fost mereu întristat de exemplele care arată răul ce-l aduce înșilor mecanismul unui sistem im-personal și constrângător. Afară de aceasta, eu nu cred că reven-dicarea Bisericii în favoarea aspectului ei instituțional ar avea real o bază scripturistică sau istorică”.

Deodată cu anunțarea părăsirii Bisericii romano-catolice, Ch. Davis și-a făcut cunoscută intenția de a se căsători cu o americană, studentă în teologie, pe cale și ea de a deveni liber cugetătoare.

Hotărîrea preotului Ch. Davis a provocat vii comentarii în pu-blicistica engleză. Cerîndu-se părerea, cardinalul Heenan a declarat : „Conștiința și relațiile personale ale preotului Davis sînt de competența sa. Noi nu i-am putea arăta mai bine prie-tenia noastră decît rugîndu-ne ca Dumnezeu să-l călăuzească”.

CATEDRALA DIN STRASBOURG AMENINȚATA DE AVIOANE SUPERSONICE

Intr-o ședință a consiliului general al provinciei Bas-Rhin din Franța ținută în luna ianuarie a.c., deputatul Pierre Pflim-lin, primarul orașului Strasbourg, a deplîns neajunsurile și pri-mejdiile pe care le provoacă zborul des al avioanelor militare supersonice deasupra regiunii.

În afara efectelor negative asupra persoanelor a căror sănă-tate le face sensibile la zgomot, primarul Pflimlin a denunțat zguduirile ce le resimt monumentele, și în mod special anumite părți ale celebrei catedrale și vitraliile ei. Vorbitorul a încheiat cerînd o reglementare națională eficientă și în același timp ne-gocieri cu autoritățile militare ale statelor cu care Franța este în alianță și care folosesc spațiul aerian francez în sensul ela-borării unui regulament internațional. Ca măsură imediată el a cerut să se interzică zborul avioanelor supersonice în apropi-ea catedralei pe o rază de 35 km.

CONFERINȚA DESPRE MANASTIRILE ROMANEȘTI

În marea sală a Institutului de arhitectură din Atena, cer-cetătoarea greacă Maria Techari a vorbit la 22 noiembrie 1966 în fața unui numeros public despre mănăstirile din România și marea lor valoare cultural-istorică. Vorbitoarea a scos în evi-dență legătura strînsă a picturilor murale românești cu arta bizantină și contribuția însemnată adusă de artiștii români la progresul acestei arte nemuritoare.

VALORI ALE BIBLIOTECILOR BISERICEȘTI

Sub titlul „Manuscrise necunoscute și tipărituri rare din Hațeg”, Ștefan Andreescu sesiza nu de mult următoarele în revista *Contemporanul* (nr. 5 (1060), vineri 3 februarie 1967, p. 8) :

„Cu prilejul unei călătorii recente pe la vechile monumente românești de pe valea Mureșului din Zărand, de pe valea Streiului și din Hațeg, am identificat întâmplător, în biblioteca protopopiatului orașului Hațeg, câteva cărți și manuscrise deosebit de interesante pentru trecutul culturii românești în această regiune. Semnalăm în primul rând, două manuscrise, un *Săbornic rumânesc* și o *Cazanie*, tot în limba română, databile după grafica originară, în secolele XVII-XVIII. Amîndouă prezintă legături vechi, în piele. Insemnările marginale atestă proveniența lor locală. Primul manuscris însumează 184 de file scrise de mai multe mîini, în timp ce al doilea are nu mai puțin de 403 file, lipsindu-i sfîrșitul. Studiarea lor atentă le-ar putea preciza filiația și ar aduce desigur date noi cu privire la evoluția limbii în această zonă de străvechi tradiții autohtone.

Pe de altă parte, dintre tipărituri vrednice de toată luarea aminte sînt un *Octoich sîrbesc* din 1536—1537, tipărit la Veneția în tipografia vestitului Bojidar Vucovici, precum și un *Penticostar*, tot sîrbesc, apărut în 1566. Subliniem că biblioteca Academiei nu posedă *Ochtoichul* decît în unicat. Ambele aceste tipărituri au imprimat în cîte trei locuri următorul text : „Această carte iaste a sfînteii mănăstiri Prislop de la Silvașu de Sus”. Ele au aparținut deci Prislopului, unul dintre cele mai însemnate centre ale spiritualității românești din Transilvania, în secolul al XVI-lea”.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE LINGA CARANSEBEȘ

Prin lucrări arheologice recente efectuate în apropiere de orașul Caransebeș, specialiști ai Muzeului regional al Banatului au scos la iveală un castru roman din Tibiscum, care e datat pînă în secolul VI d. Hr. Situată la confluența rîurilor Timiș și Bistra, așezarea descoperită oferă un bogat material arheologilor pentru studiarea condițiilor de viață existente aici de la pătrunderea romanilor în nordul Dunării și pînă în secolul VI. Rețin atenția mozaicurile cu care erau pardosite încăperile aflate la dispoziția căpeteniilor de oști și a păturilor conducătoare ale populației civile. La rîndul lor, cărămizile poartă ștampila legiunilor sub a căror administrare au fost înălțate construcțiile. Ca și acestea, piesele arhitectonice din marmură, folosite la ornamentarea clădirilor dovedesc, pentru prima dată, continuitatea elementului roman pe aceste meleaguri, cît și bogata cultură spirituală a celor ce populau castrul. (rev. Flacăra, an.

XVI, dr. 6 (610), 4 februarie 1967, p. 3).

Materialele descoperite sînt în curs de cercetare (vezi Acad. C. Daicovici—L. Groza, Diploma militară de la Tibiscum, în: *Acta musei Napocensis*, II, Cluj, 1965, pp. 135—139) urmînd ca în viitor săpăturile să continue spre a fi scoase la lumină noi reminiscențe ale dăinuirii strămoșilor noștri pe aceste meleaguri.

RITMUL DE CREȘTERE A POPULAȚIEI LUMII

Populația lumii se va dubla în anul 2000 și va spori de 8 ori pînă în anul 2068, dacă ritmul ei actual de creștere va fi același, se arată în datele publicate de Biroul de statistică al populației din S.U.A. publicate la începutul lui ianuarie a.c. În vara anului 1966 pe glob trăiau 3 346 000 000 de locuitori. Se amintește că o statistică a O.N.U. precizează că populația lumii crește anual cu doi la sută. Populația globului, deci, se va dubla în 35 ani, iar într-un secol va crește de 8 ori, astfel că în anul 2066 ea va ajunge 24 000 000.000 de locuitori.

COPILUL ŞI FRUMUSEŢEA VIETII

Conducerea noastră de Stat a elaborat o nouă legislaţie prin care se reglementează unele aspecte ale statutului familiei, privitor la căsătorie şi la situaţia copilului. S-au iniţiat discuţii la care au luat parte medici cu recunoscută autoritate, scriitori, ziarişti, mame, sau numai oameni simpli de pe tot cuprinsul ţării. Această metodă, prin care s-a supus opiniei publice o măsură legislativă, este cât se poate de eficientă, pentru ca toată populaţia ţării noastre să-i recunoască şi să-i acorde importanţa şi oportunitatea cuvenită.

Pornind de la un punct de vedere specific nouă, să încercăm să privim lucrurile şi din perspectivă creştină. De la început trebuie spus că fericirea insului este determinată în bună măsură de temeinicia familiei. Or familie înseamnă părinţi alături de copii. Aceştia din urmă dau un anumit şi unic sens vieţii noastre pămînteşti. Copilul, care vine de undeva din taina inocenţei primare a paradisului, zugrăveşte cu har, minune şi frumuseţe zilele vieţii noastre, oricît de împotrivoitoare s-ar arăta necazurile cotidiene. În împlinirile ce le aduc aceste gîze mici, care zburdă între noi, simţim concret frumuseţea lumii, ca o adiere mirifică a unei alte frumuseţi, ce coboară lin, din metafizic... şi ... pătrunşi de bucurii, neprinse de cuvînt, cu inima copleşită de harul recunoştinţei, ne plecăm cu duhul, în semn de închinare, în faţa Creatorului şi Pronietorului a toate. Ce este copilul, ne întrebăm deseori şi ce taină se ascunde în ochii lui calzi şi blînzi ce răscolesc şi trezesc forţe noi, chemîndu-ne să înlăturăm tot ce se împotrivesc fericirii lui şi a noastră?

Poporul român a fost totdeauna însufleţit de o sănătoasă concepţie asupra familiei şi a rostului ei în păstrarea integrităţii neamului şi a credinţei strămoşeşti. Războaiele şi incursiunile prădalnice, migraţiunile popoarelor şi diferitele calamităţi ivite din cauza acestor evenimente — ca foametea, molimele şi sărăcia, au fost aspre încercări pentru ţară. Dar noi am rămas pe pămîntul acesta, drept şi măreţ în faţa istoriei. Aşezat la răscruce de drumuri şi destine, la hotarul dintre imperiul roman ce intra în descompunere şi lumea necunoscută a popoarelor migratoare ce se mişcau în valuri uriaşe spre bogăţiile apusului, înfruntînd cu tenacitate nestatornicia timpului, popo-

rul nostru și-a clădit un destin și o istorie proprie, care culminează în măreția creatoare a vremii de astăzi. Dar destinul și istoria făurită de poporul român se datoresc, în primul rînd, vitalității sale și concepției sănătoase, nescrise, asupra rostului său, gîndit la nivelul rostului familiei.

Credinciosul la rîndul său a știut că o familie fără copii este lipsită de binecuvîntarea cerească. A știut din cuvintele simple ale preotului ce-i țîlcuia scripturile sfînte, în lumina pală a unei biserițe modeste. Aci, în locașul sfînt, în care oficia un țăran ca și ei, necăjit și sărac, dar cu mai multă știință de carte, au auzit strămoșii noștri rostul creștin al vieții în familie și în societate.

Cîte exemple grăitoare nu aflăm în Sfînta Scriptură din care se vede cu cîtă bucurie și ardoare era așteptat un copil. La evrei o familie fără copii era socotită, indiscutabil, blestemată de Dumnezeu, iar cînd doi soți, înaintați în vîrstă, aveau totuși un copil, se spunea că Dumnezeu a ridicat ocară și și-a întors fața spre ei cu binecuvîntare.

În vremea noastră numeroase familii de creștini conduse de idei cu totul eronate, s-au ferit de-a avea copii, invocînd motive lipsite de temei, sau pur și simplu pentru că nu voiau să renunțe la un anumit mod de viață, așa-zisă comodă. Dar o familie însuflețită de-o adevărată credință creștină, la care frica și dragostea de Dumnezeu sînt hotărîtoare în comportarea ei, nu se poate conduce după principii cu totul personale și egoiste, renunțînd la rostul nobil ce s-a menit familiei, încă de la întemeierea ei, prin vrerea lui Dumnezeu. Abaterea de la îndatorirea sfîntă de-a fi mamă, prin mijloacele cunoscute ale civilizației contemporane, constituie un păcat din cele mai grave. Îmi permit să așez aici — ca o ilustrare a acestui aspect al problemei — o parte din tabloul Marei Judecări, de la finele veacurilor, tabloul imaginat, sub focul inspirației cucerniciei creștine, de unul din marii oratori și scriitori ai Bisericii noastre răsăritene: „... Atunci, la Marea Judecată, toate se vor lămuri și totul va fi limpede...

„Veni-vor întîi pruncii, cei fără de vreme, cei uciși în pinete, de mamele lor criminale, și — în mîină cu paharul plin cu sîngele lor, vor grăi înfricoșat: beți, mamele, din sîngele acesta, pe care voi l-ați vărsat cu bună știință, pentru că noi stăteam în calea vieții voastre de huzur și păcat. Beți și vă luați plata faptei voastre.

„După aceea se vor înfățișa copiii care au rătăcit pe căile vieții și vor spune și ei, plini de obidă: părinților, am trăit în lume în pismă și păcat, legile dumnezeiești am călcat și pămîntul cu desfiu l-am pătat... dar noi am săvîrșit ceea ce la voi am văzut, pentru că primii dascăli voi ați fost. Alături de noi, veniți și luați-vă plata...”

Copilul, prin inocența lui, este un îndemn și o mustrare față de toate acțiunile noastre. El este un minunat dascăl fără a ști să vorbească în cuvinte alese. Dacă va fi ocărit nu se minie, dacă va fi slăvit nu se înalță, dacă va fi sărac nu se întristează, dacă este bogat nu se mîndrește. Pe nimenea nu pizmuiește, pe nimenea nu judecă și cu nimeni nu poartă vrajbă. Singură copilăria deține taina transfigurării, deoarece pruncul este măsura sfîințeniei. Cît adevăr cuprind cuvintele Mîntuitorului Hristos atunci cînd spune: „de nu veți fi ca unul dintre aceștia mai mici, nu veți intra întru împărăția lui Dumnezeu”. Și atunci, de ce să nu ne înviorăm viața, uscată de egoism și vicii, prin prospețimea paradisiacă a copilului.

Prin el iubim lumea și ne legăm de viață, sănătos și demn, prin el privim în viitor și toate încîlcitele taine ale lui ne par simple, ca-ntr-o auroră ce risipește negurile din vîi.

Am văzut oameni de înaltă ținută morală și de-o largă cultură care, ori de cîte ori întîlneau pe stradă, în tramvai sau trenuri, o femeie gravidă, își ridicau respectuos pălăria — deși erau cu mult mai în vîrstă — și cu caldă politețe își ofereau serviciile, dacă era nevoie. Este semnul închinării conștiente în fața vieții care, mereu se îmbospățează și se regenerează, prin mamă. Cît de frumoasă și nobilă este menirea femeii prin faptul că înfrumusețează viața prin naștere de viață. Aici este o taină de-o neîntrecută maiestate, iar această taină, ce stă la temelie universului, s-a dat în puterea femeii. Este taina creației, este însăși taina existenței și o parte din ea, se desface sub ochii noștri, în femeia-mamă. Este o demnitate acordată de Dumnezeu și nu trebuie să se renunțe la ea.

Pr. ION BIRLANESCU

„SENSUL UNEI SOLEMNITAȚI TRADIȚIONALE”

Sub acest titlu prof. univ. dr. docent Mihai Pop, directorul de etnografie și folclor al Academiei a publicat un articol (în ziarul *Scînteia* nr. 7172 din 24 noiembrie 1966, pp. 1 și 5) în care referindu-se la prețuirea pe care poporul nostru i-a dat dintotdeauna familiei, văzînd în ea o instituție sacră, preconizează păstrarea ceremonialurilor prin care a fost cinstită în decursul vremurilor. Pe această linie oprindu-se asupra unor manifestări caracteristice le subliniază sensul și semnificațiile sociale precum urmează:

„... Există la noi, spune autorul, o foarte veche tradiție a familiei mari, care-i cuprinde pe toți cei ce vin de la același strămoș, și care merg pînă la trei-patru generații. Probabil că în forme foarte vechi „neamul” a fost propriu ca structură socială și economică familiei și satului. Pînă azi însă, neamul, în

aspectul tradiției populare înseamnă legătura directă între părinți și copii pe diverse generații: copii, părinți, bunici, străbunici. Neamul are largi ramificații: unchi, mătuși, veri etc. El a fost un element primordial de solidaritate socială. Neamurile au tradiția lor, istoria lor. Nepoții știu despre treptele de seamă ale bunicilor, se mindresc cu ele, sint bucuroși de relațiile de înrudire cu personalitățile de valoare dintre înaintași. După această tradiție, după modul de comportare, după înțelepciunea unor reprezentanți de vază era judecat un neam. Se avea în vedere în mod deosebit aspectul lui etic, rolul în viața obștească. Aparținerea la un neam obligă. Cine nu respecta tradiția neamului, a comportării lui, se excludea „din rîndul acestuia”.

„Neamurile se înrudesesc între ele prin căsătorii. În tradiția populară există însă și un al doilea plan al înruditului, prin *nășit*, care este o înrudire socială. Din foarte vechi timpuri, cel care trece dintr-o stare socială într-alta, purcede la un act solemn ceremonial. În acest moment hotărîtor al vieții, cînd „tînărul intră în rîndul oamenilor”, el trebuie să fie însoțit de cineva care să-l introducă în noua stare, moralicește, să gireze pentru el, și acest rol revenea nașului. Iată de ce, el își asumă o mare răspundere, introducînd în societate o nouă celulă socială, cu toate drepturile și mai ales obligațiile ei. Tocmai de aceea, cei introduși în rîndul căsătoriților — mirele și mireasa — poartă pentru nași respect și recunoștință. Deci pe plan social nașul devenea un al doilea părinte pentru tînăra pereche.

„Tradiția populară a elaborat un întreg sistem de obiceiuri legate de actul căsătoriei, menit să dea acestuia aureolă. Printre ele este și *obiceiul de nuntă*, care ocupă un loc central. Nunta nu este numai o simplă formalitate după un act juridic. Este ceva mai mult: tocmai consfințirea pe un plan complex de relații sociale a momentului hotărîtor din viața fiecărei tinere perechi, sublinierea clipei cînd cei doi tineri intră împreună în „rîndul oamenilor” cu toate drepturile și îndatoririle care decurg de aici. Îndatorirea principală pe plan biologic-social este aceea de a perpetua neamul. Apoi, de a fi o celulă productivă în viața economică a colectivității, de a fi un element de bază în viața socială și care, cu timpul, să poată lua locul elementelor mai bătrîne, să ocupe un anumit rang în structura societății.

„În formele tradiționale, căsătoria nu se face la întîmplare. Există legături prestabilite: tinerii participă la unele evenimente din viața socială a satului, în anumite munci executate în comun, la într-ajutorare, la clăci, șezători, petreceri, la hore. Cu ocazia Anului nou, de exemplu, cetele de flăcăi colindă din casă în casă cu urări anume pentru flăcăii de însurat și fetele de măritat. În forme alegorice în aceste urări se vorbește despre căsnicia fericită și îndatoririle ce revin ambilor soți în căsnicie.

„Familia și tinerii cad de acord asupra căsătoriei lor, marcînd acest lucru printr-o solemnitate care are vechi tradiții la poporul român. Logodna nu este numai o simplă ocazie de petrecere ci tocmai momentul în care se stabilește într-o primă formă legătura oficială și de neam între două familii și doi tineri. Această legătură va fi consfințită prin căsătorie. Logodna și-a cîștigat în trecut o mare valoare morală în societate și, de fapt, ea asigură într-o anumită măsură, premiza trăiniciei în viitoarea familie.

„Toată ambianța care se creează are drept scop să dea acestei solemnități aureola unui mare eveniment în viața omului. Obiceiurile, cîntecele, strigăturile au menirea să convingă pe tinerii ce se unesc prin căsătorie, să trăiască uniți, să se respecte unul pe altul, să ducă împreună și greul și bucuriile.

„Manifestările tradiționale prilejuite de nuntă, pline de pitoresc și culoare, arată marea importanță pe care o acordă societatea acestui impozant eveniment. Tot satul se bucură, vine să-i felicite pe tineri pentru că fac acest pas în viață. Oamenii creează cu acest prilej urări, orații, chiuituri dintre care unele satirizează anumite apucături proaste, altele dau sfaturi, atrag atenția asupra unor comportări și fapte ale tinerilor căsătoriți. În poezia populară de nuntă, spusă în fața satului, se atrage atenția și asupra consecințelor nerespectării normelor de conviețuire stabilite prin tradiția în căsnicie. Conduita tradițională este aici foarte riguroasă. Ea nici nu concepe despărțirea unei perechi odată unite; divorțul nu intră în concepția de viață tradițională a poporului român, de aceea morala satului blama cu totul pe cel care încălca această tradiție sănătoasă. Desigur în zilele de azi, în special în mediul urban, cadrul expeditiv în care au loc unele căsătorii diminuează însemnătatea socială actului în sine. În condițiile unei căsătorii făcute în formă sumară de „tip modern” ea devine un eveniment lipsit de semnificație deplină.

„Nu trebuie ignorate aceste multiple aspecte legate de tradiția închegării și trăinicieii familiei românești, care și pînă astăzi se continuă și se păstrează în foarte multe locuri de la țară. Neglijarea unor asemenea tradiții, a efectului lor ca element de coeziune socială, a înlesnit pe alocuri întemeierea în pripă a unor familii care, în consecință s-au destrămat la fel de iute. Căsătoria a ajuns pentru unii tineri, un simplu act formal, golit de valoarea sa morală și socială, considerînd că poate fi desfăcut, anulat prin divorț, tot așa de simplu ca și atunci cînd a fost încheiat. Chiar și nunta, care era un act ceremonial cu o veche tradiție, cu participarea întregului neam, a ajuns, în atari situații, numai o simplă petrecere, lipsită de orice conținut moral, afectiv, o ocazie de „chef”.

„Cred că ar fi nimerit să punem în valoare... elementele bune ale tradiției noastre familiare. Să i se acorde căsătoriei tot

ceremonialul profund moral și social, să i se acorde întreaga valoare atât de frumos cîntată de poeți (vezi „Nunta Zamfirei”).

„Iată de ce socotesc că elementele de tradiție în jurul nunții, în jurul întemeierii familiei, merită să fie studiate cu toată atenția, valorificate cum se cuvine... contribuind la întărirea familiei...”.

Cele de pînă aici reprezintă observații de o deosebită actualitate, asupra cărora se cade a medita cu toată luarea aminte, trăgînd și concluziile practice care se impun.

VALOAREA COLINDELOR

Atrăgînd atenția asupra unor „valori uitate ale muzicii noastre corale”, George Pascu, conferențiar la Conservatorul din Iași, observa: „... Dacă din bogata creație corală românească se cîntă frecvent cîntece patriotice, cîntece lirice și prelucrări de folclor, este lăsat încă la o parte un imens tezaur de colinde...” (ziarul *Scinteia*, an. XXXVII, nr. 7236, duminică 29 ianuarie 1967, p. 4). Că întradevăr colindele reprezintă „un imens tezaur” este un fapt îndeobște cunoscut. Lui a început să i se acorde importanță cuvenită, încă înainte cu cîțiva ani a apărut un volum intitulat „La luncile soarelui”, care este o „antologie a colindelor laice” (ediție îngrijită și prefată de Monica Brătulescu, E.D.L., București, 1964). Recent apoi mai multe formații corale au inclus în repertoriul lor colinzile. Așa spre pildă „Corul Madrigal”, care a dat o serie de concerte nu numai în țară ci și peste hotare (la Bydgoszcz-Polonia, în cadrul Festivalului internațional „Musica antiqua Europae Orientalis”, la Varșovia, Budapesta, Paris și Halle), „ne-a demonstrat nouă și străinătății, precum spunea un cronicar (rev. *Tribuna*, an. XI, nr. 1 (518), 5 ianuarie 1967, p. 1), că în mănăstirile ale căror ziduri pictate sau filigranate de meșteri „anonimus”, sub aceleași bolți alți „anonimus” au ridicat monumente sonore cu aceeași temeritate, putere de durată și înfiorare ca a oricărei din capodoperele lumii, izvorînd dintr-un univers singular, cu totul de altă factură, mai proaspăt și mai pur decît cele de aiurea. Adevărul e că aceste cîntări nu s-au subordonat nici unui fel de școli. Nu le-a dominat nici o oblăduire și nici o servitute. Ele nu s-au bizuit decît pe meditația liberă a creatorilor străbătuți de marile întrebări ale existenței, răspunzînd așa cum au simțit, inspirației. Și cît de sublim!

„Creatorii?! Îți vine să surzi sfios, pentru că îi ghicești în întunecimea veacurilor scurse, lîngă opaițe în chilii strîmte, cu ochii umflați de nesomn, cu trupul ostenit de posturi, la granița inefabilă dintre ființă și neființă, presărînd nisipul stelar amestecat cu cenușa vetrei pe caligrafia lor dumnezeiască, să sugă cerneala făcută din poamă de soc și bozii.

„Corul entuziaștilor, mai spune cronicarul citat, răsfoiește cu grație aceste partituri în văzul Europei, spre a pildui că niște ca-

pete acoperite cu cușme sau cu comănac mănăstiresc au gândit muzică bună pe firul unor datini sacre la sărbători sau priveghi, în bocete sau colinde pe care le numim azi, cu necurmată mîndrie, melodii preclasice românești, de o valoare și o strălîmpezime unică.

„Corul Madrigal m-a făcut să trăiesc bucuria ce ți-o însuflă conștiința că și sub raport componistic, pe toate treptele timpului, putem ședea cu geniul nostru alături de al oricărui neam.

„Aici, la porțile orientului, sub tălăzuirea bejenilor, nu se cînta din clavecin sau harfă, ci din cobză, fluiet și mai cu seamă din gură, dar în ce chip, cu ce candoare !”

Referindu-se la aceleași concerte ale formației „Madrigal”, Paul Anghel scria (Gazeta literară, an. XIII, nr. 49 (736), joi 8 decembrie 1966, p. 1) :

„Cintele pot avea uneori destinul pieselor fragile de arhitectură, aruncate printr-o urgie a vremii sub valuri de mare sau astupate de pămînt. Fractura unei octave este, într-un asemenea caz, la fel de dureroasă ca ruperea unei arcade de piatră ; pierderea unui capitel sonor lasă fatal descoperit o coloană de armonii, — scufundarea în uitare a unui requiem sau a unui motet echivalează cu năruirea, pentru totdeauna, a unui întreg edificiu, o catedrală sau un dom.

„Inchipuiți-vă un imn acoperit de ape pînă la jumătate, cu trepte de marmură cățărîndu-se dramatic și oprindu-se undeva în neant, cu scări coboritoare afundate sub nivelul plutirii și prăvălindu-se în adînc, cu ogive oarbe, indifferente acum luminii, cu vaste portaluri deschise furtunii, prin care zboară păsări. Asemenea relicve de dimensiuni ciclopeene muzicale sau arhitectonice nouă ne lipsesc. Vechea noastră cultură, a lutului ars și a lemnului, n-a putut clădi durabil decît în spirit. Totuși cum să însemnezi sunetul, păstrîndu-l spontan, curat și fierbinte, pentru o altă ureche care încă nu s-a ivit în timp ? Ceva din el mai rămîne, se pare, imprimat în cuvînt — o materie care, ia uneori amprenta glasului uman ca și lutul.

„Ceea ce schițasem mai sus este deci, vizual, un text de imn, da, un text, inutil schelet de cuvinte a cărui ființă muzicală s-a destrămat. Arhitectura exterioară este intactă, admite chiar speculația pedant fiziologică, subtilitățile prozodice, dar îi lipsește duhul. Cum cîntau strămoșii ?

„Este o întrebare pe care mi-am pus-o adesea, numărînd rădăcinile de piatră ale cadranului solar de la Sarmisegetuza, cu ritmica lor perindare de coloane dispărute, cu geometria lor tulburător de simplă și criptică în același timp, ce ne întoarce cu gîndul la Chaldeea și la Egipt.

„Am reluat întrebarea sub turnul bisericii de la Densuș de lingă Hațeg, această ciudată cazemată-sanctuar întemeiată din cărămizi romane, insolentă ca un imperiu prin duritatea formelor, încăpățînată în vigoare și simplitate ca un tînăr cneaz ne-

supus nimănui... Am reluat aceeași chinuitoare întrebare și la Voroneț, sub tipsia cu crengi de stejar și acant a *copacului lui Ieseu*, și la Sucevița, suind o dată cu îngerii infinita *Scară a lui Climax* — și la Dragomirna unde sublimul arhitecturii ca și al frescelor interioare, cîntă de la sine.

Am reluat-o și nu mi-am putut răspunde; la noi cîntecul e mut... Tac frescele, tac evangheliarele ferecate în brumă de argint; tac iconostasele, tac mohorît troițele de la fintini, tac pînă și icoanele pe sticlă, deși culorile lor năvalnice orbesc lumina... Cum cîntau strămoșii?

„Astă-iarnă, poposind în Vechea Castilie, am admirat în muzeul parohial al unei umile biserici de țară, aproape de Alcazar de San Juan, în Mancha lui Cervantes, niște antifonare cu melodii gregoriene datînd din vremea primilor episcopi vizigoți. Impresionant era că datau. Sacrificiul a multe și mult prea mugitoare ci-rezi de bivoli se purificase în filele de pergament ale unei singure cărți, gigantice, îmbeșugate spoite în aur, în care fiecare sunet răspundea unei vignete ardent colorate și fiecare ton traducea vizual o scenă. O bună parte din comorile de la Prado se aflau compensate aici. Dar ele se aflau din belșug echilibrate prin avere-a de artă a fiecărui mărunț dulap de sacristie din neștiutele bisericuțe, răspîdite în deșerturile galbene sau în sierre din Aragon pînă în Estramadura, din Țara Bascilor pînă în Andaluzia. Prin ea, prin această avere fragilă a glasului omenesc, reținut în emulsuri de acuarelă pe fila de pergament, Spania cea veche, Spania cea cruntă și sublimă, cîntă cu glasul îngeresc și eroic al Cidului, suind din imagine în imagine pînă la extazul lui El Greco și pînă la Infernul lui Goya.

„Cum suna glasul strămoșilor noștri din veac?

„Emoția de a-l recunoaște ne-a fost adusă, dăunăzi, de *Corul Madrigal*... Printr-o firească și binevenită convulsie a sentimentelor, mii de melomani sau numai curioși, au vrut să-l asculte pentru înția oară pe Eustație Protopsaltul, contemporan al lui Ștefan cel Mare sau pe cînstitul Mitropolit Dosoftei al Moldovei, clasic autor de stihuri și melodii, care pînă mai dăunăzi tăcea. Au vrut să asculte, alături de alte imnuri, catavasii, condace — străvechea cîntare păgînă a fertilității și bucuriei care se cheamă colind.

„Această cîntare, rămasă intactă în auzul satelor, nu este mai ușor de fixat decît un imn kalofonic. A culege colinde în-seamnă a strînge polen de pe aripi de fluturi și a-l cerne și risipi într-un asemenea fel încît să cadă în cuget, ușor și cast, ca și fulgii primei zăpezi.

„*Corul Madrigal* a reușit și această gingașă ispravă. Ne-a redat la un mod de înaltă artă și colindele. Cînd va ninge, voi spune de aici înainte că... lăruiește...”.

LA ORIGINILE CULTURII EUROPENE ÎN APUS

Comentînd eseuul „Muzeu imaginar” al scriitorului André Malraux, Neagu Rădulescu a făcut nu de mult în revista *Tribuna* (Cluj, an. XI, nr. 4 (521), 26 ianuarie 1967, p. 8) interesante considerații asupra culturii europene, punînd la temelie ei „ideea de om și de demnitate umană, ideea eliberării omului din toate cătușele, de toate ordinele”. Constatînd că într-aceasta trebuie să vedem „un bun moștenit de la cultura greco-romană”, autorul comentariului citat spune :

„Mai circulă în țara noastră — unii dintre cititori se vor indigna iar alții vor surîde — o broșură în care se tîlmăcesc visele. Dacă nu o aveți la îndemînă, căutați-o pe la buncuțele noastre, sînt în ea lucruri interesante. De pildă : „dacă . . . vei visa, cetățean vei ajunge”. Cred că nu este greu să ne dăm seama de vechimea de două ori milenară a acestei tîlmăcirii. Roma era foarte zgîrcită cu acordarea calității de cetățean și cînd imperiul a devenit mai generos, a dispărut, lăsînd în urmă o dezordine care s-a numit evul mediu. A dispărut imperiul roman și cu el de odată cultura greco-romană, dar nu fără să lase, totuși, o moștenire : ideea de om și de personalitate umană, și dacă vrei — ți-neți cu tot dinadinsul — un număr de manuscrise, uitate prin diferite chichițe, pe care le mai răsfoiau, din cînd în cînd, cu puțină știință și cu multă teamă, în lumina unui opaiț, unii rari călugări ce mai știau cîteva boabe de latinească și de grecească (vorbeam de occidentul european și nu de orientul european), iar cît despre artă, pictura dispărută cu totul, iar sculptura zăcea — ce nu fusese încă ars în cuptoarele pentru fabricarea unui var de bună calitate — sub ruine.

„Visul oricărui locuitor al Imperiului roman era să ajungă cetățean, adică dintr-o familie aproape necuvîntătoare, un om, o persoană și visul acesta va stăruia și, cînd va pieri din conștient, va sălășlui în straturile cele mai ascunse ale subconștientului. El va fi amintirea cea mai dragă, elan sau instinct, și va deveni în cele din urmă ideea forță, ideea care va conduce populațiile Europei și pe proaspeții cuceritori, care vrînd nevrînd și-o vor însuși, la lupta pentru eliberarea omului de sub toate tutelele și opresiunile. Dramatică luptă, cu momente de un tragism alături de care tragedia antică pălește, cu mari izbînzi și cu mari înfrîngerii, cu aspecte contradictorii, dar necurmată și pînă la urmă, se pare, victorioasă. Din această luptă s-a născut cultura europeană și arta nu este decît una din forțele ei.

„Ideea aceasta a unei demnități umane a fost preluată de creștinism, care i-a dat o universalitate ce nu o avusese mai înainte. Este adevărat că pentru un moment, creștinismul acorda o egalitate numai în fața lui Dumnezeu, dar știm prea bine, că în anticul Egipt, s-a petrecut o revoltă a maselor care nu revendicau

altceva decât dreptul de a avea și năpăstuiții un „dublu“, adică un suflet. Fără îndoială că dreptul acesta pe care-l revendicau, îngloba și alte drepturi, mai mult sau mai puțin materiale, dar evident că el implica o demnitate de care nu se bucurau decât faraonii și preoții și deci o democratizare a vieții sociale.

„Scaunul papal a fost multă vreme un simplu episcopat fără autoritate față de ceilalți episcopi occidentali, dar creștinismul occidental sfîșiat de erezii și secte — arianism, pelagianism, maniheism și politica lui de independență față de puterea temporală s-a adunat în cele din urmă, în jurul Romei catolice cu toate forțele. În secolul VIII, sub presiunea imperiului bizantin și a celui arab, întins în Spania, papalitatea simte nevoia să-și alieze puterea seculară și îl încoronează, la anul 800 pe Carol cel Mare ca împărat, dar ea continua să-și păstreze independența și să dirijeze totul în sensul vederilor ei. Mai târziu vom asista la lupta dintre puterea temporală și cea spirituală. Toate aceste dificultăți obligă Biserica să înființeze școli în care în afară de teologie se predau și artele liberale: muzică, literatură, matematici, etc. Totul este însă predat și interpretat pentru gloria divinității și a Romei și iată că nevoia de a combate sectele, influențele venite de la Bizanț, cele arabe și puterea temporală, duc la formarea unei păтури intelectuale formată deocamdată numai din clerici, dar care nu vor putea fi împiedicați de a gândi și de a-și exprima părerile. Incep celebrele dispute dintre partizanii lui Aristotel și Platon, controversale pe teme de corp și suflet, grație și liber arbitru divin și uman. Astăzi toate aceste subtilități ni se par nițel ridicole, ca și toată scolastica, dar la ele participa, într-un fel sau altul, toată intelectualitatea timpului. În fond aceste discuții se duceau în jurul libertății omului de a gândi. Aceste lupte — adevărate războaie pentru că duceau la excomunicare, la reclusiune și deseori la moarte — au creat o unitate spirituală europeană și au pregătit eliberarea omului și recunoașterea lui ca persoană.

„Izbînda partizanilor lui Platon a însemnat libertatea de a gândi și de a interpreta, pentru un timp numai pentru cei care gîndeau și interpretau în sensul dogmelor catolice, și pe acest drum se va ajunge la constituirea unor doctrine politice și la noțiunea de știință experimentală, care va reuși mai târziu să anuleze dogmele și puterea absolută a regilor. Se ajunge astfel de la știința experimentală a lui Roger Bacon (1214—1294) la știința experimentală a lui Francisc Bacon (1561—1624). Dar toate aceste eforturi pentru victoria rațiunii și a științei, făcute cu riscul arderii pe rug, au un singur scop: victoria ideii de om. Nu este oare tema eseurilor lui Francisc Bacon omul? Și tratatul lui *Despre progresul și promovarea învățămîntului științei*, ce alt sens poate avea? *Divina Comedia* a lui Dante este un poem închinat omului ca și *Iliada* și *Odissea*. Cîțiva ani mai înaintea lui

Bacon, Montaigne se ocupase și el de om și mai ales de limitele rațiunii umane. Balthasar Gracian (1584—1658) în *Omul de Curte* se ocupă de om și de rafinarea lui. Dar în *Mîngîierile filozofiei* — opera lui Boetiu (470—525), în afară de faptul că acest creștin se mîngîie în restriște, cu filozofi păgîni, problema fundamentală nu este omul și libertatea lui? Nu este Fericitul Augustin (354—430) primul filozof al isoriei și primul psiholog?

„Catedralele romane și gotice se ridică mîndre ca o creație a omului în fața creației divine și dacă un profund sentiment religios nu poate fi contestat pentru acel timp, ele au însemnat totuși și o reintrare a agorei în viața colectivității. Se știe doar că multă vreme au fost folosite de locuitorii burgurilor și pentru alte nevoi decît cele divine. Fauna și flora care decorează aceste catedrale și mirenii sculptați alături de sfinți! Dar sfinții acestor catedrale au ei cu adevărat figuri de sfinți? Să recunoaștem că sfinți n-au existat decît în mozaicurile și pictura bisericilor ortodoxe pentru că numai arta bizantină a reușit să descărneze omul, să-l abstractizeze și să facă dintr-un corp uman numai un simbol. Occidentul nu a reușit niciodată această performanță și nu a reușit pentru că în conștientul sau subconștientul lui, omul cu toate atributele lui a fost întotdeauna o prezență care a ghidat mîna creatoare. Astăzi occidentul pretinde că face o artă abstractă și nu vrem să angajăm nici o polemică pe tema aceasta, dar din această artă lipsește omul. Pentru ce?

„Întoarcerea la natură realizată prin Giotto a însemnat și ea o reafirmare a omului și pe această temă stă toată arta Renașterii, dar ea trebuie descifrată în conjunctura monumentelor istorice. Raffaello și Michelangelo lucrează în perioada antereformei, adică într-un moment istoric, în care vigilența Bisericii este din nou excesivă. Nu va fi ars pe rug Giordano Bruno (1550—1600) și Galileu (1564—1642) nu va fi silit, la vîrsta de șaptezeci de ani să-și renege opera?

„Lupta pentru eliberarea omului de sub toate interdicțiile și despotismele a fost lungă și grea și, dacă nu ne înșelăm, nu este terminată. Nu mai departe decît în secolul al XVIII-lea, încă Descartes spune cu teamă: „Cuget, deci sînt“. Dar năzuința către libertate a fost atît de puternică încît s-au făcut toate sacrificiile, s-a recurs la toate posibilitățile minții omenеști și, conștient sau inconștient, s-au folosit toate împrejurările și mijloacele care puteau aduce victoria omului. Clerul catolic, filozofi, juriști, oameni de știință, compozitori, artiști plastici, masele populare, nobilimea, regii și burghezia, au servit, cu voie sau fără, ideea libertății devenită destin.

„Din această luptă pentru libertate s-a născut toată cultura occidentală și deci și arta ei și această artă este înainte de toate un imn închinat libertății“.

Considerațiile cuprinse în acest lung extras din comentariul lui Neagu Rădulescu făcut pe marginea eseului lui André Malraux, reprezintă desigur generalizări privind un fenomen extrem de complex.

TEORETIZARI „DEZMITOLOGIZANTE“

Teologia creștină utilizează, pornind de la elemente desprinse din Sfânta Scriptură și nu mai puțin din necesitatea de a se face accesibilă, numeroase imagini și simboluri. Dumnezeu bunăoară este preprezentat în variate feluri care, deși insuficiente sub raport doctrinal, sînt totuși sugestive și folositoare înțelegerii credinciosului obișnuit. Lucrul acesta, evident, n-a satisfăcut în întregime. Nu odată au apărut proteste contra antropomorfizării Divinității, considerindu-se a fi indiciul existenței unor influențe păgîne și idolatre.

Ecouri ale împotrivirii la o atare situație se înregistrează continuu în istoria creștinismului. În vremea noastră o poziție hotărîtă a adoptat Rudolf Bultmann, corifeul direcției numite „dezmitologizantă“ în teologia Noului Testament. El însuși nu constituie de fapt o apariție singulară, protestantismul modern cunoscînd și alți teologi care s-au așezat pe poziții asemănătoare (ex. Bonhoeffer și Tillich). Dintre cei mai proaspeți l-am putea aminti pe episcopul anglican de Woolwich, dr. Robinson, a cărui carte „Honest to God“ (Onest față de Dumnezeu), apărută acum cîțiva ani, a făcut deosebită vîlvă. Autorul pretinde că nu urmărește să pună în discuție nici un adevăr de credință, că nu atinge doctrina creștină în conținutul ei, ci că vrea doar să ajute pe creștini să fie onești față de Dumnezeu respingînd înveșmîntarea învățăturii teologice în forme false și nerealiste. „Dumnezeu, spune el, nu-i un om bătrîn care stă pe tron în cer; această reprezentare e depășită și nu mai e realizabilă pentru oamenii veacului XX“ (la Prof. Grigorie Marcu, O carte aprig disputată: „Honest to God“, în rev. Mitropolia Ardealului, nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1963, pp. 949—950).

Temeiurile unui asemenea punct de vedere, adoptînd îngăduința de rigoare, nu sînt de natură să trezească critici prea severe. Avem de-a face cu transpunerea pe un alt registru al vechiului apofatism, atît de familiar teologiei patristice. Totuși exagerările la care s-a ajuns au demonstrat că ne găsim în fața unui curent defectuos din punct de vedere teologic.

E de ajuns să amintim de unul din sloganele pe care le-a generat, foarte la modă peste Ocean: „Dumnezeu a murit“. Sub titlul „Moartea lui Dumnezeu“ apar aici destul de numeroase cărți (Prof. Thomas A. Altizer și dr. William Hamilton: *Radical Theology and the Death of God*, New York, 1966; Prof. Ga-

briel Vahanian: *The Death of God. The Culture of our Post-Christian Era*, New York, 1966). Ce pretind a demonstra în fond susținătorii tezei „Dumnezeului care a murit”? Potrivit opiniei lor, Dumnezeu așa cum și l-au închipuit mulți teologi, nu mai există azi. În jurul acestei teze s-au dezvoltat apoi sumedenia de teorii tinzând să arate că adevărata tradiție creștină a fost înlocuită pe parcurs de o religiozitate burgheză și o teologie a imanențismului.

Implicațiile noului curent sînt însă multe și ele nu apar clar decît celor ce se familiarizează cît de cît cu teologia protestantă modernă. La urma urmei nu avem de-a face cu nimic altceva decît cu o reacție excesivă împotriva barthismului la modă în cugetarea protestantă și, mai mult decît atît, cu tendința depășirii cadrelor strîmte ale raționalismului protestant de totdeauna și de reîntoarcere la liberalismul veacului al XIX-lea. O afirmă chiar prof. Paul Ramsey de la Princeton Theological Seminary în prefața la cartea lui Gabriel Vahanian citată mai-nainte.

Intr-un mod mai mult sau mai puțin conștient întreprinderea teologică pusă sub firma „moartea lui Dumnezeu” este totuși o căutare a credinței (Edward B. Fiske, *Ce urmează după duminică dimineață*, în *The New York Times* din 22 aprilie 1966, ap. M. Goldschild, *Courrier d'Amérique*, în rev. *Le Christianisme au XX-e siècle*, nr. 20, joi mai 1966 p. 256 a). Consecințele la care ajunge sînt însă de-a dreptul eretice. E ceea ce l-a făcut pe noul secretar general al Consiliului ecumenic al Bisericilor, Eugene Carson Blake, să afirme cu privire la curentul teologic vulgarizat prin sloganul „Dumnezeu a murit”: „Dacă înțeleg bine ce spun unii susținători ai acestei școli, că adică n-a existat niciodată sau că nu există de fel Dumnezeu transcendent care să se fi revelat în Iisus Hristos, atunci voi zice că această teologie ar putea fi pricina ruinării Bisericii creștine iar nu reînnoirea ei” (ap. *Service oecuménique de presse et d'information*, nr. 36, 17 noiembrie 1966, p. 6).

Caracteristică unei anume mentalități, teologia „Dumnezeului care a murit” ne apare ca un produs hibrid al frămîntărilor lipsite de finalitate din Biserici a căror credincioși așteaptă să-și vadă îndrumătorii arătîndu-le un drum de urmat mult mai clar și conform Evangheliei Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Și chiar dacă privim cu toată înțelegerea de care sîntem în stare fenomenele acum amintite, nu le putem totuși accepta, așa după cum nu le acceptă nici un credincios respectuos față de cele sfinte.

VIAȚA BISERICEA SCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

SESIUNEA ADUNĂRII EPARHIALE

Duminică 11 decembrie 1966 s-au desfășurat lucrările primei sesiuni din perioada 1966—70 a Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei ortodoxe române a Timișoarei și Caransebeșului. Lucrările Adunării Eparhiale au fost precedate de slujba sfintei liturghii oficiată de un sobor de preoți și diaconi în frunte cu Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae care, la preces, a legat explicația pericopei evanghelice a celor chemați la cină de însemnătatea acestei zile pentru clerul și credincioșii eparhiei, chemați și ei prin reprezentanții lor, să ia în deliberare toate problemele ce privesc bunul mers al vieții bisericești din cuprinsul Arhiepiscopiei. Făcând bilanțul unei realizări fructuoase, sub raport duhovnicesc, cultural și gospodăresc în anul ce se încheie, Înalt Prea Sfinția Sa și-a exprimat convingerea că Adunarea Eparhială aleasă pe o perioadă de patru ani, va merge înainte, desăvârșind lucrările Adunării trecute. La sfârșitul sfintei liturghii, după îndătinata chemare a Duhului Sfânt, s-a oficiat parastasul pentru ierărhi și ctitorii Mitropoliei Banatului și pentru membrii decedați ai Adunării Eparhiale precedente.

După serviciul religios membrii Adunării Eparhiale s-au adunat la sediul Consiliului Arhiepiscopesc, unde o delegație a invitat pe Întâistătătorul Bisericii bănățene să prezideze lucrările Adunării Eparhiale. În intonarea imnului arhieresc, Înalt Prea Sfinția Sa a intrat în sala de ședință și, ocupînd scaunul prezidial, a deschis ședința de constituire a Adunării, rostind un cuvînt ocazional. După ce a salutat pe cei prezenți la cea dintîi sesiune a Adunării, Înalt Prea Sfințitul Președinte a înfățișat strădaniile depuse de Adunarea Eparhială precedentă, ai cărei membri în majoritate fac parte și din noua Adunare, chemată, ca în patru ani ce-i stau în față, să aducă un spor mărit bunelor rezultate ale Adunării trecute. Insistînd asupra importanței pe care o are Adunarea Eparhială în viața unei eparhii, Înalt Prea Sfinția Sa a cerut celor prezenți să se arate la înălțimea vremurilor de mari prefaceri și înnoiri structurale din Patria

noastră, fiecare aducându-și contribuția de muncă cinstită și entuziastă. A făcut apoi cunoscută ordinea de zi compusă din două părți, prima de constituire a Adunării Eparhiale pentru noua perioadă 1966—1970, iar a doua de lucrări propriu-zise.

După cuvîntul de deschidere, Înalt Prea Sfințitul Președinte a desemnat doi secretari provizorii, în persoana Prea On. Părinte Iova Firca și a d-lui dr. Iuliu Pora.

Secretarul cleric făcînd apelul nominal, se constată prezența integrală a membrilor noii Adunări Eparhiale. Impărțindu-se în două secțiuni Adunarea Eparhială după ce a verificat mandatele celor aleși, le-a validat pe toate, în urma cărui fapt Adunarea Eparhială a fost declarată legal constituită și capabilă să aducă hotărîri valide.

Intrîndu-se în ordinea de zi, la propunerea Prezidiului, Adunarea a ales trei secretari de ședință: Prot. Iova Firca, dr. Iuliu Pora și Marcel Popescu, primul ca secretar general.

Pentru studierea și referarea problemelor de ordin general, administrativ-bisericesc, cultural-social și economic, care cad în atribuțiile Adunării Eparhiale, Înalt Prea Sfințitul Președinte a propus, iar Adunarea a aprobat alegerea pentru întreaga durată de patru ani, a comisiunilor: bisericească, culturală, economică și de organizare și validare.

S-a procedat apoi la alegerea a trei reprezentanți: un cleric și doi mireni (Prot. Ioan Goanță, Filaret Barbu și dr. Alexandru Radivoevici) în Adunarea Națională Bisericească, la alegerea membrilor Consiliului Eparhial, trei clerici și șase mireni și a trei membri ordinari în Consistoriul Eparhial și a doi supleanți.

După ce lucrările de constituire a noii Adunări Eparhiale au fost îndeplinite, și deci prima parte a lucrărilor Adunării terminată, s-a trecut la ordinea de zi propriu-zisă, repartizîndu-se comisiunilor actele intrate la biroul Adunării spre a fi studiate și a elabora apoi cuvenitele proiecte de hotărîri.

Suspendîndu-se ședința membrii Adunării primesc invitația Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae de a lua masa împreună la reședința mitropolitană.

La orele 16 cele patru comisiuni se retrag spre a studia rapoartele și a elabora punctele de hotărîri. La redeschiderea ședinței plenare, secretarul general, Prot. Iova Firca, a prezentat Raportul general al secțiilor unite ale Consiliului Arhiepiscopesc pe anul 1966, în care erau sifetizate toate lucrările și realizările celor trei sectoare ale Consiliului Arhiepiscopesc, în anul 1966.

Luînd cuvîntul pe marginea acestui raport, d. Constantin Cristoi și-a exprimat dorința de a însoți sentimentul apartenenței la Eparhia la care s-au obținut atîtea realizări, cu simțămîntul mîndriei de a aparține unei Patrii înfloritoare.

În continuare raportul Comisiunii de organizare și validare, d. dr. Teodor Dejeu a prezentat referatul privind validarea alegerilor pentru noua Adunare Eparhială.

D. dr. Nicolae Bihoiu, raportorul Comisiunii bisericești, a înfățișat activitatea sectorului bisericesc, subliniind grija Conducerii Eparhiale ca viața religioasă să se desfășoare în parohii pe linia rînduielilor tradiționale ca preoții să exceleze prin activitate pastorală și predicatorială și prin trăire spirituală, spre a fi exemple bune de urmat pentru credincioși.

La discuțiile purtate pe marginea acestui raport au luat cuvîntul Prot. Ioan Goanță, dr. Alex. Radivoevici, dr. Nicolae Bihoiu și Prot. Valer Nicola, toți exprimîndu-și satisfacția pentru grija Ierarhului și a colaboratorilor săi de a îndruma clerul și credincioșii pe calea mîntuirii, de a se folosi toate mijloacele pentru a adînci în suflete ideea de bine, de dreptate, de omenie și de strădanie în folosul obștesc.

Dl. Filaret Barbu prezentînd raportul Comisiunii culturale a evidențiat realizările obținute de Consiliul Arhiepiscopesc pe tărîm cultural-social la parohii, la Seminarul Teologic din Caransebeș, la cele două Institute teologice de grad universitar din Sibiu și București unde se formează viitorii păstori sufletești, la revista „Mitropolia Banatului”, la conferințele de orientare și administrative ale preoțimii, la Cursurile de îndrumare de la Curtea de Argeș etc... Activitatea omiletică și o continuă ridicare a nivelului predicării în spiritul Evangheliei și a celui mai autentic umanism, activitatea pastorală, o susținută trăire morală, o exemplară comportare în familie și în parohie a preoților, o participare activă la toate acțiunile ce urmăresc binele obștesc și înflorirea Patriei, contribuția adusă cauzei păcii, au constituit tot atîtea probleme care au fost ținute permanent la suprafață de sectorul cultural-social al Consiliului Arhiepiscopesc. Nu s-a pierdut din vedere nici valorificarea trecutului Bisericii bănățene, prin organizarea și îmbogățirea fondului Colecției muzeistice eparhiale, prin publicarea de studii în revistă, prin grija pentru conservarea și buna întreținere a monumentelor istorice și prin ridicarea unui edificiu nou, modern înzestrat, pentru arhivă. Atenție deosebită s-a dat catedralei mitropolitane cu tot ceea ce reprezintă ea în viața eparhiei.

În legătură cu problemele ridicate de raportorul Comisiunii culturale au luat cuvîntul Prof. Ioan Buzea, Filaret Barbu, dr. Iuliu Pora și Prot. dr. Zeno Munteanu, manifestîndu-și bucuria de a constata progresele realizate pe tărîm cultural-social, făcînd totodată și propuneri pentru activitatea de viitor.

Raportul Comisiunii economice, prezentat de dl. dr. Petru Fărcațiu, a înfățișat realizările sectorului economic pe anul 1966, subliniind ajutorul material substanțial acordat din partea Statului. Expresie a bunei gospodării a resurselor materiale ale Eparhiei,

o constituie sumele importante pe care Consiliul Arhiepiscopesc le-a acordat pentru restaurarea și repararea bisericilor monumente istorice, a bisericilor și caselor parohiale, dotațiile, ajutoarele și bursele pentru elevii Seminarului și studenții de la cele două Institute, înzestrarea Seminarului cu mobilier, nou etc. Activitatea depusă la Tipografia Arhidiecezană, la Atelierul de luminări, la Depozitul de obiecte bisericești și, în general, activitatea susținută a acestui sector eparhial, s-a bucurat de bunele aprecieri făcute de dnii Ioan Gaita, Ilie Rădoi, Sorin Moldovan și Marcel Popescu.

După încheierea discuțiilor pe marginea celor expuse de referenții comisiunilor, au fost supuse votului proiectele de rezoluții întocmite. Hotărârile ce s-au adus reflectă dorința de a îmbunătăți în continuare activitatea bisericească ce o desfășoară conducerea Arhiepiscopiei în toate compartimentele.

Luînd apoi cuvîntul și mulțumind tuturor celor care au contribuit la găsirea celor mai bune soluții pentru pozitivă rezolvare a problemelor înscrise pe ordinea de zi, Înalt Prea Sfințitul Președinte a exprimat în numele clerului și credincioșilor Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, profundă recunoștință Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și Conducătorilor Țării, dlui prof. Dumitru Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor, reprezentanților locali ai Conducerii de Stat, pentru solitudinea arătată și pentru sprijinul acordat eparhiei și instituțiilor ei, chemate să-și aducă aportul la propășirea poporului și Patriei, la cauza progresului și păcii. Cuvînt de mulțumire a rostit și la adresa Prea Sfințitului Episcop Teoctist al Aradului care și-a adus aportul la consolidarea așezămintelor din cadrul Mitropoliei Banatului. Ca expresie a acestor simțăminte, Înalt Prea Sfințitul Președinte a propus iar Adunarea Eparhială a aprobat să se trimită telegrame omagiale celor acum amintiți.

Adresîndu-se încă o dată membrilor Adunării Eparhiale Înalt Prea Sfințitul Președinte a declarat lucrările sesiunii închise, după care s-a cîntat troparul Rusaliilor „Bine ești cuvîntat Hristoase Dumnezeuul nostru...”.

PRAZNUIREA CRACIUNULUI ȘI ANULUI NOU

Sărbătorile Nașterii Domnului și Anului Nou au fost și de astă dată prilej de înălțare sufletească pentru clericii și credincioșii din cuprinsul Arhidiecezei. Sfintele slujbe oficiate în toate bisericile, datinile străvechi și în mod special preafrumoasele colinzi, au umplut zilele de praznic de „miros de bună mireasmă” creștinească și românească. Cuvîntul de învățătură al Chiriarhului cuprins în pastorală de Crăciun, a străbătut pînă în cele mai îndepărtate parohii. Au fost oficiate slujbe arhieresti în cele

două orașe cu vechi tradiții vlădicești ale eparhiei Timișoara (25 decembrie și 1 ianuarie) și Caransebeș (26 decembrie).

La Timișoara, în seara Ajunului, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae, a primit corala preoților din Timișoara, corul catedral și grupuri de cîntăreți de la parohiile din oraș, care au executat un bogat repertoriu de colinzi. Pe lângă cuvintele de mulțumire și caldă urare, tuturor le-au fost împărțite tradiționale daruri. Concerte de colinzi au fost organizate la catedrala mitropoliei în zilele de 18, 25 și 26 decembrie precum și la 1 ianuarie de către corul catedral, corala preoților din Timișoara și un dublu cvartet vocal al preoților și diaconilor catedralei. Joi 29 decembrie corul preoților din protopopiatul Deta, dirijat de P. C. Părinte Petru Turlici, a colindat la reședința mitropolitană, de față fiind toți membrii Consiliului Arhiepiscopesc. În ziua întâia de Crăciun după oficierea sfintei liturghii arhieresti la reședința mitropolitană a fost oferită o recepție. Altă recepție a urmat dumnezeieștei slujbe din ziua de 1 ianuarie, cu participarea reprezentanților cultelor religioase, a salariaților Centrului eparhial, a preoților din oraș, a mai multor credincioși și corului catedral. Au fost apoi adresate felicitări Chiriarhului în numele celor prezenți. Mulțumind, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae a urat tuturor sănătate, viață îndelungată, pace și ajutor de la Dumnezeu, cu prieljul începerii unui nou an.

HIROTONII ȘI HIROTESII

Acordînd grija ce se cuvine completării parohiilor vacante cu tineri absolvenți de institut și seminar teologic, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae a continuat și în lunile din urmă să poftască a primi Sfînta Taină a Hirotoniei pe cei îndreptății la aceasta. Astfel a binevoit a introduce în treapta diaconului și apoi a preotului pe următorii :

Mihai Pop hirotont diacon în cadrul sfintei liturghii oficiate la parohia din Budinț în 4 decembrie și apoi preot la catedrala mitropolitană în 6 decembrie, pentru parohia Crivina, protopopiatul Făget ;

Teodor Comiș hirotont diacon la 11 decembrie și preot la 14 decembrie, în cadrul sfintelor liturghii săvîrșite la catedrala mitropolitană, pentru parohia Zgribești, protopopiatul Lugoj ;

Valer Căprariu, hirotont diacon cu prilejul liturghiei arhieresti oficiate la Caransebeș în 26 decembrie și preot la catedrala mitropolitană în 1 ianuarie, pentru parohia Remetea Luncă, protopopiatul Făget ;

Doinel Puu hirotomit diacon și apoi preot la catedrala mitropolitană în zilele de 8 și 12 februarie, pentru parohia Gladna Română, protopopiatul Făget.

Voicu Dărăștean, hirotomit diacon la 12 februarie și preot la 15 februarie, cu prilejul sfintelor liturghii oficiate la catedrala mitropolitană, pentru parohia Bătuța, protopopiatul Lipova.

De asemenea au mai fost hirotoniți următorii candidați de preoție :

Ierodiaconul Nicodim Moraru întru preot, cu prilejul vizitației canonice de la parohia Budinț-Ictar în ziua de 4 decembrie, pentru parohia Cuvejdia, protopopiatul Lipova.

Profesorul Silviu Anuichi de la Seminarul teologic din Caransebeș întru diacon, la sfînta liturghie oficiată în catedrala mitropolitană de Anul Nou.

Spre a recompensa apoi activitatea merituosă depusă de unii preoți în slujba Bisericii și a binelui obștesc. Înalt Prea Sfinția Sa a propus iar Sinodul Mitropolitan a hotărît să înalte la treapta de iconom stavrofor pe *P. On. Părinte Ioan Munteanu* din Făget și la aceea de protopresbiter pe *P. C. Părinți Adam Fiștea* de la parohia Căpăt, protopopiatul Lugoj și *Jivoin Forga* de la parohia Buziaș, același protopopiat. Hirotesia lor a fost săvîrșită în 11 decembrie la catedrala mitropolitană, respectiv la 26 decembrie la catedrala din Caransebeș, cu prilejul sfintelor liturghii arhieresti oficiate.

IN MIJLOCUL CREDINCIOȘILOR

Duminică 13 noiembrie 1966 *filia Pogănești* care aparține parohiei Sărăzani din protopopiatul Făgetului, a avut prilejul să-și încununeze cu bucurie osteneala îndelungată a credincioșilor, care, în frunte cu preotul Petru Stamate au înnoit lăcașul lor de închinăciune, prin reparații de întreținere radicale, precum și cu pictură nouă și diferite alte podoabe.

Cum biserica — deși veche — nu era sfințită de arhieru, marea bucurie din acea zi a parohienilor din Pogănești a fost cercetarea lor de către întîistătătorul Mitropoliei Banatului care a și săvîrșit actul tîrnosirii.

Insoțit de *P. On. Părinte Patriciu Tufescu* inspector eparhial și *P. On. Protodiacon Simion Bîtea*, Înalt Prea Sfinția Sa a fost întîmpinat în fața bisericii de credincioși, în frunte cu *P. On. Protopop Iulian Opișoni* și un sobor de preoți.

După cuvîntarea de întîmpinare și răspunsul Înalt Prea Sfinției Sale, a început rînduiala serviciului dumnezeiesc cu înconjurarea bisericii, citirea pericopelor evanghelice, stropirea cu apă sfințită, ungerea cu sfîntul mir și așezarea de sfînte moaște în prestol, apoi cu slujirea sfîntei liturghii arhieresti.

La priceasnă Înalt Prea Sfinția Sa tălmăcind pericopa evangheliei, a îndemnat pe ascultători să fie demni purtători mai departe ai credinței celei drepte, prin fapte de cinste și hărnicie care să-i facă vrednici cetățeni ai Patriei noastre iubite, la a cărei prosperitate trebuie să contribuim cu toții.

La sfârșitul sfintei liturghii, după darea de seamă făcută de parohul local, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae luînd cuvîntul, a arătat credincioșilor însemnătatea unei tîrnosiri de biserică, a așezării sfintelor moaște, care străjuiesc sfintele altare, dîndu-le o dată cu ocrotirea celor bine plăcuți lui Dumnezeu și temelul văzut al orînduirii Bisericești și al comuniunii tuturor credincioșilor în trupul cel tainic al Domnului.

La ieșirea din lăcașul atunci tîrnosit, credincioșii și-au manifestat adîncă recunoștință față de Ierarhul care le-a prilejuit o mare bucurie duhovnicească prin venirea în mijlocul lor, fiind primul popas făcut de un vlădică în această parohie.

La cererea preotului și credincioșilor din *Honorici, protopopiatul Lugoj*, care în ultimul timp și-au reparat și împodobit biserica, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, însoțit de P. On. Părinte Ștefan Teretean și P. On. Protodiacon Simion Bîtea, s-a deplasat aici, duminică 20 noiembrie spre a binecuvînta rodul strădaniilor depuse. Întîmpinat la ieșire de P. On. Părinte Bujor Toma care a rostit un scurt cuvînt, Ierarhul a împlinit cele rînduite pentru astfel de împrejurări și apoi a oficiat sf. liturghie în cadrul căreia a tălmăcit celor prezenți evanghelia duminicală insistînd asupra unor aspecte practice ale învățături creștine. După otput parohul locului Ioan Căprariu a prezentat un raport asupra istoricului și vieții bisericești a parohiei, la care Înalt Prea Sfinția Sa răspunzînd a cerut ascultătorilor să năzuiască a înmulți realizările de pînă acum, îngrijindu-se atît de cele dinlăuntru ale lor cît și de cele din afară, ca astfel toate să fie spre mărirea lui Dumnezeu și spre folosul obștii.

La oficiul parohial preoții slujitori și membrii consiliului parohial s-au întreținut cu Chiriarhul în cadrul unei agape ce a fost oferită.

Un scurt popas a fost făcut la reîntoarcere în parohia *Satunic* unde credincioșii au întîmpinat în fața bisericii pe Întîistătorul Bisericii bănățene. Intrînd în sfîntul lăcaș le-a adresat cîteva cuvinte de învățatură exprimîndu-și bucuria de a-i fi cunoscut și povățuindu-i părințește în sensul împlinirii îndatoririlor lor creștinești și cetățenești.

Biserica parohiei *Bata, protopopiatul Lipova*, zidită în 1947 a fost recent în întregime reparată și bogat împodobită prin grija P. C. Părinte Ioan Craia și dărnicia bunilor săi enoriași. Inveșmîntată în haină de sărbătoare s-a împărtășit de binecuvîntarea arhierului duminică 27 noiembrie. La sosire Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae care era întovărășit de P. On. Părinte Ștefan

Teretean, revizor contabil și C. Diacon Ioan Botău, a fost întâmpinat de preoți și credincioși în frunte cu P. On. Părinte Vitalie Pereteatcu, protopop, care i-a adresat obișnuitul cuvânt de bun venit. Idata apoi s-a făcut înconjurarea bisericii cu îndeplinirea ritualului prescris. În cadrul sf. liturghii ce a urmat, Ierarhul a predicat la piceasnă, tălmăcind pericopa duminicală.

După otpust, Părintele I. Craia a înfățișat istoricul parohiei și felul în care se desfășoară activitatea bisericească aici, relevând vrednicia credincioșilor care se dovedesc a fi atașați în aceeași măsură Bisericii și Patriei. Răspunzînd Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae s-a declarat satisfăcut de cele raportate și constatate.

În continuare a avut loc o întâlnire a Chiriarhului cu membrii consiliului parohial, cîntăreți și credincioși, după care la casa preotului s-a servit o agapă.

În aceeași zi după masă, Întîistătătorul Bisericii bănățene a sosit în parohia *Căpălnaș* din aceleași protopopiat, după ce a făcut scurte popasuri în parohiile întîlnite în cale, întreținîndu-se cu credincioșii care îl așteptau. A fost oficiată slujba vecerniei și s-a rostit un cuvînt de învățătură. Preotul Mina Ganea adresîndu-se Chiriarhului și celor prezenți a scos în evidență vechimea parohiei ce păstorește, a monumentalei sale biserici și vrednicia enoriașilor. Voind să arate într-un fel palpabil înalta apreciere ce-o dă conducerea Eparhiei activității desfășurate de preot și credincioși, Înalt Prea Sfinția Sa a distins pe P. C. Părinte Mina Ganea împărtășindu-i binecuvîntarea de a purta brîul roșu.

Terminîndu-se serviciul religios, Chiriarhul însoțit de preoți și credincioși s-a îndreptat spre casa parohială unde a fost oferită o masă comună.

Implinind dorința credincioșilor din parohia *Budinț-Ictar*, protopopiatul *Lugoj*, Ierarhul însoțit de P. On. Părinte Pop de la catedrala mitropolitană și C. Diacon Ioan Botău a venit în mijlocul lor spre a-i cunoaște și a-i povățui. A fost binecuvîntat în fața bisericii din Budinț de P. On. Protopop Bujor Toma înconjurat de un sobor de preoți și de credincioși. Sfînta liturghie ce s-a oficiat ca și cuvîntul de învățătură arhieresc au fost urmărite cu multă atenție de cei prezenți. Înaintea împărțirii anafurei P. C. Părinte Arcadie Schipor, parohul locului, a înfățișat pe larg istoricul frunțașei parohii ce conduce, insistînd asupra realizărilor din ultimii ani.

Agapei ce a fost oferită la casa parohială i-a urmat apoi oficierea vecerniei la biserica din Ictar în cadrul căreia Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a cuvîntat credincioșilor care au umplut biserica despre frumosele tradiții ale parohiei și trebuința de a le continua și îmbogăți în spiritul exemplului înaintașilor care au îmbinat atașamentul față de Biserică cu cel mai curat patriotism.

În duminicile din 22 ianuarie și 5 februarie, Întâistătătorul Bisericii bănățene a vizitat parohiile *Timișoara II Fabrică* și *Timișoara-Plopi*, asistind la sfânta liturghie și tâlmăcind credincioșilor prezenți pericopa evanghelică de rînd.

CONFERINȚELE DE ORIENTARE ȘI ADMINISTRATIVE ALE PREOȚILOR

Biserica Ortodoxă Română și-a dat din început aportul la năzuințele de apropiere a Bisericilor și la efortul depus pentru înfăptuirea aspirațiilor de consolidare a păcii și progresului în lume. Îndrumare prețioasă în aceste probleme sînt continuu conferințele de orientare. Ele fac cunoscută bogata activitate ce se desfășoară în acest sens, mobilizează preoțimea pentru a o face tot mai folositoare Bisericii, credincioșilor și întregii societăți.

Conferințele de orientare ce au avut loc în eparhie în luna noiembrie 1966, au abordat importanta temă: „Contribuții noi ale Bisericii Ortodoxe Române în promovarea spiritului de pace și colaborare între popoare”. Formînd o preocupare deosebită a preoțimii, referatele prezentate au înfățișat activitatea ierarhilor și a delegațiilor la diferite întâlniri interbisericești din țară și de peste hotare, cum și prețiosul aport pe care l-au adus. Discuțiile purtate pe marginea temei prelucrată de toți preoții au însemnat o adîncire a sensului acestei contribuții.

Cea dintîi conferință a fost ținută la sediul protopopiatului Timișoara, prezidată fiind de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, în prezența preoților din protopopiat și a delegaților chiriarhali încredințați cu conducerea conferințelor. De asemenea, Înalt Prea Sfinția Sa a prezidat conferința de la Lugoj, subliniind cu aceste prilejuri că Biserica noastră pășește cu hotărîre pe linia unei străvechi tradiții, aducîndu-și cu convingere votul la bunînțelegere dintre oameni, la apropierea dintre ei, la instaurarea păcii și pentru progresul în lume. Această poziție este poziția poporului nostru, care n-a favorizat niciodată neînțelegerile ci a militat pentru o colaborare sinceră și pentru respectul reciproc dintre popoare.

Ideea coexistenței pașnice, a precizat în continuare Chiriarul a coexistenței pașnice active pusă pe temelia păcii și respectul specificului fiecărei țări sau Biserici cîștigă tot mai mulți aderenți. Țara noastră situîndu-se în primele rînduri, a devenit tot mai mult simbolul unei astfel de înțelegeri și apropieri, confirmate prin însăși prestigiul de care se bucură pretutindeni.

Înalt Prea Sfinția Sa a făcut apoi precizări în legătură cu rostul pe care îl au vizitele reciproce între conducătorii Bisericii noastre și ai altor Biserici și a accentuat necesitatea unei activități susținute pe calea păcii și propășirii, dînd spre aceasta părintești îndemnuri.

Conferințele prezidate de delegații chiriarhali în celelalte protopopiate, au scos de asemenea în evidență însemnătatea ce o au aceste activități în promovarea spiritului de pace și împreună lucrare între popoare. Cuvintele care s-au rostit, au reliefat dorința preoților și credincioșilor de a ostenii fără preget pentru mersul spre mai bine al omenirii, pentru atingerea țelurilor sale nobile, socotind-o ca o îndatorire ce izvorăște din principiile de temelie a credinței creștine.

În partea a doua a conferințelor s-au discutat probleme administrative și de pastorație specifice parohiilor și s-au dat îndrumări pentru buna desfășurare a vieții bisericești spre folosul credincioșilor și a societății.

Conferințele administrative apoi, care s-au ținut la toate protopopiile în luna decembrie 1966, au înscris în viața Eparhiei noastre pe lângă momentele de intensă trăire duhovnicească ce a servit ca un bun exemplu credincioșilor lor, și expresia preocupărilor preoțimii.

După săvârșirea sfintei liturghii în sobor împreună cu o predică model, cu spovedirea și împărtășirea ce s-au făcut într-o înălțătoare atmosferă duhovnicească, a urmat un program în cadrul căruia s-a discutat despre predica rostită, despre modul în care s-a slujit și despre uniformizarea serviciilor divine, probleme ce stau permanent în centrul atenției conducerii Biserici bănățene.

La discuțiile în legătură cu predica a participat un mare număr de preoți. Ele au dovedit o largă înțelegere a necesității predicării cu regularitate în duminici, sărbători și la cele mai de seamă servicii, cum și trebuința de a-i ridica nivelul în așa fel ca ea să răspundă cerințelor actuale ale credincioșilor. Rămân vrednice de reținut luările de cuvânt ale slujitorilor altarelor din toate protopopiile, care au adus o contribuție reală în această problemă deosebit de importantă.

S-a acordat de asemenea atenție uniformizării serviciilor divine și modului de a sluji, discuțiile fiind antrenante și instructive, concludându-se că preotul trebuie să fie ca celebrant un exemplu de pietate, de trăire duhovnicească, hotărât să înlăture obiceiurile locale în servire și să se conformeze îndrumărilor cuprinse în ultimele ediții ale cărților de cult tipărite de Sfântul Sinod.

A urmat apoi partea administrativă propriu-zisă a conferinței, în care s-au discutat probleme administrative și s-au dat îndrumările trebuincioase de către P. On. Părinți Protopopi.

PENTRU INDRUMAREA CONDUCĂTORILOR OFICIILOR PROTOPOEȘTI

La invitarea ce li s-a făcut, P. On. Părinți protopopi au luat parte la ședința Consiliului Arhiepiscopesc ce a avut loc la reședința mitropolitană în ziua de 26 ianuarie, înscrisă fiind pe

ordinea de zi analizarea activității pastorale și omiletice a preoților.

În ziua următoare, P. On. Părinți protopopi au participat la ședința de lucru convocată în acest scop, care a fost prezidată de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae.

În cuvîntul de deschidere, Întîistătătorul Bisericii bănățene a scos în evidență importanța pe care o are împreună lucrarea pentru bunul mers al vieții bisericești din eparhie, rolul ce revine conducătorilor oficiilor protopopești în acest sens și rezultatele satisfăcătoare ce s-au înregistrat în parohii.

A urmat prezentarea problemelor specifice fiecărui sector de activitate din cadrul Consiliului Arhiepiscopesc de către consilierii de resort.

EXAMEN DE CAPACITATE PREOTEASCĂ

Potrivit dispozițiilor regulamentare, în zilele de 9 și 10 noiembrie 1966, s-a ținut la reședința mitropolitană din Timișoara examenul de capacitate preotească cu următorii absolvenți ai Institutului teologic și ai Seminarului teologic din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului: Remus Ania, Constantin Biriș, Iosif Boita, Viorel Braia, Carol Edel, Eugen Iancu, Ioan Bucur, Dumitru Moșoarcă, Ioan Roșu, Mircea Savulov, Iova Simianțu, Valer Stroca și Teodor Turlici.

Toți candidații la acest examen au fost promovați.

Examenul a fost prestat în fața Sinodului Mitropolitan, compus din Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului și Prea Sfințitul Episcop Teoctist al Aradului, asistați fiind de P. On. Părinți dr. Gheorghe Cotoșman, dr. Zeno Munteanu, dr. Ioan Petreuța și Iova Firca.

SERBARI ORGANIZATE LA SEMINARUL TEOLOGIC

Duminică 18 decembrie 1966, în sala de festivități a Seminarului teologic din Caransebeș elevii au prezentat un reușit program al datinilor de Crăciun sub supravegherea profesorilor, avînd în asistență pe lingă preoțimea din oraș cu familiile și părinții unora din elevi și un număr de credincioși.

Programul variat și bine ales a fost compus din colinde executate de corul elevilor sub conducerea prof. Constantin Vlad și recitări. Elevul Teodorean Greucean din anul V a vorbit despre semnificația colinzilor la poporul nostru. Ceea ce a ridicat și mai mult nivelul serbării au fost cele două piese „Vifleemul” și „Plugușorul de Anul Nou”, prezentate cu mult simț artistic de un grup de elevi, sub îndrumarea Prof. Silviu Anuichi.

Epuizîndu-se programul a luat cuvîntul P. On. Părinte dr. Gheorghe Cotoșman, vicar arhiepiscopesc, aducînd împreună cu

P. On. Părinte Ion B. Mureșianu consilier eparhial, în numele Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, laude tuturor celor ce s-au ostenit la buna reușită a serbării. Subliniind pregresele realizate la această școală, vorbitorul a arătat că ele se înscriu pe linia frumoaselor tradiții pe care Caransebeșul, cu instituțiile lui sfinte le-a cultivat de-a lungul veacurilor. Asigurând corpul profesoral și pe elevii școlii de toată afecțiunea și atenția Întăistătorului Bisericii bănățene și a Consiliului Arhiepiscopesc, le-a pus la inimă datoria de a-și spori eforturile pentru ca absolvenții școlii să devină adevărați slujitori ai Bisericii și buni cetățeni ai Patriei.

La sfârșit prof. Dumitru Abrudan, director al Seminarului, în cuvinte simțite a exprimat mulțumiri Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae și Prea Sfințitului Episcop Teoctist pentru grija ce-o acordă școlii, asigurându-i că nu va precupeți nici un efort spre a o ridica la nivelul cerințelor.

Ca și în anii precedenți apoi, Seminarul teologic din Caransebeș a sărbătorit în ziua de 30 ianuarie, praznicul Sfinților Trei Ierarhi, patronii școlii, într-un cadrul festiv.

După săvârșirea sfintei liturghii oficiată în sobor la biserica catedrală a urmat serbarea care s-a desfășurat în sala de festivități a Seminarului, de față fiind P. On. Părinte Ion B. Mureșianu, consilier Arhiepiscopesc, ca delegat al Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, cadrele didactice și elevii.

Începînd cu piesa corală „Rugăciune“, programul a continuat cu cuvîntarea prof. Sorin Cosma, care a arătat că Sfinții Trei Ierarhi prin faptele și învățătura lor au dat viață principiilor creștine, slujind semenilor și jertfind pentru mai binele lor, rămînînd pildă ce trebuie urmată de toți creștinii și cu osebire de cei ce se învrednicesc a servi altarului. Au urmat apoi coruri, lecturi din scrierile celor prăznuiți și recitări.

La sfârșit s-au adresat elevilor cuvinte de îndemn din viața marilor Ierarhi, de către P. On. Părinte consilier Ion B. Mureșianu și C. Diacon Dimitrie Abrudan directorul școlii, după care profesorii au luat prînzul împreună cu elevii.

ADUNAREA GENERALA A CASEI DE AJUTOR RECIPROC A CLERULUI

În ziua de 26 ianuarie 1967 în prezența Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, a avut loc în sala de ședințe a oficiului protopopesc din Timișoara, Adunarea generală a Casei de Ajutor Reciproc a clerului și salariaților bisericești din Arhiepiscopie, la care au participat delegații preoțimii din cele unsprezece protopopiate.

După ce s-a făcut din partea președintelui P. C. Părinte Al. Bălaș, obișnuita dare de seamă asupra activității din cursul anului 1966 și după ce s-a luat în discuție execuția bugetară pe același an, s-a votat apoi bugetul pe 1967.

Raportul prezentat, a reliefat buna chivernisire a fondurilor, creșterea lor simțitoare și servirea corectă în toate cazurile de solicitare.

Înainte de încheierea lucrărilor, Înalt Prea Sfinția Sa, în cuvântul rostit, și-a exprimat bucuria de a se afla în mijlocul delegaților preoțimii la Adunarea generală a C.A.R.-ului și satisfacția deosebită de a constata că acest organism prosperă de la an la an, îndeplinindu-și în măsură tot mai mare rostul pe care îl are, urîndu-i în viitor o activitate încununată de rezultate tot mai frumoase.

DECESE

— În ziua de 19 noiembrie 1966 a încetat din viață *Preotul Dumitru Anufoiu* din Băile Herculane. Născut la 15 noiembrie 1905 în Ciuperceni, regiunea Oltenia, după absolvirea cursurilor liceale și ale Institutului teologic din Caransebeș, a fost hirotonit preot în anul 1929 pentru parohia Poiana. A trecut apoi la parohia Valeadeni, iar mai la urmă în parohia Băile Herculane. În acest răstimp a deținut și funcția de protopop al Orșovei și s-a distins printr-o activitate merituosă ce i-a adus din partea autorității bisericești mai multe distincții.

Slujba înmormântării a fost săvârșită de un sobor de preoți în ziua de 22 noiembrie 1966, trupul neînsuflit fiind depus în cimitirul din parohia pe care atîta vreme a păstorit-o.

Preot conștiincios și apropiat tuturor credincioșilor pe care i-a păstorit a lăsat în urmă, pe lângă îndurerata familie, regrete unanime în rîndul celor ce l-au cunoscut.

— La data de 23 noiembrie 1966 s-a stins din viață în mijlocul credincioșilor din parohia Reșița Montană pe care i-a păstorit 40 ani, *Protopopul Iconom Stravrofor dr. Iosif Ieremia*. S-a născut în anul 1895 în comuna Cîlnic. În anul 1914 a terminat cursurile liceale urmînd apoi pe cele ale Institutului Teologic din Caransebeș. Obținînd diploma de absolvire în 1917, s-a înscris la Facultatea de drept din Cluj, unde a obținut titlul de doctor în științe juridice în anul 1923. Încă din anul 1919 a fost hirotonit pentru parohia Cîlnic slujind aici pînă în anul 1923 cînd a fost ales paroh în Reșița Montană. Datorită stimei unanime de care s-a bucurat, în anul 1923 a fost ales membru al Consiliului eparhial, iar din 1926 timp de 22 ani a deținut mandatul de membru al Adunării Eparhiale al fostei Episcopii a Caransebeșului. De asemenea în 1928 a fost ales membru al Consistoriului Spiritual mitropolitan,

calitate ce a păstrat-o 19 ani. Concomitent în funcție de paroh a fost și protopop al Reșiței. Pentru merituoașă activitate depusă a fost distins cu briu roșu, înălțat la rangul de protopresbiter și apoi de iconom stavrofor.

În ziua de 25 noiembrie 1966, după săvîșirea sfintei liturghii și prohodului în biserica parohială pe care a construit-o și în care a slujit, un sobor de preoți în frunte cu P. On. Părinte dr. Gheorghe Cotoșman, vicar arhiepiscopesc, delegatul Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae, împreună cu mulți credincioși, a condus pe regretatul protopop pe ultimul său drum.

— În ziua de 23 noiembrie 1966 a trecut la cele veșnice *preotul pensionar Ilie Sirbu* din Rusca, protopopiatul Caransebeș. Născut în comuna pe care a și păstorit-o la 9 august 1893, dintr-o venerabilă familie preotească, a urmat după terminarea cursurilor primare și secundare Institutul teologic din Caransebeș pe care l-a absolvit în 1917. În anul următor a fost hirotonit preot. A participat activ la viața parohiei și a Eparhiei, fiind în mai multe rînduri ales membru în Adunarea Eparhială a fostei Episcopii a Caransebeșului. Pentru meritele cîștigate a fost distins cu briu roșu, iar mai apoi înălțat la rangul de protopresbiter.

Ceremonia înmormîntării a avut loc în ziua de 26 noiembrie 1966, în parohia Rusca unde activase fără întrerupere jumătate de veac.

Întreaga putere de muncă a închinat-o Bisericii și binelui obștesc impunîndu-se tuturor prin ținuta sa preotească, prin cuvînt și faptă, pentru care se cuvine a-i cinsti pururea memoria.

— La data de 25 noiembrie 1966 după o grea și lungă suferință, a trecut la cele veșnice octogenarul *preot pensionar Teodor Marcu*. Născut în comuna Tirnăveni în anul 1886, după absolvirea liceului a urmat Institutul teologic din Arad. În anul 1915 a fost hirotonit pentru parohia Pătîrș de unde apoi s-a transferat la parohia Cuvejdia, protopopiatul Lipova, pe care a servit-o cu devotament și abnegație 25 ani pînă la pensionarea sa în anul 1955. Slujba înmormîntării s-a săvîrșit în ziua de 27 noiembrie 1966 în biserica parohiei Lipova, corpul neînsuflit fiind apoi depus în cimitirul din loc.

— *Preotul pensionar Petru Laețiu din Lugoj*, a trecut la cele veșnice în ziua de 25 decembrie 1966. Născut la Silagiu în anul 1904, a studiat teologia și apoi a devenit diacon, întîi la Caransebeș și apoi la Lugoj, între anii 1928 și 1952. Hirotonit preot a funcționat la parohiile Șilindru, Făncica și Păulești din Eparhia Oradiei și în cele din urmă, la parohia Secaș, protopopiatul Lugoj, pînă la 1960 cînd s-a pensionat pe motiv de boală.

Prohodul a fost oficiat în biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj, la 27 decembrie de un sobor de preoți. Panegi-

ricul l-a rostit P. On. Părinte Bujor Toma, Inhumarea s-a făcut în cimitirul din localitate.

— *Ieromonahul Eftimie Constantin* de la sf. mănăstire Izvorul Miron a trecut la cele veșnice în vîrsta de 75 ani, luni 2 ianuarie a.c. Sicriul cu corpul neînsuflețit a adormitului în Domnul a fost depus în biserica mănăstirii unde a fost prohodit la 4 ianuarie de un sobor de preoți în funte cu P. On. Părinte Iulian Oprea protopop în Făget, care a rostit cuvîntul funebru. Rămășițele pămîntești ale decedatului au fost așezate spre veșnică odihnă în cimitirul mănăstirii.

— În ziua de 26 ianuarie 1967, sfîrșind numărul zilelor de aproape un veac, a trecut la cele veșnice, regretatul *protopop pensionar Ioan Stroca din Timișoara*. Născut la 26 octombrie 1870 în comuna Bănia, protopopiatul Bozovici, după terminarea cursurilor secundare și teologice s-a dedicat cu totul slujirii sfințitului altar. A funcționat rînd pe rînd la parohiile Criciova, Panciova și Lugoj, apoi la Satul Nou, Omolița și Doloave, iar în cele din urmă la Timișoara.

Slujba înmormîntării a fost săvîrșită în ziua de 28 ianuarie 1967 de un sobor de preoți în biserica parohiei Timișoara II, după care corpul neînsuflețit a fost depus în cavoul familial. Pretutindeni și totdeauna, adormitul în Domnul, s-a distins prin puterea sa de muncă, prin activitatea bogată desfășurată în slujba Bisericii ca și prin ținuta sa preotească exemplară.

EPISCOPIA ARADULUI

INCA UN AN DE ACTIVITATE

Potrivit rînduieiilor și legiuirilor de organizare a Bisericii ortodoxe Române, Adunarea Eparhială — forul suprem de cîrmuire al Episcopiei Aradului — a fost înnoită în cursul anului 1966, prin alegerea de membri pe o perioadă de alți patru ani, în urma expirării mandatelor membrilor aleși în anul 1962.

În vederea constituirii noii Adunări Eparhiale, Președintele ei de drept, Prea Sfințitul Episcop Teoctist, a convocat pe membrii nou aleși, în ședință, pe ziua de duminică 11 decembrie 1966, urmînd ca în aceeași zi să se desfășoare și lucrările anuale de prezentare a dărilor de seamă ale Consiliului Eparhial asupra activității pe anul 1966 a sectoarelor de lucru.

La ora 9 dimineața s-a oficiat slujba Chemării Sfințului Duh oficiată de Prea Sfințitul Episcop Teoctist înconjurat de un sobor alcătuit din clerici membri în Adunarea Eparhială și doi diaconi catedrali.

La ora începerii lucrărilor Adunării Eparhiale, membrii ei au invitat, printr-o delegație, pe Prea Sfințitul Președinte să ia conducerea lor. Primit cu „Imnul Arhiereului“, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a intrat în sala de ședință.

După îndeplinirea formelor legale și regulamentare și după depunerea de către membri pe birou a mandatelor lor, Adunarea Eparhială, lucrînd separat în două comisii de validare, a examinat mandatele membrilor aleși, pe temeiul actelor circumscripțiilor electorale și apoi a prezentat plenului Adunării cele două rapoarte ale acestor comisii din care s-a constatat că toate mandatele au fost găsite regulamentare, propunîndu-le a fi validate. La întrebarea Prea Sfințitului Președinte, Adunarea Eparhială în unanimitate a validat toate mandatele membrilor aleși în Adunarea Eparhială.

În urma acestei hotărîri Prea Sfințitul Președinte a declarat Adunarea Eparhială constituită avînd posibilitatea de a aduce hotărîri valide.

La propunerea Prea Sfințitului Președinte Adunarea Eparhială și-a ales apoi organele de lucru: Biroul permanent, Consiliul Eparhial, Comisiile permanente de lucru, Consistoriul Epar-

hial etc. și a delegat trei membri din sinul său, un cleric și doi mireni, care s-o reprezintă în Adunarea Națională Bisericească.

După îndeplinirea acestor prevederi statutare Prea Sfințitul Episcop Președinte a adresat membrilor Adunării Eparhiale și reprezentanților prezenți ai Onor. Departament al Cultelor, un cuvânt de bun venit. Prea Sfinția Sa a subliniat importanța pe care acest suprem for eparhial o are în viața eparhiei, a Sfintei Biserici întregi, a Patriei și a slujirii ideii de pace și a insistat asupra meritelor care au făcut pe cei de față să fie aleși de preoți și de credincioși să-i reprezinte și să lucreze spre înfăptuirea năzuințelor lor.

„Și eu ca Ierarh, a spus Prea Sfinția Sa, și preoții și credincioșii avem îndatorirea de a sluji această eparhie, să facem cu străduințele și cu munca noastră de fiecare zi ca „lumina lui Hristos să lumineze tuturor“, lumina vredniciei noastre, a credinței și a dragostei dintre noi ca fii ai Lui și ca cetățeni ai scumpei noastre Patrii, căci, după cum știți, Biserica noastră nu-și desprinde activitatea și strădaniile ei de cele ale poporului nostru, sprijinind cu tot elanul mersul înainte spre atingerea nobilelor și înaltelor sale țeluri de zidire a binelui și a frumosului“.

Prea Sfinția Sa precizând noțiunea de frumos din punct de vedere teologic, a zugrăvit apoi, în impresionante imagini, frumusețea Patriei noastre și a atitor lucrări frumoase construite de vrednicul nostru popor pe plan material și create pe plan spiritual, de la frumusețea orașelor, a marilor construcții industriale sau a confortului poporului nostru, pînă la frumusețea ținutei lui patriotice și a contribuțiilor științei și artei noastre românești nu numai la ridicarea nivelului cultural al maselor largi din țara noastră, ci și la patrimoniul culturii mondiale. Toate acestea scaldă într-o și mai strălucitoare lumină moștenirea de frumos primită de la înaintașii noștri, comori ca Voronețul sau ca virtuțile patriotice și de credință care au umplut istoria țării noastre de pagini de glorie și pe cea a Bisericii, de chipuri de sfinți și de mari figuri ca aceea a Mitropolitului Antim Ivireanul de curînd comemorat de Biserica noastră, după un sfert de mileniu de la moartea sa.

De toate aceste realizări ale frumosului Biserica noastră nu se poate desprinde, a adăugat Prea Sfințitul Președinte, pentru că ele fac parte și din misiunea ei de a le propovădui și crea. Ea le-a sprijinit și a îndrumat pe fiii ei să le realizeze. Preoții s-au făcut părtași la construirea minunatelor lucrări de frumos în țara noastră, transformată prin geniul și vrednicia poporului român, dintr-o țară cu atîtea apăsări și lipsuri în trecut, într-una spre care se îndreaptă cu admirație privirile lumii întregi.

Prea Sfințitul Episcop Președinte a îndemnat în continuare pe preoții și credincioșii reprezentați în Adunarea Eparhială de

către mandatarii lor, să continue a se strădui ca Biserica să fie mereu prezentă, cu contribuția ei, la realizarea acestor bunuri și frumuseți, să fie sprijinitori ai înaltelor idei și realizări în care e angajat poporul nostru.

Prea Sfinția Sa a arătat, în încheierea însuflețitului cuvînt rostit că, într-un astfel de climat, Biserica și eparhia noastră se bucură mereu de sprijinul Conducerii Statului nostru, al Onor. Departament al Cultelor prin dl. Secretar General Prof. Dumitru Dogaru.

După aceea Prea Sfințitul Președinte a precizat programul de lucru al actualei ședințe a Adunării Eparhiale și s-a trecut la ordinea de zi, invocînd binecuvîntarea lui Dumnezeu asupra lucrărilor ce se vor desfășura.

Pentru a da expresie înaltelor sentimente de atașament și de recunoștință față de Conducătorii Bisericii și ai Patriei noastre, Prea Sfințitul Președinte a dat apoi citire, pe lîngă lămuririle convenite la fiecare, unor proiecte de telegrame adresate acestora, pe care Adunarea le-a aprobat cu aplauze spre a fi expediate.

În continuarea desfășurării lucrărilor Prea Sfințitul Președinte a repartizat, pe comisii, dările de seamă ale sectoarelor administrativ-bisericesc, cultural și economic ale Consiliului Eparhial asupra activității sale din cursul anului, spre a fi studiate și a se referi plenului Adunării Eparhiale.

În urma studierii dărilor de seamă a fost redeschisă ședința în plen a Adunării.

Prea Sfințitul Episcop Președinte a invitat pe dl. dr. Ioan Radu să citească referatul comisiei asupra dării de seamă a sectorului administrativ-bisericesc-cultural al Consiliului Eparhial. Din referat s-a desprins bogata activitate a Ierarhului în interesul Bisericii și al Eparhiei Aradului, ca: lucrarea sfințităre a Pre Sfințitului Episcop în hirotonii de preoți, în tîrnosiri și cîtorii de biserici, prin slujiri arhieresti, și cea învățătoarească în îndrumarea și supravegherea activității preoților la conferințele de orientare și cursurile de îndrumare, prin predici, pastorale și vizitațiuni canonice. Referatul a mai menționat numirile și transferările de personal, acte de cancelarie, activități în cadrul Casei de pensii etc. În partea a doua referatul s-a ocupat de activitatea în legătură cu problemele de disciplină, cu cele de învățămînt teologic, de uniformizare a cultului, consolidarea actului Reîntregiri Bisericii etc. și a expus programul de lucru pe anul 1967 al sectorului, propunînd aprobarea raportului și a planului de lucru.

La invitarea Prea Sfințitului Președinte dl. Gh. Ciucuriță a dat, în continuare, citire referatului comisiei economice asupra dării de seamă a sectorului economic al Consiliului Eparhial. Acest referat descria felul în care s-a executat planul financiar pe anul 1966 și importante lucrări ce s-au executat la reședința episcopală, la catedrala din Arad, la sfintele mănăstiri Hodoș Bo-

drog și Arad-Gai, apoi activitatea atelierului de luminări și alte activități gospodărești, ajutoarele care s-au dat bisericilor din eparhie, școlilor teologice și credincioșilor și în fine lucrările executate la bisericile din parohii, la bisericile monumente istorice, ajutoarele primite de la Sfânta Patriarhie și de la Departamentul Cultelor etc. În încheiere s-a expus un plan de activitate pe anul 1967 și s-a prezentat spre aprobare : Bilanțul pe anul 1966, Execuția bugetară pe primele trei trimestre ale anului 1966 și Planul de venituri și cheltuieli pe anul 1967, o dată cu aprobarea raportului și a planului de lucru pe anul următor. După citirea referatelor, Prea Sfințitul Episcop Președinte a invitat pe membrii Adunării Eparhiale să ia cuvântul asupra lor.

Dl. avocat Vichentie Șerb din circumscripția protopopiatului Arad, subliniind caracterul cuprinzător al rapoartelor care înfățișează întreaga activitate a eparhiei și a Ierarhului ei, a propus aprobarea ambelor raporate și a anexelor.

Pr. Lucian Bociat din circumscripția protopopiatului Petroșani, pornind de la actul de Reîntregire a Bisericii Ortodoxe Române la care a luat parte, a arătat cu câtă dragoste și însuflețire s-a făcut Reîntregirea Bisericii Ortodoxe strămoșești. P. C. Sa a spus că a găsit în căldura inimii Prea Sfințitului Episcop Teotist concretizarea acestei iubiri față de toți.

Dl. Vesa Iacob din partea credincioșilor din circumscripția protopopiatului Gurahonț a declarat că e fericit ca membru nou în Adunarea Eparhială, să ia cunoștință de realizările atât de importante în eparhia noastră dintre care unele le-a văzut personal. Asupra sa, a precizat în continuare, au produs mereu deosebită impresie pastoralele și vizitațiile canonice ale Prea Sfințitului Episcop. În încheiere a cerut aprobarea rapoartelor de activitate.

Dl. Adam Micluția, ales al credincioșilor din circumscripția protopopiatului Brad, a arătat caldul atașament al moșilor urmași ai lui Horia și Avram Iancu, față de conducătorii Patriei noastre care le-au făcut cinstea de a-i vizita în toamna acestui an la Tebea, precum și față de Sfânta Biserică, de Eparhia Aradului și de Ierarhul ei sub a cărui păstorire s-au înregistrat atâtea realizări ca cele arătate în rapoartele de activitate. Domnia Sa a subliniat activitatea socială a preoțimii, lupta lor pentru pace, de care credincioșii sînt însuflețiți, urmîndu-le pilda. A propus și d-sa aprobarea rapoartelor cu anexele lor.

Prot. Dimitrie Cuzman din Chișineu Criș a exprimat sentimente de dragoste față de Chiriarhul său, de Biserică și de Patrie, dînd asigurări că, împreună cu clerul și credincioșii săi, vor contribui ca și pe viitor, în Eparhia Aradului să se poată raporta realizări ca cele descrise în cele două rapoarte. A propus aprobarea rapoartelor și a anexelor.

Pr. Traian Rusu din partea clericilor circumscripției protopopiatului Arad, a arătat felul cum se oglindește concepția de fru-

mos în viață prin ceea ce a văzut cu ocazia călătoriei ce a făcut-o prin țară și spune că a fost impresionat de realizările de la Centrul eparhial și din întreaga eparhie și mișcat de cuvântul despre frumos al Prea Sfinției Sale.

Prot. Avram Petric de la circumscripția Orăștie a spus că realizări atât de îmbucurătoare ca cele ale eparhiei noastre se încadrează în atmosfera preocupărilor poporului nostru.

Timpul fiind foarte înaintat Prea Sfințitul Episcop Președinte mulțumește tuturor pentru contribuția adusă la lucrările Adunării Eparhiale convins că și alți vorbitori ar fi adus un aport pozitiv la discuții și propune Adunării Eparhiale aprobarea dărilor de seamă prezentate. În unanimitate, membrii Adunării Eparhiale le aprobă.

După aceasta Prea Sfințitul Episcop Președinte a rostit un cuvânt de încheiere a lucrărilor Adunării Eparhiale, în care a arătat că strădaniile depuse în cursul anului și-au dat roadele bine-meritate. Toate acestea nu au fost obținute de o singură persoană, ci de toți împreună; Consiliul Eparhial, colaboratorii de la Centrul eparhial, părinții protopopi, preoții și credincioșii de la parohii. În continuare Prea Sfințitul Episcop și-a exprimat bucuria față de constatarea, din legăturile cu credincioșii și cu preoții, a consolidării Reîntregirii Bisericii noastre.

Mai departe Prea Sfințitul Președinte a mulțumit celor ce au dat glas unor sentimente atât de înalte pentru Țara noastră cu ale căror idealuri se împletesc năzuințele preoției și credincioșilor noștri. A mulțumit apoi Conducerii noastre de Stat, Onorabilului Departament al Cultelor pentru tot sprijinul acordat eparhiei noastre, lucru pentru care vom fi întotdeauna adînt recunoscători.

În încheiere Prea Sfințitul Episcop a spus că toate cuvintele de apreciere la adresa Prea Sfinției Sale și a colaboratorilor Prea Sfinției Sale însemnează un jug nou „pe care-l luăm cu nădejdea de a-l purta însuflețiți de realizarea unor noi înfăptuiri pe măsura posibilităților largi ce ni se oferă în Patria noastră, în Biserica noastră și cu ajutorul tuturor preoților și credincioșilor Eparhiei noastre”.

Cu un părintesc îndemn la muncă neostenită în slujba Sfintei Biserici, a Patriei și poporului nostru și a păcii în lume, Prea Sfințitul Episcop Președinte a închis lucrările Adunării Eparhiale.

După aceea membrii Adunării Eparhiale împreună cu alți invitați, au fost poștiți la o agapă oferită în cinstea lor.

În cursul agapei, unii dintre membrii Adunării Eparhiale și dintre oaspeții invitați la lucrările ei, au ținut să-și exprime atașamentul față de Sfânta Biserică și de Patria noastră. Tutozora le-a răspuns Prea Sfințitul Episcop Teoctist, urîndu-le sărbători fericite și întîlnirea din nou la anul, spre a putea înfățișa alte bune realizări.

În timpul agapei s-au cîntat tradiționale colinzi, iar Prea Sfinția Sa i-a binecuvîntat pe toți la despărțire.

RASPLĂTIRI ARHIEREȘTI

Sfîntul Apostol Pavel scrie că „preoții care-și îndeplinesc bine dregătoria să se învrednicească de îndoită cinste...” (I. Tim. 5, 17). Urmînd acestui îndemn Prea Sfințitul Episcop Teoctist a binevoit a acorda vlădicești răsplătiri unor preoți care s-au distins printr-o activitate bisericească, gospodărescă și socială pilduitoare.

Astfel Prea Sfinția Sa a hirotosit în rang de Iconom Stavrofor pe P. C. Părinte Gheorghe Căvășdan, inspector eparhial, pentru îndeplinirea cu vrednicie a tuturor sarcinilor ce i-au fost încredințate și pe P. C. Protopop Dimitrie Cuzman de la protopopiatul Criș pentru conducerea destonică a protopopiatului și a parohiei sale, iar P. C. Părinte Simion Belean de la parohia Bîrza i-a acordat rangul de Iconom, pentru activitatea sa pastorală și gospodărescă.

PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA CONTINUA A ACTIVITĂȚII ADMINISTRATIVE ȘI PASTORALE

În neostenita grijă de a folosi toate mijloacele și împrejurările pentru o cît mai bună organizare și eficiență a muncii, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a convocat pe conducătorii oficiilor protopopești și cîțiva alți preoți la Centrul eparhial, în ziua de 24 ianuarie la o conferință de lucru, fiind prezenți părinții consilieri administrativi, inspectorul eparhial, șeful contabil, revizorul contabil, secretarul eparhial și ghizii mănăstirilor Hodoș-Bodrog și Arad-Gai. Prea Sfințitul Episcop, după ce a fost primit după obicei, a deschis lucrările conferinței printr-un cuvînt în care a arătat scopul ei, acela de a căuta mijloace tot mai bune de organizare a muncii protopopilor și preoților spre a fi de folos credincioșilor, Sfintei Biserici și scumpei noastre Patrii. Prea Sfinția Sa a dat apoi o seamă de îndrumări privind prezența lor permanentă în preocupările de interes obștesc ale credincioșilor lor ajutîndu-i cu cuvîntul, cu pilda și cu învățătura.

Existînd în Eparhia Aradului un însemnat număr de biserici monumente istorice, mai ales din lemn, Chiriarul a legat de inima tuturor grija de a întocmi o evidență clară a acestora și de a depune toată osteneala pentru buna lor întreținere spre a le preda și generațiilor viitoare, cunoscînd interesul pe care Conducătorii Patriei noastre l-il arată și ajutorul pe care-l dau în întreaga țară și prin care și în eparhia noastră multe au fost restaurate.

Prea Sfințitul Episcop s-a ocupat apoi de felul în care trebuie întocmite rapoartele de activitate la parohii, dînd sugestii pentru ținerea unei cronici a activității preoților, corporațiilor parohiale și a credincioșilor spre a se avea în permanență o oglindă a vieții întregii eparhii. Acestea pot deveni prețioase documente pentru cercetătorii de mîine, a spus Prea Sfinția Sa.

După ce a mai dat și alte îndrumări, Prea Sfinția Sa a invitat pe părintele consilier al sectorului economic să pună în discuție problemele acestui sector. Prea Cucernicia Sa a dat mai multe lămuriri privitoare la: întocmirea dosarelor în cazul vânzărilor de imobile, la reparații și pictări de biserici, la întocmirea bugetelor, la declarațiile pentru primirea alocațiilor pentru copii etc.

În continuare șeful contabil al Centrului eparhial a dat indicațiuni ample în legătură cu aplicarea unor legiuri și instrucțiuni privind disciplina financiară, controlul preventiv, modalitatea de plată a unor impozite, cumulul de funcții, protecția muncii și altele.

Sectorul administrativ a făcut comunicări în legătură cu condițiile de programare la tratament și odihnă prin Casa de pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, cu întocmirea dosarelor de pensionare, a carnetelor de muncă, a proceselor-verbale de inspecție, cu participarea la cursurile de îndrumare, cu organizarea conferințelor de orientare etc. și s-au dat informațiuni privind atenția deosebită pe care Chiriarhul și Consiliul Eparhial o acordă școlilor de învățămînt teologic pe care le ajută în vederea realizării unor îmbunătățiri gospodărești, purtînd de asemenea o permanentă grijă de elevii și studenții care aparțin de eparhia noastră.

La discutarea tuturor problemelor de mai sus au luat cuvînt părinții protopopi, aducînd informații din cîmpul lor de activitate.

Această utilă conferință s-a încheiat cu îndemnuri din partea Prea Sfințitului Episcop Teoctist la muncă sporită împreună cu preoții și cu credincioșii, răspunzînd cu vrednicie chemării Sfintei Biserici de a fi cu toții la înălțimea vremurilor noi din Patria noastră.

UN SPRIJIN PENTRU PREOȚI

Numeroși preoți și alți salariați bisericești din cuprinsul eparhiei au simțit binefacerea Casei de ajutor reciproc a clerului care, îndrumată de forurile bisericești competente și organizată pe baza unui statut aprobat de acestea, își desfășoară activitatea de administrare a fondurilor comune, de acordare de împrumuturi

și ajutoare, sub controlul aleșilor membrilor ei și prin mijlocirea unui comitet de conducere ales de aceștia, pe timp de doi ani.

Pentru exercitarea acestor drepturi membrii Adunării Generale a C.A.R. a salariaților bisericești din Eparhia ortodoxă a Aradului și-au ținut ședința anuală ordinară în ziua de 24 ianuarie la Centrul eparhial.

Prea Sfințitul Episcop invitat de delegații celor 30 de membri ai Adunării Generale a C.A.R. a salutat prezența la Centrul eparhial a acestora și a dat apoi părintești sfaturi în legătură cu administrarea C.A.R. urîndu-le spor la lucru.

În continuare președintele Adunării Generale a C.A.R., P. C. Părinte dr. P. Deheleanu a deschis lucrările cu un cuvînt potrivit și apoi contabilul C.A.R., P.C. Părinte Victor Biliboacă a citit da-re-a de seamă a execuției planului financiar și a activității pe anul 1966 și a prezentat planul financiar pe 1967. Acestea au fost discutate prin luări de cuvînt, apreciindu-se corectitudinea muncii depuse de comitetul de conducere.

În aceeași ședință Adunarea Generală și-a ales un nou comitet de conducere pe o perioadă de doi ani, prin vot unanim exprimat conform prevederilor statutare.

La sfîrșitul lucrărilor membrii Adunării Generale a C.A.R. au luat parte la o agapă oferită de Episcopie.

TRECUȚI LA CELE VEȘNICE

— La data de 7 noiembrie 1966 a trecut la cele veșnice *Pro-tos, Valerian Marcu* pensionar din parohia Mădrigești-Buceava, protopopiatul Gurahonț. S-a născut înainte cu 63 ani și a copilărit pe plaiurile moldovene în mireasma curată și-n cadrul pitoresc al localității Vutcani din apropierea Hușilor, ca vlăstar de țărani încercați în muncă și cu nume bun, într-o casă cu mulți copii.

După terminarea studiilor a muncit în ogorul Domnului cu rîvnă și elan bucurîndu-se de realizări frumoase, între care zidirea unei modeste dar frumoase biserici în filia Buceava a parohiei Mădrigești din protopopiatul Gurahonț, unde a fost înmormîntat.

Au participat și oficiat slujba de prohodire preoții din jur. Despre meritele celui decedat au cuvîntat P. C. Părinte Gh. Șerb din Gurahonț și Constantin Mandache din Secaș.

— La 16 ianuarie 1967 a adormit în Domnul în vîrstă de 80 ani, *P. C. Părinte ic. stavr. Traian Cibian*, originar din comuna Techereu, protopopiatul Orăștie.

După terminarea cursurilor Institutului Teologic din Sibiu, a fost hirotonit preot pentru parohia Țela. De aici a trecut ca protopop la Birchiș și Lipova. Pentru vrednicile sale deosebite a fost chemat la Centrul eparhial din Arad, funcționînd aici în

calitate de consilier la secția administrativ-bisericească și mai apoi ca vicar eparhial, post de răspundere pe care l-a cîstit cu deosebită vrednicie pînă la pensionare.

Îndată după ce a trecut la cele eterne, confracții întru slujire preoțească s-au îngrijit de împlinirea tuturor celor prescrise de ritualul bisericesc pentru preoții decedați. În ziua de 18 ianuarie a fost catafalcat în capela ortodoxă din cimitirul „Pomenirea”, unde s-a oficiat serviciul înmormîntării de către un sobor de preoți. După terminarea prohodului P. C. Părinte ic. stavr. dr. Simion Șiclovan, delegat chiriarhal, a arătat că Prea Sfinția Sa Părintele Episcop Teoctist ia parte, dimpreună cu tot clerul eparhiei, la doliul familiei și a subliniat prețioasele servicii pe care preotul Traian Cibian le-a adus Sfintei Biserici în lunga și binecuvîntata sa slujire preoțească. P. C. Părinte dr. P. Deheleanu a conturat apoi personalitatea defunctului, evidențiindu-i virtuțile personale și activitatea rodnică ca paroh și protopop cît și la Centrul eparhial, fiind și un iscusit condeier al publicațiilor bisericești. P. C. Pr. E. Damșa parohul parohiei Birchiș, a adus defunctului omagiile credincioșilor pe care i-a păstorit.

SIEGFRIED OERTWIG, *Călătorie prin orașe dispărute, O incursiune în domeniul arheologiei*, Editura științifică, București, 1966, 190 p.+24 pl.

Textul lucrării traduse de Virgil Cindea, după textul german (*Gang Durch versunkene Städte*, Prisma Verlag), este precedat de o „Introducere” (p. 5—18) semnată de Acad. Em. Condurachi, directorul Institutului de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România și este urmat de un tabel intitulat „Cronologie” (p. 185—188), în care sînt prezentate datele importante din istoria Egiptului, Mesopotamiei (Babilon și Asiria), Horeznnului, Hittitilor, Cretei, Greciei, Romei, Mexicului, culturii Maya și Perului; iar textul propriu-zis, format din 14 capitole cu titluri atractive, care cuprind descrierea unor orașe dispărute din Europa, Africa, Asia și America centrală și de sud, este însoțit de 24 planșe — în afara textului — pe hîrtie specială, în care sînt reproduse fotografic 44 de monumente arheologice; ca și de 2 hărți, 11 schițe și planuri de orașe și așezări, 35 de desene de monumente arheologice introduse în text.

★

În „Introducere”, Acad. Em. Condurachi, — după ce semnalează că „interesul tot mai viu manifestat în ultimii ani față de marile descoperiri arheologice... explică apariția a numeroase lucrări redactate fie de oameni de știință, fie de oameni pasionați de istoria monumentelor și de trecutul umanității” și că asemenea lucrări au răspîndit în toată lumea cunoștințe despre trecutul îndepărtat al omenirii, făcînd ca un număr tot mai mare de cititori să urmărească progresele științei istorice, și să-și lărgască orizontul cultural într-o măsură mult mai mare decît ar fi putut-o face adresîndu-se direct publicațiilor științifice de

strictă specialitate —, prezintă valoarea lucrării *Călătorie prin orașe dispărute*, atrăgînd atenția cititorului român, „fie asupra semnificației deosebite a unora dintre aceste descoperiri, fie asupra interpretării insuficiente sau asupra unor concluzii idealiste ale autorului, ce se impun a fi corectate”. De aceea socotim de folos să urmărim intrucitva expunerea Acad. Em. Condurachi în această „Introducere”.

Recunoscînd justa afirmație a lui S. Oertwig că „omul de astăzi nu este numai produsul lumii înconjurătoare ci și rezultatul unei dezvoltări milenare, nimic din ceea ce gîndim sau înfăptuim nu este întîmplător și numai acela ce este în stare să-și dea seama de trecutul său se poate înțelege pe sine și timpul său”, și subliniînd, de asemenea, că aceste bogate cunoștințe despre cel mai vechi trecut al umanității „le datorăm arheologilor, cercetătorilor care studiază monumentele vechilor culturi”, Acad. Em. Condurachi sintetizează aceasta în afirmația: „Astăzi, de pe urma săpăturilor arheologice executate de-a lungul unui veac de cercetări, cunoaștem istoria și cultura mesopotamiană, viața sa economică și socială mult mai bine decît multe dintre perioadele apropiate de vremurile noastre. Ceea ce apărea ca un îndepărtat ecou în legendele Bibliei constituie azi o realitate istorică tot mai bine definită, prin zecile de mii de documente arheologice...”.

Repetînd spusele unui cunoscut cercetător al monumentelor vechilor culturi că de obicei numim legendă ceea ce nu putem înțelege sau nu am ajuns încă a cunoaște din înfăptuirile materiale și spirituale ale străbunilor noștri, credem că, dacă „ceea ce părea îndepărtat ecou în legende”, din pricina insuficienței noastre cunoașteri a ajuns să „constituie azi o realitate istorică...”, atunci în chip logic nu mai

putem numi acele texte vechi, care conțin informații despre această „realitate istorică”, legende.

În continuare, Acad. Em. Condurachi, precizează poziția justă asupra unor probleme ca: cea a raportului între dezvoltarea forțelor de producție și apariția în structura social-economică a orînduirii comunei primitive a germinilor unei noi formațiuni social-economice, și anume a orînduirii sclavagiste; cea a raportului dintre învinșii băștinași și cuceritorii veniți din afară în dezvoltarea culturii pe o nouă treaptă; cea despre întemeierea civilizației pe unitatea de religie, stat și popor; cea despre rămășițele dreptului cutumiar al societăților primitive etc., „tocmai fiindcă, pe lângă atâtea lucruri bune, cititorul neavizat ar putea prelua fără spiritul critic necesar unele afirmații ale autorului cărții *Călătorie prin orașe dispărute*, întemeiată pe o bogată literatură de specialitate și redactată într-un stil curgător și atrăgător”.

★

Capitolul întâi — intitulat *Munte sacru și morminte regale* (p. 19—35; cu 1 hartă a Mesopotamiei, 1 schiță de interior; 3 desene de morminte+2 planșe cu 3 reproduceri fotografice de monumente arheologice) — deschide întreaga carte cu afirmația că: „Numele sumerienilor răsare în gândul nostru de îndată ce ne amintim de primele pagini ale cărților istorice. Și fiindcă vrem să urmărim în linii mari desfășurarea istorică a culturilor, călătoria noastră va începe de la ei, care au trăit cîndva în sudul Mesopotamiei”. Imperechiind datele biblice cu prezentarea săpăturilor care au avut loc în veacul al XIX-lea, în diferite regiuni din Mesopotamia, autorul înfățișează etapele săpăturilor întreprinse la dealul Tell al-Muqajjar (la jumătatea drumului dintre Basrah și Bagdad, la 15 km de cursul actual al Eufratului), unde după cum „reieșea din inscripții... se ascundeau resturile orașului biblic Ur din Caldeea”, și descoperirile făcute de Woolley în etapa de după 1922, între care „Ziguratul din Ur, templul cel mai bine păstrat descoperit pînă acum, important și prin faptul că

a servit drept model pentru construirea celebrului „Turn al lui Babel”. Planul templului constituie o adevărată capodoperă, avînd zidurile nu verticale, ci ușor înclinate în afară și boltite concav”. Înclinarea pereților și șirurile ascendente de trepte obligă a privi spre virf, unde se celebra cultul, într-un sanctuar „zidit din cărămizi albastre smălțuite” și acoperit probabil cu o cupolă de aur, înăuntrul căruia se afla sălașul zeului lumii. Terasale ziguratului erau acoperite cu pămînt și plantate cu pomi, creînd impresia unui „munte al zeilor” aproape natural... pe care preoți înveșmîntați purtau în sus și-n jos pe trepte statuia zeului lumii, Nannar”. Autorul crede că în asemenea procesiuni s-ar putea căuta explicația visului lui Iacob descris în Biblie.

Ziguratul, care făcea parte dintr-un complex arhitectonic consacrat cultului, a fost construit de regele Ur Nammu (care, după inscripțiile aflate pe unele cărămizi despre numele și titlurile lui, a domnit în jurul anului 2050 î.d.Hr.) și a fost dedicat, după cum se constată după scenele și unele texte cuneiforme aflate pe fragmentele unei stele (înaltă de 4,50 m), care proslăvea meritele regelui pentru construirea acestui complex consacrat cultului. Alte multe documente-pisanii, ca și o statueta de bronz din jurul anului 2000 î.d.Hr. (înăfățișînd pe regele Șulgi muncind la construcția templului Eanna din Uruk) demonstrează caracterul cultic al complexului.

Descoperirile din unele morminte din necropola din afară orașului propriu-zis — unele vase de pămînt, scule, simple obiecte meșteșugărești și podoabe modeste — oglindesc traiul locuitorilor din Ur în mileniul al IV-lea î.d.Hr., redînd imaginea completă a vieții materiale a poporului sumerian. Iar descoperirile făcute prin deschiderea a circa 16 morminte cu înhumare în masă au fost interpretate ca reprezentînd obiceiurile de înmormîntare a celor din clasa suprasusă — regi, bogați, unii socotiți „arendasi ai divinității”, care trebuia să fie urmați benevol în moarte — socotiți pentru ei ca „trecere în altă existență” — de către curtenii lor.

Semnalam constatarea deosebit de importantă că, în săpăturile efectuate

„reapare veșnic, ca un uriaș hotar, „potopul cel mare”. Woolley găsiind în săpăturile sale un strat de pământ, steril, lipsit de orice vestigii arheologice, l-a considerat drept o rămășiță a nămolului depus de potop, cataclism căruia îi supraviețuise sumerianul Utnapiștim-Noe, din povestea biblică. Chiar dacă această ipoteză a lui Woolley s-ar spulbera, fapt este că trebuie să fi avut loc o inundație atât de cumplită, încât amintirea ei a rămas adânc întipărită în memoria oamenilor. Sub acest strat de depuneri diluviale, au ieșit la iveală noi mărturii ale unei vieți umane, considerate astăzi ca „cele mai vechi urme ale civilizației sumeriene”.

După prezentarea raporturilor între băștinașii — purtători ai unei culturi rurale — și cuceritorii lor — sumerienii, creatorii unei civilizații de tip orășenesc răspândită de ei în Ur, Lagaș și Uruk, autorul concludă că „sumerienii sînt cei ce au creat arhitectura monumentală cea mai veche cunoscută în zilele noastre; iar mormintele regale anterioare cu aproape 500 de ani, prezintă cele mai vechi cupole aflate pînă acum. Tot sumerienii au creat și cea mai veche artă a narațiunii pictografice — exemplificată îndeosebi prin „Stindardul de mozaic” (o tablă de lemn lungă de 22,5 cm și înaltă de 0,55 cm), pe care sînt reprezentate care de război și rinduri de pedestrași în marș, și presupune existența unei armate regulate care a înlesnit întemeierea unui stat mare, cu o ordine care să poată armoniza interesele particulare cu cele generale ale societății, în care să fie asigurată puterea și influența stăpînitorilor.

O altă caracteristică a descoperirilor este că „toate obiectele găsite în morminte nu sînt întru nimic de origine autohtonă, ci au fost aduse din țări îndepărtate și ele nu pot fi decît rezultatul unor relații comerciale foarte întinse”.

Iar construcția canalelor pune în lumină cunoștințele matematice și geologice ale sumerienilor, care nu erau lipsiți nici de cunoștințe astronomice. De la ei s-au transmis pînă azi mituri, povestiri și imagini cu caracter istoric.

Prezentînd tabloul civilizației sumeriene după descoperirile de la cetatea Ur, Woolley afirmă că „civilizația noastră

își trage rădăcinile de la poporul sumerian, care a trăit acum 4500 de ani în sudul Mesopotamiei”.

★

Capitolul al doilea — intitulat *Calendar de piatră* (p. 36—49; cu 1 hartă a orașului Assur, 1 schiță cu interior de cavou, 1 desen de monument +3 planșe care reproduc fotografie 4 din monumentele descoperite) — se ocupă de istoria săpăturilor și a descoperirilor făcute cu acest prilej de către diferiți arheologi în ultima sută de ani, în special în partea de centru și de nord a Mesopotamiei, teritoriu pe care s-a întins cu peste trei milenii în urmă imperiul asirian, semnalînd că pînă în veacul al XIX-lea singurele surse privitoare la istoria Mesopotamiei erau „datele oferite de istoriografilor greci și romani și cele furnizate de Biblie”. În urma săpăturilor, descoperirile arheologice — orașe întregi, palate, temple, monumente, inscripții pe clădiri și pe statui, tablete cuneiforme — au devenit atât de bogate încît „nici pînă astăzi ele nu au putut fi toate descifrate”.

După ce prezintă momente principale din istoria Mesopotamiei — după datele descoperirilor arheologice, epocale din punct de vedere arheologic — precum: descoperirea „codului regelui Hammurabi” care, după Stela descoperită la Susa în 1901 — „primise de la zeul Marduk însărcinarea să stabilească cu fermitate în imperiul său ordinea, justiția și legea”, pe temelii cărora s-a dezvoltat cel dintîi mare stat babilonean ca „primul stat comercial și juridic cunoscut de istorie”. Statul babilonean a pierit, dar opera lui Hammurabi n-a dispărut.

A doua operă în care au făcut lumină descoperirile o constituie înflorirea imperiului asirian începînd cîtred 1100 î.d.Hr., cu Tiglath Pileser I pînă la decăderea din veacul al VIII-lea î.d.Hr., și apoi cu o nouă perioadă de înflorire începînd cu Tiglath Pileser al III-lea (care „a strămutat în alte ținuturi popoarele subjugate și care după cartea II Regi din Vechiul Testament a dus pe israeliți în Asiria”), pînă la Asurbanipal (668—626). Între aceste descoperiri autorul se oprește în special la descoperirea din Assur a biblio-

teci din palatul lui Asurbanipal, care urmărise să adune și să claseze datele științei din epoca sa, „scrișă pe tăblițe (lungi de 2,5 cm și late de 40 cm) din cea mai fină argilă. La biblioteca aceasta — care a constituit principalul izvor al studierii scrierii cuneiforme — s-au adăugat alte descoperiri, în special „imensa arhivă (mai mare decât biblioteca lui Asurbanipal), scoasă la lumină o dată cu redescoperirea orașului Mari de pe cursul mijlociu al Eufratului“.

După înfățișarea acestor rezultate ale unor săpături disparate, autorul se oprește îndeaproape asupra săpăturilor larg organizate începând din 1903, la colina sub care se ascundea orașul Assur, descriind nu numai rezultatele descoperirilor, ci și cum arată orașul redescoperit Assur, în care: „nu numai că avem la îndemână principalele părți ale organismului său, dar înaintea noastră se desfășoară într-o zi însăși metamorfoza de trei milenii a locuitorilor — cea metamorfoză a cărei desfășurare se oglindește în operele lor“.

După această descriere autorul prezintă descoperirea „a o sumedenie de stele funerare, monumente ale citorva demnitari, îngrămădite la un loc, ... unele în poziție normală, altele căzute la pământ, iar altele întoarse și înfipite cu vârful în jos...; dar în această dezordine există totuși un sens, respectându-se o aliniere de la est spre vest“. Intrucît în Asiria anii erau desemnați după numele unui demnitar care devenea „eponim“ pentru anul respectiv, este probabil ca „această înșiruire de stele să fie un fel de listă eponimă, originală și monumentală. Stelele regale, care nu poartă numele de eponimi, trebuie să fi jucat un rol în stabilirea unor grupe speciale de „titluri“. Din păcate înșiruirea acestor stele nu s-a păstrat atât de bine, încît să poată îngădui o determinare precisă a perioadelor de timp delimitat astfel; fapt este însă că acest domeniu al stelelor, acest „calendar de piatră“, constituie un document ce nu-și găsește asemănare nici-căieri aiurea“.

Descoperirile sistematice demonstrează că după veacuri de înflorire, Assur, a fost transformat în ruine de regele babilonean, în anul 612 i.d.Hr.

★

Capitolul al treilea — instituat *Procesiuni și fast* (p. 50—59; cu 1 hartă a reședinței lui Nabucodonosor și 3 desene de monumente + 1 planșă cu reproducerea fotografică a unui monument arheologic) — prezintă, după datele obținute în urma săpăturilor începute în a doua jumătate a veacului trecut (și conduse spre sfîrșitul veacului de Koldewey), măreția orașului Babilon, ridicat la strălucire nemaiîntîlnită în special de regele Nabucodonosor al II-lea (605—561 i.d.Hr.). După o redare a rezultatelor săpăturilor inițiale pornite de la două motive de molo — „Dealul palatului“ și „Colina Babel“ (singurul loc care și-a păstrat numele din antichitate) — autorul sintetizează ultimele cercetări „care au făcut cu adevărat lumină“ în privința amplasamentului „Turnului lui Babel“ precizînd că „Nabopolassar... a înfipit în pieptul lumii subpămîntene temelile templului al cărui vîrf se înalță spre cer“, iar Nabucodonosor întărește într-o inscripție că el a întemeiat, Eternenaki, turnul al cărui vîrf rivalizează cu cerul“, amintind despre construirea unui turn „al cărui vîrf să atingă cerul“, după cum povestește Biblia. Este vorba despre un gigantic zăgărit incunat de un templu și se presupune că acoperișul lui era plan pentru a oferi o platformă potrivită pentru observarea cerului. În continuare sînt prezentate particularitățile acestui oraș cu „opt porți, două șosele mari și douăzeci și patru de străzi“, cu 53 temple și numeroase palate, cu cel mai vechi dintre podurile de piatră cunoscute pînă azi (podul peste Eufrat, în lungime de 123 m, era mult lăudat de greci), cu faimoasele grădini suspendate, minune a lumii pentru că cele 14 escavații cilindrice suspendate constituiau fiecare o grădina pe unul din acoperișurile unei clădiri originale, care era o casă utilizabilă.

Descoperirea, în 1887, a porții Iștar și a drumului ce duce spre ea din oraș și dinafara orașului, dinspre nord unde se afla casa „Anului nou“, a pus la dispoziția cercetătorilor cea mai prețioasă mărturie despre măreția lui Nabucodonosor: poarta Iștar și calea procesiunilor pe care erau transportați în triumf — după o rînduială anumită — toți zeii din templele din oraș la

„Casa Anului nou” pentru serbările anului nou și aducerea lor înapoi după serbări. Pe aceeași poartă și pe aceeași cale — de o frumusețe exotică, cu ziduri de cărămizi colorate smălțuite și străjuite pe ambele părți de statui de lei (animalele zeiței Iștar) — erau conduși solii statelor străine în audiență la rege.

Despre construcția aceasta și scopul ei, o inscripție a lui Nabucodonosor spune: „Iștar-sakipat-tebiša” de la Iragur-Ellil și Nemetti-Ellil, ambele porți de intrare ale orașului, deveniseră prea joase prin împotmolirea străzii din Babilon. Am dărâmat deci fiecare din aceste porți, din cauza apei am pus temelii trainice de asfalt (ca mortar) și le-am zidit din cărămidă, împodobindu-le cu cărămizi smălțuite albastru pe care erau sculptați tauri sălbatici și dragoni. Am întrebuițat cedri puternici pentru acoperiș. La porți am pus uși de cedru acoperite cu cupru, în fișini de bronz. În fața pragului am așezat tauri puternici de bronz și dragoni înspăimântători. Și am ordonat ca aceste porți să fie împodobite cu măreție, pentru a fi admirate de tot poporul.”

Autorul încheie cu înșiruirea aporturilor babilonenilor la dezvoltarea culturii și civilizației omenesti: calendarul lunar, împărțirea cerului în zodii, descrierea planetelor; calculul după sistemul duzinelor; sistemul unitar de măsură, de calculare a timpului, dreptul public unitar, miturile în religie și poezie, istoriografia babiloneană și studiul sistematic al limbii etc.

★

Capitolul al patrulea — intitulat *Marile orașe de pe Indus* (p. 60—67); cu 3 desene după monumente, o schiță de plan de locuință +2 planșe cu reproducerea fotografică a 4 monumente arheologice) — înfățișează mai întâi justificarea populării îndeosebi a văilor rodnice ale apelor și a dezvoltării așezărilor de la sat pînă la orașe puternice, în care au înflorit comerțul și meșteșugurile, artele și științele. Alături de valea Nilului, a Tigrului și Eufratului și pe valea Indusului (în Pakistanul de azi) au existat așezări ale unei civilizații superioare și strălucite,

ale cărei urme au fost descoperite abia în urma săpăturilor arheologice sistematice făcute, începînd de la 1920 de arheologi englezi, iar din 1935 de arheologi americani. „Descoperirile scoase de ei la lumina zilei au fost considerate drept cele mai de seamă ale secolului al XX-lea”.

În dezgroparea ruinelor de la Harappa s-a precizat că un popor stabilit pe valea Indusului încă de la începutul mileniului al III-lea a întemeiat multe orașe, dînd naștere unei civilizații întinse și înfloritoare. Analizînd săpăturile de la orașul Mohenjo-Daro=„locușul morților”, arheologii au constatat că a fost construit în jurul anului 2700 î.d.Hr. după un plan precis, întocmit de o administrație urbană care a dirijat clădirea acestui cel mai vechi oraș cunoscut pînă astăzi. Orașul prezintă străzi bine aliniate, întretîindu-se în unghiuri drepte ca liniile unei table de șah; arterele principale sînt orientate de la est la vest, ori de la nord la sud pentru a permite aerisirea și răcorirea orașului cu ajutorul natural al vîntului. Locuințele largi și încăpătoare au fost supuse la subîmpărțiri datorită suprapopulării treptate a orașului.

În general, planul sistematic, înșiruirea perfect de bine încheiată a locuințelor și clădirilor publice făcute din cărămidă, sistemul model de canalizare, complexul cu totul superior al băilor publice, subliniază în mod evident stadiul incomparabil de civilizație la care a ajuns cultura de pe valea Indusului spre sfîrșitul mileniului al IV-lea, și începutul mileniului al III-lea. Iar obiectele mărunte descoperite la Mohenjo-Daro și Harappa, ca și în alte orașe de pe Indus, confirmă aceasta.

Sigiliile-amulete ori sigiliile-cilindrice (de obicei din steatită) redau imagini în relief artistic și cu rafinament lucrute; obiectele de podoabă din metale nobile sau de piatră; obiectele ceramice lucrate la roată; statuile de calcar și de cupru, — care înfățișează îmbrăcămîntea de toate zilele a populației; armele — securi și topoare; precum și jucăriile — între care „preferate par să fi fost carele țărănești”, dovedesc înaltă treaptă de civilizație la care ajunsese această populație — care a cunoscut apogeul către 2000 î.d.Hr., după care și-a pierdut din importanță. Ora-

șul nu a fost distrus, ci a fost părăsit. Din ce cauze nu se poate preciza încă, după cum nu se pot statornici nici etapele de dezvoltare ale acestei civilizații de la Harappa.

Pe tot atât de lipsită de posibilități de precizare se prezintă și scrierea criptică — ce amintește hieroglifile — din inscripțiile de pe multe din amulete. Descifrarea lor va putea preciza raporturile pe care locuitorii văii Indusului le-au avut cu civilizațiile învecinate. Se fac presupuneri că și civilizația sumeriană, contemporană, ar putea fi într-un anumit fel, legată de civilizația Harappa, întrucât și în mormintele sumeriene s-au găsit asemenea sigilii, ceea ce justifică presupunerea că populațiile din Valea Indusului au întreținut relații comerciale cu Sumerul. Unii savanți presupun că ambele popoare ar avea origine comună, în valea Indusului, de unde sumerienii ar fi emigrat. Există și savanți care susțin că scrierea sanscrită ar proveni din pictogramele de la Mohenjo Daro.

★

Capitolul al cincilea — intitulat *Mumii sub măști de aur* (p. 68—80; cu 1 hartă și 2 desene după monumente + 8 planșe cu reproduceri fotografice a 9 monumente arheologice) — înfățișează aspecte din cultura și civilizația realizată cu 3000 de ani î.d.Hr., de populația văii Nilului, ale cărei ape erau adunate în lacuri de acumulare și prin sisteme de irigație erau distribuite acolo unde era nevoie, dovedind marea capacitate tehnică a egiptenilor, datorită căreia ei au putut înfăptui construcțiile monumentale nemaiîntlnite la alte popoare — piramidele, în legătură cu care arabii spun: „Timpul sfidează orice; piramidele sfidează timpul”.

După descrierea piramelor de la Gizeh (între care cea mai mare este a faraonului Keops avînd înălțimea inițială de 146 m), de la Abusir, Bahsur, Sakkarā, Zanjet-el-Arjan și din provincia Fayūm; și după prezentarea credințelor și obiceiurilor de înmormîntare a faraonilor în piramide, supuse furturilor, autorul înfățișează pregătirea de către faraonul Tutmosis (1524—1502) a locului de înmormîntare a fa-

raonilor într-o vale muntoasă, izolată (nu departe de Teba), numită „Valea regilor”, unde mormintele faraonilor înmormîntați acolo veacuri de-a rîndul au rămas necunoscute (datorită faptului că, după cum se bănuiește, toți cei ce cunoșteau secretul mormintelor din „Valea regilor” erau uciși) timp de aproape 3000 de ani. Descoperirea lor a fost întîmplătoare, în 1871, cînd au fost găsite primele mumii. Abia în 1922 a început, (sub conducerea savantului englez Howard Carter) cercetarea sistematică a „Văii regilor”, cu care prilej a fost descoperit mormîntul lui Tutank-Amon (1350 î.d.Hr.), compus dintr-o serie de încăperi, dintre care prima de 8×3,60 m, care se înfățișa ca un „muzeu”, cuprinzînd cele mai scumpe obiecte ale Egiptului antic: mobilier, vase, tronuri, statuete, podoabe și alte obiecte din aur cizelat sau îmbrăcate în aur; în altă cameră de 26 mp s-a găsit un sicriu uriaș aurit, în care se aflau alte trei sicrie aurite ferecate și sigilate. În interiorul sicriului al patrulea se afla sarcofagul de cuarț galben, de 2,75×1,50 m, în care se găseau unul într-altul trei coșciuge fastuoase, dintre care ultimul era din aur masiv. Capacul lui înfățișa, redat cu măiestrie, portretul regelui mort; în sicriu se afla mumiă lui Tutank-Amon. O mască de aur, semănînd cu portretul de pe capac, îi acoperea fața; degetele de la mîini și de la picioare purtau inelitori de aur, iar sub giulgiul mumei s-au găsit nenumărate amulete, inele scumpe și bijuterii.

Din examenul anatomic s-a stabilit că Tutank-Amon a murit la vîrsta de aproape 18 ani. El domnise puțin urmînd „regelui eretic” Amenophis al IV-lea (1370—1352), care a introdus cultul unei singure divinități — soarele (Aton) —, înțeles ca principiul luminii, nu ca astru. Prin revoluția religioasă a lui Amenophis al IV-lea (care și-a schimbat numele în Echnaton) se precizează istoricește existența unei concepții religioase monoteiste (desigur nu desăvîrșite) în aceeași epocă cu Moise și cu monoteismul mozaic desăvîrșit. Sub domnia lui Tutank-Amon, preoțimea a reușit să reintroducă vechea religie, cu un bogat panteon, și să pornească o crîncenă prigonire împotriva

celor ce se arătasera părtași noii religii.

Descoperirile făcute cu acest prilej au demonstrat că creația artistică egipteană ajunsese la cea mai înaltă treaptă de dezvoltare, influențind în mod vizibil cultura greacă, în afară de arhitectură, în care — la sfârșitul mileniului al III-lea — egiptenii au început să clădească locuințe de piatră în locul celor de cărămidă, dezvoltând principiile de bază în construcțiile de piatră, după cum demonstrează complexele de temple de la Karnak — considerate cele mai grandioase monumente de arhitectură ale lumii vechi.

În continuare autorul prezintă date despre dezvoltarea scrierii, a științelor matematice (metode de multiplicare și divizare, sistem zecimal și geometria unghiului drept) și a tehnicii (metoda frecării la rece a aurului, cuprului și fierului, metoda de topire a cuprului, argintului și aurului prin suflare, prima prelucrare a cositorului și bronzului, ca și descoperirea foalelor și a războiului de țesut).

Studiul se încheie cu schițarea vieții Egiptului în epoca lui Alexandru cel Mare și după aceea.

★

Cel de al șaselea capitol — intitulat *Porți cioplite în Anatolia* (p. 81—90; cu 1 hartă și 2 desene după monumente +3 planșe cu reproducerea fotografică a 2 monumente arheologice) — prezintă ruinele hittite de la Bogazköy (la 200 km spre răsărit de Ankara), descoperite la 1834 de savantul francez Texier și apoi supuse săpăturilor sistematice de arheologul german Winkler de la 1906, ca și descoperirile similare obținute de arheologi germani în 1882 la Zinzirli (în sudul Siriei), iar în nordul Siriei la Aleșat, Kültepe, Karatépe, Honiath, Kades și Tel-Halaf.

Caracteristica ruinelor de la Bogazköy determină o arhitectură deosebită de cea romană, deși reflectau stilul arhitectonic al clădirilor romane: zidurile ciclopice — zidite, nu din piatră de construcție, ci din bocuri mari în stare brută, dar foarte îngrijit așezate unele peste altele — erau prevăzute cu două porți din blocuri mari de stincă; o formă omenească

împodobește una din porți, iar doi lei, mai mari decât în natură, străjulesc intrarea. Nu departe de Bogazköy au fost găsiți pereți de stincă acoperiți cu figuri ciudate, basoreliefuluri reprezentând diferite zeități dăltuite în piatră „avind căciuli ascuțite, veșminte de ceremonie, unul după altul, ca în procesiune solemnă; iar în altă parte, alături de figuri și semne criptice în genul hieroglifelor, din care cauză aceste grupuri de stinci au fost numite (stincă scrisă). La Tell-Halaf au fost descoperite, la intrarea într-un palat, trei statui de bazalt, reprezentând divinități: două jumătăți uriașe de om sint lipite pe jumătăți de lei puternici, iar a treia este lipită pe jumătatea de trup a unui taur masiv.

„Toate aceste urme descoperite au dezvăluit vechea civilizație a hittitilor, popor destul de des citat în *Vechiul Testament*, dar până acum 80 de ani știința nu avea decât puține date cu privire la istoria și cultura lor”. Prin scoaterea la iveală a orașului Hattusa, capitala imperiului hittit a devenit posibil studiul istoriei lui în comparație cu a celorlalte mari popoare din Orientul Apropiat, mai ales datorită descoperirii (în 1906) a arhivei oficiale a regilor hittiti formată din 1000 de tablete de lut, de aceeași importanță ca și descoperirea bibliotecii din tablete de argilă a lui Asurbanipal. Scrise cu caractere cuneiforme, tabletele hittite s-au dovedit a cuprinde: cronologia ne-completă a regilor hittiti, corespondența lor cu stăpînitorii Orientului Apropiat și al Egiptului, între care tratatul de prietenie între Ramses al II-lea (1301—1234) și Hattusili al III-lea (1282—1250).

Astăzi istoria imperiului hittit este din ce în ce mai limpede conturată: de origine indo-germanică (de statură mijlocie, cu trup vinjos și păr lung) hittiti se deosebesc ca aspect de egipteni și celelalte populații ale Asiei de Vest, pe care și le-au supus, venind probabil, din interiorul Asiei întemeind pe la anul 1570 un stat federal cu capitala Hattusa (în care intrau orașele construite de ei și ale căror urme au fost descoperite), și ajungînd la mare înflorire în veacul următor, cînd au supus populațiile Orientului Apropiat fără a avea contracandidat la această

stăpînire, întrucît Egiptul era preocupat de tulburările religioase interne provocate de reforma monoteistă a lui Amenofis al IV-lea, ceea ce face ca văduva lui Tut-ank-Amon să propună o căsătorie cu fiul regelui hittit Şupiliulima.

În continuare sînt prezentate date din istoria imperiului hittit pînă către anul 1200 î.d.Hr., cînd Hattusa şi imperiul hittit au fost distruse de popoare războinice, așa-zisele „popoare ale mării”.

Dintre caracteristicile civilizaţiei şi culturii hittite, care au influenţat profund pe cea a popoarelor din Asia Mică şi din Orientul Apropiat, inclusiv cea grecească ionică şi niceniană, sînt semnalate: caracterul umanitar al justiţiei hittite pe care o executa un colegiu de nobili, care controlau şi administraţia regilor, aceştia neavînd putere absolută; cunoaşterea artei de a extrage fierul şi de a-l prelucra sub formă de arme superioare celor de bronz, şi podobe, cu care făceau (spre 1300 î.d.Hr.) un întins comerţ cu Egiptul (sub Ramses al II-lea) şi alte popoare.

În acest fel istoria hittitilor a confirmat datele socotite legendare ale Bibliei şi a scos la iveală alte date istorice şi culturale necunoscute pînă acum.

*

Cel de al şaptelea capitol — intitulat *La capătul lumii nu există comori* (p. 91—101; cu 1 hartă şi 2 desene după monede +1 planşă cu fotografia ruinelor de la Djaubas-Kala) — înfăţişează descoperirea arheologică a trecutului Horezmului, care (datorită distrugerii de către generalul arab cuceritor al Asiei centrale, la 721 d.Hr., a întregii literaturi ştiinţifice) era socotit că ar fi început cu 980 de ani înainte de Alexandru Macedon. Cercetările întreprinse, din 1937, de o expediţie a Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice, sub conducerea lui S. P. Tolstov, au precizat că Horezm — situat în centrul Asiei, la sud de lacul Aral, avînd ca centru oaza Djanbas-Kala de pe riul Amu-Daria — era locuit în preajma anului 3000 î.d.Hr. şi avea legături stabile cu pescarii şi vînătorii din jurul lacului Aral, iar în epoca bronzului creşterea vitelor şi agricultu-

ra rudimentară era ocupaţia triburilor locuitoare ale Horezmului, care aparţineau familiei de limbi preasiaticocaucaziene, înrudite cu populaţiile de la Mohenjo-Daro, cu sumerienii şi probabil, cu hittii.

În continuare, pe baza descoperirilor sînt înfăţişate date asupra popoarelor care au locuit Horezmul în diferite perioade şi se stăruieşte asupra evoluţiei felului lor de muncă şi de trai în aceste perioade. Masagetii, pe la 2000 î.d.Hr., aveau locuinţe comune, asemenea celor folosite de irochezii de acum un veac din America de Nord; cu un mileniu mai tîrziu se constată o nouă formă de aşezare omenească: la Kalali-Gîr, un dreptunghi de 1100×700 m, iar la Kûzali-Gîr, un triunghi de 1000×400×400, înconjurat de ziduri (construite din cărămida de 40×40×10 cm, străbătute de 2 sau 3 coridoare boltite, lipsite de ferestre, în care lumina pătrundea prin deschizăturile de deasupra vetrelor. Aşezările constituiau ţarcuri enorme în care erau introduse printr-un gang întortochiat care proteja poarta în caz de primejdii turmele de cornute, de cai de cămile; oamenii, în număr de cîteva mii, care locuiau în coridoarele ce înconjurau ţarcurile constituiau unitatea tribală.

Pe la 700 î.d.Hr., se constată un sistem de canalizare, ceea ce presupune o conducere centralizată, între triburile masageticе unite cu siavuşii; dezvoltarea ulterioară a dus la apariţia în veacul al V-lea î.d.Hr., a unui Horezm, condus de o uniune tribală formată din cinci triburi masageticе, care a constituit reală piedică pentru expansiunea lui Cyrus, a lui Darius şi mai tîrziu a lui Alexandru cel Mare.

Precizate a fi din această epocă, ruinele de la Djanbas-Kala, unde în interiorul incintei de zidărie sînt construite patru case mari, fiecare compusă din 200 de încăperi în care puteau trăi de la 500 pînă la 1000 de persoane — probabil patru ginţi diferite, înrudite două cîte două. Cărămizile din care sînt zidite poartă stampile asemănătoare pentru fiecare grup de cîte două case. Zidul locuit din vechile aşezări, fusese schimbat la Djanbas-Kala printr-un mare sistem de apărare: un meterez cu două etaje, ambrazuri lungi şi înalte, care permiteau vizibilitatea for-

tificațiilor organizate la hotarele răsăritene.

În această vreme arta canalizării ajunsese la apogeu, dovedind că agricultura ajunsese același grad de dezvoltare cu creșterea vitelor; varietatea de forme a vaselor de ceramică dovedește că meșteșugurile atinseseră un stadiu avansat. Iar statuetele de teracotă, vasele decorative cu flori în relief, înfățișând femei înveșmîntate somptuos, bărbați încălțați cu cizme înalte, cu haine scurte, cu răscoială la gît triunghiulară și înșiși cu cordon strîns, pe cap cu bonetă frigiană; călăreți înarmați cu lănci și îmbrăcați în zale, și pedestri cu cască antică — permit cercetătorilor constatări asupra civilizației și religiei horezmiene.

Articolul cuprinde în ultima parte din istoria politică schimbătoare a Horezmului de la sfîrșitul veacului al IV-lea î.d.Hr., pînă la începutul veacului al XIII-lea d.Hr., cînd țara a fost cîrîtă de către Ginghis-han, cetățile și orașele distruse, făcînd ca Horezmul să dispară, definitiv la 1231, și să fie redescoperit abia în vremea noastră.

★

Capitolul al optulea — intitulat *Schliemann îl confirmă pe Homer* (p. 102—111; cu 1 hartă, 5 desene după monumente, 1 schiță a așezărilor situate pe dealul Troiei) —, după ce prezintă pe larg pasiunea și pregătirea sistematică a arheologului Dr. Heinrich Schliemann pentru a descoperi teatrul evenimentelor descrise de Homer în Iliada și Odissea, înfățișează eforturile și descoperirile pe care el le face în timpul primelor săpături la Troia, în 1871 (cînd descoperă și titulează greșit unele din locuințele conducătorilor troieni, un mare tezaur numit de el „Cornoaia lui Priam”, și „locuința ultimului rege sau a căpeteniei supreme din Troia”), și în timpul săpăturilor a doua oară, între 1878 și 1879, și a treia oară, între 1882—1883 la Troia, cînd munca lui este organizată și sistematizată prin folosirea arhitecților Joseph Höfler și Wilhelm Dörpfeld, care introduc ordine și supraveghere în lucrări.

În acest fel s-a dovedit că pe dealul de la Hisarlık (cu un versant abrupt la vest și la nord spre văile Menderes — *Skamandros* al lui Homer, și Dum-

brek-anticul *Simoeis*; iar la răsărit și miazăzi coborînd *treptat* în pantă) au existat zece așezări suprapuse. Dintre acestea cea mai veche a fost un sat din epoca neolitică; a doua, reclădită de două ori, a fost cetatea cu ziduri ciclopice și cu tezaurul de aur, socotită în chip greșit de Schliemann că ar fi Troia lui Priam, din pricină că fusese distrusă prin incendiu, dar care aparține unei epoci fără legătură cu Homer; a treia, a patra și a cincea s-au dovedit așezări mici și fără importanță; a șasea, descoperită de Dörpfeld la 1882, a fost cea mai mare cetate din cîte s-au înălțat pe acest deal; cetatea șaptea, care după fundajii este considerată contemporană cu Micene și Tirint, este socotită a fi Pergamon a lui Homer, iar cartierele dinafara zidurilor sînt socotite a fi orașul *Ilion* distrus către 1200 î.d.Hr. și cîntat de Homer; stratul șapte b) prezintă o tehnică cu totul aparte față de celelalte, datorită caracterului foarte diferit al ceramicii (ca și așezarea a doua, așezarea a șaptea a fost distrusă de o mare catastrofă); a opta așezare reprezintă *Ilium* din epoca elenistică și a lăsat puține urme arhitectonice, dar multe monede cu efigia zeiței Atena, bătute pe ambele fețe; așezarea a noua este greco-romană din era creștină, din ea au rămas doar resturile unui teatru, al unei porți mari și cîteva clădiri.

Astăzi pe locul anticei Troia nu se află decît un labirint de ziduri, șanțuri și mormane de dămîmături.

★

Capitolul al nouălea — intitulat *Micene cea bogată în aur* (p. 112—119; cu 1 hartă și 2 schițe ale planului cetăților Micene și Tirint + 3 planșe cu reproducerea fotografică a 3 monumente arheologice) — înfățișează rezultatele săpăturilor făcute de Schliemann și soția sa, după ce descoperise Troia, în patria lui Agamemnon, conducătorul oștilor grecești în războiul dintre civilizațiile miceniană și troiană, încheiat cu distrugerea Troiei, de care însă învingătorii nu s-au bucurat.

Primele săpături au scos la iveală intrarea prin zidurile ciclopice ale cetății Micene, care, deasupra celor două blocuri uriașe de piatră care formează stîlpii, prezintă un bloc — pragul de sus — cu o placă triunghiulară pe care

sînt săpați doi lei; de asemenea au fost scoase la iveală cavourile din apropierea cetății, care erau socotite a fi „Tezaurul lui Atreu”. Săpăturile re-luate de Schliemann căutînd — după studierea îndeaproape a operelor lui Pausanios — mumiile regale în interiorul cetății, au descoperit cinci morminte în care erau înhumați 15 morți înmormîntați cu pompă nemaiîntîlnită: pe fețele bărbaților erau ajustate măști de aur, pieptul era acoperit cu plăci de aur bogat decorat cu spirale; hainele femeilor erau împodobite cu foițe de aur de lungimea unui deget (din aceste foițe au fost descoperite 700 bucăți), precum și podoabe: inele de aur, brățări, cercei de aur, ace mari pentru păr cu capete de cristal de stîncă și sticlă prețioasă. În chip de ofrande, lingă oseminte s-au aflat vase de argilă, de bronz, și de argint, pahare de aur și de argint, un sceptru îmbrăcat în aur, spade încrustate cu aur și argint și centuroane de aur. Tezaurul atestă o epocă în care meșteșugurile ajunseseră la mare înălțime, întrecînd descoperirile de la Troia.

Săpăturile de la Tirint (începute de Schliemann cu Dörpfeld în 1884 și terminate doar de ultimul în 1885) au scos la iveală aspectul unei așezări princiare aheene, vîdînd măsura izolării de popor și a luxului de care aceștia se înconjurau. În continuare este descrisă în amănunt cetatea Tirint, zidurile, locuințele, templele, palatul cu: anticamera, baia, sala tronului cu vatra focului sacru și nenumărate odăi mai mici, iar printr-un coridor din sala mare se ajungea la încăperile femeilor situate lateral; curtea interioară era situată mai jos decît așezarea palatului, iar mai jos de curte se afla cetatea inferioară — cuprinsă în incintă dar despărțită printr-un zid și avînd un turn de apărare.

Pergamul, Micene și Tirint sînt anterior operele lui Homer, în timpul căruia semințiile ale căror lupte le descrise dispăruseră de mult; însă relațiile și situațiile schițate de Homer au fost confirmate de săpăturile lui Schliemann. În general vechii greci, purtători ai culturii înfățișate de Homer au fost socotiți a fi aheii și s-a și vorbit de o civilizație aheană. Însă descoperirile arheologice au precizat influențe ve-

nite din răsărit; legendeale povesteau că primii regi greci au venit din țările Răsăritului: Cadmos din Fenicia, Danaos din Egipt și Pelops din Frigia. Schliemann socotea că cele mai multe indicii, indică insula Creta ca loc de pornire al acestor influențe, și hotărîse ca împreună cu Dörpfeld să facă săpături la ruinele unui palat din Cnosos. Moartea lui — la 26 decembrie 1890 — a întrerupt înfăptuirea acestor planuri.

Cercetările ulterioare — pînă la 1951 — au demonstrat prin noile descoperiri justetea concluziilor lui Schliemann. Monumentele arheologice descoperite, între care vase provenind din Creta (care prin vechimea lor stabilită prin analogie cu cele din Egipt indică perioada cuprinsă între (1570—1520 i.d.Hr.), au conturat o civilizație miceniană, care se întinse în vecurile al XIV-lea — al XII-lea i.d.Hr., de-a lungul coastei și insulelor grecești, cu legături cu civilizația din Creta: 40 de tăblițe de lut de la Micene (ca și tăblițele de la Pylos) sînt scrise în așa-numita scriere lineară B, cunoscută în urma săpăturilor din Creta. Învățații care au descifrat această scriere (englezii Michael Ventris și John Chadwick) „au ajuns la concluzia că limba de pe aceste tăblițe este o greacă veche și că după aceea, în veacul al XV-lea i.d.Hr. în Grecia și Creta s-a vorbit și s-a scris într-o limbă indo-germanică.”

★

Capitolul al zecelea — intitulat *Firul Ariadnei* (p. 120—130; cu 1 hartă, 1 schiță a planului palatului din Cnosos, 4 desene după obiecte descoperite (între care și „Prințesa cu caseta de fildeș”) + 3 planșe cu reproducerea fotografică a 5 monumente arheologice) — înfățișează rezultatele săpăturilor făcute, începînd de la 1894, în insula Creta: de către arheologul englez Arthur Evans la Cnosos pe coasta nordică și de o expediție arheologică italiană pe coasta de sud, la Festos, Aghia-Triada, precum și pe coasta de sud-est la Gurnia, Zakro și Palaicastro.

Săpăturile efectuate de Schliemann, pe dealul Kephalea (la 4 km spre sud de orașul Candia), au demonstrat încă o dată că „tradițiile legendare pot oferi arheologilor informații extrem de pre-

țioase". Intr-adevăr lucrările lui au dat la iveală o adevărată minune a arhitecturii din antichitate: un palat mai vechi și date mai importante pentru cultura cretană decât au dat toate celelalte descoperiri din Creta. De exemplu, cele mai vechi tăblițe scrise, descoperite în număr neînchipuit de mare, poartă semne considerate ca reprezentând o scriere figurativă, iar cele mai noi oglindesc o scriere lineară. Intrucît scrierea aceasta conține relativ puține semne distinctive „savanții sînt de părere că cretanii ar fi inventat un alfabet", care ar avea deci o vechime mai mare de două mii de ani față de data cînd ei au putut prelua de la fenicieni alfabetul — inventat ori transmis de ei.

Periodizarea făcută după mărturiile descoperite arată că: în neolitic Creta era populată; în epoca de cupru cretană — numită de Evans *preminoică* apar în afară de arme, unelte și vase de pămînt ars, clădiri și morminte; *perioada minoică mijlocie* începe cu epoca de bronz, este contemporană cu imperiul de mijloc egiptean (cu care întreținea relații strînse către 1600 î.d.Hr.) și se caracterizează prin marile palate, între care cel mai mare de la Kephalea a fost construit pe temelii alea mai vechi, distrus probabil de un cutremur. Săpăturile demonstrează că între 1600 și 1400 Creta era în culmea puterii, iar palatul nou era reședință regală și locaș pentru sacrificiile oficiale aduse în aer liber (temple din vremea aceea nu s-au descoperit pe insula Creta) soarele, în cadrul unor procesiuni de masă. Simbolurile capetelor și coarnelor de taur și al securii duble constituie mărturie despre cultul adus soarelui în palate, în case și în aer liber, în întreaga insulă.

Clădirile din jurul curții construite cu mai multe etaje, după un sistem ce folosea zăbrele pe ziduri de piatră cubică; împărțirea interioară a palatului, cu camere mici luminate cu oclătură, cu pereții împodobiți de picturi în culori vii (s-au păstrat resturi dintr-o renumită frescă), cu conducte de apă și canalizare, cu cameră de baie cu cada în pămînt și toaletă cu apă curgătoare; ca și mobilarea sălii tronului și cu apartamentele reginei, — dovedesc că viața cretană ajunsese la un

înalt nivel de civilizație. Operele de artă minoră (opere plastice de mari dimensiuni nu s-au descoperit încă în Creta), între care ceramica aproape perfectă — care depășește tot ce s-a realizat și se cunoaște în acest domeniu — înfățișează originea și condițiile de trai ale cretanilor: bărbați înalți, musculoși și slabi, purtînd sorți și cizmulite albe și ascuțite; femei gingașe cu forme rotunde, purtînd rochii bogate în falduri largi, jachetele deschise în față. În general artiștii se străduiau să redea cît mai bine mișcarea, atît în scenele de pe arme cît și în cele de pe pereții camerelor.

Ceramica prezintă, pe vasele mai vechi, „pe fond negru fișii subțiri pictate albe, galbene, portocalii sau roșii, mai întii în linii drepte, apoi în spirale și curbe modele impresionante, care păstrează totuși o tendință de sobrietate". Iar vasele din perioada cretană tîrzie înfățișează, pe un fond închis sau deschis, crini, melci, șerpilor sau alte animale într-un mod cît se poate de real.

Despre viața spirituală și despre realizările cretanilor în știință și literatură nu se poate spune încă nimic precis pînă ce nu va fi descifrată scrierea hieroglifă a vechilor tăblițe — așa-numitul linear A, intrucît tabletele în scrierea în greacă arhaică (numită linear B) descifrată nu dau decît nume de persoane, de localități și însemnări administrative.

Domnitorii puternici, care au stăpînit în diferite centre din Creta, nu au putut înfăptui o expansiune în afara insulei datorită puternicelor semînții princiare de pe coastele estice al Mediteranei și Egeii. Iar invazia doriților spre anul 1000 î.d.Hr. a pus capăt culturii cretane, care însă a rămas vie veacuri de-a rîndul în legende și miturile populațiilor grecești.

★

Capitolul al unsprezecelea — *Antichități conservate* (p. 131—142; cu 1 hartă, 4 schițe cu planul orașului Pompei și planuri de case pompeiene și 1 desen de piesă decorativă ca mască +2 planșe cu reproducerea fotografică a 3 monumente arheologice) — înfățișează rezultatele dezgropării orașelor Herculaneum și Pompei, ca-

re fiind acoperită de lava Vezuviului la anul 79 d.Hr. s-au păstrat ferite de atingerile timpului, încât săpăturile arheologice au putut prezenta felul cum au trăit oamenii în antichitate.

Săpăturile la Herculaneum, provocate de descoperirea întâmplătoare la 1719 a unui număr de statui, la o adâncime de 30 m), au început la 1750 și au continuat multă vreme cu întreruperi. Încă de la început au fost descoperite teatrul orașului, statui, picturi murale, mozaicuri și unelte și o bibliotecă de aproximativ 3000 de papirusuri și altele, care au fost corect apreciate abia în veacul al XIX-lea.

Săpăturile începute la Pompei în 1748, au fost reluate sistematic, pentru scurt timp, la începutul veacului al XIX-lea și au fost descoperite de arheologul Giuseppe Fiorelli în 1860, care a depus obiectele descoperite în muzee, punând în loc copii; a turnat ghips în cavitățile lăsate în lavă de cadavrele descompuse obținând imaginea fidelă a morților și a pus bazele unui plan sistematic (grație căruia s-a reconstituit în forma inițială „Casa Vetti” și grădina ei) și a luat măsuri pentru asigurarea sculptorilor și frescelor, încât acestea să rămână pe loc. După planurile acestea se procedează și în prezent la săpăturile care continuă.

În continuare, autorul descrie orașul Pompei, așa cum arată astăzi: cu străzi largi (până la 9 m, pavate cu piatră cioplită în patrate neregulate, cu trotuare și cu o canalizare în curs de construcție, care absoarbe apa de ploaie și scurgerile reziduale; cu case având fațade vopsite în culori vii și etaje construite mai în afară; cu apă potabilă asigurată; cu fântini arteziene și cu cisterne așezate pe stilpi de zid, din care pornesc țevi de plumb spre fiecare casă; cisternele erau aprovizionate dintr-un rezervor aflat în afara orașului, care filtra apa înainte de a se ramifica prin rețeaua orașului (casele mari aveau fântini proprii). Apoi descrie *casa pompeiană*, oprindu-se îndeaproape la interiorul diferitor case, cărora li s-au dat diferite numiri, în care cele mai prețioase și mai frumoase lucruri din punct de vedere artistic — pardoselile de mozaic, statuile de bronz și de marmură, frescele bo-

gate erau cunoscute doar de stăpînii caselor și de prietenii lor. De asemenea sînt descrise atelierele, morile și cupoarele de brutării, tăbăcăriile și atelierele de cizmărie, postăvăriile și vopsitoriile și gospodăriile cetățenilor modesti; vilele mari de plăcere pe care aristocrația societății romane le posedau în jurul orașului Pompei, cu toate bogățiile lor artistice, — care, pe lângă subiectele luate din mitologie și istorie, prezintă în plastica monumentală și numeroase scene din viața de toate zilele, ca: jocul în zaruri al copiilor, cumpărutul pantofilor, pinzei, piinii și turtei dulci, ori pedepsirea exemplară a unui lenes la școală.

Articolul se încheie cu prezentarea unor construcții cu caracter edilitar, ca: băile publice (termele), cele trei teatre: unul mare, calculat pentru 5000 de spectatori, iar altul pentru 1500 de spectatori, avînd fiecare un complex de clădiri legate de ele; al treilea teatru — amfiteatrul — situat în partea de sud-est a orașului avea o capacitate de 20000 de spectatori și citeva galerii de loji pentru femei.

Importanța descoperirilor de la Pompei — ferite de atingerea timpului — este imensă atît pentru studiile de istorie antică, precum și pentru istoria artelor.

★

Cu capitolul al doisprezecelea — *Înimi singerinde pentru Huitzilopochtli* (p. 143—158; cu 3 desene după obiecte descoperite) —, autorul trece la descrierea rezultatelor obținute de expedițiile și săpăturile arheologice pe continentul american (în America Centrală și în America de Sud).

Autorul face la început o prezentare a împrejurărilor istorice — de la începutul veacului al XVI-lea —, în care Hernando Cortes a cucerit Mexicul, împerechind povestirea evenimentelor cu prezentarea monumentelor și obiectelor de artă întinlinate de cuceritori în deceniul al doilea (la 13 august 1521 imperiul aztec era în stăpînirea albilor) și așa cum descoperirile arheologice de acum lasă să se înțeleagă că au fost.

În continuare autorul face o incursiune în istoria poporului aztec, descriind felul lor de viață, organizarea muncii și a vieții sociale și statale; organizarea transporturilor — între

care un serviciu poștal și de curieri care asigurau legătura pe 300 de km în timp de 24 de ore; scrierea pictografică — asemănătoare cu a mayașilor — pe hirtie făcută din frunze de ogavă, obținerea și prelucrarea cu măiestrie a aurului (cercei, inele, coliere și vase de tot felul); utilizarea sumară a cuprului; folosirea războiului de țesut pentru țesături din fire de bumbac tors, împodobite cu broderii, vopsite cu vopsele vegetale (cele mai prețioase stoffe erau țesute de mayașii din Peninsula Yucatán).

Săpăturile arheologice executate în ultimii zece ani în Mexic au descoperit multe ruine de temple-piramide, precum și un monument, în apropiere de New-Mexico, o clădire joasă cu aproape 500 de încăperi al cărei parter există încă; s-au păstrat câteva încăperi la primul și chiar la al doilea etaj; iar 24 de încăperi își mai păstrează acoperișul. Din studierea resturilor se constată că pereții sînt de gresie bine clădiți și neteziți, iar tavanele sînt lucrate cu unelte de piatră.

Din cercetările arheologice s-a stabilit că aztecii au preluat civilizația mai veche a olmecilor și a toltecilor, dezvoltînd-o. Periodizarea istoriei aztecilor și a culturii lor s-a făcut pe de o parte pe baza textului așa-numitului „Codex Mendoza”, salvat din vremea cuceririi Mexicului, publicat în 1625 și păstrat în biblioteca de la Oxford, pe de altă parte pe baza manuscriselor mixtece (trib care locuia în statul Oaxaca), care au fost descifrate (de savantul mexican Alonso Caso) abia în 1951; ca și pe baza studierii monumentelor descoperite, ca de exemplu: piramida soarelui (înaltă de 65,5 m și acoperind o suprafață de 46 000 mp, și un volum de 993 999 cm) și piramida lunii din orașul numit Teotihuacan). Manuscrisele descriu o perioadă de 720 de ani, pînă la 1350; iar completările lor împing periodizarea pînă la 1642.

După această periodizare, a existat: o civilizație arhaică (între aproximativ 1500 și 300 î.d.Hr.); de la 300 î.d.Hr. pînă la 200 d. Hr., civilizația olmecilor care aveau orașe, se ocupau cu comerțul și cunoșteau scrierea; între 200 și 800 se întinde epoca Teotihuacan; între 800 și 1200, civilizația toltecă, atin-

gînd apogeul pe la 850; de la 1200 pînă la 1428, cultura mexicană mijlocie a chichimecilor, care înflorise după 1200; de la 1428 pînă la 1525 civilizația aztecă. Ținînd seama că datorită rezultatelor acestor studii, agricultura a început în Mexic spre 3000 î.d.Hr. se poate afirma că civilizațiile mexicane sînt contemporane cu cele mesopotomiene.

★

Capitolul al treisprezecea — *Zeul Cuculcan apare din junglă* (p. 159—170; cu 1 hartă a platoului mexican, 1 schiță a unui „stadion” și 2 desene de pe obiecte descoperite + 4 planșe cu reproducerea fotografică a 5 monumente arheologice) — înfățișează rezultatele descoperirilor arheologice din Peninsula Yucatán (între golful Mexic și Marea Caraibelor), cu privire la cultura mayașilor. Principalele cercetări s-au făcut la Chichen Itza, orașul sfînt al mayașilor, asupra piramidei cu trepte, înaltă de 30 m, avînd în vîrf templul închinat zeului ploii — Cuculcan — căruia i se aduceau jertfe omenești (fecioarele cele mai frumoase ale țării).

Autorul începe cu descrierea, festivităților unei astfel de jertfe, după cartea (apărută în 1863 la Madrid) a lui Diego de Landa, primul episcop catolic din Yucatán. Cele descrise în cartea lui Diego de Landa și povestirile primilor călători prin regiunea Yucatán au provocat expediția arheologului american John Lloyd Steffens (însoțit de desenatorul Frederik Catherwood), din anul 1839. Cercetările lui au fost încununate de descoperirea primelor mărturii ale unei temeinice civilizații; peste cincizeci de stele și o piramidă de 30 m înălțime, cu latura bazei de 200 m. Desenele executate cu o excepțională corectitudine sînt și astăzi considerate ca „cele mai bune copii ale producției artistice a mayașilor” (au fost publicate în 1842 în lucrarea lui Steffens, *Incidents of Travels Central America, Chappos and Yucatan*).

Rezultatele expediției din 1881—1884 a lui Alfred Percival Mandsley și descifrarea parțială a manuscriselor mayașe salvate și păstrate în colecțiile din Dresda, Paris și Madrid, permit astăzi studierea culturii mayașilor și au fost imbold pentru alte cercetări arheologice la fața locului.

Astfel Edward Herbert Thompon, sub influența povestirii „Fintina sacră” Cinote de la Chichen Itza din cartea lui Diego (în care se descria jertfa fecioarelor prin aruncarea într-o fintină adincă), întreprinde cercetări, începând din 1880, și descoperă „fintina sacră”, confirmând prin obiectele scoase din fintina împotmolită, cele povestite de Diego. Numărul mare de arheologi care s-au angajat la cercetări — ce continuă și azi — în Honduras, Guatemala, Guapas, și Yucatan, au făcut ca la congresul de specialitate dinaintea războiului al II-lea mondial numărul orașelor mayașe descoperite să fie de 441.

În continuare autorul încearcă după datele încă insuficiente să prezinte o schiță istorică a poporului mayașilor și a culturii lor, care este legată de poporul olmec (care a influențat pe lingă tolteci și azteci și pe mayași), cu care mayașii ar fi fost vecini până în preajma anului 3113 î.d.Hr. (an cu care mayașii încep cronologia lor), când au fost siliți să emigreze din regiunea muntoasă în pădurile tropicale din Guatemala și Honduras.

Pornind de la faptul că cea mai veche stelă descoperită în Peten arată anul 350 î.d.Hr., civilizația vechii regiuni de junglă este împărțită în trei perioade: în prima perioadă până la 633 î.d.Hr. — cu observația că stelele datate până la 435 î.d.Hr. se găsesc pe o rază de 50 km — se întemeiază 10 orașe noi; în cea de a doua perioadă, până la 790, se întemeiază încă 14 orașe până la 731 și spre sfârșitul perioadei imperiul atinge maxima sa întindere; pentru ca în perioada a III-a până la 987, așezările din junglă să fie rînd pe rînd părăsite de către mayași, care se așează la 400 km spre nord în regiunea din Peninsula Yucatan clădind noi orașe, între care se numără și Chichen Itza (întemeiat încă din 455 părăsit apoi și repopulat după 900).

Precizarea acestor date a fost obținută cu ajutorul complicatelor ornamente de pe stelele, desenate de Catherwood, care în fond este o astronomie transpusă pe piatră, în legătură cu faptul că „toate templele maya erau ridicate după un calendar anual” calendar care — „ținînd seama nu numai

de rotația pămîntului în jurul soarelui ci și de cea a lunii” și devenind astfel „mai precis decît calendarul gregorian” — hotăra asupra întregii vieți a mayașilor. Ei „își construiau templele după acest calendar într-un ritm de 52 de ani, refăcîndu-le astfel, încît astăzi se suprapun cite cinci sau zece piramide și fiecare poartă în fruntea ei data exactă a construcției”. Tot după calendar se înălțau și stelele, a căror ornamentație era alcătuită din semne ce arătau ziua, luna și anul.

Din faptul că preocupările de astronomie și de problemele calendarului nu puteau fi decît ale unei clase suprapuse, și din faptul că paralel cu realizările culturale poporul maya nu a putut inventa măcar plugul, s-a conchis că societatea suprapusă era în poporul maya o „societate exclusivistă”, care „se afunda atît de adînc în problemele speculative, încît nu mai acorda nici o atenție lucrurilor înconjurătoare, ceea ce a și dus, în cele din urmă, la pieirea mayașilor. Mai departe, autorul exemplifică după date scrise și arheologice viața zilnică a nobilimii, a preoților și a țărănimii în poporul maya, pe care exploatarea cruntă a primelor două clase l-a dus la dese mutări a așezărilor lor, căutînd locuri mai bine alimentate cu apa riurilor ori cu cea dăruită de zeul ploii, Cuculkan (care trebuia imblînzit cu jertfe omenești,) la dese ostilități între diferite orașe și la „revoluții împotriva castelor stăpînitore” ceea ce a dus la prăbușirea imperiului maya cu mult înainte de venirea conchistadorilor în țară. De altfel starea de decădere pare că ajunsese evidentă în conștiința tuturor, după numele „S-a sfîrșit” dat ultimului oraș construit de poporul maya.

Articolul se încheie cu descrierea sumară a celor mai importante descoperiri de la Chichen Itza așa cum arată ele astăzi, subliniînd în primul rînd aspectul general al construcțiilor și porticelor, care — spre deosebire de aspectul de copaci stilizați ca în Orientul Apropiat — seamănă mai de grabă cu șerpi care-și înalță coada în sus. Astfel, templul zeului Cuculkan, care se află deasupra celor nouă etaje ale marii piramide — El-Castille —, este numit din cauza aspectului exterior „Șarpele cu pene”, în al doilea rînd

faptul că în arta mayașilor nu există motive florale; iar în al treilea rând caracterul de profundă tristețe pe care îl prezintă toate monumentele, stelele, templele (ca templul circular al zeului vântului), basoreliefurile și frescele cu preoți și războinici, terenurile de joc cu mingea (cel mai mare de 160 m × 40 m). Aceasta pentru că cei o sută de ani de cercetări nu au reușit să ridice decît primul văl al tainei care acoperă încă figurile grotești și stranii ale zeilor, limba și cultura maya.

★

Ultimul capitol, al paisprezecelea — *Străbătînd trecutul pe drumurile incasilor* (p. 171—184; cu 1 hartă și 2 desene de pe obiecte descoperite + 2 planșe cu reproducerea fotografică a 3 monumente arheologice) — înfățișează rezultatul cercetărilor arheologice întreprinse în America de Sud pe teritoriul vechiului imperiu al incasilor.

În prima parte a articolului, autorul înfățișează momente din istoria incasilor — indieni sudamericani; așezați la sfîrșitul veacului al XII-lea în regiunea muntoasă a Perului (supunînd pe indienii băștinași airmara care stăpîneau o civilizație înaintată), incasii au ajuns să întemeieze un întins imperiu pe coasta de apus a Americii de Sud (de la nordul Columbiei, pînă mai la sud de Valparaíso, — deci pe o distanță de peste 4000 km), imperiu care a durat pînă la 1541 cînd conchistadorii spanioli, sub conducerea lui Huayna Kapak, au cucerit definitiv imperiul incasilor.

În partea a doua autorul face o prezentare multilaterală — după datele descoperirilor arheologice și după datele documentare scrise — stării de înflorire la care ajunsese imperiul incasilor în timpul distrugerii lui de către cuceritorii albi.

Cu toate că incasii au stăpînit acest imperiu doar 400 de ani, imperiul incas este rezultatul unei evoluții milenare înfăptuită de locuitorii băștinași. După periodizarea fixată de Max Uhle abia în 1950 (după folosirea în cercetare a metodei radiocarbonului agricultura a început în Peru pe la 2500 î.d.Hr., punînd început unei perioade care a durat pînă

la 1200 î.d.Hr., cînd apar primele vase de pămînt și începe o altă perioadă care durează pînă la 850. Urmează a treia perioadă, numită cultura de la Chavin, care se întinde pînă la 500 î.d.H. În perioada următoare, determinată de ceremonia de la Nazca și Mocica, se construiesc piramide uriașe din milioane de cărămizi uscate la soare; apare scrierea cu noduri. În partea a doua a acestei perioade s-a dezvoltat cultura clasică de înflorire. După această îndelungă perioadă (500 î.d.Hr.—1200 d.Hr.), urmează perioada incasă, care a dat o organizare unitară întregului ținut de pe coasta de Apus a Americii de Sud și prin aceasta o nouă strălucire vechii culturi.

În legătură cu felul de a construi al incasilor, autorul prezintă ruinele fortăreței Sachsahuman, la care s-au păstrat trei ziduri de peste 200 m, îndreptate în aceeași direcție, în zig-zag, formate din blocuri masive de piatră, care la bază sînt înalte și late în general pînă la 3 m, în greutate pînă la 12 tone fiecare. Cu toate că nu se utiliza varul sau mortarul, blocurile perfect pregătite dinainte (de exemplu un bloc de colț înalt de 5,80 m și lat de 3 m este tăiat la milimetru pe toate dimensiunile), se îmbinau atît de perfect încît este cu neputință de introdus între ele lama unui cuțit. Construcția în întregime manuală a fortăreței a necesitat 20.000 de indieni și a durat zeci de ani.

În continuare este prezentată marea pricepere de a construi șosele, ale căror vestigii pot fi folosite și astăzi. Rețeaua de comunicații unică în lume însuma circa 10.000 km, legînd toate provinciile imperiului incas: două drumuri principale paralele (lungi de peste 6.000 km) una de coastă și alta de interior spre frontiera de răsărit și legate între ele prin alte multe șosele laterale. Aceste șosele — în special cea din vest — au prezentat greutăți neînchipuite: mlaștini, trecerea munților Anzi de mai multe ori și altele, care au fost învinse cu o tehnică demnă de reamărcat. De exemplu: solul mlaștinos era consolidat cu un strat de piatră sau pietriș peste care se întindea un strat făcut dintr-un amestec de lut; tăierea șoselelor late de 5 m în perețele stîncos, trecători în

trepte (late de 12 cm, — ca la „Trolul Incasului“ de pe care Marele Inca privea serbările în cinstea zeilor), poduri suspendate (făcute din frînghii rezistente împletite din liane cu aşezarea peste ele a scindurilor în chip de podea; podurile se fixau prin ancorarea cu frînghii de cei doi pereţi stîncoşi); delirşarea necesară prin junglă. Reţeaua aceasta de şosele, nefolosită pentru tracţiune (întrucît incasii nu cunoşteau animale de tracţiune), servea pentru apărare şi pentru asigurarea unui serviciu de informaţii, din care cauză era prezăcut cu case de curieri din 5 în 5 km, permiţind legătura cu toate provinciile în timp minim, — de exemplu legătura între cele două capitale (Quito şi Cuzco) se făcea în zece zile pe distanţă de 2.200 km. Construirea acestor şosele a durat sute de ani şi a angajat populaţia tuturor provinciilor.

Producţia agricolă realizată de incasii era excepţională, datorită îngrăşării pămîntului cu gunoi din insulele populate de păsări şi irigaţiilor artificiale şi terasării povrnişurilor; cultivau în general porumb, cartofi, fasole, dovleci, pepeni şi orez, ca şi ardei şi banane în locuri alese. Creşterea animalului lama era dezvoltată în regiunile muntoase.

La baza civilizaţiei şi organizării statului incas puternic centralizat se afla un puternic simţ al dreptăţii, ceea ce făcea ca legile care reglementau viaţa supuşilor să fie executate uşor. Administraţia statului împărţea populaţia în grupe de 10, 50, 100 de familii (mai rar 500, 10.000 şi 40.000 de familii), supuse unui conducător unic (decurion, centurion, guvernator, vicerege) care reprezenta pe Marele Inca în provincii şi erau supuşi controlului unor inspectori speciali, aleşi din aristocraţie, care nu era supusă aceluiaşi legi ca masa poporului.

Intrucît şi administrarea statului, ca şi organizarea muncii şi împărţirea recoltei, în cadrul unei gospodării economice planificate necesitau o statistică coordonatoare, a fost inventat un sistem de notaţie care folosea kipusurile, un fel de şnururi multicolore cu diferite noduri, care permiteau însemnări şi combinaţii statistice complicate. Datorită acestui centru statistic de

informaţii, conducerea centrală concentrată în mina Marelui Inca — conducător absolut, înconjurat de un sfat care avea drepturi să-l facă să abdice în caz de lăsat în luptă — se asigura o permanentă şi curentă cunoaştere a situaţiei din întregul imperiu în toate domeniile.

Dacă se adaugă la aceasta grija deosebită pentru educarea tineretului aristocratic într-un fel de colegii, unde se practica sportul, se cultiva îndemnarea, disciplina şi ştiinţa, — devine de înţeles pentru ce „împărăţia incasilor este socotită a fi fost una dintre organizaţiile statale cele mai remarcabile din cîte se cunosc“, pe care savanţii o consideră „drept cea mai uimitoare manifestare politică a Americii“.

*

În afară de acest număr de oraşe dispărute, cercetările arheologice au descoperit şi alte oraşe, despre care nu se pot face încă afirmaţii categorice. Astfel pe un platou înalt din sudul Afganistanului a fost descoperit un oraş vechi pe peste 5000 de ani, cu clădiri aproape intacte, cu statui de bronz şi ceramică; în Rhodezia, ruinele de la Zimbabwe (socotite de unii cercetători cetatea Ofir din Biblie), cu ziduri circulare, se ridică la 10 m deasupra pădurii virgine; în insula Paştelui se află statui uriaşe de piatră ce privesc spre mare, — bucaţi de lemn „vorbitoare“, acoperite cu o scriere nedescifrată; în Cambodgea — templele de la Angkor, în nordul Siriei, la Adjan — un oraş regal uitat, în Armenia, în Urartu; în Mesopotamia — bogata cetate Mari, distrusă de Hammurabi la 1700 î.d.Hr. şi altele.

*

Parcursirea lucrării *Călătorie prin oraşe dispărute* — concepută ingenios, scrisă atrăgător, tradusă în chip desăvîrşit, prezentată cu autoritate, şi tipărită în alese condiţii tehnice — constituie într-adevăr o folositoare „incursiune în domeniul arheologiei“ înmulţind cunoştinţele istorice asupra trecutului milenar al omenirii şi lărgind perspectivele omului modern asupra uni-

tății neamului omenesc și asupra dezvoltării culturale a societății omenesti, indiferent de locul unde au trăit, ori de rasa căreia au aparținut membrii ei.

Ion Paraschiv

Un mare prieten al poporului și bisericii române: Mario Ruffini.

Cunoaștem de mult simpatia de care se bucură țara noastră în patria lui Dante și a lui Garibaldi. Ea nu se întemeiază numai pe înrudirea de sînge și de limbă, ci și pe fapte intrate adînc în dezvoltarea conștiinței naționale și culturale comune. Spiritul revoluționar al „Carbonarilor” italieni de la începutul veacului trecut, dar mai ales pledoaria presei și intelectualității italiene în favoarea luptei de emancipare duse de poporul român ardelen la sfîrșitul aceluiași veac, în epoca Memorandului (1892—95) sînt lucruri prea cunoscute pentru a le mai aminti. Politica înrobitoare dusă de stăpînirea austro-ungară atît în ținuturile nord-italiene, cît și în cele ardelen a unit strîns cele două popoare, încît n-a fost mirare că în lupta de eliberare națională ele au fost totdeauna alături, chiar dacă unele împrejurări măstre le-au oprit uneori să se ajute efectiv.

Așa se explică de ce chiar și într-o vreme cînd conducerea politică a vremii, italiană sau română, a putut să se împace cu o scindare a teritoriului ardelen prin dictatul de la Viena, acest mare prieten al românilor, profesorul Mario Ruffini scria în 1941 o minunată „Istorie a Transilvaniei”, în care populariza în limba lui Alfieri și Manzoni realitățile istorice și culturale de la noi. El conta, de altfel, ca un încercat prieten al poporului nostru. În 1932 publicase un temeinic studiu intitulat „Contribuții la cunoașterea artei populare române”, iar în anii din urmă familiarizarea cu literatura și sufletul poporului român l-a dus pe Mario Ruffini la traducerea în italianește a valoroasei antologii erotice eminesciene („Poesie d'amore di Mich. Eminescu, Torino 1964), care i-a adus în anul următor acordarea premiului Academiei Române.

În această situație, activitatea îndelungată a învățatului piemontez

(născut 1896) este pentru oricare român cu atît mai vrednică de cunoscut, cu cît ea pornește din cele mai sincere resorturi sufletești: de a spune adevărul și de a populariza valori necunoscute.

Dar iată că acum, în ultimele luni ne-au sosit și pe tărîm bisericesc și religios cîteva mărturii de același gen și de aceeași frumoasă semnificație. Ne gîndim, deocamdată, la cele 3 broșuri extrase din revista „Oikoumenikon” din Roma: 1. „Il metropolita Valacco Antim Ivireanul” (Roma 1966, 44 pag.), 2. „Un Santo della Chiesa Ortodossa Romana: San Giuseppe Nuovo di Partos, metropolita di Timișoara” (Roma, 1966, 14 pag.) și 3. „L'Attuale Ordonoamento della Patriarchia Ortodossa Romana” (Roma, 1966, 16 pag.).

Minicind de la constatarea că s-au împlinit 250 de ani de la moartea mucenicească a celui care „a desvoltat o atît de largă activitate tipografică de caracter ecumenic, scoțînd la lumină 70 de cărți (64 tipărite, 5 manuscrise) în 5 limbi, fiind un convins orator, un minunat predicator, apoi evlavios întemeiator de mănăstiri și neînfîcat luptător pentru credința ortodoxă”, prof. M. Ruffini se adresează cititorilor de limbă italiană spunînd că-i „bine ca și noi să ne aducem aminte, după două veacuri și jumătate, de un astfel de om, pentru că el merită întreaga noastră considerație și admirație”.

Trecînd în revistă minunata viață a Ivireanului (pp. 3—6), autorul descrie mai întîi activitatea lui ca tipograf. Ruffini subliniază că atît planul, cît și mijloacele operii de culturalizare desfășurate de Brîncoveanu au strîns legături cu ideile umaniste ale universității din Padova, la care studiasse unchiul voievodului, Stolnicul C. Cantacuzino și pe care le susținea și „directorul” școlii bucureștene: Sevast Kimentul din Trapezunt, el însuși cu studii în Italia. Acest suflu umanist a îndemnat pe voievod și pe dascălii săi să tipărească, să învețe și să scrie în limba poporului (chiar dacă acestea au crezut-o că poate fi și cea grecească, pe lângă cea românească) spre a putea face față atît propagandei calvine, cît și catolice, care ameninșaseră orientarea spirituală a poporului român. Așa se explică de ce, pe lângă cărți de

învățătură dogmatică și morală, apar acum și o serie de cărți populare („Alexandria”, „Floarea adevărului”, „Maxime filozoficești etc.”), iar Antim însuși — după ce a învățat admirabil limba română, compune chiar versuri în limba noastră, ține predici vii și colorate, primele predici originale, cu bogate influențe în dezvoltarea spiritului public al timpului („Didahiile”, pp. 7—15).

Autorul subliniază totodată aspectul cu adevărat ecumenist al activității mitropolitului Antim atunci când analizează contribuția lui la crearea limbii liturgice proprii pentru români, pentru arabi, pentru georgieni. Împresionase mult ignoranța clerului (care nu știa nici greaca, nici slavona), dar în același timp și dorința lui de a se lumina, într-o vreme când religia rămăsese ceva fictiv în inima poporului, neînțeles nici chiar de preoți. Drept exemple, Ruffini citează pe două coloane pasajii din Octoih, Moltvelnic, Ceaslov și Catavasier, traduse „pentru întâia oară în românește”, după ediții din 1710—15 și după altele din secolul nostru spre a se vedea rolul lui de protagonist (pp. 16—20).

Se subliniază apoi meritele lui de miniaturist și sculptor dar mai ales de orator, unde predica lui „aderă la realitatea vieții cotidiane” (p. 27). La fel și activitatea lui de apărător al credinței e condusă de aceleași înalte concepții de răspundere față de Dumnezeu și față de sufletul poporului de la noi, din Grecia, din Antiohia, de la Tiflis ori de la Ierusalim, de aceea se cade, se spune în încheiere, ca „și de aici de la Roma să ne aducem aminte de atita înălțime spirituală și atita înțelepciune, cu care a știut cuprinde în sufletul său acest mare ierarh întreaga creștinătate ortodoxă” (pp. 44).

Cea de a treia broșură privilegiează la „Organizația actuală a Patriarhiei Ortodoxe Române” este o prezentare succintă a realităților bisericești actuale de la noi.

„Rămasă credincioasă patriarhiei ecumenice de Constantinopol după despărțirea de la 1054, biserica română își va primi organizarea canonică abia după întemeierea Principatelor Române, în 1359 respectiv 1401, dar, cu mersul vremii ea crește în importanță, încât ajunge la 1766 să acupe locul

Cesareii Capadochiei, cel mai important scaun sufragane al Patriarhiei ecumenice”. Așa începe această prezentare sumară, în care se descrie apoi organizația nouă de după 1949 într-un organism unitar format din 5 mitropolii (titularul celei din București fiind patriarhul însuși) și 7 episcopii rinduite canonic, cu orânduiele și drepturile fiecăra. Se descriu atribuțiunile fiecărui for de conducere, de la Sf. Sinod și Marea Adunare Național-Bisericească și pînă la ultimele unități parohiale și mănăstirești, dîndu-se amănunte asupra sistemului sinodal de activitate din toate aceste organisme.

În continuare se descrie viața religioasă și teologică din cuprinsul Patriarhiei Române, insistîndu-se asupra condițiilor de pace și libertate în care acestea se dezvoltă, apoi exemplificîndu-se cu date concrete sistemul de învățămînt teologic, numărul școlilor, numărul publicațiilor periodice, al manualelor de școală, al studiilor, precum și al cărților de cult și de viață pastorală, care au apărut bogat în ultimii 20 de ani în cuprinsul Bisericii Române.

Am lăsat intenționat la urmă prezentarea broșurii despre *Sfîntul Iosif cel Nou*, de la Partos, mitropolitul Timișoarei, pentru ca să prezentăm și mai pe larg cititorilor acestei reviste din Mitropolia Banatului figura acestui mare sfînt așa cum a ajuns ea să fie cunoscută și pe malurile Tibrului. Și de ce să nu mărturisim că așa cum despre Ioan Valahul italianii au fost cei dintîi care au ajuns să afle în cărțile scrise acum 300 de ani, tot așa și azi inima noastră se bucură văzînd că alături de alte „prezențe românești peste graniță”, sînt apreciate în limba fraților noștri italieni și valori și fapte din Biserica noastră românească.

„Iosif s-a născut în 1568 pe teritoriul liber al Raguzei dalmatine din părinți morlaci (maurovlahi), români stabiliți din vremuri imemorabile pe coasta Mării Adriatice. Tatăl său era negustor și naviga cu o barcă proprie pe apele Adriaticei, dar care în scurtă vreme, încă la vîrstă tină, i-a adus moartea. Rămasă văduvă, fără mijloace, mama lui s-a mutat la un frate din Ohrida Albaniei, unde se

aflau mulți români și aromâni, cum se numesc ei și azi”.

Fiul ei, Iacob, a învățat întâi școala publică, iar de la vîrsta de 15 ani a intrat în școala mai înaltă din mănăstirea Maicii Domnului, unde era și sediul vechii arhiepiscopii a „Ohridei, plină de bogate mărturii a unei adînci culturi teologice și bisericești de peste 500 de ani. Deodată cu însușirea învățăturilor creștine, tînărul a dovedit și o deosebită înclinare spre meditație și rugăciune, de aceea după trecerea a cinci ani sufletul său ayîntat nu s-a declarat mulțumit pînă nu a intrat între chiliile mănăstirilor din Sfîntul Munte Athos, centrul spiritualității ortodoxe de pe acea vreme. Inchinoviât întâi la mănăstirea Pantocrator, unde în scurtă vreme se evidențiază prin evlavie și putere de rugăciune, încît e primit între ieromonahi, schimbîndu-i-se numele în Iosif, trecînd apoi prin așezările duhovnicești de la Hilandar, Xiropotam și Vatoped, cuviosul Iosif a ajuns să fie cunoscut peste tot ca un călugăr plin de daruri duhovnicești, între care excelau smerenia, blîndețea, puterea rugăciunii și chiar puterea de a tămădui neputințele omenești, după cuvîntul Evangheliei. La urmă s-a retras între chiliile din preajma Mării Lavre a Sf. Atanasie din colțul sudic al peninsulei, unde pînă astăzi mai trăiesc rețrași adevărate chipuri de călugări anahoreți și îmbunătățiți în cele mai duhovnicești nevoițe. De repetate ori au venit la dînsul călugări și mireni cu diferite boli și i-a vindecat. Ridicat pe cele mai înalte trepte ale vieții călugărești, cuviosul Iosif a fost trimis la Adrianopol în mănăstirea Sf. Ștefan pentru a reîntrona rînduilele vieții călugărești, cînd l-a surprins vestea c-a fost designat mitropolit la Timișoara. Întors în mănăstirea Vatoped unde probabil s-a făcut hirotonirea, noul ierarh pleca la 1650 spre noua destinație.

Era însoțit de Damaschin Udrea, cel care-l va sluji de secretar și apoi de biograf. Tînărul Damaschin se trăgea din părțile Carașului, susținut la școlile calvine din Ardeal de un unchi al său, căpitan în armata lui Rakoczy, apoi la alte școli din Germania, pînă cînd, pe la 1640 îl aflăm — poate din pricina războaielor religioase — im-

preună cu alți „clerici vagantes” tocmai la Veneția, unde se angajă soldat și marinar pe galerele Serenisimei. În 1644 îl aflăm, pocăit, întors acasă, dar curînd îl aflăm iar pe drum, cu gîndul să se călugărească la mănăstirea Tismana, de unde pleacă din nou la drum, după alți doi ani, tocmai la Adrianopol. Aici în capitala europeană a sultanilor turci, Damaschin reușește să cunoască nu mai puțin de 10 limbi străine și să se facă cunoscut multora. În drum spre patrie, nu se știe din ce pricină, turcii îl prind la Dunăre și îl duc în robie la Constantinopol, de unde numai cu bani grei a mai putut fi răscumpărat. Insoțit de un călugăr român, Ilarie, Damaschin a vrut să viziteze mănăstirile Sfîntului Munte și Dumnezeu a vrut ca aici să cunoască pe noul mitropolit al pașalicului turcesc de la Timișoara.

Mitropolitul Iosif avea 82 de ani, iar Damaschin 34. În drum spre patrie, trăsura lor a ajuns pînă la vadul de trecere — cu podul umblător — peste Dunăre, la Palanca. Aici caii s-au speriat și cu toate efortările „cocișului” n-au voit să treacă. Abia cînd mitropolitul a coborît jos și a luat caii de zăbale, aceștia au ascultat „ca mieii” și au trecut Dunărea spre mirarea tuturor.

Mai departe, din pricina unei furtuni, suita a rătăcit drumul și în loc să intre prin Virșeț s-au trezit către ziua că se apropie de satul Jamul Mare. Aici îi întâmpinase în zori o trupă de soldați turci, condusă de aga Ismail din Virșeț, care coborînd de pe cal l-a rugat smerit să întoarcă drumul pe la Virșeț, pentru ca să vindece pe prima lui cadină aflată în durerile nașterii, căci așa i-a spus ei îngerul creștin că altfel nu se va mai face bine de nu va trece pe acolo trăsura cu „sfîntul mitropolit”. Împlinind voia lui Dumnezeu, sfîntul ocoli prin Virșeț, unde cadina (fiica cneazului din Vărdia) va naște imediat pe tînărul care în viață va ajunge (după moartea agăi) tocmai viitorul episcop Gherasim al Caransebeșului!

Cînd să se apropie de vadul Timișului, alți călăreți turci, trimiși de pașa Fasli al Timișoarei — el însuși dalmatin de origine, — islamizat apoi, dar rămas prieten al creștinilor — au făcut frumoasă primire „cu paradă mare”

noului mitropolit, a cărui veste despre inima curată, despre arătările multe și proorociile ce a făcut sosise aici înaintea lui. „Trecînd pe ulița argintarilor înainte de a suci pe calea bisericii vechi din Cetatea Timișorii, feciorii lui Ioan Capră au scos pe targă pe tatăl lor, care au fost ologit de 20 de ani și le-au pus în calea sfîntului mitropolit. Iară sfîntul mitropolit s-a oprit lingă el, a pus mina pe capul lui și ologul s-a sculat și a umblat și lumea s-a minunat și s-a închinat căzînd în genunchi și sărutînd poala mitropolitului”. „Și astfel, în ziua de Sf. Ilie anul 1650 în mijlocul unei populații jubilînd de bucurie, mitropolitul Iosif își va lua în primire scaunul său” (p. 7.).

În următorii 3 ani s-a dăruit cu toată puterea pentru binele turmei sale, care din pricina apăsărilor turcești și a stoarcerii autorităților feudale avea lipsă de multe. „El a orînduit fără hodină toate năcazurile cu episcopii și preoții și popii. A deschis iar bisericile, le-a înnoit și le-a zidit altele, și a fost părinte la toți săracii și la toți bolnavii”, cum spune Damaschin Udreă în cronica sa. Noul pașă al Timișorii, Karatsans, iacom după averi, n-a putut fi îmlînzit decît prin daruri, pînă ce prin rugăciunile Sfîntului a fost salvat și orașul Timișorii de pîrjolul unui incendiu cumplit care era să pustiască totul. În odăjdii, cu fruntea la pămînt, ruga sfîntului a adus o ploaie „cum nu s-a mai pomenit”, numai singurele odăjdii ale lui au rămas uscate”.

În 1652, între alte pelerinaje făcute la mănăstirile bănățene, bătrînul mitropolit a făcut unul la mănăstirea Partoș, însoțit de atîta lume, încît cei de-acolo s-au speriat crezînd că-i armată turcească. Mulțimea îl înconjură prefurcînd, cerînd să-i încurajeze, să-i vindece. „Nu-mi cereți mie, le spune Sfîntul, ci cereți tămăduitorului de oameni, lui Hristos Domnul, zice cronica, iar cînd s-a sculat și a intrat în biserică mulți ologi și betegi s-au ridicat sănătoși laudînd pe Dumnezeu” (p. 9).

După ce și-a rînduit toate în ordine, „simtînd chemare spre hodină, zice iarăși cronica lui Damaschin Udreă, Sfîntul a lăsat scaunul în seama episcopului Moise de la Lipova și s-a așezat în sfînta mănăstire a Partoșului, unde a mai viețuit 3 ani în mare tihnă, în

posturi și rugăciuni și facere de bine și tămăduiri” iar egumenul Nichifor din Partoș, adaugă pe o însemnare marginală a unei cărți „în acești trei ani au venit din mari depărtări betegi la el și mulți s-au vindecat”. Minunat a fost și felul în care Sf. Iosif s-a despărțit de viață, fiind înmormîntat în fața altarului în biserica mănăstirii (azi moaștele lui se află aduse într-o raclă în catedrala din Timișoara). La Sîntămăria anului 1656 în sunetul clopotelor netrase de nimeni cei trei vlădici Ioanichie al Caransebeșului, Isaachie de Virșeș și Moise de Lipova împreună cu un sobor de 12 protopopi și 21 de preoți au prohodit împreună „cu lumea cea fără de număr” pe „sfîntul Iosif cel tămăduitor” cum spune același cronicar contemporan. Iar lespedea de pe gura mormîntului n-au putut-o așeza pînă cînd pietrarul Lungu, care săpase slovele și florile nu și-a cerut iertare pentru vorbele urite pe care le grăise, cum glăsuiește însemnarea egumenului Nichifor. „Pentru viața lui fără prihană și pentru faptele lui sfînte, oamenii toată viața lui și după moarte i-or spus Sfîntul Iosif, iar sf. Biserica prin Sinod, la 30 de ani după moartea lui, i-a cunoscut sfințenia numîndu-l Sfîntul Iosif cel Nou”, zice biograful său diacul Damaschin.

Profesorul Ruffini pomeneste și de cîteva din faptele minunate săvîșite la mormîntul Sfîntului după moartea lui, așa cum sint scrise, în cărți sau aflate „din gura unor bătrîni” de egumenul Nichifor. Astfel, la praznicul Sf. Apostoli din 1658 Ianaș Muică din Rămna a adus pe fiica sa surdă și mută și după ce la vecernie starețul a cuminecat-o și a rămas lingă mormîntul Sfîntului, a doua zi felița s-a ridicat sănătoasă, fapt pentru care tatăl său a făcut bogate daruri mănăstirii. Tot așa, în 2 februarie 1672 Anca fiica lui Ilie Micuș din Ciacova, epileptică, apropiindu-se de cîteva ori în timpul liturghiei de mormînt, s-a vindecat. La 8 septembrie 1685 neguțătorul Pavel Grecu din Timișoara dă declarație scrisă în fața egumenului Ilarie de la Partoș că aducînd de peste mările grecești betesugul greu al leprei și neputîndu-se vindeca altfel, a stat 6 săptămîni în post și rugăciuni la mormîntul sfîntului, iar a 40-a zi a văzut să „nu mai

are semnele betesugului". Tot așa, în 1692 doi ologi din Caransebeș, Ilie Daia și Gheorghe Avidei, iar în 1703, alți 12 betegi de ciumă. În fine, ne istorisește cazul din 1705 cu cei 25 de haidamaci (mercenari), care au vrut să jefuiască și să necinstească și mănăstirea, dar după ce au omorât 5 călugări, când au intrat în biserică, dorind să ia de acolo pe stareț și femeile uluite de groază lângă mormintul Sfântului, deodată căpetenia lor a fost „fulgerat” și „ologit” jos „mugind ca vitele”, până ce poporul din sat i-a prins apoi și i-a căsăpit. Iar la urmă și întâmplarea din 1709 cu vindecarea de ologeală a agăi Mustafa din Ciacova adus de alți doi turci „la mormintul Sfântului Ghiaur din Partoș”.

Profesorul Ruffini încheie studiul său cu următoarele cuvinte:

„Prin bogatele semne de bunătate cerească, care a dat atât de mari comori spirituale acestui sfânt atât în viață, cât și după moarte, credem că unul ca el merită să fie cunoscut și de noi mai ales când ne gândim la aceea unire a Bisericilor, pe care cu toții o dorim să fie cât mai curînd de realizată și cînd însuși Sfîntul Iosif cel Nou de la Partoș va apare ca expresie a unității de sfințenie”.

Prof. T. Bodogae.

ATANASIE POPA, *Există o cazanie moldovenească în secolul al XVI-lea? În legătură cu izvoarele Cazaniei lui Varlaam*, în „Cercetări de lingvistică”, X (1965), nr. 1, p. 73—84, și același, *Texte vechi în Cazania lui Varlaam*, în „Mitropolia Ardealului” X (1965), 1—3, p. 73—99.

Cartea românească de învățătură de la 1643, cunoscută și sub numele de Cazania lui Varlaam, a preocupat pe mulți dintre cercetătorii literaturii române. Lucrările care au tratat acest subiect, l-au analizat din diferite puncte de vedere (filologic, lingvistic, limbă literară etc.) și alcătuiesc în prezent o impresionantă bibliografie. Cu tot numărul mare al preocupărilor au rămas și astăzi probleme care n-au primit încă un răspuns precis. Afirmînd acest lucru ne referim în special la problema izvoarelor Cazaniei, care mai constituie încă un semn de întrebare. Dacă, în

ceea ce privesc izvoarele străine folosite de Varlaam, s-au fixat cîteva puncte de vedere unanim acceptate de cercetători, în privința izvoarelor interne, în limba română, nu s-a putut stabili un izvor din care să se poată face dovadă că s-a inspirat autorul cărții apărute la Iași în 1643.

Prof. At. Popa, cunoscut cititorilor revistelor bisericești ca un neobosit cercetător de tipărituri, manuscrise și copii de manuscrise ce formează obiectul istoriei literaturii române vechi, prezintă în studiile amintite o contribuție însemnată ce pune în discuție, cu sorți de izbîndă, existența unei Cazanii moldovenești în secolul al XVI-lea. Cazania de care vorbește prof. At. Popa a fost cunoscută de Varlaam, răspîndită integral sau parțial de mai mulți copii de manuscrise și cu siguranță că ea se găsea, pe lângă altele, pe masa de lucru a mitropolitului cărturar în timp ce elabora Cartea de învățătură.

Existența Cazaniei patronată de un domnitor în Moldova secolului al XVI-lea a fost sugerată de o însemnare din epilogul Cazaniei lui popa Urs din Cotiglet (rn. Beiuș) copiată în 1680, însemnare care spune: „Cu mila lui Dumnezeu eu popa Urs din Cotigleatiu de pre părinți din Topa de sus și de născut din Dușești și lăcuiitoriu în Cotigleatiu, am scris această carte ce să chiamă păucenie dintru păuceniia lui Io Alexandru Vodă din Țara Moldovei”.

Cercetînd lista domnilor Moldovei dinaintea anului 1680, autorul ajunge la concluzia că dintre domnitorii ce au purtat numele de Alexandru, numai Alexandru Lăpușneanu poate fi cel al cărui nume este trecut în Păucenia copiată de popa Urs. La această concluzie s-a ajuns și datorită faptului că Alexandru Lăpușneanu a domnit destul de mult (13 ani) în comparație cu ceilalți domnitori, care au purtat numele de Alexandru și care în scurta lor domnie, uneori doar de cîteva luni, n-au avut timp să se ocupe și de probleme culturale. Preocupări culturale a avut în schimb Alexandru Lăpușneanu, din porunca căruia s-a scris în limba slavă Cronica de curte a lui Eftimie și nu ne surprinde de loc, dacă tot la curtea lui Alexandru Lăpușneanu s-a alcătuit și o păucenie în limba română. În sfîrșit, prof. At. Popa, cunoscînd teoria

literară în ceea ce privesc începuturile scrisului în limba română, crede că inițiativa alcătuirii unei Cazanii românești a fost luată pe vremea lui Despot Vodă, adept al reformei și în consecință s-ar datora influenței acestei mișcări religioase. Cazană n-a fost terminată însă decît în a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (1564—1568)¹⁾.

Epilogul Cazaniei lui popa Urs a stimulat cercetările autorului, ajungînd la comparații între textele din Codicele Drăganu (miscelaneu datat înainte de 1634), Codicele Sibian (datat înainte de 1639), Cazană de la Cluj (aceeași epocă cu Codicele Sibian) și cele din Cazană popii Urs. Asemănările dintre unele texte sînt așa de mari încît uneori merg pînă la identități. Același lucru l-a observat prof. At. Popa comparînd aceste manuscrise cu Cazană lui Varlaam. Pentru edificarea cititorilor studiile recenzate prezintă asemănările și identitățile de la începutul mai multor cazanii. Studiul publicat în *Cercetări de lingvistică* prezintă începutul cazaniei de la Blagoveștenie din Cazană popii Urs, Codicele Drăganu, Codicele Sibian, Cazană de la Cluj și Cazană lui Varlaam; apoi începutul cazaniei din simbăta mare după Cazană popii Urs, Codicele Drăganu și Cazană lui Varlaam; și începutul cazaniei din duminică lăsatului de brînză și fragmentul cu luteranii și calvinii din Cazană popii Urs, Cazană de la Cluj și Cazană lui Varlaam. În articolul din „Mitropolia Ardealului” materialul documentar este mult mai bogat, însumînd 9 pagini de comparații adunate într-o anexă. Tot aici sînt redată deosebit de sugestiv, într-un tablou sinoptic, prezența diferitelor cazanii în

codicii amintiți, Cazană lui Varlaam și Cazană popii Urs.

Asemănările, care de multe ori ajung pînă la identitate, dintre Cazană popii Urs, Codicele Drăganu, Codicele Sibian, Cazană de la Cluj, atestă existența unei Cazanii în Moldova înainte de 1643, care s-a bucurat de circulație, lucru dovedit de copiile manuscrise ce au ajuns pînă în Ardeal. Identitatea unor texte din manuscrisele mai sus menționate și Cazană lui Varlaam l-a făcut pe prof. At. Popa să afirme că: „Varlaam a utilizat cazană moldovenească mai veche, aceasta constituind un izvor principal al operei sale”. Textul acestei Cazanii nu ni s-a păstrat în original, existența lui este însă dovedită cu prisosință de copiile manuscrise anterioare Cazaniei lui Varlaam.

Problema izvoarelor Cazaniei din 1643 a rămas încă deschisă, iar unele asemănări cu Cazană lui Coresi (1581) și Cazană de la Govora (1642) au determinat pe unii cercetători să afirme că acestea s-ar datora unui izvor sau unor izvoare comune²⁾. Un astfel de izvor comun, consideră autorul studiilor recenzate, poate fi și Păucenia lui Io Alexandru Vodă din Țara Moldovei.

Admițînd existența acestei Păucenii de pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu, înseamnă că trebuie să consimțăm în ea pe cea dinții Cazană românească cunoscută în Moldova³⁾. Această Cazană a circulat sub formă de manuscris, iar asemănările dintre ea, așa cum rezultă ele din Cazană popii Urs și Cazană din 1643 fac pe prof. At. Popa să afirme că Varlaam a cunoscut Păucenia lui Alexandru Vodă și s-a servit de ea la alcătuirea textului Cazaniei sale. Deci, la baza Cazaniei lui Varlaam ar sta, pe lângă izvoarele slavone și această Păucenie din secolul al XVI-

¹⁾ P. P. Panaitescu cunoscînd în manuscris textul lucrării prof. At. Popa, spune că „Lăpușneanu a cîrmuit Moldova în conflict aproape permanent cu marea boierime (conflict terminat cu masacrul boierilor) și de aceea era în situația de a da mai degrabă ascultare nevoilor culturale ale păturilor mai de jos, promovînd scrisul în limba română. Se poate observa cu ușurință că este respinsă ideea traducerii Păuceniei lui Alexandru Vodă prin influența luterană, afirmînd în cele ce urmează acestui citat că Reforma a găsit în țările române traduceri vechi de cărți bisericești, în limba populară, datorite unui curent intern, reformatorilor ne rămîindu-le decît să se folosească de această situație pentru propagandă protestantă.” Vezi *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București 1965, p. 177—179.

²⁾ Vezi și Liviu Onu, *Observații cu privire la contribuția lui Varlaam la dezvoltarea limbii române literare*, în volumul: *De la Varlaam la Sedoveanu*, București, 1958, p. 40.

³⁾ În Ardeal era cunoscut *Tilcul* Evangheliilor tipărit de Coresi la 1564 împreună cu *Molitfelnicul*. Din cauza influențelor calvine prezente în el, preoții români l-au ecclit și Coresi tipărește din nou o Cazană în 1581, de data aceasta lipsită de orice influențe străine Ortodoxie. În Țara Românească, cu puțin timp înainte de apariția Cărții de învățătură a lui Varlaam, apare în 1642 Cazană de la Govora.

lea scrisă în limba română. De altfel, autorul studiilor este de părere că la sfârșitul secolului XVI-lea existau mai multe tălmăciri făcute de către tâlcovnici cărțuri, pe care Varlaam le-a cunoscut, le-a adunat și citit cu răbdare, le-a prelucrat îmbogățindu-le și ca un remarcabil povestitor le-a prezentat într-o formă plăcută, accesibilă încă și cititorilor din zilele noastre⁹).

Într-un cuvânt, am putea spune că pe lângă izvoarele stăine, pe care le-a folosit vlădica Varlaam pentru Cartea românească din 1643, își găsește un loc destul de hotărât și tălmăcirile românești mai vechi. Varlaam n-a desconsiderat tradiția și scrierile românești existente până la el, ci le-a valorificat și le-a îmbogățit, perfecționându-le. Această moștenire, este adevărat, a fost mică, dar a avut un rol destul de important în elaborarea lucrării lui Varlaam, cel puțin așa cum rezultă el din studiul prof. At. Popa. Rolul acestei moșteniri asupra Cazaniei din 1643 s-ar putea stabili cu precizie abia după un studiu amănunțit al manuscriselor ce cuprind cazanii și datează înainte de 1637, an în care manuscrisul Cazaniei lui Varlaam era gata pentru tipar. Lipsa unor manuscrise convingătoare mai amână încă rezolvarea definitivă a acestei probleme. În ori ce caz, prof. At. Popa a făcut, prin studiile amintite, un pas înainte în privința izvoarelor din limba română a Cazaniei lui Varlaam, exploatând o informație prețioasă de pe Cazanăa popii Urs, manuscris ce formează proprietatea D-Sale.

Concluzia că Varlaam s-a folosit și de izvoare românești în alcătuirea Cazaniei sale, așa cum reiese din studiile amintite, nu contrazice cu nimic cele afirmate de el în „Cuvântu către cetitoriu”: „...limba noastră românească ce n-are carte pre limba sa”. (Bibliografia românească veche, I, 140). Desigur, prin expresia: „n-are carte pre limba sa”, Varlaam a înțeles carte

de învățătură bisericească⁵) sau mai de grabă lipsa unei cărți tipărite cu un astfel de conținut⁶). Deci, el nu neagă prin cele afirmate mai sus existența unor tălmăciri ce circulau în manuscris, ci consemnează doar lipsa în Moldova a unei cărți tipărite într-un tiraj mare, care să satisfacă și să umple golurile impuse de vitregia timpului. Într-adevăr, această lipsă o va suplini Cazanăa lui Varlaam adresată românilor de pretutindenea, prezentată ca un dar limbii românești și expusă într-un limbaj ales, pe înțelesul tuturor românilor. Tălmăcirile în manuscris, existente la sfârșitul secolului al XVI-lea, aduceau un real serviciu cititorilor, dar acest rol a fost copleșit de frumusețea limbajului Cărții românești (1643) și de circulația ei pe întreg teritoriul locuit de români.

Consultarea izvoarelor românești credem că e menționată de Varlaam în următoarea afirmație din predoslovăa cărții sale: „Adunat-amu din toți tâlcovnicii sventei evanghelii dascăli bisericii noastre” (Bibliografia românească veche, I, p. 140). De fapt, această afirmație are un înțeles mult mai larg, căci prin „tâlcovnicii... dascăli bisericii noastre”, cu siguranță Varlaam, ca teolog, a înțeles pe toți teologii ortodocși, indiferent cărei Biserici naționale ar aparține. Prin urmare, în expresia de mai sus, Varlaam a cuprins toate izvoarele, grecești sau slavonești, consultate pentru partea întâia și a doua a Cazaniei, precum și pe sirguincioșii tălmăcitori ai evangheliei în limba română, rezolvând în felul acesta și problema onestității științifice, așa cum se pune ea în secolul al XVI-lea.

În cele două studii publicate prof. At. Popa atrage atenția cercetătorilor asupra existenței unei Cazanii moldovene înainte de Varlaam. Pe baza Codicelui Marțian, Codicelui Drăganu, Codicelui Sibian, Cazaniei de la Cluj, Cazaniei lui Varlaam și pe baza Ca-

⁹ Vezi „Mitropolia Ardealului”, X(1965), —13, p. 76—77. Probabil că și Păucenia lui Alexandru Vodă s-a fi tradusă tot după Calist. Pentru existența traducerilor românești de cărți bisericești de la sfârșitul secolului al XVI-lea vezi și P. P. Panaitescu, op. cit., p. 177.

⁵ Istoria literaturii române, Editura Academiei R.S.R., București, 1964, vol. I, p. 362.

⁶ Cînd afirmăm acest lucru nu ne gândim la faptul că Varlaam n-ar fi cunoscut Cazaniele tipărite înainte de 1643, ci la numărul mic al acestor cărți care au putut ajunge în Moldova. La aceasta am putea adăuga existența, mitropolitului cărțuri față de limbajul unei Cazanii și față de rolul ei în viața credincioșilor. Din acest punct de vedere, Cazanăa din 1581 era depășită și iscusitul orator se simțea îndemnat să folosească talentul încredințat (Bibliografia românească veche, I, p. 140), trecînd la tipărirea unei Cazanii, care să fie pe măsura priceperii sale și la înălțimea cerințelor vremii, de povestitor.

zaniei copiate de popa Urs se poate încerca reconstituirea parțială, spune D-sa, a Păuceniei lui Alexandru Vodă. Desigur, ce s-a făcut până acum reprezintă doar un prim pas, căruia trebuie să-i urmeze un studiu minuțios, documentat filologic și lingvistic, care să stabilească în ce măsură se poate vorbi de reconstituirea Păuceniei lui Alexandru Vodă, studiu care să dovedească apoi influența acestei Păucenii asupra Cărții românești de învățătură de la 1643.

Materialul prin care prof. At. Popa aduce la cunoștința cititorilor existența unei Cazanii de pe vremea lui Alexandru Lăpușeanu este bine documentat, prevăzută cu o mulțime de texte, la care se mai adaugă 7 și respectiv 5 faximile, care urmăresc edificarea cât mai completă a celor afirmate. Autorul prezintă totul într-un limbaj limpede, dând în feul acesta posibilitate ca ideea să poată fi urmărită cu multă ușurință.

M. Basarab

C. S. C. A. S. DIRECȚIA MONUMENTELOR ISTORICE: *Catedrala Patriarhiei din București și Mănăstirea Moldovița*, Editura „Meridiane”, București, 1965.

În seria de publicații a Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare, Direcția Monumentelor Istorice, au apărut două caiete format 24×29 cm, de câte 29 de pagini, în care sînt prezentate Catedrala Patriarhiei din București și Mănăstirea Moldovița.

Catedrala Patriarhiei despre care călătorul sirian Paul de Alep scria cu aproape trei veacuri în urmă că este „măreată și strălucită”, s-a construit în anul 1655 de către domnitorul Constantin Șerban. Servind la început ca biserică mănăstirească a acestei ctitorii, după mutarea mitropoliei din Tîrgoviște la București a devenit unul din cele mai importante centre religioase ale Țării Românești. În una din sălile incintei s-au ținut adunările Divanului și tot aci s-au petrecut evenimentele hotărîtoare în legătură cu Unirea Principatelor. Mai tîrziu, pe locul vechii

săli a fost ridicat actualul sediu al Marii Adunări Naționale.

În fața Catedralei, se înalță Palatul Patriarhiei construit între anii 1932—1936, după ridicarea Mitropoliei la rangul de Patriarhie, pe temelii așezate spre sfîrșitul veacului al XVII-lea, impunînd prin frumusețea arcadelor sale, prin coloanele de piatră și bolțile cu care este împodobit.

În ansamblu, se încadrează și clopotnița zidită pe timpul lui Constantin Brîncoveanu și restaurată de curînd.

Caietul numără 24 vederi artistice executate.

În aceleași condiții grafice și redacționale, este înfățișată și Mănăstirea Moldovița, una din cele mai vechi și mai de seamă așezări moldovene de acest fel, ctitorie a domnitorului Petru Rareș, datînd din 1532.

În armonia de linii a ansamblului cuprins în patrulelateralul zidurilor de piatră străjuite de turnurile de veghe și apărare, se înscrie într-o ambianță plină de pitorescul naturii biserica mănăstirească pictată în 1537 și în exterior, așa cum sînt și celelalte biserici din Moldova veacului al XVI-lea, fapt întîlnit pentru prima dată în istoria artei și care dă locașului de închinare o valoare deosebită, încîntînd ochiul cu frumusețea execuției frescelor, cu prospețimea coloritului viu, îmbinarea culorii și tematica tablourilor, ce au un puternic fond social.

Lucrările de restaurare întreprinse între anii 1954—1959, au redat complexului forma inițială care a suferit în urma vicisitudinilor vremii, amenajîndu-se totodată aci un muzeu cu piese prețioase cum sînt: o broderie din 1484 jețul lui Petru Rareș, strana din secolul al XVI-lea și un manuscris din 1612, frumos caligrafiat și împodobit.

Editarea acestor caiete de către Direcția Monumentelor Istorice oferă cea mai largă posibilitate de cunoaștere a remarcabilelor opere datorite meșterilor din veacurile trecute și a posibilităților creatoare majore, ale poporului.

O astfel de posibilitate, credem că o poate oferi și Mănăstirea Săraça din Arhiepiscopia Timișoarei, un străvechi așezămînt mănăstiresc, prețios monument de artă și arhitectură nu îndeajuns de cercetat și cunoscut pînă acum.

Prof. Ion B. Mureșianu

Monumente de artă și arhitectură bisericească din Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, Editura Episcopiei Clujului, 1966, format 66×22 cm în 12 pagini.

Un pliant, în care iscusința artistică s-a imbinat fericit cu pătrunderea sensului istoriei, ca să înfățișeze ce are mai caracteristic și valoros o Eparhie...

Intr-o multitudinea de varietate și frumuseți, apar imaginile bisericilor din Feleac și Vad, clitorii domnești din veacului al XVI-lea, reședințe episcopale cu bogat trecut ce mărturisesc despre străvechi legături cu Moldova, mănăstiri și biserici ca cele din Moisei, Șieu, Plopiș, Rohia, Nicula, Roșia Montană, Cuha, Bistrița. Și alături de ele suita bisericilor de lemn din Fildul de Sus, Crungi-Vidra, Rogoz, Sărtaș, Cuhea, cu turnurile svelte zvirlite îndrăzneț spre cer, exprimând parcă dorința de desprindere din greul unei vieți de ovidă, de eliberare din ea. Opere ale meșterilor țărani, aceste bijuterii se încadrează în peisajul sufletesc al credincioșilor și în ambianța din care au crescut, și constituie expresia cea mai fidelă a genului creator al poporului nostru apreciate admirativ de vizitatorii din țată și străinătate.

Vremile din urmă au ridicat tot ca realizări de preț, marea catedrală din Cluj, catedrala de la Turda, biserica nouă din Rodna, cea din Rădești și atâtea altele.

Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, editoarea pliantului, prin osîrdisia Pre Sfințitului Episcop Teofil, a reușit pe deplin să prezinte o sinteză atât a istoriei ce-l aparține cât și a ceea ce are mai reprezentativ, confirmând că în aria sa geografică se găsesc „unele din cele mai reprezentativ, confirmând că în aria și arhitectură bisericească din țară” (p. 2).

Se cuvine un cuvânt de meritată apreciere și profesorului Al. Bădăuț pentru înalta ținută grafică pe care a dat-o pliantului, paginării lui și pentru minunatele încadrări ale imaginilor.

Prof. Ion B. Mureșianu

Reformatus Elet („Viața reformată”), revista Bisericii reformate din Jugoslavia, Pacis-Subotîța, nr. noiembrie și decembrie 1966, ianuarie 1967.

Revista pe care o prezentăm se publică în limba maghiară pentru credincioșii reformați din Jugoslavia. Apare lunar sub conducerea Eminenței Sale Episcopului Csere K. István, redactor responsabil fiind pastorul Tóth Lajos. Fiecărui număr îi este anexat un îndrumător biblic, conținând texte scripturistice și explicații exegetice pe marginea lor. Sînt apoi indicate cîntecele bisericești care însoțesc textele și o scurtă rugăciune pentru fiecare zi a lunii respective.

Avem în față ultimele două numere din anul trecut și primul din anul curent.

În numărul pe noiembrie găsim o dare de seamă asupra activității sinodului Bisericii reformate din Jugoslavia așa cum a prezentat-o Eminența Sa Episcopul Csere în raportul ce l-a făcut la sesiunea din 14—15 septembrie ținută la Deliblata. Acest raport subliniază strînsa legătură a Bisericii reformate din Jugoslavia cu Uniunea Mondială a Bisericilor reformate precum și cu celelalte Biserici creștine din lume, dînd exemple în acest sens.

Fiecare număr al revistei apoi, dă informații despre activitatea parohiilor reformate din Jugoslavia. Afîm astfel date interesante și amănunțite despre parohia din Belgrad (noiembrie), Pančevo (decembrie) și Zrámjevac (ianuarie).

Rubrica „În lumea Cuvîntului” cuprinde tîlmăcirii biblice de multă profunzime. Reținem materialul publicat în numărul din decembrie de Eminența Sa Episcopul Csere István sub titlul: „Slujirea ucenicului — marea posibilitate a Creștinismului”. Pornind de la textul din Evanghelia după Ioan 1,33—40, autorul dorește să răspundă la întrebarea ucenicilor adresată Mîntuitorului: „Unde locuiești?”. Răspunsul este al lui Iisus însuși: „locuiesc unde își clădește vatră sîrăcia și nevoia, locuiesc unde ura oamenilor strigă spre ceruri în groaza războiului, locuiesc unde în vetrele sfîrșite din pricina răcirii iubirii reciproce a părinților plîng copiii

părăsiți, locuiesc acolo unde în mijloc multîmilor de milioane trăiește în siguranță un om, trăiesc acolo unde oamenii, goniți din vatra lor, doresc să-și clădească o altă nouă... Așa ne cheamă Isus în slujba Bisericii pe pămint".

Articolul conține un cald îndemn adresat pastorilor și credincioșilor reformați de a-și aduce contribuția la eforturile lumii contemporane de a înlătura nedreptățile, mizeria și războiul.

Revista „Reformatus Eiet” informează în continuare despre adunarea generală a Societății preoților reformați din Jugoslavia ținută la Eszék în 11 octombrie 1966.

Știri amănunțite se dau și cu privire la vizitele unor delegații reformate din străinătate. Astfel o delegație franceză condusă de Marcel Pelene a vizitat comunitatea reformată din Belgrad și din alte localități. Oaspeții au luat parte la servicii divine și au călătorit prin țară. O altă delegație formată din 30 de membri venită din Olanda, a cutreierat țara oficiind slujbe religioase și ținînd conferințe despre viața reformaților din Olanda, ilustrînd aceasta cu proiecții de filme. Oaspeții au vorbit despre lupta olandezilor împotriva celui mai mare dușman al patriei lor: apa, marea. Delegația olandeză a vizitat locurile evocînd lupta de eliberare a popoarelor jugoslave. Delegația a treia, care a vizitat Jugoslavia în luna august 1966, formată din 50 de membri, a fost condusă de episcopul reformat din Franța Louis Mordant. S-a luat Cîna Domnului cu ocazia serbării pîinii noi împreună cu credincioșii reformați ai bisericii din Debelyácsa, care este și sediul episcopesc al Bisericii reformate din Jugoslavia. Revista subliniază că oaspeții s-au interesat mai ales de aspectele vieții de azi din Jugoslavia și au plecat mișcați văzînd eforturile depuse în slujba mai binelui poporului.

Sînt date informații și cu privire la călătoriile în străinătate ale unor reformați Jugoslavi. În articolul „Vizite în

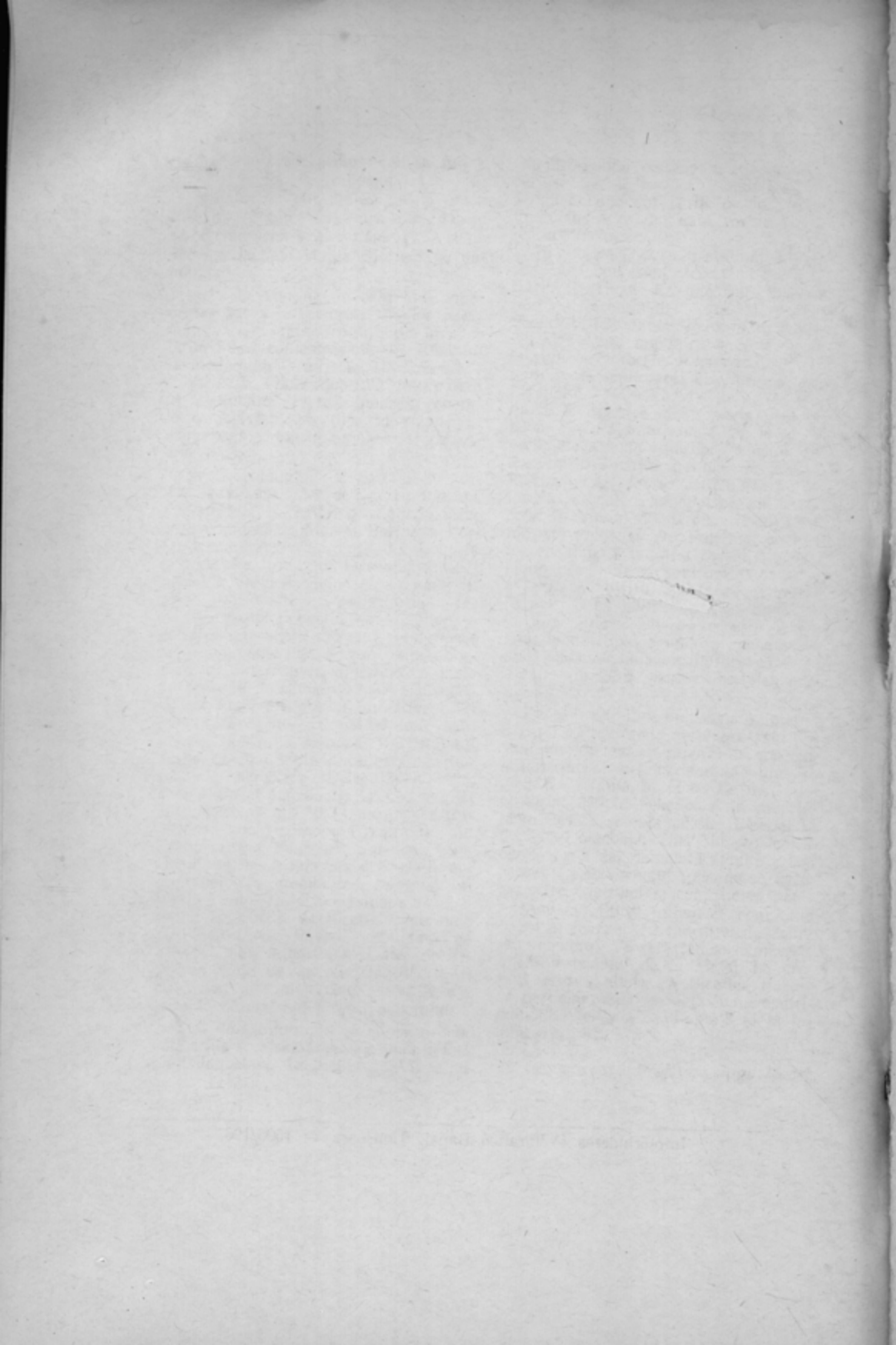
Olanda”, soția episcopului Cete descrie aspecte ale istoriei și activității Bisericii calvine din Țările de Jos, insistînd asupra rolului care revine femeilor credincioase.

În rubrica „Știri din străinătate” găsim un interesant interviu cu Karl Barth (preluat din oficiul Bisericii reformate-evangelice din Republica Socialistă România: Református Szemle”, cu ocazia împlinirii a 80 de ani). O știre ne vorbește despre vizita directorului de ajutare bisericească din Elveția dr. Heinrich Hellstern în Sicilia. Este descrisă aici mizeria mahalaletelor din Palermo, unde în imediata apropiere a building-urilor, oamenii trăiesc într-o situație nespuns de jalnică, în vizuine igrasioase și flămîndi. Se întîmplă deseori ca șobolani să muște copii în timpul nopții etc. Biserica reformată valdensă din Palermo cu ajutor elvețian, a înființat recent o școală și un cămin de zi pentru 200 de copii ai acestui oraș. O altă știre se referă la activitatea bisericească în Sumatra. O știre îmbucurătoare vorbește despre situația din Spania unde o anchetă publică indică opinia locuitorilor care s-a declarat în 2/3% pentru libertatea religioasă.

Despre activitatea diaconală internă a Bisericii reformate din Jugoslavia găsim un interesant raport în articolul „Conferința femeilor reformate din Jugoslavia” ținută în zilele de 5-7 decembrie 1966 în Feketici și în raportul făcut despre ședința acestei Biserici în domeniul diaconiei. Una din problemele căreia i s-a dat deosebită atenție a fost aceea a alcoolismului găsindu-se necesar a se contribui la combaterea lui.

Rubrica „Știri” întregeste conținutul bogat al revistei. În cadrul ei de exemplu, pastorul Vecséri Lános tîmăcește înțelesul textului de la Matei 3,3 arătînd, printre altele, că Biserica trebuie să participe activ la viața lumii contribuind la instaurarea dreptății și la înlăturarea războaielor.

Prof. dr. Nagy József

Conferința Interortodoxă pentru pregătirea dialogului cu Biserica veche-catolică (Pr. prof. Ioan G. Coman). Ortodoxia în Marea Britanie. Așezăminte copte la Cairo. „Epistola către romani” în traducere ecumenică. Pentru pace în Vietnam. Scrisoare de protest adresată președintelui Johnson. Condamnarea unanimă a unor declarații războinice. Delegație de clerici apuseni la Hanoi. Alte două „torțe vii” care condamnă războiul. „Obiectivele militare” bombardate în Vietnam. Grevă a docherilor argentinieni susținută de clerici. Victimă a rasiștilor americani. Iarăși celibatul preoților. Defecțiune în rîndul clerului catolic englez. Catedrala din Strasbourg amenințată de avioanele supersonice. Conferința despre mănăstirile românești. Valori ale bibliotecilor bisericești. Descoperiri arheologice lângă Caransebeș. Ritmul de creștere a populației lumii. ... 139

NOTE ȘI COMENTARII

Copilul și frumusețea vieții (Pr. Ion Birlănescu). „Sensul unei solemnități tradiționale”. Valoarea colindelor. La originile culturii europene. Teoretizări „dezmitologizante” ... 160

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

Sesiunea Adunării Eparhiale. Prăznuirea Crăciunului și Anului Nou. Hirotonii și hirotessii. În mijlocul credincioșilor. Conferințe de orientare și administrative ale preoților. Pentru îndrumarea conducătorilor oficiilor protopopești. Examen de capacitate preoțească. Serbări organizate la Seminarul teologic. Adunarea generală a Casei de ajutor reciproc a clerului. Decese ... 173

E P I S C O P I A A R A D U L U I

Încă un an de activitate. Răsplătiri arhieresti. Pentru îmbunătățirea continuă a activității administrative și pastorale. Un sprijin pentru preoți. Trecuți la cele veșnice ... 188

P R E Z E N T Ă R I B I B L I O G R A F I C E

Siegfried Oertwig: Călătorie prin orașe dispărute (Ion Paraschiv). Un mare prieten al poporului și Bisericii române: Mario Ruffini (Prof. dr. Teodor Bodogae). Însemnări pe marginea unor studii cu privire la izvoarele Cazaniei lui Varlaam (M. Basarab). C.S.C.A.D. Direcția Monumentelor Istorice: Catedrala Patriarhiei din București și Mănăstirea Moldovița (Prof. Ion B. Mureșianu). Monumente de artă și arhitectură bisericească din Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului — pliant (Prof. Ion B. Mureșianu). Reformătuș Élet (Prof. dr. Nagy József). ... 197

42419